

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1911.

NYBORG

C. SCHØNEMANN'S BOGTRYKKERI

Redaktionsudvalg:

J. Chr. Clausen, Præst, Korinth.

Th. Dissing, Højskolelærer, Vejstrup.

Ernst Petersen, Skoleinspektør, Nyborg.

Historiske Oplysninger med Sandholts Fortid som Udgangspunkt.

Efter en Koncept af afdøde Lærer Jørgensen i Kistrup.

Slægten Krummedige.

I Begyndelsen af det 15de Aarhundrede ejedes Sandholt af en Lunge af Familien Krummedige, der kaldte sig Hvitkop*).

Brødrene Henneke og Timme Hvitkop synes at have ejet den samtidigt. — Den 11te Oktober 1434 pantsætter Fru Grethe van Louesmose til Henneke Hvitkop van Sandholt en Gaard i Sønderbroby for 26 Mk. Sølv**), den 15de December 1453 bekender Ridderen Johan Bjørnsen at have modtaget 100 Mk. af Johan Hvitkop i Sandholt, for 4 Gaarde i Stenderup, hvilke Gaarde han havde havt i Pant af hans Fader Timme Hvitkop, hvorfor han herved gør Pantebrevet dødt og magtesløst. Nævnte Johan Hvitkop havde Kronens Bønder i Krarup og Snarup i Forlening,

*) Adelslex. Pag. 305.

**) Doc. i Geheimearkivet.

med hvilke han havde Strid om deres Ydelser, der ved et Kongebrev af Christjern den Første afgjordes saaledes, at de skulde give 2 Mk. for en Skatteko og gøre 4 Dages Arbejde om Aaret. Denne Frihed beholdt de til 1553, da Frantz Brokkenhus til Egeskov, fik den dem frakendt ved Dom af Kongen og Rigsraadet *).

Povl Laxmand.

I Aarhundredets Slutning ejedes Gaarden af Povl Laxmand, ligesaa bekendt ved sin Rigdom som ved sit ulykkelige Endeligt. Foruden Sandholt ejede han Nielstrup i Fyn, Asserbo i Sælland, Valden i Halland og Aagerup i Skaane.

I Købstederne: København, Helsingør, Malmø, Landskrone, Lund, Sølvitzborg, Halmstad, Helsingborg og Faaborg ejede han en Gaard i hver, desuden ejede han et stort og tre mindre Skibe **)

Hans aarlige Indtægt beløb sig til den anselige Sum af 11,900 Tdr. Byg ***)

Han var som de fleste af sine ærede Samtidige meget godskær, og det var nok neppe altid ad de ærligste Veje, han samlede sin uhyre Rigdom. For sin Stridbarhed var han kendt og frygtet, saa Erkebiskop Birger skrev til den mægtige Roskilde Bisp Johan Jepsen, der laa i Strid med Righovmesteren: »Vide I vel, at han ej er god at have imod sig«, og »bedre at stille Bækken end Aen«. Paa Kong Hans's uheldige Sveriges Tog i Foraaret

*) Kolderup Rosenvinge. Gl. d. Domme, 1. Saml. Pag. 210—216.

**) C. F. Allen. De tre nordiske Rigers Hist., 1. Bd. Pag. 280 og fl.

***) Becher. Danske Herregaarde.

1502 var han med som en af Hærens øverste Førere. Efter hans Død fik Kongen — efter egen eller andres Indskydelse — Mistanke om, at hans Forræderi paa dette Tog for en Del var Skyld i det uheldige Udfald, en Mistanke, som senere Tidens omhyggelige Granskning over dette Punkt, synes at have bevist ikke var ligefrem berettiget.

Kort efter sin Hjemkomst til København blev han den 22de Juni, som han gik fra Slottet til sit Hjem, overfaldet paa Højbro af de tvende Adelsmænd, Ebbe Strangesen og Bjørn Andersen, der vare hans private Fjender. De saarede ham dødeligt og kastede ham i Strømmen med det haanende Ord: »Du hedder Laxmand, Du har hjemme i Vandet, svøm nu!« Kongen viste megen Deltagelse ved sin ulykkelige Embedsmands Jordfæstelse, og Morderne skjulte sig. Kort efter maa dog disses Venner have forstaaet at bringe Kongen paa andre Tanker, eller blot tilført den Mistanke, der hvilede i Kongens Sind, ny Næring.

Det blev, som det synes, bevist, at Laxmand skulde have sagt om Kong Hans, at han var Riget en skadelig Herre*). At saadanne Ord i en saa højtstaaende Mands Mund maa have haft en Virkning, som vi ej nu godt kunne dømme om, er indlysende, og Kongen kunde ret vel have Aarsag til at tro, at en Mand, der havde gjort sig skyldig i Majestætsforbrydelse, ogsaa ligefrem havde begaaet Forræderi. — Følgerne bleve fordærvelige for Laxmands Slægt, der mistede alt deres Gods, som tildømtes Kronen.

*) Rosenvinge. Gl. d. Domme, 1. Saml. Pag. 28.

Povl Laxmand var 3 Gange gift:

1. Med Margrethe Brahe, Ægteskabet var barnløst.
2. Med Inger Munch, Datter af Holger Munch, i hvilket Ægteskab han havde 1 Søn, Peder, gift med Birgitte Pors, og 2 Døtre, 1) Bente, død ugift og 2) Else, gift med Abraham Eriksen Gyldenstjerne.
3. 3die Gang blev Povl Laxmand gift med Kirsten Banner, Ægteskabet var barnløst*).

I sine Velmagtsdage havde Povl Laxmand skænket adskillige Ejendomme til Klostre og Kirker, hvilke Ejendomme hans Arvinger efter Reformationen fik Lov at tale paa.

Han havde saaledes givet 3 Gaarde paa Langeland til et Alter i Faaborg Kirke, hvilke 3 Gaarde Gert Ulfstand til Asserbo, gift med en Datter af Abraham Eriksen Gyldenstjerne og Else Laxmand, og Fru Ulfstand, Povl Laxmand den Yngres Efterleverske, 1559 gør Paastand paa, men da Ejerinden af disse beviser at have Laasebrev derpaa, faar hun Lov til at beholde dem**).

Kong Hans gav Sandholt til

Rigsraad Torben Bille*).**

Torben Billes Frue, Edele Jernskæg, var Kong Hans's Frille. Den svenske Rimkronnike siger om hende:

Hun kunde vel skæmte med sine Ord
og Tærning kaste over Tavlebord.

*) Bircherod. Fyns Lands Beskrivelse, Manuskript.

***) Rosenvinge. Gl. d. Domme, 2. Saml. Pag. 272—273.

***) Herre til Søholm og Lensmand paa Vordingborg.

Hendes Herredømme over sin Mand og over Kong Hans synes at have været lige uindskrænket. Den første fik hun til at sikre sig Besiddelsen af det meste af hans Gods, hvis hun skulde overleve ham, den anden fik hun til at overdrage sin Mand og øvrige Slægt rige Len.

Hendes Indflydelse paa Kongen synes just ikke altid at have været til Gavn for Riget, at dømme efter et Brev fra den svenske Feltherre, Aage Hansen, til Rigsforstanderen Svante Sture: »Kære Frænde, gaar her og for Rygte, at Kong Hans har agtet at ride i Skaane i Aar, men jeg haaber, at Fru Edele nok betager ham Lysten til den Rejse«.

Den fynske Biskop Jens Andersen spottede over dette Forhold, idet han en Dag sagde til den norske Adelsmand, Asmund Qvant: »Ved Du ikke Asmund, at min Herre er vred paa Dig?« »Nej«, sagde Nordmanden. »Da raader jeg Dig, at Du gør Din Undskyldning«. »Hvad har jeg da gjort?« »Du skal have sagt om Lensmandens Frue paa Vordingborg (Fru Edele), at Kongen ikke maatte tænke, at han havde hende alene, thi Otto Rud stod der saa vel som han. Nu i Aar, da Kongen var paa Jagt i Vordingborg, havde Otto Rud lige saa meget med hende at gøre, som Kongen«. Asmund gik nu til Kongen, hvem han forsikrede, at han aldrig havde sagt sligt. Kongen vilde vide, hvo der havde fortalt ham det, og da han nævnede Bispem af Fyn, udbrod Kongen: »Guds Dros! Bispem er en Skalk!« *)

*) Prof. Pal. Müller. Jens Andersen, Pag. 8—9.

Edele Bille.

Edele Bille, eneste Datter af Fru Edele, arvede Sandholt og meget andet Gods, hvilket hun ved sit Giftermaal 1516 bragte sin Mand

Jakob Hardenberg til Hvedholm.

Hun døde i Barselseng efter en Søn 1527, der overlevede hende længe nok til at Jakob Hardenberg arvede Sandholt og alt Torben Billes Gods.

Jakob Hardenberg giftede sig med Sofia Pedersdatter Lykke, med hvem han havde Døtrene:

Edele, gift med Frants Bille til Hvedholm.

Anna, » » Erik Rud.

Helvig, » » Erik Rosenkrantz.

1523 havde han Baag Herred i Forlening for 700 Mk. dansk.

1532 fik han Brev, at han har fremvist et Pergamentsbrev paa, at Prior og mange Konventsbrødre i den Hellig Aands Klostre i Faaborg, have lovet ham Husbondehold*).

1534 døde hans Hustrus Fader Hr. Peder Lykke, Ridder, paa Sandholt og blev begravet i Graabrødre Kirke i Odense**).

D. 9de Juli s. A. var han med i Odense at vælge Hertug Christian til Konge. Hans Deltagelse i Grevefejden er bekendt, ligesaa hvorledes hans Penge og Kostbarheder bleve bevarede ved Svanninge Præsten, Hans Madsens, Troskab og Udholdenhed, da Sandholt blev plyndret af de Grevelige.

*) En Registrant i Geheimearkivet.

***) Pontoppidans All. 3. 449.

****) Dansk Magasin, 4. Bd. Pag. 35 og fl. St.

Efter Grevefejden fik han Arreskov, der senere af Datteren Helvig og hendes Mand gjordes til en adelig Sædegaard. 1540 købte han Holmekloster (Brahe-Trolleborg) af Kongen mod Indløsningsret for 42.000 Mk. lybsk.

1541 blev han forlenet med Næsbyhoved, St. Hans. Kloster i Odense, og Stiftets Gods i F'yn.

1542 døde han, efter at han i Forvejen havde betænkt Odense Hospital med adskilligt Gods. Han blev begravet i St. Hans Kirke, hvor hans første Hustru allerede var begravet, og hvor hans anden Hustru, efter et uroligt Liv, fandt Hvile.

Sofie Lykke, sal. Jakob Hardenbergs Efterleverske, vedblev endnu længe efter sin Mands Død at besidde sine betydelige Godser. I sin Stræben efter Rigdom og Godsvinding stødte hun oftere an mod Lovens Former. Den 25de Januar 1551 fravinder Jørgen Brahe, Lensmand i Odense, hende en Eng i Tommerup*).

En anden Retssag sætter hendes Karakter i et klarere Lys, rigtignok ikke til hendes Fordel. Aaret efter hendes Mands Død klagede hun for sine Bønder til Holmekloster over, at deres Smørskæppemaal, med hvilket hendes Landgildesmør blev hende tilmaalt, ikke var nøjagtigt og gjorde Fordring paa at faa det tilmaalt med samme Maal, som brugtes paa det kongelige Len Hagenskov. Bønderne gik da ind paa, eller, efter hendes Fremstilling, tilbøde at yde Fdg. Smør istedetfor Skp. Det er 2 Ottinger for 1½ Otting**), en Forandring, hvormed de dog ikke kunde være

**) Rosenvinge. Gl. d. D., Pag. 138—139.

***) Arent Bærentsen. D. og N. frugtbare Herlighed, 4. Bd. 492.

tjent. De vare ej heller tilfredse med, at hun forhøjede deres Gæsteri fra 24 Sk. til 8—9 Mk. dansk, eller naar de ikke vilde gaa ind paa Forhøjelsen, gæstede dem i Høsten eller paa en anden ubekvem Tid. Holmeklosters Bønder, der var vante til et mildere Regiment, klagede deres Nød for Kongen, men medens Deputationen var borte, stævnedes hun de hjemmeværende til Thinge, og fik dem til at fragaa deres Fuldmagt til Klagerne. Hun greb tillige Lejligheden til at beskatte dem for 100 Øxne*), fordi de havde klaget over hende. Det gik saa hen til Kongen; 1551 lod Eskild Oxe til Løgismose indløse Klosteret fra hende, og der begyndtes forskellige Processer mod hende, for de Forandringer hun havde foretaget med Gaard og Gods. Bønderne kom nu atter frem med deres gamle Klagemaal mod hende, hvortil de føjede de ny og alvorligere, »at den Stund hun selv havde Klosteret og Birket, da turde ingen sige andet, end hvad hun vilde have sagt, og da fik hun hvad Vidne, hun vilde have, og at hun havde skattet dem nævnte 100 Øxne af, fordi de havde klaget deres Sag for Kongen. Hun blev frikendt for Klagen over Landgildet, men dømt til at erstatte, hvad hun havde beskattet dem af, fordi de havde ansøgt Kongen.*).

1553 stævnedes Oluf Larsen i Munkegaard hende for Rigsraadet for 8 Øxne, som hun havde skattet ham af, uden at have søgt ham med Lands Lov, men da det oplystes, at han havde gjort sig skyldig i bedragerisk Forhold, og bestukket Kældersvenden paa Sandholt for at han skulde gaa med ham til

*) Rosenvinge. Gl. d. D., 1. Bd. 193 og fl.

Fogeden og sige, at han havde ydet sit Landgilde, og at han selv havde tinget med Fruen for at undgaa Sagsøgelse, gav Rigsraadet hende Ret. Ligeledes blev hun ved samme Lejlighed kendt berettiget til at have Husbondehold af nævnte Oluf Larsen, hvis Gaard hun havde vundet fra Jørgen Qvitzow *).

At hun saaledes griber Lejligheden til at sætte sig i Besiddelse af sine Bønders Øxne, vidner om den Interesse, hun havde for den indbringende Øxenhandel, men ogsaa paa dette Punkt stødte hun an mod Loven, der kun tillod et Herskab at sælge saa mange Øxne, som de selv havde Foder til, eller havde Ret til at faa fodrede hos deres Tjenere. Fru Sofie havde i et Aar ladet uddrive gennem Ribe og Assens 1326 Stude. Paa Kongens Retterthing blev hun den 14de Januar 1557 dømt til at have forbrudt til Kongen og Kronen de Stude, hun havde købt eller solgt flere, end hun kunde opstalde paa sine egne Gaarde og hos sine egne Tjenere. 1560, om ikke før, havde hun overladt Sandholt til Svigersønnen

Erik Rud

og Datteren Anna. Erik Knudsen Rud til Fuglsang, der saaledes blev Sandholts Ejer, var født 1519, 14 Dage før Fastelavn paa en Lørdag. Hans Faddere vare: »Sante Morens«, Oluf Daae, Mikkil Brokkenhus, Jørgen Podebusk, »Sante Anna«, Fru Berette, Hr. Matz Eriksen og Fru Mette, Sivard Grubbe **).

Ruderne ***) var haarde, stridbare Mænd, hvis

*) I. c. 207—208.

**) V. Sim. De danske Ruder, 2. 64—65.

***) V. Sim. Skrift af hvilket mange Notitser i det følgende om de Ruder, der har ejet Sandholt.

Kamplyst ofte kom Fædrelandet til Gode, og navnlig erhvervede Eriks Broder Otto sig et Navn, som Søkriger, der aldrig vil glemmes i Danmark.

Erik var ogsaa en sjelden duelig Krigsmand, der ikke stod langt tilbage for sin Broder.

Naar den ubændige Kamplyst ikke kunde skaffe sig Luft mod Rigets Fjender, førte det til en Række Dueller og Privattrætter, som ikke kunde andet end faa et ubehageligt Udfald for Ruderne, der, om de end vandt i Kampen, bagefter maatte give store Bøder — og Penge og Gods skattede de ikke mindre end Livet.

1542 ihjelslog Erik Rud en anden Adelsmand, Niels Skram.

Han har vist glædet sig til at være blandt de Adelsmænd, som bleve bestemte til at følge Prinsesse Anna til Sachsen, hvor han var Deltager i en Turnering, der holdtes ved Festligheden. 1551 havde han som Lensmand paa Vestervig en Trætte med sin Nabolensmand Gyldenstjerne paa Ørum, om Anlæg af en Mølle, og Tolden paa Vesterhavet. Som Væрге for sin Svigermoder, Sofie Lykke, havde han ogsaa Del i hendes Processer.

I Ditmarskerkrigen deltog han med megen Hæder. 1560 ¹⁰/₅ gav Kongen ham patronatus til Løndelse (Lundeløse) Kirke i Salling Herred, som er ret Sognekirke til Sandholt.

Den 3die Juli 1562 mageskifter han med Kongen, og udlægger til denne 2 Gaarde paa Hindsholm, for hvilke Kongen overdrager ham sin og Kronens Retlighed i 3 jordegne Gaarde i Sallinge By og Herred. Den 14de Marts 1564 fik han tillige med andre Ordre til at lade sig bruge til Orlogs i Østersøen. Her del-

tog han med megen Ære i flere Søtræfninger, og efter at hans Broder Otto var tagen til Fange af de Svenske, blev han den danske Flaades Admiral. Men betænkte han sig ikke længe paa at vove sit Liv mod Rigets Fjender, saa betænkte han sig mere end to Gange, naar der var Tale om ekstraordinære Udskrivninger af hans Len. Den 12te April 1566 maa Kongen alvorlig mane ham, fordi han ej har fremsendt Malt og Madskatten af sit Len. 1567 mageskifter han med Kongen og faar Kongens og Kronens Rettighed i 3 jordegne Gaarde i Stenderup mod Udlæg af sit Gods paa Hindsholm.

Aarefter d. 9de Marts, fik han Brev fra Kongen, at hvis han ej vil udgive af sit Len efter samme Forhold som andre Lensmænd, da maa Kongen forse sit Len med en anden Lensmand, som vil gøre deraf, hvad andre Lensmænd ville. Men, føjer Kongen til, dersom Erik Rud vil gøre saa, da under han ham det fremfor nogen anden. 1569 nævnes han som Rigsraad.

Foruden de allerede nævnede Sager, var han indviklet i forskellige andre, af hvilke nogle gik ham imod.

1575 erhvervede han sig Enggaard (nuværende Gyldensten), og samme Aar døde hans Frue (Anna Hardenberg).

Han var tilstede ved Christian den Fjerdes Daab, Trinitatissøndag 1577, men døde strax derefter. Choret i Lyndelse Kirke er bygget af ham 1576. —

Hans Børn vare:

Jakob Eriksen Rud (til Rudbjerggaard?) død ugift.

Jørgen E. Rud til Enggaard, dræbt af sin Mosters
Søn Erik Bille ²⁷/₉ 1584.

Peder E. Rud til Fuglsang, dræbt i Nødværge
²/₁₂ 1592.

Knud E. Rud til Sandholt og Rudbjerggaard.

Corfits E. Rud til Fuglsang og Sandholt.

Dorthe E. Rud, død ung.

Sofie E. Rud, gift med Jakok Lykke til Tand-
rup.

Knud Rud antages almindeligt at have arvet
Sandholt, men efter hvad jeg har fundet, siges dette
at være urigtigt, thi den ¹⁶/₈ 1577 har Jakob Rud i
Forening med ham udstedt følgende Brev:*)

Vi underskrevne Knud Rud og Jakob Rud,
Medarving til Fuglsang, gøre vitterligt for alle
med dette vort aabne Brevs Kraft, at vi ere alle
vores Tjenere, Boelsmænds, Bønders og Tjeneres
fri Hjemlere og Tilstandere at have fri Græsbed
i Kistrup Skov, som de havt haver udi vores
salig Faders Tid og andre fremfarne gode Mænds,
som tilforn have havt Sandholt. Til ydermere
Vidnesbyrd trykke vi vore Signeter under paa
dette aabne Brev.

L S

Knud Rud Eriksen.

L S

Jakob Rud.

Knud Rud

er født paa Vestervig Onsdag næstefter Veuli Søndag
1556. 1588 blev han Lensmand til Korsør. 1590
Hellig Trefoldigheds Søndag brændte Sandholt, saa

*) Sandholts Arkiv.

Knud Rud bliver altsaa den Ejer, der har opført den nuværende Hovedbygning.

Men derved taber det bekendte Sagn om den i et Værelse paa Gaarden indmurede Jomfru og om Elskeren, der maatte lide Døden paa Galgebakken, al Troværdighed, thi Knud Rud havde ingen Børn, og om Broderen Corfits's Døtre ved man ret god Besked.

1597 blev han forlenet med Odensegaard.

Under den 11te Juli s. A. faar han en skarp Irettesættelse af Kongen, fordi han har understaaet sig til, tvertimod Chr. 3.'s og Frederik 2.'s Breve, at nægte og forholde Sognepræsten til St. Hans sin Løn og Pension, som han plejede at faa af Lensmanden.

Efter Christian den Fjerdes Regnskabsbog for 1602*) var Knud Ruds »Genænd« som Lensmand paa Odense Gaard 1700 Daler; desuden Gaardens Avl kvit og frit, tiende Parten af det Uvisse.

Han skulde derfor gøre Tjeneste med 6 »Gerust- heste«. Den 11te Januar 1607 giftede han sig i Odense med Ellen Marsvin, Datter af Jørgen Marsvin til Dybek og Karen Gyldenstjerne. Ellen Marsvin var Enke efter Ludvig Munk til Nørlund. Kongen, som paa den Tid var paa en kort Rejse paa Fyen, var sandsynligvis med til Bryllupet, thi han har i sin Almanak noteret ved 11te Januar: Denne Dag stod Knud Ruds Bryllup og ved 12te Januar: »Forærede jeg Bruden den Ring, jeg købte af Frantz Thiisen**).

Den 17de Febr. s. A. forærede Knud Rud Kongen noget »Skydt«, og den 8de August 1608 forærer han Kongens Søn en liden Hest***).

*) Schlegel. Saml. g. d. G., 1. Bd. 45.

***) Schlegel auf Schrift. Ved 8. Jan. staar: „Gav jeg Frantz Thiisen for en Ring 420 D.

****) Schl.

Samme Aar havde han Strid med sin Broder Corfits om Sandholt Gaard og Gods, hvilket Knud vilde have overdraget til sin Frue. 1609 var der atter Strid mellem dem om Fruerlund, Thorslund, Aaskovlund og Kistrup Skov, om disse bør at ligge til Lyndelse By og Skovhusene, eller og til Sandholt inden sine »indstenede« Enemærker under den Taxt, Gaarden er sat i ved Søkendeskifte (af 1604), eller om nævnte Skove bør videre taxeres, end allerede sket er.

I det Aar begynder altsaa den store Strid, som har varet i næsten 2 Aarhundreder.

1610 blev han forligt med sine øvrige Arvinger, at hans Arv som Gæld med Undtagelse af Sandholt og Lyndelse, skulde altsammen tilfalde Fru Ellen og hendes Arvinger.

Knud Rud døde den 22de Juli 1611 paa St. Hanskløster i Odense, og blev begravet i Nørre Broby Kirke.

Corfits Rud

blev nu saaledes Sandholts Ejer.

I en Alder af 38 Aar var han den eneste levende af 5 Brødre. Han var født paa Sandholt Paaskeaften 1573 og mistede i en Alder af 2—4 Aar sin Moder og Fader.

Efter den sidstes Død kom han i Huset hos sin Moster Fru Helvig paa Arreskov, hvor han var i nogle Aar, kom saa derfra til Sorø, hvor han oplærtes i boglige Kunster. I en Del Aar besøgte han de fleste af Evropas Lande, hvor han dels studerede

*) Mumme.

ved Universiteterne og dels tjente ved Hofferne. Efter sin Hjemkomst blev han $\frac{20}{5}$ 1604 gift med Birgitte Rosensparre, Datter af Oluf Rosensparre til Skarholt og Lisbethe Gyldenstjerne.

Det var ikke med god Vilje, Fru Ellen Marsvin overlod ham Sandholt. Hun havde i den seneste Tid, hun var ved Regimentet, regeret saa, at Ejendommen var bleven meget forringet. Bygningen havde hun gjort, hvad hun kunde for at ruinere, hun havde saaledes nedtaget Kobber og Bly af Taget, samt de 50 forgyldte Fløje, der smykkede Spirene, opbrudt Gulv og »Astrag«, bortsolgt en Del deraf og nedsat noget i Kælderen.

Skovene havde hun stærkt forhugget, og for at ødelægge Opvæksten, holdt hun en Mængde Geder baade i Haven og Skovene. Det var for alle disse Bedrifter, og ikke alene for at nedtage Fløjene, hun blev dømt til at bøde 2000 Rdl. til Eftermanden. For ydermere at drille ham, fandt hun paa at betale ham de 2000 Rdl. i Kobbermynt og ugængs gammel Sølvmynt, hvorfor det atter kom til Proces mellem dem.

Corfits Rud tjente en Del Aar i Hæren, indtil han 1627 formedelst Svagelighed tog sin Afsked. Denne Svaghed tog til, saa at han de sidste $1\frac{1}{2}$ Aar før sin Død ikke forlod Stuen.

I sine allersidste Levedage havde han den Sorg, at hans eneste Søn, Otto Rud, en sjelden dygtig og brav Yngling paa 19 Aar, døde paa Sandholt 2. Febr. 1630. 2 Dage senere fulgte Faderen ham.

Begravelseshøjtideligheden foregik i Odense, ved hvilken Lejlighed bl. andre Jørgen Brahe følger med

11 Heste*). Ligene blev derefter førte til Lyndelse og der nedsatte i Begravelsen. »Ære i Graven og Sjælen i i Himlen« blev udhugget i en Sten ved hans Lejested.

Hans Enke Birgitte Rosensparre sad i flere Aar for Gaarden. Hun var meget svagelig, men trøstede sig med, at Gud, som havde givet hende sit Kors at bære »tog om den tungeste Ende«. Hun var meget velgørende og oprettede et Legat paa 1000 Rdl. til Fattige, og fattige Skolediciple, i Lyndelse Sogn. Fremdeles perpetuerede hun 15 Rdl. in Specie til Præsten i Vester Hæsinge-Lyndelse for Ugedagspræken at holde i Lyndelse Kirke.

Den $\frac{3}{1}$ 1637 gør Fru Birgitte Rosensparre vitterligt at have erholdt af Kronens Gaarde den Gaard i Sallinge, Hillerslev Sogn, som Anders Petersen paa-boer, der skylder aarlig 1 Ort Rug, 1 Td. Byg og 6 Skp. 1 Ort Havre og 1 Otting Smør, samt har Skov til 3 Svins Olden. Hun gav til Vederlag derfor den Gaard i Vantinge By og Sogn, som Anders Hansen paa-boer, der skylder aarlig 3 Orter Byg, 1 Td. Smør og 1 Fødenød**).

Act. Antvorskov
Birgitte slg. Corfits Ruds.
m. e. H.

Hans Lange
Ifferer Vind. til Fredsø.
Kgl. M. Sekretær.

Den 6te Juni samme Aar gør hun Magelæg med Niels Petersen i Stenderup Mølle, Edele Rosenkrantz Bonde til Søbo. Hun fik et Stykke Engbund i Nørre-mark, kaldet Rørkrog, liggende næst Vester op til Sandholts Lykke. Til Vederlag gav hun en Ager fra Peder Ibsens Gaard i V. Hæsinge, hvilken Ager laa

*) V. S. Jørgen Brahes Dgb. Pag. 57.

**) Doc. Geheimearkivet.

i »Nørremark«. Nørretoft og en Engbund og nok en anden Ager med Engbund for Enden. Mølleren erklærede sig godt tilfreds med Byttet og at have faaet mere end han mistede, hvorfor han takker den gode Frue**).

1638 angives hendes Hartkorn til 1220 Td. 3 Skp. 2 Fdk. 1 Alb.

1644 var Birgitte Rosensparre i Jylland, men maatte flygte derfra formedelst de Svenskes Indfald. Hun begav sig da til sin Datter og Svigersøn Christen Skeel paa Vallø, fulgte med dem til København, hvor hun døde 24de April 1645.

Hun er begravet i Lyndelse Kirke.

Deres Børn vare:

1. Erik Corfitsen Rud, død 1610, 1 Aar gl.
2. Otto Rud, død 1630 (se Side 17).
3. Anna, død ung.
4. Mette, født paa Mariager Kloster $^{10}/_{10}$ 1606. Gift med Niels Trolle til Trolholm 23de Juli 1626, død paa Skarholt $^{25}/_{2}$ 1632.
5. Lisbeth, født paa Hindsgavl $^{24}/_{1}$ 1608. Gift med Niels Krabbe til Sillinge, død ved 1650 —1652.
6. Birgitte, født $^{31}/_{8}$ 1612 paa Fuglsang. Gift $^{12}/_{9}$ 1630 med Christen Skeel til Fussingø, død 1645.
7. Helvig, født $^{11}/_{10}$ 1613 paa Hindsgavl. Gift $^{12}/_{9}$ 1630 med Gregers Krabbe til Thorstedlund.

Lisbeth Rud og Niels Krabbe

fik Sandholt.

I Danske Atlas 3, Pag. 585 angives Niels Trolle,

*) Salling Herreds Thingbog.

gift med Mette Rud, som Ejere og Vedel Simonsen siger (Ruderne 2, Pag. 231), at Sandholt gik ved Corfits Ruds Død 1630 med dennes Datter Mette over til Niels Trolle (og ikke som Klevenfeld siger med Elisabeth til Niels Krabbe), men han glemmer at anføre noget Bevis derfor, hvad der dog ikke havde været overflødigt.

I »Danske Herregaarde« og Trap (2. Udg. 15. Hefte Pag. 276) anføres baade Niels Krabbe og Niels Trolle som Ejere. Umuligt er det heller ikke, at Trolle kan have ejet noget af Sandholts Gods. Ved Skifterne i den Tid tages der ikke Hensyn til at afrunde Besiddelserne, men Jordegodset blev ansat i Hartkorn og derefter delt, hvilket kunde medføre de største praktiske Ulemper og bragte betydelige Tab, idet Besidderen, der ofte havde et eller flere offentlige Hverv, og sin Ejendom spredt over hele Landet, umuligt kunde føre det Tilsyn dermed, der saa højt gjordes fornødent. Han nødsagedes derfor til at stole paa sine Fogeder, der blev rige medens Adelsmanden mistede sine Fædrenegodser.

Saa meget er i alt Fald vist, at Corfits Trolle først ved Skiftet efter sin Moster Lisbeth Rud kom i Besiddelse af noget af Sandholts Gods, thi hans Lodsedel bevares i Sandholts Arkiv, og har staaet til min Afbenyttelse.

Vi ville deraf anføre:

»Sandholt Hovedgaard med sin Ager og Eng, Møllen, alle tre Lunde Fruerlund, Thorslund og Aaskovlund, Kistrup Enemærke, Kistrup Skov og alle Skovhuse, Ny Dam og alt Sandholts Fang med Svine Eng, Sømosen og Nørre Broby Eng, item Jus patronatus til Lyndelse Kirke, er sat og taxeret for

2¹/₂ fyenske Læster Hartkorn, som er LXXXX Tdr. Hartkorn, hvoraf denne Broderlod tilkommer Halvdelen, som er XLV Tdr. Hartkorn. Kistrup Skovhuse, som er beregnet med Gaardens Taxt:

Rasmus Jørgensen skylder XX Skpr. Rug XX Skpr. Byg.

Laurids Ibs: halve Landgilde X Skpr. Byg, X Skpr. Rug.

Jørgen Olsen af nogen Jord han har 9 Td. 1 Otting Smør indtil sin Lykke.

Efterdi dette er Gaardens Taxt, regnes det ikke i Hartkorn.

I Lyndelse hørte til denne Broderlod 13 hele og halve Gaarde og 4 Gadehuse. Hertil og den halve Part af det Vederlag, de Lyndelse Mænd give for Græsning i Sømosen = 37 Skpr. Havre. Endvidere 8 hele og halve Gaarde i Vester Hæsinge, 2 Gadehuse i samme By, samt Svend Sørensens Gaard i Aabylund, Øster Hæsinge Sogn, der stod for 16 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdk. 2¹/₂ Alb. Hartkorn og havde Skov til 11 Svins Olden. Den hele Lods Hartkorn var 240 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk., der bliver formeget 8 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 2¹⁵/₁₆ Alb., hver Td. Hartkorn = 60 Rd. er 491 Rd. 32 Sk., hvoraf han skal give til 5te Søsterlod 272 Rd. 14 Sk. og til 6te Søsterlod 219 Rd. 18 Sk. «

Lodsedlen slutter med følgende Reservation:

»Og dersom noget videre Gods kan findes vores kjære og nu salige Modersøster, afgangne *Lisbeth Rud* med rette at have tilhørt osv.«, og er undertegnet
København 18 Oct. Anno 1652.

L S	L S	L S
Gregers Krabbe	Niels Trolle	Christen Skeel
mpp.	mpp.	mpp.

Corfits Trolle.

Til hvilken Tid Corfits Trolle kom i Besiddelse af det øvrige under Sandholt hørende Gods, har jeg ikke kunnet erfare. Godset blev i flere Aar bestyret af Henrik Wrangel, en Tysker, der var gift med Kirsten, en Datter af Herredsfogeden i Salling Herred, Mogens Sørensen i Pejrup.

Han var en stor Spekulant og en stor Bedrager, der til sin Tid var meget rig, men hvis Enke og Børn døde i stor Fattigdom. For C. Trolle var han en kostbar Bestyrer i flere Henseender. Senere fra ca. 1672 blev Sandholt bestyret af Zacharias Boesen, en meget brav og redelig Mand.

Corfits Trolle blev gift med Birthe Rantzau, en Datter af Frederik Rantzau til Asdal og Fru Ide Skeel, der i sin Tid »passerede for den dejligste«, men senere gik fra sin Forstand*).

C. Trolle blev Geheimeraad, var Forstander eller Skoleherre for »Herlufsholm«, og efter Hofman (Danske Adelsmænd), »i stor Estime«.

Hans Pengevæsen var altid i meget daarlig Stand, og da han døde var alt hans Gods pantsat. Den $11/6$ 1666 laante han 1000 Rdl. af Baron Fuiren, hvorfor han pantsætter 5 Gaarde i Lyndelse. Renten blev betalt til 1681.

$11/6$ 1672 laante han atter 1000 Rdl. af Fuiren, for hvilke han pantsætter 2 Gaarde i Tørringe og 3 i Lyndelse. Til Conrad Hesse til Trudsholm pantsætter han Sandholt Gaard og det meste Gods for 3200 Rdl. Sekretær Sechman fik nogle Gaarde i V. Hæsinge. Herredsfogeden i Salling Herred, Melchior

*) J. G. Burman Becker. Etatsraad Monrads og? Ørneboes Autobiografi 20—21 og 60.

Bærentzen With var ogsaa Pantherre til noget af Sandholts Gods.

Mulig var han en daarlig Husholder, men Tiden var ikke gunstig for Jordegodsejerere, og han var da heller ikke den eneste, der laa under for Tidens Tryk. Der er i Sandholts Arkiv bevaret et fuldstændigt Godsregnskab af Zacharias Boesen fra 1673—1674. Et Blik i dette vil i flere Henseender sætte os Tidsforholdene i et klarere Lys.

Indtægterne efter Jordebogen udgjorde i Penge 71 Sldr. 1 Mk. $11\frac{1}{2}$ Sk. Rug 100 Tdr. $4\frac{1}{2}$ Skp. Mel 13 Tdr. 6 Skp. Byg 258 Tdr. 2 Skp. Havre 275 Tdr. $2\frac{1}{3}$ Skp. Smør 12 Tdr. $23\frac{2}{3}$ Ø . Foderøxen $28\frac{1}{24}$. Fodernød $37\frac{2}{3}$. Bolgatte 10. Faar $50\frac{2}{3}$. Gæs $82\frac{5}{6}$. Høns 77 Par. Lysegarn 5 Mk.

Af øde Gods var der 2 Gaarde i V. Hæsinge, af hvilken den ene var bortlejet til Præsten Hr. Niels Knudsen s.steds for 10 Sldr. aarlig. Den anden var bortlejet mod fuldt Landgilde paa en Foderøxe nær. 1 Gaard i Sallinge var paa 3 Aar bortlejet til Trolles Hofsmed (Hovsmed) for 30 Sldr. aarligt. 1 Gaard i Tørringe var delt mellem de 4 andre Sandholts Bønder for Afgift 8 Tdr. Rug, 6 Tdr. Byg, 4 Sldr. Tienden af Lyndelse Kirke, var i Penge 7 Mk. 12 Sk. Rug 22 Tdr. 5 Skp. Byg $13\frac{1}{2}$ Td. Godt Blandkorn 14 Tdr. Efter-Blandkorn 7 Tdr. Havre 16 Tdr. 6 Skp. Lam 13. Grise.

Gaardens Avl beløb sig til: Rug 213 Tdr. 3 Skp., Byg 110 Tdr. 4 Skp., Godt Blandkorn 33 Tdr., Efter-Blandkorn 18 Tdr., Havre 46 Tdr. 2 Skp., Boghvede 40 Tdr 1 Skp., Hampefrø $2\frac{1}{2}$ Skp. »Hørfrø blev intet dette Aar, som kunde regnes, formedelst den continuerlige Væde kunde Frøet ikke blive modent«.

Men dette var efter en Udsæd af Rug 58 Tdr. 5 Skp., Byg 63 Tdr. 2 Skp., Havre 46 Tdr. 3 Skp., Boghvede 6 Tdr., Hampefrø 3 Skp.

Af andre Indtægter ville vi anføre: Borgmester Knud Knudsen i Odense efter en Namsdom for Varer, han i Henrik Wrangels Tid havde annammet: 100 Rdl. Henrik Wrangel efter en Kommissionsdom 100 Rdl. Else sal. Niels Hansen, Vejlegaard, betalte 75 Sldr. for ulovlig Skovhugst øvet af hendes Bønder i Sandholts Skove. Lejermaalsbøder 36 Sldr. 4 Tdr. Havre for en Eg, Niels Knudsen i V. Hæsinge afbrændte i Knud Nielsens Have, da han vilde udsømge Bier.

Oldengæld beløb sig til 21 Sldr. 3 Mk., samt 18 Svin (Afgiften af Filstrup Skov medregnet). Det var det Aar et daarligt Oldenaar. Efter Synsmændenes Afsigt var der (uden Filstrup Skov) Olden til fuldkommen at fede 73 Svin. Der blev paabrændt i Alt 110 Stkr. Betalingen var 24 Sk. pr. Stk. eller hvert 6te Svin.

Hollænderens Afgift af 60 Malkekøer var 517 $\frac{1}{2}$ Sldr. samt 1 Ø Smør ugentlig. Af Øxenladen, d. e. Foder eller Fedestalden, og Græsleje havdes en Indtægt i Alt 284 $\frac{1}{2}$ Sldr. og 2 Aaringstyre. Af Haven havdes 3 Tdr. Æbler, stødt Frugt til en Td. Most, samt avlet 3 Tdr. »Kabudskaal«, der blev syltet og sendt Herskabet. Ridefogedens Løn var 30 Rdl., Beriderens ligesaa, Ladefogeden og Urtegaardsmanden hver 13 $\frac{1}{2}$ Rdl.

Stærk Blæst og Uvejr havde gjort megen Skade paa Gaardens gamle Vinduer, saa mange maatte gøres af nyt, i Alt for 11 Rdl. 1 Mk.

Udgiften til Retssager mod den forrige Ridefoged (Henrik Wrangel) tyngede stærkt paa Regnskabet.

Til Kommissionens Fortæring i Odense hos Mester Henrik Barberers blev udgivet 198 Sldr. 3 Mk. 3 Sk. Johan Lyders fra Nyborg, der førte Sagen for Trolle, fik særskilt 39 Sldr. foruden Opholdet til ham og Kone i længere Tid paa Sandholt; desforuden kostede Sagerne i samme Anledning meget ved Herreds-thinget.

Udgifterne til Postvæsenet kunde i den Tid fra Mortendag til Jul, da Geheimeraadten opholdt sig paa Gaarden, løbe op til den anselige Sum 11 Sldr. 3 Mk. 4 Sk.

Jakob Antoniussen, Forpagter paa Stensgaard, fik en Kleppert til 10 Sldr. for en Mynde; til Jagten blev brugt 1 Lpd. Bly.

Til Præsten blev ofret 9 Sldr., til Degnen 3 Mk. Af Legatet fik Studiosus Hans Johansen 30 Rdl. De Fattige fik 16 Tdr. 1 Skp. Rug. Mel 13 Tdr. 6 Skp. 1 Ko. 1 Skp. Lyneborger Salt.

Til en Persons maanedlige Underholdning (Maaneden — 4 Uger, Aaret — 13 Maaneder) regnedes ved Svendebordet 2 Skp. Rug, 3 Skp. Bygmalt eller 5 Skp. Blandkornmalt, $\frac{1}{2}$ Skp. Humle, $\frac{1}{2}$ Lpd. Flæsk, $\frac{1}{20}$ Ko, $\frac{1}{2}$ Lam, $\frac{1}{2}$ Otting Sild, $\frac{1}{4}$ Otting Torsk, $\frac{1}{2}$ Ott. Graaseye, 4 ⊗ Smør og 1 Td. Boghvedegryn. Til en Arbejdsmands maanedlige Underholdning regnedes 2 Skp. Rug, 2 Skp. Bygmalt eller 3 Skp. Blandkornmalt, $\frac{1}{4}$ Skp. Humle, 6 ⊗ Flæsk, $\frac{1}{20}$ Ko, $\frac{1}{2}$ Ott. Sild, $\frac{1}{2}$ Ott. Graaseye, 2 ⊗ Smør, 1 Td. Boghvedegryn. Tøger Degn fik efter »Excellences« Ordre $\frac{1}{2}$ Td. Rug, 1 Td. Svendeøl, $\frac{1}{2}$ Otting Sild, 6 Fisk af Torsk og Graaseye.

Udgifterne oversteg det Aar Indtægterne med 670 Sldr. 2 Mk. 9 Sk.

Bønderne resterede med nogle af deres Udgifter for de sidste 2 Aar. Aaret var dog ingenlunde, d. v. s. i Sammenligning med de nærmest foregaaende eller efterfølgende, særlig ugunstigt.

Paafaldende er den ringe Iudtægt af Øxenladen.

Den skaanske Krig var fordærvelig for Landet i det hele, fordi det langtfra var kommet til Kræfter efter den svenske Krig, men særlig blev den Adels Ruin, fordi den maatte bære en altfor uforholdsmæssig Del af Byrden, thi det var kun lidt, den fik ind af Fæstegodset. Jeg maa beklage ikke at have tilstrækkeligt Materiale til at give et klart Billede af de i Sandhed trøstesløse Forhold for Sandholts Vedkommende, men de faa Træk, jeg har samlet, kunne dog vistnok have deres Interesse.

Den $1\frac{1}{4}$ 1677 lader Zacharias Boesen paa Sandholt lyse efter en Karl af hans gode Herres Gods, der var rejst efter Nyborg for at være Soldat, men paa Vejen var undløben med en Del Penge.

Den 12te April 1679 søgte Christen Jensen Sandholts Mølle for resterende Landgildemel fra Voldermisse 1678 til Voldermisse 1679 = 13 Tdr. 6 Skp. Mel à Td. 2 Dal. = 27 Dal. 2 Mk. Den 26de s. M. afgaves Syn til Thinge over Sandholts Møllens Brøstfældighed: Brystværket var ganske forfaldent og bør af nyt opføres med Bjælker, Stigbord og Fjæle. Pæleværket udenfor Kværnene er ganske brøstfældigt og ubrugeligt undtagen en Bjælke. Kværnene i sig selv ere ganske brøstfældige; Forhjulet fattes en ny Axel, 12 Drev ere brøstfældige og maa af ny erstattes. Stjerneværket under Stenene er ganske brøstfældigt. Trappen ad hvilken man gaar ind med Sækken er ganske forraadnet. Der fattes Fod under Møllehuset og et

Skur over Ovnens ved Bryggerset. Baade Tegl og Straatag er meget brøstfældigt.

Foranstaaende Synsforretning siger os tydeligere end det kunde siges med mange Ord, hvor sørgelig Tilstanden paa Godset var, thi Møllerne levede den Gang ikke af tilfældig Søgning, men enhver af Herremandens Bønder skulde søge hans Mølle, saaledes skulde Sandholts Bønder fra Sallinge og Hundstrup søge Sandholts Mølle. Naar Mølleren blev fattig og Møllen ruineret, saa maatte Bøndernes Fattigdom og Ruin være gaaet forud, og hvis der ikke var ligefrem Mangel paa Fødekor, maatte der være en Del øde Gaarde. Dette var ogsaa Tilfældet her.

Den ^{22/11} 1679 befalede Zacharias Boesen Ladefogeden at ride ned til Hundstrup at se til med den Gaard, Claus Jørgensen ulovlig var borttrømt fra, at den ikke skulde blive end mere forødt, efter som der laa stærk Indkvartering i Byen.

Det blev Aften inden han kom til Hundstrup, og da han naaede Gaarden, fandt han Ledet aftaget og et Risgærde sat i Stedet, hvorfor han steg af Hesten og trak den over efter sig.

Da han kom ind i Gaarden saa han Lys i Stuen. Han bandt da sin Hest for at gaa ind og se hvem der var. Som han kom i Døren mødte Claus Jørgensen ham; han greb da fat i ham, og fik ham med Nød til at være følgagtig.

Konen kom nu ogsaa til og græd og klagede sig. Ladefogeden førte ham nu hen til Rasmus Jørgensen der i Byen, der ogsaa var Tjener til Sandholt, medens Claus Jørgensens Kone trak Hesten efter dem. Da de kom forbi Jesper Rasmussens Gaard sagde hun til sin Mand: »I kan vel tage ved Hesten, me-

dens jeg bestiller noget i Byen«. Ladefogeden kom da ene med Rømningsmanden ind i Rasmus Jørgensens Gaard og raabte til Manden, at han skulde komme ud. Konen hørtes da at sige indenfor: »Det er vor Ladefoged«.

En af Soldaterne kom ud og bød dem ind, hvilket Ladefogeden nægtede, men han bød Manden og hans Broder at komme ud, som de saa ogsaa gjorde. De fulgtes saa ad til den øde Gaard. Ladefogeden lod den ene af dem hente en tredje Mand. Imidlertid kom Claus's Kone ud og klagede sig, saa man ikke kunde høre en Lyd i Huset for hende.

Ladefogeden trøstede hende da med, at hendes Mand dog hverken havde gjort Mord eller Mandslet, og at alt endnu kunde blive godt, om han end nu skulde føres som Fange til Gaarden. Flere Soldater gik til og fra i Gaarden; de bød Manden, at han skulde gaa ind og kalde paa Konen, hvortil han svarede, at det turde han ikke for Fogeden.

Da Manden kom tilbage sagde han, at disse Karle havde andet i Sinde, end de vilde vedgaa.

Atter blev Konen kaldet ud i Gaarden af nogen, som vilde tale med hende, og da hun senere kom ind igen, lukkede hun Døren efter sig. —

Derefter blev Døren stødt op og fire Karle kom ind og sagde, at her var deres Kvarter og de vilde vide, hvor Værten var. Ladefogeden svarede, at det var en øde Gaard, og at hvis nogen her skulde være Vert, saa blev det nok ham. De spurgte saa efter Bondens Navn, og da Konen sagde, at det var Claus Jørgensen, udbrød en af Soldaterne: »Das ist recht, das ist mein Bauer!« og strax anfaldt de Ladefogeden

med dragne »Degener« (Kaarder), inden han kunde faa sin Kaarde dragen.

De tre tumlede sig med ham, medens den fjerde holdt Vagt ved Døren.

Under denne Tummel undslap Claus Jørgensen og da Soldaterne saa, at han var borte, droge de saa ogsaa deres Vej. Ladefogeden maatte ride af Byen ved Nattetid, blødende af flere Saar.

Det blev senere oplyst, at da Claus Jørgensens Kone var inde hos Jesper Rasmussen og klagede sig, hørte en Officer, der laa i Kvarter, hendes Klage, og da han fik at vide, hvad Sagen drejede sig om, bandede han paa sit Tysk, at den Karl skulde han nok jøge af By. Konen bad ham imidlertid lade det være, fordi hun og hendes Mand siden kunde komme til at lide derfor.

Samme Tingdag føres Thingsvidne for, at ved Soldaternes Gennemmarsch over Fyn, bleve Sandholts Bønder saa haardt medtagne af Indkvarteringen, at de aldeles ingen spiselige Genstande beholdt tilbage. Desuden bleve de af Soldaterne ilde udskældte og truede, fik mange Hug og Slag, og maatte strippe Landet rundt med Heste og Vogne.

Det samme Aar var det derhos et saa ringe Oldenaar, saa der ikke fandtes Olden i Sandholts Skove og kun til 5 Svin i Kistrup Skov. Aaret forud havde det ogsaa været et ringe Oldenaar, der fandtes aldeles ingen Olden paa Bøgene og kun lidt paa Egene, der kunde i alt kun paabrændes 36 Svin.

Igennem en længere Aarrække var der næsten uafbrudt Misvækst. Corfits Trolle gjorde dog hvad der stod i hans Magt for at lette Byrden for Sandholts Bønder; særlig Omhu havde han for Lyndelse

Bymænd, og disse saa derfor i en senere Tid med Længel tilbage til Corfits Trolles Dage. Af hans Foranstaltninger for Lyndelse By skulle vi anføre, at han 1670 lod Jorden rebe og alle Gaardene gøre lige. Af de gode Enge, Lyndelse Mænd nu have langs Odenseaaen, var der til den Tid ikke Spor. Aaen gik i Smaabugter og Krumninger og var tilvokset med stærke Siv og Rør. Mellem Lyndelse og Hillerslev var den 30—40 Alen bred paa sine Steder og 3—4 Alen dyb, men ved Lyndelse tilstoppet af Siv og Rør*).

Allerede paa Svenskekrigens Tid blev Eggen haardt medtaget. En Del af Kistrup Skov blev afhugget. Her fandtes sagtens, som et Thingsvidne**) lader formode, en Del hule Træer, der var yndede Skjulesteder for Beboernes Kostbarheder. Saadanne Træer bleve derfor omhyggelig undersøgte. Den Del af Kistrup Skov, der nu bevares under Navn af Bommelundskov, viser endnu Ødelæggelsen, idet den næsten udelukkende bestaar af Rodskud fra Bøgestubbene. Skadegaarden (den nuværende Bommelundgaard) blev ødelagt og Beboerne dræbte. Samme Skæbne ramte Kistrup Skovhuse og Havbækshus, der laa omtrent der, hvor det endnu ligger ved Havbækken, der nu skiller mellem Svanninge og Øster-Hæsinge Sogn, — den Gang mellem Svanninge og Lyndelse Sogn.

Lyndelse Gaardmænd vedbleve at nyde Græs og Olden af Kistrup og Sollerupjorden uanfægtet, saa længe Trollerne ejede Sandholt, skøndt ingen af de efter 1660 levende Mænd vidste af noget Document at sige, der sikrede dem denne Ret. Da tog den

*) Synsforretning af 24/11, 1794.

**) Forskellige Thingsvidner i Sall. K. Thingbøger.

nittenaarige Peder Knop i Lyndelse efter Krigen et Stykke gammelt Tag af sin Gaard og fandt deri indsat en Pakke, der indeholdt deres gamle Bylov og et Pergaments Brev, som hverken han eller nogen af Bymændene kunde læse, og han forvarede det da. Nogen Tid efter kom Zacharias Boesen, som jo var Fuldmægtig, paa Sandholt og bad om han maatte se det Document, og da han havde set det, sagde han, at det var 117 Aar gammelt, og at der laa stor Magt derpaa for de Lyndelse Mænd, da det handlede om Kistrup Skov*).

Da Corfits Trolle døde 1684, var hans Gods, som før bemærket, pantsat til forskellige, af hvilke næstefter Baron Fuiren, Conrath Hesse var den betydeligste Panthaver og fik sig tilkendt Sandholt Hovedgaard og det øvrige »ej til andre pantsatte Gods« som et brugeligt Pant.

Doctor juris Conrath Hesse

f. 1622, død 1705, blev saaledes Besidder af Sandholt.

Han var en i alle Maader uhæderlig Mand, der forsøgte at tilrane sig den Herlighed, Lyndelse hidtil havde havt af Kistrup og Sollerup.

Det genfundne Pergamentsbrev var taget i Forvaring af Oldermænden i Lyndelse. Til ham henvendte Hesse sig med Anmodning om at se Brevet. Efter det Kendskab Bønderne havde faaet til Hesse's Karakter, vare de ikke meget tilbøjelige til at gaa ind derpaa, men rent ud sige ham »Nej« turde de heller ikke. De bleve da enige om, at to af dem skulde følge med Oldermænden ned til Sandholt med Brevet, her traf de Hesse i Gaarden og gik med ham

*) Thingsvidne af 11. Aug. 1688.

op i Forpagterens Stue. Da han havde læst noget i det, bad Oldermænden om at faa det igen, hvortil Hesse svarede, at de skulde faa det i Morgen eller i Overmorgen, naar han fik det læst. Imidlertid døde Oldermænden, og da de efter hans Død søgte om Brevet, fandt de det ikke.

Paa deres Spørgsmaal til Hesse, hvor Brevet vel maatte være, svarede han, at det vidste han ikke, han havde leveret det til Oldermænden *).

Herved var der saa foreløbig intet at gøre. Med de jordløse Kistrup Skovhuse var der imidlertid sket en Forandring. Med Herskabets Minde, eller efter dets Befaling, var en Del af den med Lyng og Gyvel overgroede Jord, bleven opdyrket. Til hvilket Tidspunkt dette er sket, er dog uvist; men i Matriklen af 1664 betegnes de endnu som 5 jordløse Huse i Sandholts Enemærker. Ved Matriklen af 1684 er der tre Fæstesteder i Kistrup Skovhuse, af hvilke det ene var paa 4 Tdr. 6 Skp. Hartkorn, et andet paa 5 Tdr. og det tredie paa 4 Tdr. 4 Skp. Hartkorn. Havbækhus var paa 2 Tdr. Hartkorn, og et dobbelt Hus stod for 1 Td. 1 Skp. Hartkorn.

Markerne ved Kistrup hed Overlykke, Nederlykke og Dambjerg Lykke.

Formodentlig blev dette Opdyrkningsforsøg i sin Begyndelse kronet med Held, thi omtrent ved den Tid ansøgte Lyndelse Mænd Corfits Trolle om Lov til at opdyrke en Del af det tilbageværende, hvad der ogsaa blev dem tilladt. De tørre Bakker ved Kistrup vare sandsynligvis for ringe til at grunde Agerbrug paa alene, men Engen og Skoven hørte jo tillige

*) Thingsvidne af 11/8 1688.

stadig under Lyndelse. 1685 havde de nye Gaardmænd imidlertid allerede paadraget sig 2 Aars Restancer til Herskabet.

Af Namsdommen ^{19/12} 1685 ses det, at Henrik Rasmussens Landgilde var $2\frac{1}{2}$ Td. Rug og $2\frac{1}{2}$ Td. Byg, Lavrids Jørgensens ligesaa, Chresten Rasmussen skyldte 6 Skpr. Rug og 2 Mk. Huspenge aarlig. Hans Refning skyldte 10 Skpr. Rug, 10 Skpr. Byg, 2 Mk. i Huspenge.

En Del Aar før var en af de første Kolonister gaaet bort fra sit Fæstested og havde glemt at svare sin Skat og Tyngde, hvorfor der lystes efter ham til Herredstinget ^{19/1} 1678.

Da nu det Document var borte, der sikrede Lyndelse Herligheden af Sømosen, Skoven og den af Byen opdyrkede Agerjord, lod Hesse ved den nye Matrikels Indførelse baade Eng, Skov og Agre opføre under Sandholts Matrikel, og satte nogle Aar efter et nyt, svært Hegn om det hele og lod hænge Laas for Ledet. Hans egne Bønder turde da ikke vove at paastaa deres gamle Ret, men Baron Fuirens Bønder maatte paa deres Fuldmægtig Søren Borrings Befaling bryde Hul paa Hegnet og drive deres Kvæg i Sømosen som sædvanlig. Hesse lod Kvæget oplage og iudsætte paa Sandholt, og lod i det Sted sit eget indslaa paa Græsgangen.

Han blev da stævnet til Thinge ^{10/10} 1689 af Søren Barring, men hans Fuldmægtig paastod Sagen afvist, da Hesse var i Udlandet, og han kun var Hesse's Fuldmægtig over dennes Bønder, men ikke over hans øvrige Retssager. Denne Forklarings Gyldighed blev dog ikke anerkendt, og Sagen gik sin Gang, saa Søren Barring førte Thingsvidner, der enstemmig vid-

nede, at den omstridte Jord, saalænge nogen kunde mindes, havde hørt under Lyndelse By.

Historien med Brevet kom da ogsaa for en Dag. Ikke nok hermed lod S. Borring Hr. Jørgen Pedersen *) til Vester Hæsinge og Sandholts Lyndelse stævne for en Provsteret i Nørre Broby til at vidne sin Sandhed og til Spørgsmaal at svare, om hvad han kunde vide om et gammelt Brev om Lyndelse Mændenes Rettighed, paa en deres Gaarde tilhørende Grund i Kistrup Skov, hvilket Brev Conrath Hesse til Sandholt skal have til sig annammet og Bønderne forholdt. Præsten vidnede, at han ikke kunde nægte, at han jo havde set og læst et gammelt Brev, anlangende Kistrup Skov, men alle Ordene kunde han ikke erindre. Det var dateret 1500, hvor mange Aar, det var hen i det Sekulo kunde han heller ikke erindre, og det var undertegnet med tvende Mænds Hænder af de Ruders Stamme, men hvad deres Daabsnavne vare, vidste han sig ikke at erindre. Af Brevet kunde han slutte, at Lyndelse Mænd havde havt deres Græsgang paa Kistrup Skov i de tvende Ruders Forfædres Tid, og den samme Græsgang blev dem ogsaa i de tvende Ruders Brev tilsagt. Om det var en Tilladelse af Ruderne paa deres Frihed, eller om det var en Konfirmation paa Lyndelse Mænds Frihed, kunde han ikke sige. Paa Borrings Spørgsmaal, om han havde set dette Brev hos Hesse, eller Lyndelse Mænd, svarede han, at han havde set det hos Hesse **).

Den ²⁸/₁₁ s. A. blev der afsagt følgende Dom: at Friherreinde Fuirens Bønder, som har de fleste overenstemmende Vidnesbyrd efter fornævnte Thingsvid-

*) Sognepræsten.

***) Salling Herreds Provsteretsprotokol.

ners Indhold, hvilket ustævnet og usvækket ved Magt staar, samt efter Lovens 5. Bog 5. Kap. 2. og 3. Artik- kels Indhold, jo bør fremdeles deres Græsbed upræju- diceret at beholde, og Conrath Hesse, som uden fore- gaaende Lovmaal Friherreinde Fuirens pantsatte Bøn- ders Kvæg af Sømosen har ladet optage og Sandholts Øxne i det Sted igen efter hans Ordre udført, jo bør betale til Bønderne for deres Kvægs Optagelse 28 Rdl., Processens Omkostninger med 20 Rdl. og for hans ulovlige Handling bøde 10 Rdl. til Frelsers Kirke i København.

Jakob de Bruin,

som købte Sandholt 1699, gjorde kort Proces med Lyndelse Mænd, i det han i Sollerup Skov opførte en ret anselig bygget Gaard og underlagde den Lyn- delse Jorderne i Kistrup Skov. Gaarden kaldtes fra først af »den nye Gaard i Skoven« eller »Kistrup Skovgaard«, saaledes lod Hans Atke, Forpagter paa Kistrup Skovgaard, den 17de Sept. 1708 føre Vidner for, at Haastrup Mænd forleden da de kørte med Tiende til Høbbet, toge af hans Havre, da de rejste gennem hans Marker.

Det var nu Obersten om at gøre at hævde, at Jorden var Sandholts »Enemærke«. Til den Ende forbød han Skovhusemændene at tiende til Øster- Hæsinge. Den $12\frac{1}{2}$ 1700 blev han derfor stævnet til Thinge af Erik Skeel til Arreskov, og efter lovlig Vidneførsel og Fremlæggelse af Tiendebøgerne kendte Herredsfogeden for Ret, »at saasom det ved mange samstemmende Thingvidner, saavel som af Præstens og hans Formands Tiendebøger, godtgøres, at Skov- husemændene stedse haver tiendet af den Jord, der

nu er lagt under den nye Gaard til Hs. Majestæt, Kirke, Præst og Degn, saa bør der og fremdeles derudaf at svares den samme Tiende. Denne Dom blev af Oberst Bruin indanket for Landstinget, der under 21de Oktober 1700 stadfæstede Herredsfogedens Dom. Bruin godtgjorde Modpartens Dom for begge Retter med 6 + 10 Rdlr.

Af Præmisserne til Landstingsdommen ville vi anføre: »at det er ej heller rart (sjældent) paa andre Steder, at en Del af Hovedgaarden underliggende Jorder og Grunde give Tiende og at andre under samme Hovedgaardstaxt beliggende Jorder ere fri derfor.

Af de foregaaende historiske Oplysninger vil det være klart, at de jordløse Skovhuse stedse havde ofret til Øster-Hæsinge, og da de bleve til Gaarde og Fæstesteder vedbleve de at ofre og svare Tiende dertil. Med Sollerupgaard forholdt det sig imidlertid anderledes.

Denne Jord blev vel lagt under Sollerupgaard, men denne Gaard blev opført paa den Jord, som igennem Aarhundreder havde hørt til Lyndelse Sogn.

Ikke desto mindre er det lykkedes Landsdommeren og Hr. Hee, der var Sognepræst i Øster-Hæsinge fra 1737 til 1771, at incorporere Sollerupgaard under Øster-Hæsinge Sogn.

Ved denne Indlemmelse fik Sognene deres nuværende Form, tidligere laa Vilhelmsgaves udstrakte Jorder alene for sig, adskilte fra Øster-Hæsinge Sogn, og omgivne af Svanninge, Vester-Hæsinge og Lyndelse Sogn.

Anmærkninger.

Side 1.

Sandholt skal være nævnet allerede i Erik Menveds Tid, men det kan være, at Bygningen ikke har ligget paa samme Sted, saa maaske den Overlevering er rigtig, at den Bygning, der brændte 1590 er opført i Valdemar Atterdags Tid, af en af de holstenske Adelsmænd, som fik Gods til Pant i Fyn af Grev Geert og hans Sønner i Danmarks Trængselstid, og denne kan uden Tvivl været af Slægten Krummedige.

Side 16.

Biografisk Leksikon meddeler:

Corfits Rud (1573—1630) var Godsejer i stor Stil. I sine unge Aar skrev han sig til Rudbjerggaard (paa Laaland), der dog senere ved det endelige Skifte 1604 gik over til Broderen Knud. Ved samme Skifte tilfaldt Enggaard paa Fyn ham og Fuglsang paa Laaland, og da Broderen Knud døde 1611, arvede han Sandholt i Fyn, dog først efter en langvarig Proces med Enken, Ellen Marsvin. Desuden har han maaske paa sin Hustrus Vegne ejet Andel i (Vester) Vallø! Nogle Aar før sin Død angaves han at eje 1832 Tdr. Hartkorn. Hans 4 Døtre fik ansete Mænd: Niels Trolle, Niels Krabbe, Christen Skeel og Gregers Krabbe.

C. F. Bricka.

Side 17.

I Arkivet paa Sandholt skal der have ligget en Genpart af Processen mellem Corfits Rud og Ellen Marsvin, til hvilken, der skal have hørt en Tegning af Hovedbygningen. Kammerherre Nørager († 1866) har imidlertid laant denne Proces til daværende Kammerherre Vind paa Bækkeskov, og hidindtil har hans Arvinger ikke formaaet at skaffe dette værdifulde Aktstykke tilveje igen.

Side 18.

Birgitte Rosensparre, Corfits Ruds Enke, har oprettet Legatet, hvis 1000 Rdl. indestaar i Hovedgaarden Sandholt, og hvoraf Renten udddeles hver 23de December, til Minde om sin afdøde Søn, og det bærer hans Navn: **Otto Ruds Legat.**

De 15 Rdl. in Specie uddeles samtidigt til Præsten, skøndt det er længe siden, Ugedagsprækenen er faldet bort.

Mon ikke Birgitte Rosensparre har søgt en Erstatning for den afskaffede Sjælemesse over de Afdøde, i denne Ugedagspræken ?

Begge Legater forekommer mig at have hendes store, gudhenvigne Sorg til Udgangspunkt.

Side 19.

1606 forlenedes Corfits Rud med Hindsgavl.

Side 33.

Biografisk Leksikon meddeler*):

Conrath Hesse er f. i Kiel 1622. 1653 tog han den juridiske Doctorgrad i Altorf.

Senere gik han i dansk Tjeneste som Diplomat, og blev først Kancellisekretær, senere Hofraad. Han brugtes i forskellige diplomatiske og politiske Hverv og Sendelser, og 1676 blev han Medlem af Kommissionen af Griffenfeldts Sag og underskrev Dødsdommen over ham. Traditionen fortæller, at han siden hjemsoegtes af Samvittighedsnag og ingen Steder kunde finde Ro. Han foretog mange lange og kostbare Rejser, endog i sin høje Alder og opholdt sig kun forbigaaende paa sine Godser Trudsholm og Sandholt. Hesse var en anerkendt og dygtig Jurist, men gjorde sig overalt ilde lidt ved sin heftige og trættekære Natur, der indviklede ham i talrige Processer.

Han var stadig i trykkende Gæld, og maatte 1692 flygte for sine Kreditorer til Udlandet.

1705 døde han. Hans Hustru Anna Cathrine Lente, Datter af den tyske Kansler Theodor Lente, døde 1715.

I R. Rasmussen Søkilde's og S. Jørgensen (Kistrups) Bog om Hillerslev og Øster-Hæsing Sogne, findes mange Oplysninger om Kistrup og Sollerup.

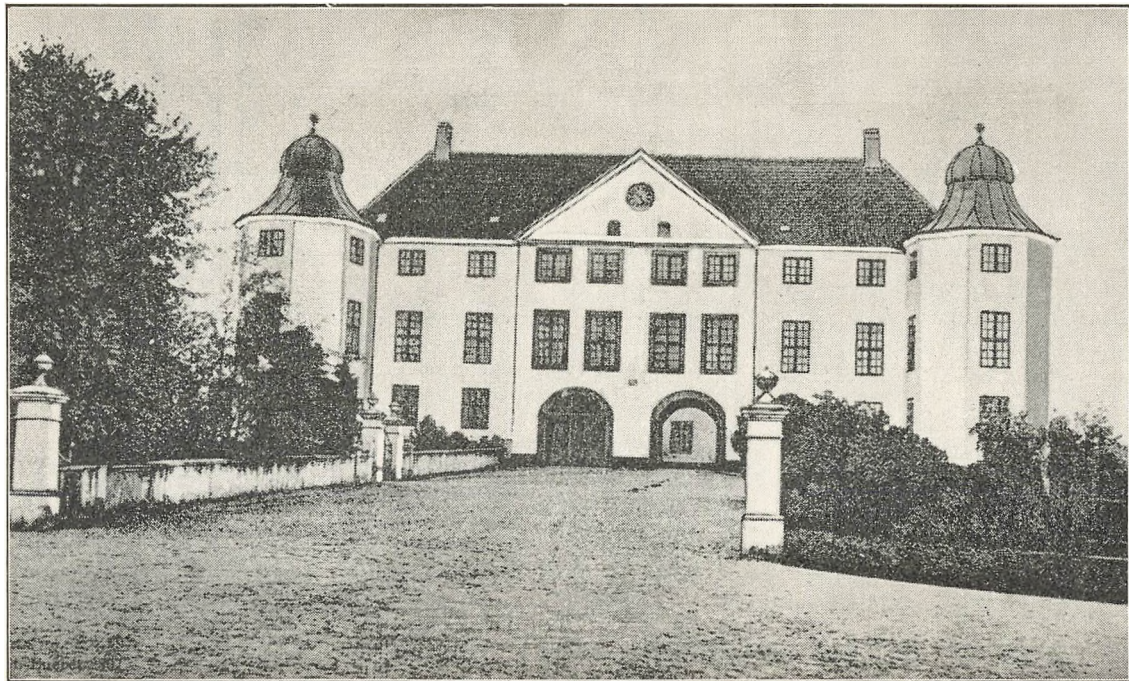
Jakob de Bruin f. 1638—1722.

Bruin skal have været af hollandsk Slægt. Rimeligvis er han under den skaanske Krig traadt i dansk Krigstjeneste.

*) Thingsvidne af ¹¹/₈ 1688.

1699 købte han Godset Sandholt i Fyn. I Felittoget 1710 blev han Generalmajor og fra da af tog han virksom Del i Resten af Krigen i Mecklenborg og Pommeren. 1713 tog han sin Afsked og søgte at bringe Orden i sine private Omstændigheder. Godset Selmershof ved Rendsborg, som han havde faaet med sin anden Hustru, Enkefru Selmer, og som var svært behæftet, blev solgt 1718, og samme Aar gjorde Københavns Universitet sine Fordringer gældende paa Sandholt og Gods, som ogsaa ved en Højesteretsdom blev det tilkendt.

Biogf. Leks.

Sandholt 1911.

Sandholt efter 1719.

1718 gjorde Universitetet i København sine Fordringer gældende paa Sandholt med tilhørende Gods, og ved en Højesteretsdom blev det tilkendt Universitetet. 1719 købte Hans Nobel de to sammenhørende Hovedgaarde, Sandholt og Sollerup, samt det dertil hørende Bøndergods og Kirke.

Samtidigt ejede han Damsbo i Jordløse Sogn, og upaatvivlelig ogsaa Jordløse Kirke, men denne Besiddelse er solgt til en Cancelliraad Lund mellem 1737 og 1740.

Damsbo forblev fri Ejendom, da Etatsraad Nobel 1726 fik oprettet et Stamhus af den øvrige Del af sine fynske Ejendomme.

Hans Nobel er født 1657 i Christianopol i Skaane, men sin Glansperiode har han havt i Norge, hvor

Kilder: Biogf. Leks.: Overlærer Schneider, Skien (Norge). Skiftebrevene paa Sandholt.

Af et Brev fra 1730 maa man antage, at Nobel ved den Tid har opholdt sig paa Damsbo.

han sad inde med flere betroede Stillinger og avancerede fra Tolder i Nordmør til Bergraad og derfra til Amtmand over Romsdals Amt i Trondhjems Stift fra 1703 til 1713.

Han blev 1713 Medlem af en Regeringskommission, kaldet Slotsloven, og maatte af den Grund opholde sig i det sydlige Norge.

Titel af Etatsraad fik han først som Stamhusbesidder. I sit Amt ordnede han Regnskabsvæsenet, og Oprettelsen af Reknæs Hospital for Spedalske skyldes væsentlig ham.

Han havde »forpagtet Tolden« i det Nordenfjeldske, og han oppebar Indtægten af en Skat, som kaldtes Ledingen*). Forpagtningen af Tolden stod i Forbindelse med Reknæs Hospital, som noget, der skulde komme det tilgode, men Nobel blev Skyldner med Forpagtningsafgiften. Om »Ledingen« var et Vederlag for Udgifter til Reknæs, kan jeg ikke oplyse. — Nobel var gift tre Gange:

- 1) Med Margrethe, f. Tønder † 1684, Enke efter Tolder Joh. Garmann, og med hende havde han en Søn, Hans Hansen Nobel, Amtmand i Stavanger til 1725, død 1752 som Stamhusbesidder paa Sandholt. Nobels første Hustru skal have havt Formue**) og han fik med hende Sædegaarden Hvene i Trodhjems Stift.
- 2) 1690 ægtede Nobel sin anden Hustru Dorothea Issabella Jessen † 1715, Enke efter Major Testmann. De havde følgende Børn:
 1. Peder Nobel, f.? Kapitan, † 1726 paa Sandholt.

*) Ledingen, en Skat til militære Udgifter.

**) Penge havde vistnok henved tredobbelt Værdi af nu.

2. Martha Margrethe Nobel, f. 1693 † 1774.
gift med Amtmand i Romsdal Erik Must,
† 1728.

3. Margrethe Marie Nobel, f. 1696 † 1755,
gift med Oberst Gedde.

En »Jomfru Antonette Sophie Nobel« er
død paa Sandholt 1725, men om det er
en Datter eller en anden Slægting, oplyses
ikke*).

1703**) købte den energiske og mægtige Amt-
mand Nobel Moldegaard. Ved en Række af
Indkøb samlede han de paa flere Hænder
spredte Dele af Ejendommen, og gjorde sig
ved en Grænseproces ogsaa til Herre over den
rivaliserende Naboejendom Reknæs. Han har
bygget Hovedbygningen paa Moldegaard, som
endnu er tildels uforandret.

3) Sit tredie Ægteskab indgik Nobel 1717 med
en barnløs Enke, Dorothea Hansdatter***),
der efter sin forrige Mand, Købmand Anders
Nielsen, skal have tilført Nobel en Formue
paa 184000 Rdl., og denne Rigdom, hvis den
iøvrigt har været saa stor, som Rygtet gik,
har vel tilskyndet ham til i 1719 at købe
fynske Ejendomme, efter at han samtidigt
havde afhændet Moldegaard til sin Datter og
Svigerson, Amtmand Erik Must.

*) Vester Hæsing og Lyndelse Kirkebog.

**) Schneiders Optegnelser.

***) Dorothea Hansdatter underskriver sig endogsaa paa Stam-
husbrevet Dorothea NobelJessen, (hendes Moder var født
Jesdatter), men dette har voldt en Del Uklarhed, saa at
hun er bleven smeltet sammen med Nobels anden Hustru.

Imellem Nobel, som den Tid havde Titel af Justitsraad, og hans tredie Hustru, Anders Niensens Enke, var der i Brevig 1719 udstedt et Testamente, der tilsikrede begge Ægtefællerne fuldt Fælleseje af Formue, Gods og al Ejendom, og at sidde i uskiftet Bo, naar Nobels Børn ved hans Død havde faaet udbetalt Trefjerdedele af den Del af Formuen, som deres Fader havde tilbragt. Dersom han levede længst tilsikredes 300 Rdl. til hans Hutrus norske Udarvinger, og Ethundrede Rdl. i Croner til norske Fangers Ranconering udi Tyrkiet at indbetale til Directeuren for de fattiges Væsen udi København.« —

Ligeledes testamenterede de hver sin endnu levende gamle Moder en aarlig Pension paa 200 Rdl.; og disponerede over fornøden Kapital dertil.

Et Supplement til dette Testamente findes i en Fortegnelse af 24de August 1732 over hvad Etatsraad Nobet anslaar sine medbragte Midler til, »efterdi han fornemmer, at hans Sygdom daglig minder ham om hans Døds Time«:

Et Bibliothek	Værdi	500 Rdl.
Arbejdet Sølv	—	300 -
2 Dusin Stole	—	50 -
2 Dragekister	—	40 -
6 Dusin Tintallerkener	—	40 -
2 Dusin Fade af Tin	—	20 -
Kobber og Messing	—	50 -
Lintøj og Sengeklæder	—	200 -
Et Stueuhrværk	—	40 -

Værdi 1240 Rdl.

»Hvilke 1240 Rdl. er det højeste, som jeg kan beregne mine ringe Midler til, som jeg haver tilbragt

denne min Kiere Hustru, saa som jeg haver bortgivet de faa Midler til mine kiere Børn, som jeg foruden disse var Ejende.

Og som her nu ikke er stemplet Papiir ved Haanden, saa tillader jeg om dette skulde nødiges, at denne min Specifikation paa stemplet Papiir maa blive oversadt.«

Hans Nobel.

Sandholt d. 24de Augustus 1732.

At Etatsraad Nobel er ved sin fulde Fornuft og Forstand testeres af

Hempel*). Johan Herman Geth.

Dette til Oplysning om Formuesforholdene. —

I Aaret 1726 har vistnok en Del af Familien været samlet paa Sandholt i Anledning af Oprettelsen af Stamhuset, og ved denne Lejlighed har Etatsraad Nobel laant 2000 Rdl. courant af Sønnen, Justitsraad Nobel. Det ser ud til, at Justitsraad Nobel, som Aaret før havde taget sin Afsked som Amtmand, omtrent ved denne Tid har bosat sig med sin Familie paa Sandholt.

Han var en Mand paa 41 Aar og gift med en norsk Dame Anna Sophie Bøckmann; de havde to Børn, Datteren Martha, 13 Aar gammel, og Sønnen Hans, 9 Aar gammel.

Deres og Forældrenes Samliv er ikke forløbet fredeligt, en Proces, i hvilken der er faldet Højesterets Dom i 1735, belyser Forholdene.

1) Det bør Fru Dorothea Jessen afgn. Etatsraad Nobel's allene at have Jagt-Retten med Skytte og Jagt-Skildt uforkrænket, dog saaledes, at Justice-

*) Hempel var Chirurgus udi Faaborg.

Raad Nobel ikke kan betages Jagt i Enemærkerne.

2) Fru Dorothea Jessen bør udbetale til Justice-Raad Nobel 1200 Rdl., hvorefter Justiceraad Nobel selv bør holde Gaard og Gods i forsvarlig Stand.

3) Fru Dorothea Jessen bør forskaffe Justice-Raad Nobel fornøden Vognskjul for en Vogn eller Chaise.

4) Justice-Raad Nobel bør lade sig udvise fornøden Skov af Fru Dorothea Jessen, og hun bør beholde sin Ejendoms Ret til Skoven.

5) Justice-Raad Nobel tilkjendes det omtvistede Kammer ved Porten til hans Malkepiger.

6) Justice-Raad Nobel bør være fri for Fru Dorothea Jessens Tiltale angaaende 300 Rdl.

7) Efter Justice-Raad Nobels Extensions Betaling, frifindes Justice-Raad Nobel for Fru Dorothea Jessens Tiltale, dog bør de tvende omtvistede Kakkellovne som et Inventarium forblive ved Stamhuset.

De utilbørlige Expressioner hvormed afgn. Etats-Raad Nobel, Fru Dorothea Jessen og Hr. Lorentz Petersen saa vel skriftlig i Commissionen, som mundtlig i Højeste-Ret ere bebyrdede, bør som uskrevne og utalede døde og magtesløse at være og ikke komme nogen af dem til Præjudice i nogen Maade.

Procurator Munthe maa for sin brugte Vidtløftighed og Omgang i denne Sag, betale 10 Rdl. til vor Frelser Kirke.

Processens Omkostningev saavel ved Commissionen, som her ved Højeste-Ret ophæves.

J. Rosenkrantz.

I Dødsboet efter Etatsraadinde Nobel 1740 anmelder Justitsraad Nobel at have tilgode 2000 Rdl. courant, som han udi Aaret 1725 haver betalt for sin Salig Fader; men han kan ikke skaffe skriftlig Bevis og da Boet er fallit, er der intet at hente.

Dødsboet afkræver ham Erstatning for 3 Heste:	
1 liden, gammel og stiv Hest . . .	1 Rdl.
1 stor gl. udlevet Vognhest . . .	1 -
1 Ditto 10 til 11 Aar ilde anseende	3 -
	<hr/>
	5 Rdl.
	<hr/>
For 10 Køer vurderede tilsammen til	36 Rdl.
- 11 Faar.	7 -
	<hr/>
	48 Rdl.
	<hr/>

Dødsboet viser os meget udviklede og forkvaklede Forhold, og en Række af Breve, optagede i Skiftebrevet af 1740, mellem Etatsraad Nobels to Døtre i Norge og deres Stedmoder, siger det samme.

Amtmand Must druknede Aar 1728, og der var Fallit ved hans Død, men hans Enke blev dog siddende med Ejendommen Moldegaard, indtil hun 1744 solgte den til en Svigersøn, hos hvem hun kom paa Aftægt til sin Død 1774.

Sin Mødrenearv havde hun faaet udbetalt tilforn, og da et Brev fra hende, dateret Christiania, den 20de Februari 1730, fortæller os følgende: »Da jeg nu hos mine Kiere Forældre paa Damsboe har skeed ald Fornøjelse for ald ventende Arv efter min Fader«, saa er det jo muligt, at Udbetalingen af hendes Fædrenearv har støttet hende saa meget, saa at hun

ved Hjælp af den har opnaaet Overenskomst med sine Kreditorer.

Etatsraad Nobel døde den 26de August 1732, og efter hans Død udbryder der en bitter Fejde mellem Enkefru Must og Enkefru Nobel. Af de Breve, som er vexlede i denne Anledning, og af Skiftebrevet efter Etatsraadinde Nobels Død, fremgaar det, at Amtmand Must har forpligtet sig til at overtage en stor Del af sin Svigerfaders Gæld den Gang denne afhændede Moldegaard til ham.

Nu gør Dødsboet gældende, at Enkefru Must har den Forpligtelse at indbetale, hvad Etatsraad Nobel skylder til Reknæs Hospital, paa Grund af, at han i sin Tid ikke har ydet Reknæs Hospital 541 Rdl., som tilkom det af hans Forpagtningsafgift af Tolden.

Etatsraadinde Nobel var bleven nødsaget til at betale denne Gæld, som med paaløbne Omkostninger til en Hjem- og Landsthingsdom er løbet op til 723 Rdl. —

Fru Must paastaar imidlertid, at hendes sal. Mand har betalt Gælden til Reknæs af Tolden, og at den Gæld, hvori hendes Forældre ere forblevne, hidrører fra Collekt- og Bækkenpenge, som Etatsraad Nobel har indkasseret til Hospitalet, men ikke afgivet til det. Fru Must paapeger forskellige andre Gældsposter, som hun ligesaa lidt har Forpligtelse til at betale, som den der hidrører fra Collekt- og Bækkenpengene, saa i Stedet for at erkende sig som Debitor, erklærer Enkefru Must sig som Kreditor i Dødsboet, med en Fordring paa 829 Rdl., som hun i forskellige Øjemed har udbetalt for sin sal. Fader. Hun udtrykker sin Uvilje og Skuffelse i et Brev af 21de

Augustus 1741 til Skifteforvalter, Conferensraad Adeler, og deri findes følgende: Efter min Salig Faders dødelige Afgang var mig og mine Sødskende alt Arve-Rettighed beskaaren, ved et mellem vore Forældre af Dato den 2den Januarii 1719 oprettet Testamente, efter hvilket deres tilsammen bragde Midler efter min Faders Død forblev under min Stivmoders Disposition, uden efter Loven at deele med os Arvinger, dog paa saadanne Vilkaar, at jeg og mine Sydskende efter hendes Død skulde være og forblive hendes rette Arvinger, men da hun nu ved Døden er afgangen skal befindes, at hun udi 8te Aars Tiid, saaledes med de hende betroede Midler haver skaltet og valtet, at ikke allene de nævnede Midler, men og andet prætiens Bohave*) skal aldeles være dissiperet.

Efter slige Omstændigheder finder jeg mig beføjet til i Kraft af Hans kongl. Mayest's Lov o. s. v. herved at erklære og deklarerere, at jeg som Arving efter Testamentet skulle arve den 3die Deel af hendes Efterladenskaber, frasiger mig bemeldte Andeel efter Testamentet at arve, eller derfor at gjelde, hvilken min Arvs og Gjelds Fragaalse jeg erbødig er begierende for dend Respektive Lands-Things-Ret maa læses, protokolleres og med behørig Paategning tilbage leveres.

Iøvrigt tager jeg mig min Ret forbeholden til min Fordring som Kreditor udi Skifte-Retten indleveret og forbliver med ald Estime Højædle og Vel-

*) En Sølvkaffekande med ditto Fad var sat i Pant hos Fru Ide Skeel paa Arreskov, for Penge, som Etatsraadinde Nobel skyldte til Slagteren, Fru Ide Skeels fattige Husmand, udi Øster-Hæsinge.

baarne Hr. Conference-Raad og Amtmand tjenstergivende Tjenerinde

Martha Margrethe Nobel. Sal. Mustes.

Fra Maria Margrethe Nobel sal. Geddes paa Storbirchen i Norge fremsendes ogsaa en Fordring til Dødsboet paa 2950 Rdl., men da hun hverken har kunnet fremsende Original-Panteobligation eller lovligt Forfald, hvor den er afbleven, saa kan ej heller Skifteforvalteren efter en Copi give den Plads i Stervboen.

Efter det endelige Opgør beløb Stervboens Ud-gæld lignet og lagt med dens Indgæld sig til **5575 Rdl.** Justitsraad Nobel og hans Halvsøstre maatte derfor frafalde enhver Fordring, og alt, hvad her kunde omsættes i Penge, lige til Etatsraadindens Garderobe, som blev vurderet til 48 Rdl., blev sat til Auktion den 21de Marts 1741, for saa vidt muligt at tilfredsstille de mangfoldige store og smaa Kreditorer.

Skifteforvalteren, Amtmand Adeler til Lykkesholm, skriver: »Etatsraadinde Nobels Stervbo findes i en saa enorme, ja, fast utrolig Vidtløftighed, saa at det saa at sige er umuligt at udfinde hvem der er Kreditor og hvem Debitor«.

Etatsraadinde Nobel døde den 26de Oktober 1740, og har forud været meget syg, ligesom Justitsraad Nobel samtidigt ogsaa var »heftig« syg.

Chirurgus Hempel i Faaborg maatte et Par Gange blive herude i flere Dage og Nætter, og Hans Jensen fra Lyndelse sendtes i Ægt til Odense, 4 Mile herfra, for at hente en Læge til. Han fordrer 1 Rdl. 2 Mk. for Kost og Logi i 2 Dage, »men det kan ej godt-

gøres for Konsekvensens Skyld, thi en Bonde kan ikke fordrø Betaling af sit Herskab for hvad Ægter, han bliver befalet at forrette.

Sandholt var forpøgtet bort og Justitsraad Nobel havde egen Husholdning. Ved Etatsraadindens Død bestod hendes Husstand af Fogeden Helnes, Husholdersken Madam Testmann, som havde sine tre Børn hos sig, samt Skytte, Kusk, Havemand, Fruens egen Pige, Bryggerpige, Kokkepige og Høsepige, og endvidere den »liden Pige Bolette Bonnevig, som Fruen af Barmhertighed har antaget at opføde«. I Penge var Lønnen lav, Skytten fik 16, Kusken 12, og Fruens egen Pige, 8 Rdl. om Aaret, de andre var ringere lønnede, saa nær som Fogeden, der havde 40 Rdl. og Madam Testmann 20 Rdl. Hun havde imidlertid ikke faaet noget af sin Løn i de 9¹/₂ Aar, hun havde været her, hvorimod hun sikkert har faaet Klæder til Børnene*). Alle Folkene, med Undtagelse af Helnes og Madam Testmann, fik Løn og 1 Rdl. 4 Mk. maanedlig i Kostpenge til Skiftedagen ved Paaske, og maatte dermed strax rejse.

Alle Indtægter af Gaardene, Godset og Skovene, har været meget smaa, og der havde været Brug for store, for alle Bygningerne var forfaldne, Besætningen yderlig ringe, og Landbruget ude af Drift. Om Græsningen til Gaarden skrives der f. Ex.: »Da den temmelig formindskes og kendelig aftager, saa at den trænger al den Fredning den kan faa, saa vil Justitsraad Nobel ikke uden Betaling af Dødsboet, græsse Etatsraadindens 3 Heste fra Oktober til Paaske«.

Og i Godsets Tilstand giver følgende Uddrag et

*) Begravelsesregnskabet i Skiftebrevet.

Indblik. Medens Øvrigheden indkalder flere Bønder i Lyndelse for Restancer af kgl. Skatter, tager Justitsraad Nobel samtidigt alt hvad de samme Bønder ejer i Pant for Restancer til Stamhuset, og en af dem erklærer, at han aldeles intet selv ejer mere.

Hele Landet over var Forholdene jo elendige efter Frederik den Fjerdes Krige, og heri maa vel nærmest Grunden søges til dette fuldstændige Skibbrud, skjøndt det jo ikke lader sig skjule, at der tillige fra først til sidst var ikke saa lidt Uorden i Familien Nobels Pengesager.

1740.

Justitsraad Nobel var Stamhusbesidder til sin Død 1752, og i de 12 Aar var der ingen Fremgang.

En Synsforretning, som hans Søn, Junker Nobel, lod foretage, da han overtog Besiddelsen, giver et mørkt Billede af Forfald. Nogle Tal, der angiver, hvad der vil være nødvendigt til nye Bygninger, og til Reparation, vil vise det. Overslagene lyder paa Reparation af Borggaarden, Ladegaarden, Møllen og Broerne, og Udgiften anslaaes til

	10354 Rdl.
Sollerups Opbyggelse og Reparation	2436 -
Lyndelse Kirke og Kirkegaardspportene	1207 -
Reparationer af Bygninger paa Bøngodset	4862 -
	18859 Rdl.

Om Skovene gives der en nøjagtig Beskrivelse, og af hvor megen Skov, der har været i hver Mark paa Sandholt og paa Sollerup, men som nu ved Justitsraad Nobels uforstandige Behandling er svunden ind

til saa godt som intet. Til Brændsel kan der vel findes lidt, men intet, der er brugeligt til Bygningstømmer, ja, endogsaa Underskoven er saa forhugget og ruineret, saa at der ikke findes een Staver til Gjærderne eller Gjærdsel, som der ellers ved en god Husholdning og Forsynlighed kunde været nok af, derfor nødsages Ejeren i de første 10 Aar at købe alt til Gjærdsel hørende.

Synsforretningen over Sollerup giver endnu stærkere Beviser paa Justitsraad Nobels Uforstand. Deri staar anført: Østen i Gaarden kunde Grunden af en Længde Hus paa omtrent 20 Fag endnu ses, det havde været forsømt fra tidligere Tid, men i Stedet for at lade det reparere lod Justitsraad Nobel det rent afbryde og »Platzen« bortføre. Samme Hus kan ikke undværes og maa paany opbygges. Nord i Gaarden findes Tærskeladen, 26 Fag lang. Murene have været af Sten, men en Del af de brændte Sten er bortkomne og af den sidste Ejer, Justitsraad Nobel, bortførte. Stenbroen paa Gaardspladsen var brudt op, afgn. Justitsraad Nobel havde ladet det gøre for 2 Aar siden, og man sagde, at han vilde have ladet saa Korn paa Gaardspladsen, hvilket dog saa betids kom til hans Søns Kundskab, saa at intet videre skete end at Stenbroen blev spoleret.

1752.

Junker Hans Nobel optog et Statslaan paa 10,000 Rdl. for at komme i Gang, og foretog de Forbedringer, der kunde overkommes i de 3 Aar, der hengik førend hans Død, 1755. Han har været længe syg. Store Regninger fra Apotheker von Westen i Odense viser det og allerede 1753—54 raadspørger han Regi-

mentsfeltskjærer Voigt i Odense, men senere bruger han Chirurgus Hee i Odense.

Der er Regning paa en Vaagekone i hans sidste Sygdom, og man faar endvidere at vide, at de har maattet skære Ærmerne af en Skjorte, for at kunne give ham den paa.

Efter Tidens Skik blev hans Lig klædt i Silkestrømper, Manchetskjorte, Halsbind o. s. v.

I Folkemunde kaldtes Junker Nobel den gale Herremand, og for 50 Aar siden levede han endnu i Mindet, som en lidenskabelig Jæger*). Naar der om Aftenen hørtes Sus i Luften kunde det endnu den Gang blive kaldet Junker Nobels vilde Jagt, og hans Død blev endogsaa sat i Forbindelse med hans Jagtiver.

Han skal have forfulgt en Hare, som i sin Angst smuttede ned i Begravelsen under Lyndelse Kirke, gennem en aaben Luge. Junkeren fik Lemmene til Begravelsen brudt op for at faa Haren skudt, men da han var sveddryppende varm, paadrog han sig i den raakolde Kirke- og Kælderluft en heftig Forkølelse, som havde hans Sygdom og Død til Følge.

Der fortaltes endvidere, at han i vilde Feberfantasier vilde styrte sig ud af det øverste Taarnvindue mod Syd, hvor han havde sit Værelse, fordi han troede, at han selv var den Brevdue, som var afrettet til at flyve med Breve til hans Elskede.

*) Af Skiftebrevet ser vi, at Junker Nobel havde 12 Jagtbøsser, mange kostbare Vaaben, en fin Garderobe, meget Ridetøj, mange Heste og et stort Tjenerskab. I hans eget Værelse havde han 36 større og mindre Skilderier, 2 Tegnestole o. s. v., saa det synes, som om han har interesseret sig for Kunst.

Slutningen af et Brev fra Junker Nobel til Herredsfoged Mølmark af 1ste August 1753 giver Begreb om hans daværende Stemning. Begyndelsen af Brevet tyder paa, at hans Kreditorer er meget paatrængende, og at Hr. Mølmark stiller sig mæglende:

»Endelig udbeder jeg mig Deres bestandige Ven-
skab og at De seer Mig befriet for ald for stoere Bekymringer, som for Mig nu gandske ere utaalelige, med mindre jeg med eet skal ruineres eller kastes af Sadelen, naar jeg ikun har faaet Foden i Stig-Bøylene, hvorved jeg ingen ser at vinde uden Malhonette gemytter udi Deres indbildning. Thi Udfaldet viser med Tiden, naar jeg faaer ikun Pusterum, om jeg bliver Græs-Rytter eller ey, jeg mener om jeg med Tiden maa have Roe at oprette, hvad mine Forfædre have forsømt«.

1755.

Den 11te December 1755 kom Junker Nobel's eneste Søster, Martha f. Nobel, Tolder og Raadmand, Cancelliraad Nørraggers, anden Hustru, herud fra Odense, ledsaget af sin Mand og sine Børn, for at overtage sin Arv af Stamhuset.

Cancelliraad Nøragger maatte paa hendes Vegne forpligte sig i Henhold til Synsforretningen af 1752, at arbejde videre paa Gaardenes og Godsets Forbedring, og til ikke blot at forrente, men ogsaa betale Afdrag paa Statslaanet, »endskøndt han af de 10,000 Rdl. ikke forefinder een Skilling«.

Foruden Helsøsteren, Martha, havde Junker Nobel en Halvsøster, Helene f. Klog, gift med Sognepræst Christopher Nicolai Schrøder til Nordborg paa Als, for hendes Skyld, men ogsaa fordi han havde privat

Gæld, blev hans Bo givet under Skifterettens Behandling. Amtmand Adeler til Lykkesholm fungerede som Skifteforvalter, Registrering og Vurdering o. s. v. af Boets Effekter foregik under Herredsfoged Mølmarks Ledelse. Han boede i Faaborg.

Junker Nobels Moder og Søster var tilstede og paaviste de forskellige Ejendele, og Fru Nørager førte Husholdningen paa Boets Regning. Af hvad der solgtes ved Auktionen maa særlig fremhæves: Besætningen paa Sandholt og Sollerup 160 Køer, hvilke Fru Nørager for en stor Del købte, 4 graa Kørehopper, 14 Køre- og Rideheste, to af disse havde Føl, 1 lille Hingst, samt en Bondegaard i Haarby.

Bondegaarden	503 Rdl.
Kreaturerne (Heste og Køer)	1986 -
Møbler og Indbo	1501 -
	<hr/>
	3990 Rdl.
	<hr/>
Udgælden beløb sig til	4724 Rdl.
Indgælden —	4445 -
	<hr/>
Underbalance	279 Rdl.
Plus det meste af Statslaanet	10000 -
	<hr/>
Hele Gælden	10279 Rdl.

Ti Aar senere 1765, d 13de April, mødte Herredsfoged Mølmark med to af Retten udmeldte*) Synsmænd, for at tage Bygningerne, Godset og Skovene i Øjesyn. Fru Nørager var selv tilstede og fremlagde Synsforretningen af 1752.

I de 13 Aar der var forløbne havde Junker Nobel og Fru Nørager faaet en Del repareret og nybygget, og Forbedringerne ved Bygningerne paa Sand-

*) Møller Snedevind og Snedker Peder Hansen.

holt og Sollerup, Kirken og paa Godsets Bygninger i det hele, ansloges til 7865 Rdl., men der var alligevel meget, der endnu laa hen og var særdeles brøstfældigt. Desuagtet bevidner Synsmændene, at »før Fru Nørreggers Tiltrædelse var alt i misserabel Stand, og det var det sletteste Gods i Landet, nu kan det derimod holde Pris og Valleur med andre heromkring liggende Godser, som administreres og ejes af gode Husholdere.

Skovene befandtes saa vel opfredede, at samme var en Lyst at ansee, og naar Stamgodset var af den Beskaffenhed, at det kunde sælges, saa vilde det forhøje Prisen over 2000 Rdl.

Thi Fru Cancelliraadinde Nøragger har i hendes Tiid opfredet mange tusinde unge Træer af Ege og Bøge, foruden smuk og rar Underskov, og derimod hugges der neppe til Fornødenhed Ildebrændsel i Skovene, og naar det og skeer, er det af Træer, som ey ere til andet nyttige.

Paavisningsmændene gjorde tillige opmærksomme paa, at Fru Nøragger endogsaa havde købt Træer i andre Skove for at spare sine egne.

Den 12te Februar 1766 døde Cancelliraad Nøragger, og *) »da der efter den Afdøde ikke allene findes en stoer Vidtløftighed, men endog tvende Kuld Børn, hvoraf en Del ere umyndige«, saa var Kammerherre og Amtmand Holsten til Holstenshus nødsaget til at lade Fuldmægtig Alleqvist møde for at tage Stervboen under Forsegling og Registrering. Cancelliraad Herredsfoged Mølmark med 2 Vidner gav ogsaa Møde.

*) Skiftebrevet efter Cancelliraad Nøragger.

Fru Nørager og hendes Svigersøn, Tolder i Odense, Cancelliraad Lindam, maatte paavise Stervboens Ejendele, og Hr. Lindam gav paa hendes Vegne tilkende, at »hendes og hendes sal. Mands Fælles-Bo allerede for længst var distraheret og ved Indførsel udlagt til den sal. Mands Publique Gjælds Betaling, hun var altsaa for nærværende Tiid aldeles intet eiende, og følgelig kunde heller intet paavises, som kunde komme Stervboen tilgode«.

Fru Nørager tilkendegav, at endogsa hendes sal. Mands Gangklæder vare tagede itu til Børnene, under hans lange, næsten 2 Aars tiltagende Svaghed.

Paa Grund af denne Stervboens slette Tilstand, var Enkefru Nørager nødt til at frasige sig Arv og Gjæld efter hendes sal. Mand og følgelig ganske og aldeles overlade Boen uden mindste Pretention eller Arvefordring til Kreditorenes Afbetaling, saa vidt strække kan. Samme Deklaration maatte Hr. Lindam ogsaa gøre paa sin Hustrus og paa de øvrige, saa vel myndige som umyndige Børns Vegne. Hele Indboet m. m. waatte altsaa sælges og gøres i Penge, og de Møbler, som efter Auktionen fandtes i Værelserne, tilhørte derfor ikke Fru Nørager, men hendes Halvsøster, Madam Helene Schrøder, som efter sin Mands Død var flyttet til Sandholt.

Der blev opsat en Lejekontrakt mellem Søstrene, efter hvilken Fru Nørager maatte give 15 Rdl. om Aaret i Leje af Madam Schrøders Møbler, Sengklæder, Linned og andet Bohave.

For at Fru Nørager kunde opnaa en nogenlunde fordelagtig Kontrakt om Sandholts Forpagtning og Hollænderiets Drift, lod Madam Schrøder for sine Penge købe 22 Køer, vurderede til 248 Rdl. Denne

Kapital skulde Fru Nøragger forrente med 5 pro Cent, og tillige sørge for, at Besætningen hvert Aar blev forøget med godt Tillæg, og sætte et nyt Kreatur i Stedet, naar et af Besætningen døde.

Fru Nøragger levede 16 Aar efter sin Mands Død, og blev ved at virke til Gavn for Gaardene og Godset, og hun har sikkert havt god Støtte i sin Søn Niels, der førte Godsets Regnskaber. Hendes Moder, Justitsraad Nobels Enke, døde først 1767, 86 Aar gammel, og der er sagt af de gamle, at hun nød alles Agtelse.

Flere af Fru Nøraggers Børn døde tidligt, men den største Sorg har dog sikkert været, at Datteren Fredericha, der var gift med den ødsle Cancelliraad Lindam, Tolder i Odense, vendte hjem til sin Moder med 2 smaa Børn, efter at Lindam paa Grund af Kasseangel, havde forladt Landet.

Hun forsonede sig først i sine sidste Aar med sin haarde Skæbne og lagde et tungt Tryk paa Hjemmet, men Traditionen siger, at der desuagtet levedes et kønt Familieliv paa Sandholt, og, at »de Nøraggerske Sønner var skikkelige Mennesker, som ikke gjorde nogen Fortræd«.

Fru Lindams Søn, Nicolai Christian, omtales ved sin Morbroder, Justitsraad Nøraggers Død 1789, men dermed gaar han ud af Sagaen, saa den gamle Overlevering, at han er død i en ung Alder, og ugift, i Udlandet, er vel nok rigtig. Datteren, Martha Catharine, levede paa Sandholt, som ugift, til sin Død 1819.

Fru Nøragger f. Nobel døde d. 30te Oktober 1782, og da Skiftet var foretaget og Boet gjort op

fandtes her for første Gang i Noblernes Tid en Formue paa **14437 Rdl.** *)

Hvad Gaardene og Godset angik, manglede der endnu en Del i at alt var i Orden, men alt var i Fremgang og Fru Nøragger havde naaet meget.

Da Fru Nøraggers ældste Søn, Stamhusbesidder Justitsraad Nøragger, tilmeldte Amtmand Kammerherre Holsten sin Moders Død, svarede denne: »Det bedrøver mig oprigtig, at De har mistet saa god en Moder«.

Og paa den Plade, som hendes Børn lod sætte paa hendes Kiste, staar der:

»Hun var ydmyg i Lykke, uforsagt i Modgang, taalmodig i Lidelse og fornøjet i Døden«.

1782.

Justitsraad Hans Nobel Nøragger begyndte en grundig Reparation af den meget forfaldne Hovedbygning, men da han døde allerede 1789 faldt det i hans Broders Lod at fortsætte og fuldende den. Som Hovedbygningen nu ser ud udvendigt, og er indrettet indvendigt, efterlod Chr. Nicolai Nøragger sig den ved sin Død 1807.

Han var Kapitain, da Justitsraad Nøragger døde, og levede som gift Mand i København under temmelig smaa Kaar, som han søgte at forbedre ved at tegne Kort, og ved at hjælpe Maleren Juul i hans Atelier.

1807.

Den følgende Besidder, Hans Nobel Nøragger, har overtaget Stamhuset uden Spor af privat Formue,

*) Fru Nøragger ejede en Del Porcelain og Sølvtoj, og rigeligt med Sengklæder og Linned, men kun faa Møbler.

hvad der havde været efter Fru Nørager f. Nobel var gaaet med til Hovedbygningens Reparation, og han maatte derfor ved 1816 optage et Laan paa Stamhuset paa 40000 Rdl.

Efter Pengekrisen i de nærmest følgende Aar, var han lige ved helt at gaa paa Grund, men kom dog med yderste Besvær igennem. De opadgaaende Tider bragte bedre Kaar, og Fremgang tog smaat, men sikkert, sin Begyndelse.

Stamtavlen fortæller om de mange Dødsfald, men den kan ikke sige noget om, at hans Hustru, Amalie f. Suckow, vandrede i hans Farmoders Fodspor, og lever i velsignet Minde.

1866.

Kammerherre Nobel Nørager og hans Hustru døde begge først i 1866, og den nuværende Stamhusbesidderinde, Noline Marthe Nobel Sperling, er den sidste Ætling, der gennem Etatsraad Nobels Søn nedstammer fra Stamhusets Fundator.

Arvefølgen fortsættes gennem Amtmandinde Must f. Nobel, og nævner, som Arving i 7de Led, Axel Lund f. 1873, cand. jur., ansat i Finansministeriet og Overformynderiet.

Sandholt i Januar 1909.

Noline M. Nobel Sperling.

- a 4. Martha Nørager f. 1788. † 1855. Gift med Peter Urban Bruun. Ritmester v. f. D. f. 1767. † 1852.
- a 5. Caroline Frederikke Bruun f. 1812. † i det adelige Jomfrukloster i Odense 1891.
- b 5. Vilhelmine Regitze Christiane Amalie Bruun f. 1819. † i København 1881.
- b 4. Hans Nobel Nørager, Stamhusb., Kammerherre f. 1790. † 1866. Gift 1816 med Amalie Henriette Christiane Suckow f. 1791. † 1866.
- a 5. Nicoline Martha Nobel Nørager f. 1817. † 1844. Gift 1838 med Joachim Ulrich Sperling. Ritmester, Jægermester f. 1815. † 1876.
- a 6. Hans Nobel Sperling f. 1839. † 1840.
- b 6. Carl Adolph Nobel Sperling f. 1841. † 1842.
- c 6. Otto Vilhelm Nobel Sperling f. 1842. † 1844.
- d 6. Nicoline Martha Nobel Sperling. Stamhusb. f. 1844.
- b 5. Hans Nobel Nørager f. og † 1818.
- c 5. Johanne Vilhelmine Louise Nobel Nørager f. 1819. † 1881.
- d 5. Hans Nobel Nørager f. 1821. † 1837.
- c 4. Carl Christian Nobel Nørager. Major v. f. D., f. 1791. † 1843.
- d 4. Annine Marie Nørager f. og † 1794.
- g 3. Juliane Marie Nørager f. og † 1752.
- h 3. Frederich Nørager f. 1753. † 1779.
- i 3. Christian Nørager f. 1757. † 1795. Ejede Vennergaard ved Ringkøbing. Gift med Joachimine Beate Mølmark f. ? † 1807.

Uddrag af den Nobel Mutske Stamtavle.

Martha	Margrethe	Nobel	f. 1698.	† 1774.	Gift med Erik Must
a 1.	Isabella	Dorothea	Must	f. 1719.	† 1740. Gift med Hans
	Mathiassøn	Holst,	Canceliraad,	Politi	mester i Bergen. † 1781.
a 2.	Martha	Margrethe	Holst	f. 1740.	† 1823. Gift med
	Johan	Grøn	Lund,	Sognepræst	til Østre Moland. † 1790.
a 3.	Peter	Ludvig	Lund	f. 1760.	† 1826. Provst.
	Sognepræst	til	Egersund.	Gift	med Antonette
	Gertrudine	Faye.	† 1822.		
a 4.	Johan	Grøn	Lund	f. 1792.	† 1860.
	Konsul,	Bogtrykker	i	Thisted.	Gift med
	Johanne	Marie	Spärck.		
a 5.	Gerhard	Peter	Anton	Lund	f. 1819.
	† 1879	i	Holstebro.	Redaktør.	
	Gift	med	Louise	Marie	Dendler.
a 6.	Johan	Anton	Hoffgaard	Lund	f. 1842.
	† 1908.	Typograf.			
	Aarhus.	Gift	med	Anna	
	Rasmine	Christiane	Ejbye.		
a 7.	Axel	Lund	f. 1878.		
	Cand. jur.,	ansat	i	Finansministeriet	og
	Overformynderiet.				
	Gift	med	Elisabeth		
	Vilhelmine	Løve	f.	1876.	
a 8.	Børn:	1) Maja			
	Elisabeth				
	Løve	Lund	f.	1902.	
	2) Jo-				
	hanne	Louise			
	Løve	Lund	f.	1905.	
Margrethe	Marie	Nobel	f. 1696.	† 1755,	gift med Oberst Claudius
	Gedde	paa	Storbirken	i	Trondhjems Stift, efterlod sig Børn,
	men	Slægten	døde	tidligt	ud.

Den Nobel Nørageriske Stamtavle.

	Stamfader Hans Mortensen Nobel, Købmand i Christianopol i Skaane.
	1. Søn Hans Hansen Nobel f. 1657 i Christianopol. Amtmand i Romsdalsamt, Etatsraad. Oprettede Stamhuset Sandholt 1726. † 1732.
1681.	1. Hustru Margrethe Tønder, Enke efter Tolder Johan Garman. † 1684.
	1. Søn Hans Hansen Nobel. Se. A. 1.
1690.	2. Hustru Dorothea Isabella Jessen f. ? † 1715? Enke efter Major Testmann.
	1. Søn Peder Nobel f. ? Kapitain. Ugift. † paa Sandholt 1726.
	1. Datter Martha Margrethe Nobel f. 1693. † 1774. Gift med Amtmand Erik Must. † 1729.
	2. Datter Margrethe Marie Nobel f. 1696. † 1755. Gift med Claudius Gedde.
1717.	3. Hustru Dorothea Hansdatter. Enke efter Købmand Anders Nielsen Brevk. Stamhusbesidderinde til sin Død 1740.
a 1.	Hans Hansen Nobel f. 1684. Amtmand i Stavanger. Justitsraad, Stamhusb. † 1752. Gift med Anna Marie Bøckmann f. 1682. † 1767.
	a 2. Frederich Hansen Nobel f. ? † ?
	b 2. Hans Hansen Nobel, Stamhusb. f. 1717? † 1755.
	c 2. Martha Nobel, Stamhusb. f. 1713. † 1782. Gift 1743 med Christian Nørager, Tolder i Odense, Cancelliraad f. 1703. † 1766.
	a 3. Fredericha Nørager f. 1744. † 1801. Gift 1760 med Søren Lindam, Tolder i Odense. Cancelliraad f. ? † ?
	a 4. Et dødfødt Barn.
	b 4. Nicolai Christian Lindam f. 1763. † ?
	c 4. Martha Cathrine Lindam f. 1764. † 1819.
	b 3. Hans Nobel Nørager. Stamhusb.. Justitsraad f. 1745. † 1789.
	c 3. Anna Chatrine Nicoline Nørager f. 1746. † 1751.
	d 3. Mette Helene Nørager f. 1748. † 1752.
	e 3. Niels Nørager. Godsforvalter paa Sandholt f. 1749. † 1786.
	f 3. Christoffer Nicolai Nobel Nørager. Stamhusb., Oberstlieutenant f. 1751. † 1807. Gift 1787 med Christine Vilhelmine Caroline Rønne f. 1757. † 1818.

Lærer Søren Jørgensen (Kistrup).

(Af Handelsgartner Jørgensen, Faaborg).

Den 16de Juni 1838 fødtes i en lille Hytte i Ørbæk en Dreng, hvis forventede Ankomst kostede Taarer; thi Moderen var ugift og maatte søge Ly i sit fattige Hjem, et Tækkehus under Ørbækklunde.

Hvad der særlig holdt Livet oppe, var Familiens største Gode paa denne Jord: en Ko, der græssede frit i Bøndernes Mose, imod at der havdes Opsyn med de andre løsgaaende Kreaturer.

Under Vogtningen af disse fik den lille Søren Bøgerne kær, idet han fik de lange Dage til at gaa med i Fantasien at følge Ingemanns Helteskikkelser og Andersens Æventyr. — Den lille Drengs Hunger efter Læsning vakte Sognepræstens Opmærksomhed, og han glædede Drengen ved at laane ham Bøger og ved at spørge ham ud om, hvad han havde læst. —

Efter Konfirmationen kom Søren Jørgensen i Gartnerlære i Ørbæklunde Have, og efter Læretiden fik han Plads som Gartner hos Forpagteren paa Stensgaard i Sydfyn. Den unge Gartner følte med Mismod, at han var kommet paa en forkert Hylde, idet han følte Ulyst og Mangel paa Evne i den Kunst: at albue sig frem som Handelsgartner. Hans Ønske var at blive Lærer, hvortil han dog savnede Midler og var for beskeden — eller stolt — til at anmode om Hjælp. Ved Salg af Kaalplanter samlede han sig imidlertid 60 Rigsdaler og følte sig nu strax kapitalstærk nok til at gaa den treaarige Seminarietid i Møde. — Paa sin Fod gik Søren Jørgensen de mange Mil fra Stensgaard til Skaarup for personlig at raadspørge Forstanderen. Denne raadede ham bestemt fra at forlade sin en Gang valgte Gerning, men gav tilsidst efter for den unges ufortrødne Mod og Iver for den nye Gerning.

Efter et Aars Ophold hos en Lærer kom S. J. til Skaarup Seminarium, hvor han opholdt Livet, som han bedst kunde.

En af Seminariets Lærere gav ham Middagsmad en Gang om Ugen, og ved Undervisning af Børn fra omliggende Gaarde vankede der ofte en god Aftensmad, men ellers kom det den unge Mand til Gode, at han som Barn var vant til at stille sin Sult ved et Stykke Brød med lidt Fedt og Salt paa til Middag og ligedan til Aften.

Dog uventet lyste det op i den mørke Fremtidshorizont. Fra Hvedholms Godskontor indløb der uopfordret et aarligt Tilskud, endskønt S. J. kun havde tjent en af Godsets Forpagtere en kort Tid*).

*) Dog fraraadedes det at takke Herskabet, da Tilskuddet da sandsynligvis vilde blive inddraget.

Efter Seminarietiden og nogen Tids Tjeneste som Hjælpelærer ansattes Søren Jørgensen som Lærer i Kistrup, Østerhæsing Sogn. For at hjælpe paa Embedets ganske smaa Indtægter arbejdede han i sin Fritid med den daarlige Skolejordlod, som han behandlede med Spade. En Aften, han saaledes gik og gravede, besøgte den bekendte Gaardejer og Skribent N. Rasmussen Søkilde ham og yttrede: »Det er virkelig at øde Din Kraft paa noget unyttigt! Brug Fritiden til i Forening med mig at gennemgrave fynske Arkiver —«.

De to, der blev Venner, tydede da de gamle Thingbøger med den snirklede, for de fleste ret ulæselige Skrift, og dyngede Optegnelser sammen. — Ved at skrive om disse Ting tjente S. J. af og til nogle Hundrede Kroner til Hjælp til den knappe Løn, men Arbejdet fængslede ham dog mere som en Art Lidenskab, næppe for Vindings Skyld — thi nøjsommere Mand skulde der ledes om. — Kun i en Retning gav han sine Spareskillinger ud med begge Hænder — til Bøger. At studere Antikvarboghandlernes Kataloger var hans Lyst — og Familiens Skræk, naar Kassebeholdningen var 3—4 Kroner!

Efterat S. J. var bleven Bibliothekar for Greven paa Hvedholm, kunde han først ret af Hjærtet faa sin Lyst styret ved at ordne og pleje de mange Tusind Bøger, der henlaa i den syndigste Forvirring i store Kasser.

En bogkyndig Mand fra Hovedstaden havde opgivet Ævret efter en Maanedes Forløb. For dette Arbejde fik S. Jørgensen 200 Kr. aarlig, men han kunde vel næppe være gaaet i Gang med Arbejdet med større Kærlighed, om han end havde gjort det helt gratis.

Dog en Mand, der har en Gerning at passe som i dette Tilfælde en stor Skole med ca. 70 for en stor Del fattige og forsømte Børn — giver sig ikke ustraffet sin Lidenskab for historiske Arbejder i Vold til langt ud paa Natten. — Følgen blev et nedbrudt Helbred. Efter en ubetydelig Ordvexel i Hvedholms Bibliothek fik den yderst beskedne og dog saa følsomt stolte Mand det første lette Tilfælde af Apoplexi. Det agtedes næppe; men nogle Maaneder efter maatte S. J. irettesætte en Skoledreng alvorligt, og da kom det andet Anfald, hvorefter han var en nedbrudt Mand, der dog med Vold og Magt vilde passe sin Skole.

Det er muligt, at de ordnede Lege, som Provsten i Salling Herred fik S. J. til at sætte i Gang, bidrog til at nedbryde den kraftige Mands Helbred. Der stod han paa den aabne Mark i Sol, Regn eller Blæst. Den flittige Mand overdrev ogsaa denne Gerning, som han havde kastet sig over, maaske mest for at glæde sine Overordnede, hvem han havde meget kær og satte saa højt. Skolens Lege blev rosende omtalt i en Aarsberetning og S. J. modtog Dannebrogskorset.

Der kom nu en frygtelig Tid for Lærer J.'s Familie, idet den myndige Mand vilde fortsætte sin Gerning, men svækkedes daglig, saa han f. Ex. ved Forskrift i Skønskrivningsbøger i Stedet for at skrive hen ad øverste Linie skraaede ned over to—tre Linier, naar Haanden blev træt. Maaske af misforstaaet Hensynsfuldhed lod de overordnede den syge Lærer blive ved med at undervise, til han bogstavelig segnede under Byrden.

Familien stod hjælpeløs og fortvivlet — maatte endog døje den Tort, at gamle Elever samlede Underskrifter for at faa den syge Lærer fjærnet. — Da

kom — selvfølgelig — det tredie Anfald af Sygdommen. For Hustru og Børn var dette tunge Slag dog næsten som en Lettelse efter den oprivende Tid — nu var det soleklart, at der maatte antages en Hjælpe-lærer.

Naar den syge Fader ofte, ja endog midt om Natten forlangte Bøger og Papirer og synlig slappedes ved at faa sit Ønske opfyldt, var det da at undres over, at Børnene for mulig at redde deres Fader tryglede denne om Lov til at sælge Bøger og skaffe alt læseligt ud af Huset? — For et Par Hundrede Kroner, der gik til Læge og Fødevarer solgtes Bøgerne til en Antikvarboghandler.

Ved denne Lejlighed er en Del af Lærer Jørgensens Optegnelser antagelig bleven pakket sammen med Bøgerne. Familien gav ikke videre Agt paa Faderens Optegnelser.

Trolig nok bidrog Fjernelse af Bøger lige saa meget som kærlig Pleje til at den syge Lærers sejge Natur endnu en Gang vandt Overhaand, saa han et Aarstid kunde leve et ret tilfreds og lykkeligt Samliv med sin kære Hustru, tilsidst hos Parrets gifte Datter i Haastrup. Her hensov Lærer Jørgensen blidt og rolig, omgivet af sine kære, den 18de August 1903.

Der savnes samlet Kendskab til S. J.'s Forfatter-skab. En stor Del fremkom som Føljeton i »Fyns Stiftstidende«, desuden har han skrevet Afhandlinger i »Historisk Tidsskrift« og »Museum«. Endelig har han udgivet »Brahetrolleborg Sogns Degne- og Skolehistorier« og en Afhandling om Faaborg Købstad. Han skal ogsaa have forsøgt sig med en historisk Roman fra Svenskekrigens Tid.

Et stykke dansk ungdomsliv

ved midten af det nittende hundredår.

Hjemmet.

Når man fra Nyborg-Assens landevejen drejer nordpå ind i Sødinge by, har man først på venstre hånd gården matrik.-nr. 13. Her bode gennem første halvdel af det 19. hundredår gmd. Hans Henrik Hansen og hustru Maren Eriksdatter*).

Maren var Hans' tredje hustru; med den første havde han flere børn, hvoraf de to Thyge (senere gmd. i Ferritslev) og Kirsten (gift med gmd. Hans Hansen i Boldteskov) overlevede ham.

Af Marens fire børn var datteren Mette Kirstine Elisabeth ældst; hun måtte tidlig gå sin dygtige mor til hænde ved alt slags arbejde i huset. Hun — så vel som de tre yngre børn sønnerne Hans, Erik og Jens blev alle i hjemmet under deres opvækst.

*) Om dette ægtepar og slægtens ældre medlemmer se i „Svendborg amt“ 1910, stykket „Blade af en fynsk bondeslægts historie“.

Om disse tre brødre dør i deres hjem har en yngre kending af dem forhv. friskolelærer Knud Rasmussen skrevet følgende:

»Jeg havde stor respekt for de brødre; de var meget mere udviklede og oplyste end byens andre unge karle . . . de havde i de senere år alle været kirkegængere i Ryslinge; de holdt Kirketidende, Budstikken og Fyns avis. De havde dertil gode sanggaver, var ypperlige selskabsmænd, bar smukke klæder og blev i det hele taget regnet for noblessen blandt byens ungdom. — I det hele taget stod de, man den gang kaldte de »ovenbys«, på et højere standpunkt end de, man kaldte de »nedenbys«. — Tit havde jeg om aftenen siddet og hørt på deres sang og tale, uden at det dog faldt mig ind at blande mig deri eller prøve på nogen tilnærmelse fra min side; dertil forekom jeg mig selv altfor lille«. . . .

Det skal nu her være min opgave at fortælle om Hans, den ældste af brødrene, fortælle — dels hvad der af andre er bleven mig overleveret om ham og dels, hvad han selv i fortrolige timer på sine gamle dage har meddelt mig om sit liv i de yngre år.

Raps-tærskningen.

Hans fødtes den 7. juni 1826; men om barndomslivet i hjemmet, med skolegangen i Ringe o. s. v. henviser jeg til »Svendborg amt« 1910; her skal jeg blot endnu medtage som tidsbillede fra ungersvendens første karleår en lille skildring af én blandt de muntere og ejendommeligste af sommerens travle arbejdsdage.

Det var den dag, man tærskede raps hos naboen prokurator og proprietair M. Hansen.

»Store Rasmus Larsen«, gmd. i Sødinge, havde kort efter byens udskiftning købt to eller tre af de andre gårde i byen og lagt deres jord sammen med sin egen gårds. Heraf fremstod da »Sødingegård«. Denne store ejendom solgte han på sine gamle dage til »prokurator M. Hansen« for 14,000 rdlr. Hansen sad inde med ejendommen i henved 40 år. Senere blev den igen stykket ud. Størsteparten af den hører dog nu under gården Birkelund.

Hansen var en bondesøn dér fra sognet. Måske nærmest på grund af en forvoksning af det ene ben var han tidlig kommen »til bogen« og blev jurist. Efter købet af »Sødingegård« dyrkede han da her både sin sagførervirksomhed og sin jord. Det sidste skete dog hovedsagelig ved hjælp af en avlskarl, da han efter folks mening næppe forstod sig synderlig hverken på jordbrug eller på tyendehold.

Som det den gang ofte var skik på større gårde, havde også prokurator Hansen et skifte på sin mark dyrket med raps; og tærskningen af denne blev af nabolagets unge karle set i møde som en af sommerens begivenheder; ti ved den lejlighed var det skik, at ungdommen fra nabogårdene mødte op som frivillige tærskere sammen med gårdens egne tjænestekarle og husmænd. Vel blev dette arbejde ikke betalt med klingende mønt; men det gav ret til at komme med til gårdens høstgilde.

Rapstærskningen indleddes med, at et passende stykke jord på rapsskiftet blev pløjet og harvet meget fint, hvorefter alle småsten, græstotter eller større jordknohle blev sankede af og fjærnedede. På dette

bløde og jævne underlag udbredtes nu det store »raps-sejl«, der kunde være 10—12 al. i firkant.

Dets ydre rand til alle fire sider blev derpå løftet omtrent en alen til vejrs og blev fastgjort til nedrammede pæle, for at ikke frøet under tærskningen skulde springe uden for sejlet, der altså brugtes som logulv. Og hermed var da tærskepladsen færdig.

Allerede flere dage i forvejen havde gårdens folk med de bekendte krumme »rapsknive« el. »rapssegl« afskåret rapsen; nu var den vejret, og dagen for tærskningen fastsat.

Blev det dårligt vejr, måtte arbejdet opsættes; men var vejret smukt, da kunde man tidlig på morgenstunden se mange mennesker tage vejen hen mod »prokuratøren«s gård: 6—8 af gårdens og byens husmænd og dertil — som nævnt — de unge karle fra nabogårdene. — Især hos de unge står humøret højt.

Efter at en kraftig øllebrødsdovre er sat til livs, gør man sig rede til at drage i marken.

De to »rapsslæder« bliver forspændt med en hest hver, og på hestenes rygge sætter sig til rette de to drenge, som i år skal »køre rapsslæde«.

Ved ankomsten til tærskepladsen affører mandskabet sig alt overflødig tøj, de unge karle beholder kun skjorte og bukser på, for nu gælder det at vise hvad man dur til. Rytterne kører nu deres slæder ind på rapsmarken, med hver slæde følger to mand, som læssere; de er forsynet med hver en stok.

Rundt omkring ligger rapsen her i tørrede, vejrede bunker. Ved sådan en bunke standser nu slæden, og »læsserne« stikker med den ene hånd stokken ind under bunken, lægger den anden hånd fast ovenpå

samme og bunken løftes nu op i slæden; men forsigtighed og håndelag skal der til; ti rapsfrøene sidder meget løst og har stor tilbøjelighed til at falde af, før de når ind i slæden.

Nu er den første slæde fuld, og drengen kører den til tærskelpladsen, hvor dens indhold væltes ind på rapssejlet. I næste nu er arbejdet med aftærskningen i gang, der tages fat af yderste ævne, det gælder nemlig om at blive færdig, før den næste slæde kommer med en ny forsyning. Om dette lykkes, da løfter der sig fra rapssejlet et vældigt hurra, der lyder helt ud til det sted i rapsmarken, hvor slæderne læses. Her anspænder man sig nu ligeledes til det yderste; især er de ungdommelige kuske ivrige, og ikke så sjælden ses slæden at komme ind mod tærskelpladsen i susende galop, afgive sin fragt og på samme måde tilbage til bunkerne igen.

Stemningen, som allerede fra morgenstunden er høj, stiger dog bestandig, altsom timerne går. Hertil bidrager i første række det »gode, gamle, fynske øl«, som den dag flyder i strømine. Hvert øjeblik skal især husmændene hen og hvælve den store bredbugede »lejl« op over hovedet. Åh, hvor det læsker! Brændevinet derimod nydes i meget beskedent mål, kun det sædvanlige par småsnapse til mellemmaden.

Den ene sang afløser nu den anden, og bedst går de, som kan holde takt med plejlernes slag. Men det bør dog straks bemærkes, at rå eller uhøviske sange hørtes aldrig.

Bedste sanger var på den tid husmand Johan Nielsen; det var en lyst at høre ham stemme op; det var næsten som om slaglerne faldt dobbelt så kraftigt til takten af en af hans sange. Blandt hans

»bravournumre« må især nævnes P. A. Hejbergs selskabsange f. ex. »At slyngler hæves til ærens top«, »Jeg skøtter ikke om høje sving« o. fl.

Et andet af hans glansnumre var en vise om de danske troppers tog ind i Frankrig 1815. Omkvædet var: »Immer langsomt foran, immer langsomt foran!« Visen gav udtryk for en stærk tillid til prins Ferdinands ledelse af hæren ind i det fremmede land.

En anden af hans viser handlede om sejrherren fra Sehested, der skildredes som en meget hård og stræng officer, men alligevel en mand, som soldaterne så op til og på en måde godt kunde lide. I visen stod der et sted:

»Oberst Guldbrand var en mand,
den onde lyne og tordne i ham;
det var fordi han havre stjal,
at ikke han blev general«

Når Johan Nielsen endelig begyndte at blive træt, og han stilnede af, tog straks en anden fat, og her må da især nævnes Per mergelgraver, en meget munter mand, vittig og slagfærdig; mærkelig nok sang Per altid klagelige tåredryppende viser. En af de mest yndede begyndte således:

»Nu vil jeg fortælle min skæbne så tung;
min sorrig begyndte, den gang jeg var ung;
min far var forfalden til svir og til drik«. . . .

O. s. v. —

Som sangen og snakken nu hen på eftermiddagen går allerbedst, sker der pludselig en standsning, sangerne holder inde, spøgen forstummer, og arbejdet får et mere tørt og regelmæssigt præg. Hvad er på færde? Jo, derhenne på ageren kommer prokuratøren haltende på sit dårlige ben for at tage syn på arbejd-

et. Det er gærne dagens kedeligste stund, og enhver ønsker den så kort som mulig — ikke just fordi, at Hansen er særlig stræng eller ilde lidt som arbejds-herre; men mere fordi, at man ikke længer føler sig fri i sin måde at være på, når han er til stede. Imidlertid nærmer han sig nu tærskelpladsen, han traller en munter melodi og smider sig gemytlig ned i rapshalmen. »Hvordan går det folk?« råber han nok så lystigt. »Jo tak«, svares der, »det går meget godt«. — Pause. — Hansen traller nu en stund videre, mens arbejdet ellers fortsættes i tavshed, indtil han pludselig holder inde, rejser sig og går igen. Sker det imidlertid, at dette trækker lovlige længe ud, så folk begynder at blive utålmodige, så kan det hændes, at Per mergelgraver giver et lille umærkeligt nik ben mod Anders Vejstrup, et polisk smil kruser hans mund, mens han pludselig bøjer sig ned over den aftærskede rapshalm, griber med hånden en tot og betragter den tilsyneladende med den dybeste opmærksomhed. Vejstrup'eren truer efter ham med hånden; men det lader Per, som han ikke ser.

Prokuratoren bliver omsider opmærksom på hans adfærd og siger straks: »Hvad er det, Per ser så nøje på; jeg håber da, I tærsker rent, folk; I må sandelig ikke lade rapsen blive siddende i halmen; ti det er en meget dyr vare«. Ordene er nærmest henvendt til Anders Vejstrup, som netop er i færd med at kaste den aftærskede halm ud uden for sejlet.

»Jo«, tager Anders nu ordet, »det behøver prokuratoren aldrig at frygte for; jeg skal nok gøre mit arbejde ordentlig, men —« og nu blinker det også i den sindige Anders Vejstrups øjne, og med den tro-skyldigste mine mumler han mellem tænderne så

højt, at Hansen netop kan høre det, »hvordan er det dog, Rasmus Glue han står og bærer sig ad med sin rive, står han ikke der og skaller raps, så både frø og avner flyver med ud i halmen«. Nu letter prokuratoren på sig i en fart og styrer lige hen mod den stive og alvorlige Rasmus Glue, idet han med stor ivrighed udbryder: »Men min gode Rasmus, hvordan er det dog, han bærer sig ad; jeg har dog altid anset ham for at være en dygtig og solid mand, der gør sit arbejde forsvarligt; men står han nu ikke dér og kaster mig den dyre raps ud i halmhunken«.

Munterheden blandt tærskerne er nu næsten ikke til at tæmme; det knistrer og hikker rundt omkring især blandt de unge, som er udmærket med. Kun den gravalvorlige Rasmus Glue fortrækker ikke en mine, men standser blot riven, måler den lille og trinde prokurator med et blik ovenfra og siger derpå i sin sædvanlige langsomme takt: »Prokuratoren behøver ikke at være bange for mig; jeg har aldrig været nogen steder, hvor jeg ikke har flyet mit arbejde godt fra mig, og det gør jeg også her«.

Prokuratoren tier forvirret; men traver endnu fremdeles om på pladsen. Der er foreløbig ingen tegn til, at han vil fortrække. Den ufortrødne Per mergelgraver blinker på ny hen mod ungdommen, standser pludselig sit arbejde og med et udtryk af den dybeste forbavselse i sit ansigt står han og stirrer ud mod dem ved rapsslæderne: »Næ«, begynder han endelig med en stemme, der er nær ved at slå over af forargelse, »næ se dog til læsserne derude! nu har jeg aldrig i mit liv set mage; står ikke dér Hasmarkeren og Mads væver og ligefrem banker ned

i bunkerne, før de løfter dem op i slæden; der bliver vist ikke mange korn tilbage i de bunker«.

Prokurator Hansen, der under Pers ord har standset og spidset øren, tager nu øjeblikkelig vejen ud mod læsserne; idet han bruger både stok og ben det bedste, han kan. Og mens en ubetvingelig latter først dæmpet senere løssluppen og bragende raser på tærskelpladsen, så flyttes nu begivenhedernes skueplads ud mod slæderne. Så snart prokuratoren er kommen læsserne så nær, at han kan høres, råber han af sine lungers fulde kraft: »Holdt, holdt! Jeg tror virkelig, I er tossede herude, står I ikke dér og banker i rapsen, som om det var meningen, at I vilde tærskel den på stedet!«

Dog heller ikke her kommer han nogen vegne med sine ophævelser. Henne fra tærskelpladsen ses tydeligt, hvorledes Mads væver afværgende slår ud med hånden, mens enkelte særlig højstemte ord forkynder de lyttende, at der åbenbart heller ikke her ude er jordbund for de raske tilrettevisninger. Hansen har forlængst forstummet; men endnu en stund ses væverens arme fægtende ud i luften, mens hans kraftige indsigelser fortsættes.

Pludselig ses Hansen at gøre brat omkring, og med større fart, end man skulde tro det muligt, piler han af sted hjemad.

Henne fra slæden høres i lang tid efter Mads vævers pibende latter, stundom understøttet af Hasmarkerens dybe brum.

En stund efter dette lille mellemspil er alt atter i den gamle muntre gænge; sang, sagn og soldaterhistorier fra napoleontiden veksler med muntre viser. En og anden gang kan naturen også gå over optugt-

elsen, så at et par af de unge karle smider plejlerne og tager basketag for at komme til klarhed over det meget vigtige spørgsmål: hvem af dem, der vel er »den stærkeste«, når det kommer til stykket.

Endelig synker solen ned mod vest; den sidste slæde er aftærsket, man trækker atter i det afkastede tøj; og mens flokken drager hjemad, frisker man endnu en gang op med hinanden de morsomste træk fra den muntre dag.

Den 7. juni 1847 døde gamle Hans Henrik Hansen. Hans enke Maren Eriksdatter sad nu for styret af gården med datteren og de tre sønner som sine medhjælpere ved gårdens drift.

Opbrud fra hjemmet.

De urolige tider, som allerede var indvarslet, brød nu i det følgende år frem med den dobbelte kamp: for grundloven og for rigets grænse. Helt ud i de små og stille hjem på landet mærkedes der en dyb og levende folkefølelse; mod og ævner voksede med bevægelsen, unge kræfter foldede sig ud; det var som om livet på en gang fik højere betydning end før, idet de store afgørelser trådte én nær. —

Også hjemmet i Sødinge var stærkt berørt af alle disse ny tanker og sælsomme begivenheder. I løbet af sommeren 1848 begyndte de to ældste af Marens sønner — Hans og Erik — at tale om at gå med som frivillige, uden at det dog blev til noget; men da krigen igen brød ud næste år, var deres beslutning fattet, de vilde af sted. Inden de imidlertid nævnte noget derom til nogen, måtte de have forårs-

sæden lagt, og de sled nu, som gjaldt det livet for hurtigst mulig at blive færdig.

Da dette foreløbige mål endelig var nået, gik de ind til deres mor og bad om hendes tilladelse; men her mødte dem en uvæntet hindring. Hun sagde nej: hendes mand var død, hendes yngste søn endnu kun halvvoksen; hun kunde ikke i de urolige tider klare gårdens drift alene med ham.

Det hjalp ikke, at Hans sagde: »Vi kommer med alligevel mor, så vi kan såmænd lige så godt gå straks«. Hun blev ved sit; men det var tydelig at se, i hvor stor en kamp hun var med sig selv.

Så kom indkaldelsen til Hans, og hvor var det mærkeligt at se; i samme nu var ufreden i moderens sind endt. Hun gik hen til ham, og med den forunderligste ro tog hun ham om halsen, kyssede ham og sagde: »Gaa med Gud da, min dreng, og han bevare dig!« Ikke en klage, ikke et nedslående eller bekymret ord hørtes af hendes mund; glad og gærne vilde hun give det kæreste, hun havde, når det gjaldt hendes land.

Men med et hjærte, der var fyldt til randen, så vel af vemod ved den første afsked fra barndomshjemmet som og af håb og mod på fremtiden, drog Hans da af sted for i Nyborg at blive uddannet til soldat i den kortest mulige tid.

Det var en dag i den dejligste vår (d. 15. maj), at vognen med Hans rullede ind gennem porten på den lille fæstning, den eneste på Fyn.

I Nyborg opholdt han sig nu på rekrutskolen i halvanden måned; men så måtte han og kammeraterne ud i linjen.

I Fredericia.

Fredericia var stærkt trængt; nu måtte der skaffes luft, om byen skulde holdes. Så meget vidste de unge soldater, som nu marcherede tværs igennem Fyn for at være med i den store afgørelse.

Den 5. juli om aftenen blev de ført over til Fredericia tæt ind til begivenhedernes midtpunkt uden endnu at have »lugtet krudt«.

I det Færgen lagde til ved broen, sagde skildvagten, som stod post der: »Det var da godt, I ikke kom hertil ti minutter tidligere, ti for så lang tid siden kom der en tysk granat og plumpede i vandet netop på det sted, hvor færgen nu ligger«.

Rekrutterne så på hinanden, men ingen sagde noget. Dette var den første hilsen på jydsk grund.

Hvor sært dog alting forekom Hans: På gaderne lå halm for at dæmpe lyden af troppernes march; al kommando skete på en underlig hviskende måde; den dybe stilhed, som overalt herskede, gjorde den milde sommernat sælsom tung og ligesom dybere end ellers.

Endelig slog timen, og hæren brød op, men bestandig på samme tyste måde.

Det unge mandskab fik nu besked om, at de skulde blive inde i byen som reserve; man turde rimeligvis ikke endnu stole på dets militære uddannelse.

Efter få minutters forløb drøned de første skud; en lille tid efter begyndte de første danske sårede at komme ind, og atter noget senere kom der tyske sårede. De af disse, der var hårdt såret, blev bragt ind i et stort hus, og her blev nu de fynske rekrutter beordrede ind som sygepassere. Aldrig i sit liv havde

Hans set eller blot anet en sådan elendighed som den, der hør udbredte sig for hans forfærdede blik. Og dobbelt forfærdeligt var det, fordi at ingen af rekrutterne forstod et ord af, hvad de stakkels mennesker sagde. Ustandselig råbte og jamrede de, så det var en sand rædsel at høre. Mange af dem var desuden helt vilde af feber, de frygteligste optrin forefaldt.

Da endelig morgenen brød frem efter den længste nat, Hans endnu synes, han havde levet, kom overlægen til stede; men da han hørte, at sygehusforvalteren havde brugt rekrutter som sygepassere, skældte han denne til gavns ud; det var ikke et stykke arbejde for nybegyndere. De fik nu øjeblikkelig afsked og gik igen, betydelig lettere om hjertet, end de kom.

De fik nu lov til at hvile sig en stund; men søvn var der dog ikke at tænke på, dertil var sindet altfor oprevet af nattens syner. Hans gik frem på må og få uden nogen forestilling om, hvor han egentlig vilde hen; han får da øje på en kirke (senere hørte han, det var en tysk). Derinde måtte der vel være noget af den fred og stilhed, som hans sjæl trængte til; og han styrede derhen. Men nej; tværtimod! Man havde taget kirken i brug som lighus for de faldne soldater, som efterhånden var båret hjem fra valpladsen. Dette syn var kun lidet skikket til at berolige ham. Ligene lå i dynger så tykt, at de flere steder nåde helt op til kirkens vinduer. De var kastet sammen i stor hast; nogle lå med hovedet opad andre med benene. Alting hulter til bulter. Kirken flød i blod. En ting lagde han især mærke

til: de frygteligt fordrejede ansigtstræk, hvoraf mange bar spor af en forfærdelig dødskamp.

Hans skyndte sig atter ud. Dette syn havde næsten været lige så rystende som det, han natten forud havde havt for øje.

Under våbenstilstand.

Under den våbenstilstand, som nu kort tid efter sluttedes, fik Hans orlog i ti dage, og han skyndte sig hjem, hvor han traf alle fyldte af jubel over sejren ved Fredericia. Ingemanns sang: »Dansken har sejer vunden«, var den gang lige fremkommen og var på alles læber. Ved et bryllup hos gmd. Kristen Jørgen i Sødinge, som Hans netop fik lejlighed til at deltage i, bestilte man ikke stort andet end ustandselig at synge på denne sang.

Hans tillige med andre unge fynske rekruter blev nu stukket ind i 5. reservebattl., 28 i hvert compagni for at udfylde de huller, felttoget havde slået i rækkerne. Mandskabet bestod ellers af gamle jydskeresoldater. Uniformer havde man ikke til de gamle karle; men Viborgs borgere havde foræret tøj til dem; det var helt igennem mørkeblåt også benklæderne, så mandskabet lignede mest artillerister. —

Disse ældre karle kunde godt lide de unge livlige fynske rekrutter, dog måtte disse ikke synge så meget og heller ikke råbe hurra så ofte; det forekom Jyderne alt for ungdommeligt.

Efter slaget ved Fredericia skiftedes bataillonskommandør; Ahrenfeldt blev afløst af Scharffenberg. Ordet gik, at Ahrenfeldt havde opført sig således, at

bataillonen blev ham berøvet. Vist er det, at da han overleverede den til Scharffenberg, græd han som et barn og bad soldaterne tilgive sig, om han havde gjort dem uret.

Scharffenberg trådte derpå frem og holdt en lille tale af omtrent følgende indhold: »Nu overtager jeg bataillonens karle, og det skal I vide, at I får en stræng officer; men det er ingen brav soldat bange for, når strængheden blot er forenet med retfærdighed; og det skal den være hos mig.«

Disse ord viste sig at være sandhed. Scharffenberg var både stræng og retfærdig, både frygtet og elsket af mandskabet.

Der toges straks fat med at indøve battl. i felt-tjeneste, hvad den nok kunde trænge til; øvelserne foregik på en noget anden — men efter mandskabets skøn — bedre måde, end de tidligere havde lært.

Scharffenberg var for mandskabet det letteste menneske at komme til rette med, når man traf at have noget med ham at gøre på tomandshånd; i hans stue var han som en brav og dannet privatmand at forhandle med. Hvad tjænesten angik, lagde han især vægt på skydningeu, mødte altid ude på skydepladsen og indskød selv de ny taprifler, fortrinlig skytte som han var.

Men under øvelserne var han stræng til det yderste, og vé den, der enten viste sløseri eller opsætsighed. En af mandskabet havde forbrudt sig og skulde have fugtel; inden afstraffelsen gik samme person og pralede af, at han skulde vise dem, at han kunde tage sin straf som en mand; de skulde ikke høre så meget som et kny fra ham, mens han modtog slagene.

Det gik imidlertid på en anden vis; han havde kun fået nogle få rap, før han brød ud i de mest øredøvende klage-toner.

Scharffenberg trådte da til og bød underofficeren at standse; synderen havde fået nok, sagde han; men derpå vendte han sig til denne og sagde med fast og rolig stemme: »Ja, gøre skarnsstreger, det kan han; men tage imod sin fortjænte straf, det kan han ikke. Skamme sig må han; opfører han sig ikke her som den usleste kælling«.

Og ve den officer eller underofficer, som under øvelserne gik i tåget eller ikke udførte sin ordre hurtig eller nøjagtig nok. Da for Scharffenberg ind på ham, som vilde han knuse ham; man skulde sandelig nok lære at tage sig sammen.

Under våbenhvilen lå 5. reserve-battl. i Skanderborg; og skønt tjenesten her blev dreven med kraft, kunde der dog alligevel blive en del fritid til egen brug.

Her fik Hans at vide, at hans yngre broder Erik var bleven udskreven til dragon og straks indkaldt til rekrutskolen. Moderen måtte så se til at klare sig igennem, som hun kunde med datteren og den yngste 18—19 årige søns hjælp.

Hun bar sin skæbne med en ro og værdighed, der kun sjælden svigtede. Mest kneb det næsten, når der kom brev; hun havde ikke let ved at læse dem, og dette måtte da datteren eller en anden gøre; men hun var angst for, at de skulde fortie noget eller omskrive det på en blidere måde, end det fortaltes i brevet. Ved disse lejligheder havde hun svært ved at bevare den sædvanlige ligevægt i sit sind, og da knnde man ligesom få et indtryk af,

hvor stor en byrde, der lå på hendes hjærte. Hendes blik kunde med den mest spændte opmærksomhed følge den mindste skiften af udtrykket i brevlæserens ansigt for deraf at slutte sig til, om noget i læsningen blev ændret.

En aften silde, da Jens (den yngste søn) tilfældigvis ikke var hjemme, blev moder og datter, der allerede var gået til sængs, skræmmet op ved en stærk larm ude fra gården. De stod i hast op og undersøgte grunden. Det viste sig da, at hestene i stalden havde slået sig løse, stødt døren op og nu tumlede de sig voldsomt i gården, især var hingsten vild, og det var kun med den største ængstelse, de to kvinder vovede sig i lag med det farefulde arbejde atter at få dem i hus. Det lykkedes; men kun ved en rask krigslist: da hingsten nemlig med opspærret gab kom ansættende hen mod Mette Kirstine, vikler hun med et hurtigt greb sit forklæde sammen og stikker det med den ene hånd i dyrets gab, mens hun med den anden får fat i grimetøjlen og således bliver herre over den.

Hans fandt sig ellers godt til pas i Skanderborg, han havde fået lov til at benytte en stor pram, der lå nede på søen, og det var hans bedste tidsfordriv at ro søen rundt i den eller også at drive fiskeri.

Om vinteren foregik dette dog bedst på isen, hvorfra man stangede fisken; om foråret i legetiden skød han gedder langs kysten. Det var nogle velvoksne krabater, flere af dem vejede over et lispund, ja den største nåde endog en vægt af 28 kg (14 kilo).

Mod syd.

Men nu nærmede sig opbruddets dag, Fredsunderhandlingerne var strandet; pennen blev lagt bort, og man greb atter til sværdet for dog at få en afgørelse på disse uendelige stridigheder.

Det var hen i første halvdel af juli måned 1850, at bataillonet fik ordre til at drage mod syd. Der var efterhånden kommen et særdeles godt forhold til stede mellem soldaterne og beboerne, så da nu afskeden kom, fulgte mange af byens indbyggere med et langt stykke på vej; navnlig var drengene ihærdige; men omsider måtte også den sidste af dem vende om, og al opmærksomheden vendte sig nu imod fremtiden og det ny, der skulde komme.

Da bataillonet på sin vej imod syd omsider var kommen igennem Kolding, svingedes der ud til højre og venstre og gjordes holdt. Nu var Hans da endelig kommen så vidt, at han for første gang skulde sætte fod på sønderjydsk jord. Det gik igennem ham med en forunderlig magt: Nu skulde også han med værget i hånd betræde det gamle omstridte land; ja hvor mange, mange gange før havde Danmarks sønner ikke her overskredet grænsen i den samme hensigt hvor meget blod havde ikke Sønderjyllands jord allerede drukket, når ungdommen således havde mødt frem til landets værn mod de fremtrængende Tyskere.

Under den videre fremrykning syd på faldt det i med en ulidelig varme, og under marchen hævede der sig fra de soltørrede ophedede veje en sådan støvmasse, at ingen havde set mage. 5. reservebatll., der hovedsagelig fulgte den brede »oksevej« syd på, var til tider nærved at tabe al orden under marchen. De sveddryppende, støvsværtede soldater pintes af en

skrækkelig tørst, der fik tungen til at klæbe sig fast til ganen; man knappede frakkerne op, forlod geledet for at slippe for det værste støv eller for at slukke tørsten i den første den bedste vandpyt uden at bryde sig om den nødvendige orden. Dog skal det også siges, at der var folk, som netop gjorde sig en ære i at holde ud, blive på deres plads, støtte den gode orden og prøve at holde humøret oppe med sange og muntre fortællinger.

Hans vilde dog bestandig siden hævde, at på selve slagdagen var de første ofte lige så gode og modige soldater, som de sidste.

Hans, der i årets løb var bleven udtaget til underkorporal, fik nu tildelt det hverv at opsamle de syge og vansmægtede soldater, der ikke kunde eller vilde — vinde med. Han fik befaling over en lille politivagt, som skulde slutte troppen i nævnte øjemed. Det var en besværlig og utaknemmelig post; og navnlig i de første marchdage var der mange, der sakkede agterud. Lægen rasede: »Nu har De«, hørte man ham råbe til de syge, »atter overfyldt Deres mave med det urene drikkevand!«

Bataillonens officerer gjorde deres bedste for at holde folkene på vejen og hindre dem i at søge ud til vandhullerne på marken, men opgaven var næsten overmenneskelig.

Endnu en vanskelighed havde Hans med sin politivagt at overvinde. Det var de stadige forsøg på af kørende eller andre at trænge sig frem i bataillonens bagtrop og derved øge uordenen. Hans måtte til sidst lade hele sin skare danne en samlet række tværs over vejen og ved at gå hånd i hånd hindre alle uvedkommende i at komme frem.

Alle vegne langs oksevejen var beboerne stærkt dansksindede. Når soldater drog forbi, kom de ud, »mand af hus« bød dem velkommen, råbte hurra og ønskede dem sejr og god lykke.

Et sted traf de dog på en tysk kro, hvor alle var rømt, og huset stod tomt. Da bataillonene kom dertil, havde stedet allerede tidligere haft soldaterbesøg; huset var plyndret fra gulv til loft; hvad man ikke havde magtet at fortære eller føre med sig, havde man ladet løbe i rendestenen eller slået det i stykker.

Dette var dog ellers det eneste hærværk af den slags, som Hans så undervejs.

Syd for Flensborg blev hæren lagt i bivua; 5. reservebatll. lå ved siden af 11. batll. på en mark ved byen Hanved. Ro var der ikke meget af: En rask soldat med en stærk og smuk stemme sang af fuld kraft, og mange flokkedes lyttende om ham; én kom hen til Hans' sidemand og opfordrede ham til at følge med; ti nu skulde de hen og slås med Vendelboerne i 11. batll.; den talende så ud til at have været med før; ti han så frygtelig forreven ud. Mange var der dog også, som nyttede tiden til at hvile godt ud, inden den store afgørelse skulde lægge beslag på alle kræfter. Blandt disse var Hans; snart blev der da også mere stille, så man kunde sove i fred. —

Den 24. juli.

Tidlig om morgenen den 24. juli lød revellien; og bataillonene stilledes op i carré; hvorefter Scharffenberg trådte frem og talte: »Nu går vi frem folk mod

Slesvig-Holstenerne, og her kan ikke være tale om andet end at sejre. Vi er dem overlegne i tal, og de skal væk«.

Som sædvanlig, når Scharffenberg talte, gjorde også nu hans ord et mægtigt indtryk på soldaterne. Det var som slag på klingen.

5. reserve-bataillon drog atter frem ad oksevejen; men da hele hæren var i samlet fremrykning, gik det kun småt fremad. Omtrent for hver fjærdingvej gjordes der holdt, inden man igen fik lov til at drage videre.

Underligt var det da at se, hvor blikket faldt til højre eller til venstre mødte det flyvende bannere og blinkende bajonetter. Alle vegne fra hørte man sang, snart var det »den tapre landsoldat« og snart andre sange. 5. reservebataillon udmærkede sig dog ikke særligt i denne henseende. Det var kun de unge Fynboere, der stemte op, hvorimod det ældre jydsk mandskab gerne tav og havde i grunden mest lyst til at bede også Fynboerne holde inde med al den syngen, som de nærmest så på som børnestreger.

Ovre fra en af de andre batailloner hørte Hans her for første gang én sang, som siden, da den efterhånden blev kendt, også blev svært yndet blandt soldaterne under marchen. Det var sangen: »Ser I, hvem der kommer her«. I felttoget året forud havde det ved siden af den uopslidelige »tapre landsoldat« især været »Holmens faste stok«, der lød tiest under marchen; men fra nu af blev det denne, der blev yndlings-sangen.

Fra enkelte hold kunde man også træffe at høre »Der er et yndigt land«; derimod var »Danmark dejligst vang og vænge« ikke meget brugt.

Det var ikke overkommandoens mening, at der skulde have været kæmpet den 24.; men da den danske hær nåde frem til skovene nord for Helligbæk, var disse besat af fjenden, og her kunde man ikke have ham stående. Den forreste brigade Thestrup fik da ordre til at drive fjendens forposter ud af skoven og selv besætte den.

Brigaden, der bestod af 9., 11. batll. og 5. reservebatll., kastede med lethed Tyskerne tilbage og trode dermed sagen endt. Rask var ordren bleven udført; det gik som en leg. Det var ikke muligt for vore folk at indhente Tyskerne, da de havde lagt oppakningen og således bevægede sig meget frit og let. —

»Er det ikke andet at komme i slag«, tænkte Hans, »så er det ingen sag«. Men omsider fik fjenden forstærkning, og nu brød han voldsomt på for at komme frem igen, og kampen blev hård for alvor. 9. og 11. batll blev drevne tilbage og helt ud af skoven; men 5. reservebataill. havde sat sig fast i dens sydvestre hjørne, og her kunde Tyskerne trods deres store overtal ikke drive dem fra. Et øjeblik var det, som om skydningen i fronten standsede; alle blev grebne af en sær uhyggelig følelse. Med hviskende stemme lød det fra mand til mand: »Vi er omgået«; man hørte den hidsigste skydning ude fra venstre side, og lidt efter brød da også fjenden med voldsomhed frem derfra. Her fik bataillonens nu sin hårdeste tårn. Vore vilde ikke vige, og Tyskerne vilde frem. Kun et halvt hundrede alen skilt fra hinanden fyrede man fra bægge sider løs af alle kræfter.

Endelig lykkedes det for det kompagni, som Hans hørte til, at bryde fjendens modstand og kaste dem tilbage igen; men fløjkompagniet til venstre syntes det ikke at ville lykkes for.

Hans, der netop var blandt dem af hans eget kompagni, der var fløjkompagniet nærmest, foreslår da som underkorporal sin trop at hjælpe til med at få Tyskerne på gled også her. Folkene var straks villige og vendte sig i den foreslåede retning. Det hjalp øjeblikkelig; Tyskerne sprang op, gjorde omkring, trak sig tilbage, og Danskerne stormede frem overalt.

I det Hans i spidsen for sine folk springer frem til forfølgelse, ser han at ovre bag diget ligger endnu én Tysker med bøssen til kinden. Geværer pegede lige i retning af Hans, som først havde sprunget op. Nu så han en lille hvid røgsky; men i samme stund gik kuglen igennem hans hue, således at den strejfedes hans isse uden dog at gøre ham skade. Flere af vore havde set skytten og 5—6 bøssepiber rettedes straks mod ham, i det han nu styrtede af sted tilbage; men intet af de afgivne skud traf ham.

Midt under denne voldsomme kamp mindedes Hans, at den tanke pludselig mældte sig: Du skal dog huske at skrive hjem straks, at du er i god behold. Han kom selv at til le, da han besindede sig på: Du er jo endnu midt i kampen, og altså ved du intet om, hvorvidt du går fri eller ej.

Kampen stilnede nu af; vore beholdt stillingen.

Af de 29 Fynboere ved kompagniet faldt den dag 4—5.

Hans var — som alle kammeraterne den aften — dygtig træt og var derfor inderlig glad ved at kunne »komme til ro« dér i skoven. Han lagde sig ned, svøbte tøjet godt om sig, bad derpå sit fadervor, befalede sig selv og sine kære i Guds hånd, hvorefter han straks faldt i søvn og sov nu sødt og fast til hæren tidlig den næste morgen vækkedes igen for at fuldende, hvad der med gårsdagen blev begyndt. Det foruroligede ham slet ikke, at det jo egentlig var denne dag, tærningen om liv og død skulde rulle.

Under Istedslaget.

På grund af denne kamp den 24., hvor mandskabet var bleven meget udmattet, kom Moltkes brigade ikke i spidsen den følgende dag men kom til at danne reserve. 5. reservebatll. var således ikke med i kampens første timer om morgenen den 25.; først da vor højre fløj, der kæmpede ude på den store bøgrose, blev drevet tilbage måtte reserven tage hånd i med. I over én time stod 5. reservebatll. opstillet således, at det fjendtlige artilleri brugte den som skive. Heldigvis skød det for højt, så de fleste kugler gik hen over hovederne uden at skade mandskabet. Værst var det med granaterne, som undertiden sprang lige over bataillonnen og sendte sin frygtelige regn ned over den; larmen var så voldsom, at man næppe kunde høre sine egne ord.

En sådan stilling er en ildprøve på soldaternes mod og karakterstyrke — langt værre end det vildeste stormløb; ti da river begejstringen selv den ængstelige med.

En og anden var der vel hist og her i bataillonens rækker, der kunde vise tegn på frygt; men så brugte officererne mund og skiftevis truede eller spottede, altsom det passede bedst.

Men — hændte det én og anden gang, at granaten gik lavt, da lagde Hans dog mærke til, at også officererne dukkede hovedet.

Kun én mand var der ved compagniet, som ikke turde være med; straks kampen begyndte, stak han af og kom ikke tilbage igen, før dagen efter slaget. Han sagde ingen ting om sin forsvinden, og kammeraterne var alt for glade over sejren til at ville rippe op i den sag; så han fik lov at gå for den, han var.

Imidlertid kom kampen bestandig bataillonen nærmere. Reserverne kastedes frem; men intet så ud til at kunne bryde fjendens kraft. Vor stilling ved Helligbæk var alvorlig truet med gennembrud.

En husar kom sprængende: »Hold ud, karle!« råbte han, »Schlepelern har omgået dem, så nu skal Tyskerne få!« og — borte var han.

Artilleriilden blev mer og mer frygtelig; dette vilde umulig kunne gå i længden. Da så Hans pludselig et dansk batteri (vistnok batteriet Lund) komme sprængende i flyvende firspring, svinge ind på marken, protse af og begynde ilden. Fra det øjeblik trak dette de tyske artilleristers opmærksomhed hen på sig, og bataillonen kunde atter trække vejret. Denne smukke fremrykning gjorde et stærkt indtryk på bataillonens mandskab, der jo bestandig måtte forholde sig som tilskuere. Men kort efter skete noget andet, som gjorde ét endnu stærkere indtryk. Det var garden, der gik på. 9. bataillon og garden til

fods — vor sidste reserve — måtte nu ud i ildlinien. Nu måtte det briste eller bære.

Garden, vore bedst indøvede soldaters, fremrykning over den oprodede og forrevne valplads foregik med en ro og en sikkerhed, som på den fredeligste øvelsesplads. En granat kom hvæsende, den banede sig en blodig vej tværs igennem kolonnen; men ikke en mand veg sin plads, kun sluttede man tættere sammen, så hullet lukkedes og de stolte karle med de mægtige bjørneskindshuer gik videre med samme urokkelige fasthed. Midt i al forvirringen og rastløsheden virkede dette syn næsten som en åbenbaring. Hans rejste sig ret op fra sin dækkede stilling, glemte fare og frygt og stod aldeles betaget og stirrede mod dette syn, tårerne rullede ham ned over kinderne af bevægelse; herligere syn end den stolte garde, der trods alt gik frem med sin overlegne, sejrssikre ro, syntes han aldrig, han havde mødt. Det gik igennem ham, at om vi i dag fik lov til at sejre, da kunde han gerne have kastet sig om halsen på Tyskerne og kaldt dem sine venner. Det rå og dyriske, som også findes ved sådanne lejligheder, mente Hans altid senere, at man alt for stærkt har fæstet blikket på og overvurderet. Det er i disse afgørende øjeblikke ikke altid det dyriske, der bliver fremherskende; det kommer blot an på, hvad der til dagligdags ligger dybest i mennesket; ti det er dette, som i sådanne øjeblikke kommer ovenpå og præger menneskets færd.

Da fjendens fremrykning over Bøgemosen endelig af vore reserver var standset, og angrebet på Helligbækbroen afvist, blev 5. reservebatll. sendt frem mod byen Isted; også her gik det varmt til, og også her

var det artilleriilden, der gjorde os mest skade. Tyskerne havde 16 kanoner i stilling mod vore to; de springende granater sendte en regn af ild og jern ned over vore soldater; men også her måtte fjenden trække det korteste strå. Overalt, hvor man så hen, var Tyskerne på tilbagetog. Vort rytteri travede nu forbi til forfølgelse; det var et stolt syn at se de blinkende sabler blive svungne i luften, mens jorden rystede under hovslagene. Der blev nok for resten ikke udrettet stort; kort efter kom de tilbage igen. —

Til Dannevirke.

Hele vor hær drog nu sydpå ned mod byen Slesvig. Marchen derved gik med sang; men ved 5. reservebatll. var det dog kun som sædvanlig Fynhoerne, der lagde stemme til. Værst var det, at ikke alle holdt af at synge gode sange. Der var især en rigtig rå og fræk fyr fra landsbyen M. ved Fåborg, han var slem på det punkt; ikke alene havde han et stort antal af liderlige viser, som han stemte op med; men hvad der næsten endnu var værre: Han gjorde bestandig forsøg på at ødelægge de gode sange for kammeraterne ved at blande uhøviske udtryk ind i sangens text, således at det hele kunde blive til grin.

Når han begyndte på en af sine grimme viser, og de andre stemte i med, tav Hans altid. Under tiden kunde kammeraterne da spørge ham, hvorfor han ikke sang med, da han jo dog sang så smukt. »Hvorfor synger du ikke med, lille Sødinge«, sagde de. »Nej«, svarede han, »den slags viser vil jeg ikke synge«. Det kunde de fleste ikke forstå; men var

der end én og anden, som desårsag kunde finde på at spotte ham, så var der flere, der tog eksemplet op efter ham og tav eller fik begyndt på en anden sang.

I det hele stod Hans godt anskrevet hos sine kammerater. »Lille Sødunge« kaldte de ham med et slags kælenavn, ikke fordi han var lille af vækst — han var snarere over end under middelhøjde — men fordi han var meget ung i forhold til de ældre reserve-soldater. En gang under en indkvartering efter en lang og trættende march var Hans lige kommen til ro. Da hørte han en gammel soldat klage og jamre sig inde fra et af de andre rum. Hans stod da op og gik derind. Soldaten havde åbenbart mavekrampe. Hans dækkede ham varmt til, fik dernæst fat på nogle kamferdråber, som han hældte på et stykke sukker og gav ham, og lidt efter var smerterne da også standset.

Den gamle soldats taknemmelighed kendte ingen grænser: »Det skal jeg aldrig glemme dig af, lille Sødunge« sagde han, »mine gamle kammerater de lader mig ligge, for det jeg er; men du, som jeg ikke kender, kommer ind og hjælper mig«.

Da man nu efter Istedslaget skulde afstemme om, hvem der skulde have Dannebrogskorset, blev der som sædvanlig ved slige lejligheder nævnt en såret, det var én af de gamle. Men straks hævedes der en røst, som foreslog rekruten den lille Sødunge. Vel fik den sårede naturligvis korset; men »Lille Sødunge« fik dog ni stemmer på trods af, hvad ellers var skik og brug.

Efter ankomsten til Slesvig blev 5. reservebatll. sendt ud til landsbyen Store Danevirke for dér at

besætte den gamle tusindårige grænsevold. Vagt-tjænesten her midt imellem vort folks ældste og stolt-este minder var imidlertid yderst sløvende, og alle — især de gamle reservesoldater — længtes nu inderligt efter at komme hjem. De kunde ikke begribe, hvorfor der dog ikke blev sluttet fred.

Fr. VII kom en gang i de samme dage ud i stillingen for at hilse på hærafdelingerne. Da kongen kom havde Scharffenberg ladet bataillonnen stille op, og for fronten af den udbragte han nu et leve for majestæten; men det blev kun så spinkelt besvaret af mandskabet, at Scharff. bagefter for ind på folkene og tiltordnede dem: »Hvad for noget, karle, kan I ikke råbe hurra for jeres konge«?!

Men Jyderne tav; nej de vilde ikke juble for kongen; det var efter deres mening klart, at han trak krigen ud i stedet for at ende den; ti dette kunde han naturligvis let have gjort, om han havde villet. —

For ikke at synke hen i sløvhed og ligegyldighed bad Hans om lov til så ofte som gørligt at være patroljefører ude i kæden. Det var som regel noget, han let kunde få lov til, da ingen skøttede om den fornøjelse.

Ikke sjældent kneb det med at få folkene til at udføre deres hverv ordentlig og nøjaglig. Når patroljen blot havde været ved en af de to vagtposter og ingen ting fundet at bemærke, så syntes man, det kunde være nok med det, og man vilde da helst lægge sig til ro et eller andet sted og lade hvilen smage sig i så lang tid, som man omtrent kunde tænke sig, der vilde gå med til at gøre hele runden.

Men dette vilde Hans ikke vide noget af; omgangen skulde gøres, og posterne skulde tilses.

I denne tid gik der ved hæren de vildeste rygter; snart hed det sig, at i denne eller hin landsby foran Danevirke stod tusender af Tyskere rede til at løbe storm mod stillingen; snart hed det sig, at volden var omgået, og hæren fortabt. Den lange uvirksomhed dannede en frodig jordbund for alle disse fabler.

Hans var ellers i denne tid slemt plaget med tandpine; i flere uger sov han aldrig en nat helt til ende men måtte ofte vandre oppe omkring, mens de andre sov.

Endelig på den dag, da det hed sig, at nu skulde de hjemsendes, fik han overlægen til at trække en tand ud; men enten han nu tog en fejl, eller der var flere, som var dårlige; tandpinen blev ved.

Omsider kom da hjemsendelsen; det øsregnede på hele hjemrejsen.

På Als foregik hjempermitteringen; over Nordborg kom de ned til færgegården, hvorfra de oversattes til Fyn.

Hjemme igen.

Mægtige festligheder foranstaltedes for dem ved hjemkomsten, og det varede en god stund, inden de atter kom i de daglige folder.

Om festen i Sødunge fortæller Knud Rasmussen, der som dreng var med i sin gamle faders sted:

»Gildet stod hos gmd. Hans Hansen. Der var vist til stede 25 soldater fra byen. To var faldne, og en af de indbudte — Niels Lysenborg — vilde ikke med, fordi man ikke også havde indbudt hans kone.

Soldaterne sad på bænke langs væggene; men forrest sad de to dannebrogsmænd: Dragon Kristian Måre og Mads Kursmed; den sidste havde været såret.

Næsten alle byens folk var med til gildet.

Prokurator Hansen skulde som »byens første mand« holde festtalen. Den var for resten meget tør og bestod mest i en opramsning af de slag og træfninger, som var holdt.

Derefter oplæste skafferen Kristian Lillegård en tale af Fr. Hammerich. Den faldt bedre i ørene.

Så sang man en sang, ligeledes af Hammerich. Dette foregik på den måde, at Lillegård læste to linier op, hvorpå man sang dem, så de to næste, som derefter ligeledes blev sungne, og således videre, til hele sangen var gennemgået.

»Sognepræstens kapellan Lange var også med; men han sagde ingen ting, hvorover Albrekt skrædder skumlede, i det han sagde, at det kunde kun lidt nytte at have præsten med, når han ikke vilde bruge sin mund.

Drejer Lars Jørgen Jeppesen havde malet et pænt »velkommen« til soldaterne; det var smukt omkranset. Stuen var pyntet, så godt som man den gang forstod.

Om Aftenen sang soldaterne en del af deres soldaterviser, og det gik i det hele taget meget glædeligt til«

For Hans, som for de fleste af hans samtidige, fik den langvarige men lykkelig gennemførte krig en stor betydning. Det var, som om man under den havde fået videre synskreds, og som livet havde fået en højere indvielse ved at have været sat i vove for det, der var mere værd end livet selv. Spørgsmål

som hidtil havde været fuldstændig fremmede for jævne folk, blev af dem nu dristigt taget op til drøftelse. Mange af de længsler, der under almindeligt forhold havde været bundne, syntes nu løste og fri. Modet til at vove sig ind på ny åndens veje voksede under disse bestandige brud med så mange gamle vaner. Sindets stærke og friske bølgegang under de store begivenheders spænding holdt sig. — Nej det gik ikke så let for den gamle sløvhed og ligegladhed at få sin andemad til at gro ud over sindene igen. Og for Hans skete det aldrig.

Egentlig havde hans liv aldrig været helt fremmed for åndelige indtryk og oplevelser. Dette skyldtes i første række hans udmærkede hjem med den stærke, trosvarme og åndsmyndige moder; men hertil kom så også andre ting; man kunde således nævne hans efterhånden ikke ubetydelige læsning.

Denne skrev sig hovedsagelig fra sognebibliotheket i Ringe.

Allerede meget tidligt var dette sat i gang, vistnok af den mærkelige degn Riber.

Riber var rationalist og — set fra et kristeligt synspunkt var hans betydelige indflydelse i menigheden såvel som i skolen ingenlunde heldig; men rationalismens bedste side, den stærke sans for oplysning, var også let kendelig hos ham. Han vilde hjælpe sognefolkene til god, udbredt læsning; nu måtte bøgerne tages i brug, og således fremstod »Ringe sognebibliothek«.

Hvor stor betydning denne bogsamling har haft for sognet er naturligtvis vanskeligt at udmale; men så meget er dog vist, at mange er de sognefolk, der med glæde og tak mindes den lette adgang, som her-

igennem åbnedes for dem til samtidens bogverden. Det gamle bibliotek fortjænte sin historieskriver.

Tidligt havde den unge Hans Hansen da også tyet herhen for at tilfredsstille sin trang til åndelig næring.

Ungdomsvenskab.

På dette område mødtes han med sin mærkelige — noget ældre — fætter, skrædder Albrekt Jørgensen *); og lidt efter lidt udviklede der sig mellem de to søskendebørn et ejendommeligt forhold. Det var noget i lighed med et stærkt ungdomsvenskab, således som det findes i sin skønneste form, hvor to unge mennesker længes og higer efter at få del i den samme åndens herlighed; men her var det dog således, at aldersforskellen og den forskellige udvikling, de havde, gjorde sig stærkt gældende ja til tider kunde minde en del om forholdet mellem lærer og lærling.

Hans holdt meget af at gå på jagt; det vil dog sige: mindst for vildtets skyld; men han elskede dette friluftsliv således søndag morgen meget tidlig at strejfe omkring så fri, som fuglen i luften, at kunne indsuge de skiftende indtryk fra så vel den levende som livløse natur. Dette var ham langt uden sammenligning jagtens største glæde; og denne glæde kunde han blive ved at nyde helt op i de »grånende dage«.

Men hvor han som ung end begyndte sin søndagsjagt, og hvor stærkt han end kunde være optaget af den, så skulde det dog i de dage aldrig slå fejl, at han et stykke op ad formiddagen havnede ude hos Albrekt Jørgensen på Sødinge mark. Og så gik

*) Se herom min omtale af ham i „Svenborg amt“ 1910, side 69 o. flg.

det løs med samtale og forhandling om alt det, der i ugens løb var bleven læst og tænkt.

Fra først af gjaldt ordskiftet mest politikken, således som den i de dage trådte frem i de national-liberale blade og tidsskrifter. Disse havde Albrekt nemlig anskaffet sig. Den ny opfattelse af folkets timelige og åndelige kår, som her gjordes gældende, blev på det ivrigste drøftet af de to venner. Men efterhånden trådte dette dog noget i baggrunden; man havde nemlig fra Ringe sognebibliothek fået et bind af Blichers noveller; og i samme stund var det som om portene blev slået op til en helt ny og fortryllende dejlig verden. De øvrige bind af Blichers noveller fulgte på første, og nu blev der taget fat på Ingemanns romaner, der jo om muligt overgik Blichers noveller, syntes Hans; og når han da senere higede efter at blive soldat; og da krigen brød ud intet højere ønske havde end at komme med som frivillig, ja da er der næppe tvivl om, at dette for en stor del skyldes påvirkningen gennem Ingemanns romaner og øvrige digtning. Den betydning disse bøger har havt til at vækks den danske meningmands sans for vort fædrelands vé og vel, lader sig i det hele taget ikke let overvurdere; men måske har de dog aldrig øvet denne vækkergering stærkere end ved hundred-årets midte.

Ved siden af den poetiske blev også den historiske læsning flittig dyrket. Hans grundlagde her det slet ikke så ringe kendskab til historiske personer og begivenheder, han sad inde med senere. Kun skade, at al denne læsning var for en stor del planløs; det det var jo temmelig tilfældigt, hvad han traf på, i dag i øst i morgen i vest.

Hvad der af hans historiske læsning greb ham stærkest var nogen letlæselige redegørelser om vor oldforskning. Hele denne forskning var jo endnu den gang ny og ung og frisk. Det var alter en ny verden, der åbnede sig for ham. Politikken blev næsten helt glemt, og nu fordybede man sig under sammenkomsterne i betragtninger af sten-, bronze- og jernaldersager.

Det var rige og lykkelige timer.

Søren Kierkegård.

Men nu spurgtes der nyt: Det var først i halvtredserne; fættereren havde opdaget Søren Kierkegård. Dennes skrifter var som skabte for Albrekts stærkt udviklede kritiske sans; han formelig svælgede i dem. Det var ham ikke nok at låne disse bøger til en overfladisk gennemlæsning, nej han måtte selv eje dem til atter og atter fornyet gennemlæsning; og landsbyskrædderen købte og slugte nu efterhånden det meste af hvad Søren Kierkegård havde skrevet og skrev. Virkningen udeblev da heller ikke. Albrekts medfødte kritiske sans gjorde sig atter gældende; tvivlesygen, der var bleven holdt i skak af præsten Vilhelm Birkedals mægtige trossikre forkyndelse, brød atter frem og førte ham nu hen til et fuldstændigt brud med Birkedal og alt det, han hidtil havde levet i og med.

Fra den stund af, da Albrekt begyndte at give sig Søren Kierkegård i vold, blev det mærkelige forhold mellem de to søskendebørn lidt efter lidt forandret. Hans kunde ikke følge ham i hans udelte beundring for Kierkegård. Der var meget i denne

mands tanker, der virkede næsten overvældende også på ham; men han fandt dog mange af hans vigtigste påstande for vovede. De virkede på ham alt efter det gamle ord: Den, der beviser for meget, han modbeviser sig selv. Nej dette var dog virkelig, syntes han, at kaste barnet ud med badevandet.

I begyndelsen blev forhandlingerne mellem de to mænd varmere og mere ivrige end nogen sinde før. Hans tilbragte al sin fritid derude; men når han til dagligdags gik derhjemme blandt sine søskende, så drejede hans tale som hans tanker sig ofte om dette. Hvad han således levede i og var optaget af, forplantedes da til søskendeflokken, og snart drøftedes Kierkegård i hjemmet med samme liv og fyrighed som ude hos Albrekt. Men jo mere søskendeflokken således kom med ind i drøftelsen af alt dette ny, desto mere utilfredse blev de med Hans' lange søndagsbesøg hos Albrekt. Særlig den næstældste af brødrene, den meget fyrige Erik, havde svært ved at finde sig deri. Han påstod, at hjemmet tabte alt for meget, ved at Hans næsten hver søndag var borte. De kunde ikke undvære ham.

Disse søndagsbesøg hos Albrekt, der tidligere havde havt så uendelig stor betydning for Hans, nærmede sig nu med hastige skridt deres afslutning. Den indtraf, da Albrekt omsider gjorde Kierkegårds påstand til sin, at der ikke mere fandtes kristendom i verden. Da blev det dem bægge klart, at nu indtog de to indbyrdes så forskellige standpunkter, at det ikke længer var muligt at råbe hinanden op. Hertil kom så uoverensstemmelser af anden og mere privat natur, og dette ejendommelige venskab mellem de to frænder opløstes lidt efter lidt. Hans glemte dog

aldrig nogen sinde, hvad betydning dette venskab havde havt for ham; og det var med dyb vemod, han senere så, hvorledes denne golde, glædeløse kritik efterhånden bragte så meget tragisk ind i den begavede slægtnings liv.

Mens »Albrekt skrædder« nu således udviklede sig til at blive en svoren tilhænger af Søren Kierkegård, blev Hans ved Birkedals hjælp ført nærmere og nærmere over mod det Grundtvig-ske stade.

Ryslinge.

Den 4. sønd. e. påske 1849 holdt den ny sognepræst i Ryslinge sin tiltrædelsesprædiken. Den prædiken gik der gny af viden om. En sådan prædikant havde folk aldrig i deres dage før hørt. Den stærke tilstrømning til den første prædiken mindskedes tilsyneladende ikke ved de følgende, og det var netop så meget mærkeligere, som Ryslinge ellers hidtil havde vist sig så utilgængelig for al åndelig bevægelse.

En af de gudelige forsamlings tidligste arnesteder på Fyn var, som bekendt, Kertemindeegnen, hvor skomager Schvane levede og virkede. Herfra forplantede bevægelsen sig fra by til by syd og vest på. På Sødinge hede og ude »bag Lammehave skov« fandtes ikke så få af »de hellige«. Endnu helt hen i sidste halvdel af det nittende hundredår kunde man i Sødinge se børnene på gaden standse deres leg og høre dem hviske til hverandre: »Se, dér går »den hellige væver«, det er ham mor fortalte om, der blev kastet sten efter, når han i gamle dage gik til »forsamling«. Den omtalte væver blev af børnene be-
tragtet med en slags hellig ærefrygt, omtrent som

de kirkehistoriske personer man hørte om hende i friskolen.

Også i Rynkeby og flere af de omliggende byer var der »hellige«; kun Ryslinge syntes at være uberørt af bevægelsen. Grunden hertil var langtfra den, at beboerne her skulde være værre eller ringere end de andre byers; snarere var grunden den modsatte. Ryslinge bymænd var langt omkring kendte for at være særdeles agtbare og hæderlige folk; når noget mindre pænt hændte bymændene i de omliggende byer, så sagde kvinderne dér altid: »Sådan noget kunde aldrig have sket i Ryslinge;« el.: »I skulde bare være ligesom de Ryslinge bymænd!«

Den der gav denne tone an i bymændenes lag var gårdmand Poul Hansen, som bode i første gård på venstre hånd, når man fra Nyborg-siden kom ind i byen.

Poul Hansen var en høj noget spinkel mand med et temmelig langt ansigt, en kroget næse, meget milde øjne og et langt glat tilbagestrøget hår, der faldt ham ned over kraven. Han var mere oplyst end flertallet af hans standsfæller og meget anset af herremændene på Ravnholt og Tøjstrup*).

Af hans mund hørtes aldrig en ed — tværtimod skik og brug. Hans indflydelse og magt i byen var enestående. Når bymændene var samlet hos older-

*) I vinteren 1852—53 fik Kold af staten til sin højskole i Ryslinge 300 kr. Som følge deraf bemyndigedes Poul Hansen (den gang aftægtsmand) og gmd. Kristian Rasmussen til at påsæ, om undervisningen gaves til det antal elever (15) som var en betingelse for at få understøttelsen. De to mænd mødte da også af og til på skolen men sagde aldrig noget.

manden, og Poul Hansen kom ind, blev der straks stilhed, og alle rejste sig op, mens der blev gjort plads til ham for bordenden. Først når han havde sat sig, tog forhandlingerne deres begyndelse, og de foregik da mest på den måde, at når først sagen af oldermanden var ført frem, gjorde én eller anden det spørgsmål: »Hvad mener du, Poul Hansen, om den ting?« Og som Poul mente, således blev det.

Han var ikke alene en dygtig og indsigtfuld mand; men han var også en dydig mand, der flittig øvede sig i gode gerninger, særlig omtales han som gavmild overfor småfolk. Hvor forargedes ikke denne mand over den ny præsts bekendte ord: »O, du Ryslinge sogn! alle dine gode gerninger dem slår vi en tyk streg over!«

»Nu vil præsten ikke længere give os lov til at give et fattigt menneske en kande mælk«, sagde han i den anledning til Kold, som den gang var huslærer hos Birkedal. Kolds svar gjorde ham ingenlunde mildere til sinds. Det lød: »Ja, men ved De hvad, Poul Hansen, det var da ogsaa altfor godt et køb at komme i himlen for« *).

Men altså: De gudelige forsamlinger havde ikke kunnet få indpas i denne særdeles agtbare by med sin hæderlige vandel og sine mange gode gerninger. Byen stod meget mere som en bølgebryder mod bevægelsen, den måtte bøje uden om til bægge sider; gennem al denne agtbarhed og hæderlighed kunde den ikke danne noget strømleje. Først da Birkedal kom med bølgebrus ude fra de store have skylledes

*) Dette ordskifte meddeler Fr. Nygård i sin bog om Kristen Kold. 2den del, side 55—6.

bølgebryderen bort, og de levende strømme rislede nu også ind gennem den lille by.

Birkedal kommer.

— Da de mørke truende uvejrsskyer i slutningen af fyrrerne sydfra begyndte at trække op over Danmarks himmel, higede Hans Hansen med liv og sjæl efter at blive soldat — ikke for at opleve spændende æventyr men for at få lov til at være med at værgе om det folkeliv, han havde fået kært. Men under krigen følte han stærkere og stærkere, at der alligevel måtte mere til for at fylde hans sjæl end d e t, selv den varmeste kærlighed til hans land og folk kunde give; og det var med en underlig følelse som af tomhed eller mangel på virkeligt livsindhold, han igen vendte tilbage til hjemmet.

Mon der overhovedet fandtes d e t her på jorden, der helt kunde fylde det uendelige, som kaldes en menneskesjæl, mætte alle dens dybeste længsler og højeste anelser. Ja, derom drejede hans tanker sig nu. Da mødte han bevægelsen fra Ryslinge og fik svaret.

Allerede under felttoget havde han gennem breve og ad rygtets vej hørt denne bevægelse omtale som noget meget mærkeligt. Nu ved sin hjemkomst førtes han selv midt ind i den.

Alle, i hvem der var dragelser mod åndeligt liv, måtte til Ryslinge om søndagen at høre Birkedal. Sognegrænserne var med et slag som sprængt. Der var to ting, som uimodståelig drog folk: Den ene Birkedals forunderlig gribende forkyndelse, den anden

salmesangen, denne dejlige sang, som man intet andet steds hørte mage til i de omliggende kirker.

Selv efter at de nysgerrige efterhånden blev væk, var der dog fremdeles nok til søndag efter søndag at fylde kirken til sidste plads. Man begyndte at blive kendt indbyrdes og så småt at mærke fællesskab.

Hvad Hans stærkest huskede fra denne tid var det ydmygende næsten ærgerlige i gang efter gang at måtte sige til sig selv: Det præsten dér siger, forstår du ikke. Hvad Birkedal egentlig mente med disse — for Hans — fremmede udtryk som »dåbspagten«, og »ordet« el. lignende kunde han ikke blive klog på; han kendte dem ikke fra sit hjem eller fra andre præsters prædikener. Tit gik han derfor fra Ryslinge kirke med et suk over det, der for ham var uforståelig tale.

Men lidt efter lidt begyndte det at klare sig for ham, og da blev det først for alvor frydefuldt at gå i kirke og dér hente lys over ting og forhold, der endnu lå i skygge ja helt i mørke og så den livsalige følelse af, hvor livet voksede derved og fremmedes deraf.

Men nu gik Birkedal et skridt videre. Han begyndte søndag eftermiddag at samle folk i præstegårdens store have, eller i en lille nærliggende skov; lidt senere foregik disse friluftsmøder også hist og her i nabobyerne. Ved disse lejligheder førte Birkedal ordet men — til folks undren — ikke om kristelige spørgsmål. Det var ikke prædikener. Mest fortalte han om det danske folk og dets historie. Her hørte Hans — og mange med ham — for første gang vore gamle danske sagn. Birkedal fortalte gærne

et sådant på sin livfulde, poetiske måde, og så bagefter brugte han det som udgangspunkt for derfra at klare for tilhørerne sit syn på hvad der var folkeligt og menneskeligt.

Disse sammenkomster var måske de første »folkelige møder« på Fyn.

Også ved disse lejligheder kastedes der med Birkedals ord mangfoldige spiredygtige frø ind i tilhørernes sind og ikke mindst var dette tilfældet med Hans, hvis modtagelighed var så levende.

Brydningstider.

Når slægten samledes til sine små familiefester, »skursgilde« el. lign., fik man for alvor munden på gang og det »til andet end at spise«. Vel var det endnu den gang ikke bleven skik ved sådanne lejligheder at drøfte landøkonomiske spørgsmål, det skete kun rent i forbigående; nej samtalen drejede da sig ustandseligt om alt dette ny, man om søndagen blev ført ind i.

Og traf det sig da — hvad ikke var sjældent — at der blandt de tilstedeværende naboer og venner også befandt sig en eller flere af »de gudelige forsamlings folk«, da kom der yderligere liv i forhandlingerne, enten det nu var om de kristnes stilning til bibelen, om dåbspagten betydning eller andet deslige. Mangen en gang randt der da tåre på kind; men aldrig udartede drøftelsen til goldt og ørkesløst skænderi og endnu mindre til vrede.

Også spørgsmål og tanker af folkelig art blev forhandlede.

Hans og hans søskende så vel som deres gamle mor var enige om i hovedsagen at vedkende sig den opfattelse, som Birkedal var talsmand for om end meningerne hist og her kunde afvige fra hverandre og give anledning til ivrige tankeudvekslinger.

Men så rigt var æmnet, at det alene kunde fylde sammenkomsterne; alt andet blev skudt til side.

Mindst af alt blev der selvfølgelig tid til kortspil, drik eller andet deslige dårligt tidsfordriv.

Denne tid stod senere i deltagernes minde i en underlig festlig glans.

Men midt i al denne unge varme livsbevægelse slår så Kierkegårds tanker ned som et lyn fra en klar himmel.

Det var en stund for dem alle, som alt knustes under denne frygtetige og uimodståelige kritik. Det var for Hans, som om jorden rystede ja vaklede under ham, og han blev midt i sin hjælpeløshed grebet af en forfærdelig gru. Hvor skulde han dog ty hen for atter at finde fast bund under fødderne. Hans rædde tanker drev som stormslagne fugle af sted i alle tilfældige retninger.

En stund tænkte han således på at foretage en rejse over til Kristiansfelt for at rådføre sig med »brødremenigheden« derovre. Den havde fra ældre tid et godt lov på sig i Fyn; men rejsen opgav han igen, da han ved at spørge sig for erfarede, at den varme og åndskraft, som før havde været til huse dér, forlængst var veget bort.

Så følte han sig stærkt fristet til at kaste sig i catholicismens arme. Gennem sin læsning var han bleven godt kendt med denne gamle kirkeafdeling og kom nu midt i al sin hjælpeløshed og sjæletræthed

til at mindes dens myndighed og dens villighed til at tage ansvaret fra den enkelte, der segner under dets vægt.

Da det kom til stykket, var dette ham dog heller ikke muligt; selv måtte han bære ansvaret, og selv måtte han kæmpe sig igennem til klarhed, om hans hjærte skulde få fred; så meget forstod han.

Afklaring.

En dag i disse tunge tider gik han ude i sin mark; han var netop kommen op på Egagerbanken og stod nu der og så ud over dalen med den lille blinkende å dernede i bunden. Alle hans tanker arbejdede igen med de vanskelige spørgsmål. Da pludselig, som han stod, »gik det som en sol« op for ham, at han trode jo dog på den Gud, som i sit ord havde åbenbaret sig også for ham; ja i »Troens ord« havde han mødt den levende Gud, derom følte han sig forvisset til sin sjæls inderste. I det samme øjeblik følte han sig gennemstrømmet af en glæde, hvis mage han aldrig kunde mindes; og ingen sinde havde den smukke lille dal dernede under hans fødder forekommet ham så skøn som i denne stund.

Men fra den stund følte han sig tryk og sikker i sit barneforhold til Gud, og han mindedes aldrig senere at have havt nogen egentlig tvivl eller anfægtelse på det punkt.

Gennem en udvikling, der var stærkere på indtryk og rigere på begivenheder end de fleste jævnaldrendes blandt hans standsfæller, var Hans nu nået frem gennem de bevægede ungdomsår til moden alder og til en bestemt livsanskuelse; og således stod han

da for sin del rustet til at tage imod den begivenhed, der som et jordskælv gennemrystede det lille samfund, hvori han havde lært at føle sig åndeligt hjemme.

Denne begivenhed var Vilhelm Birkedals afskedigelse i september 1865.

St. Nikolaj Kirke i Svendborg

af

Vilhelm Lorenzen.

Af alt det, der er bygget i Danmark i Tidernes Løb, er i det sidste Slægtled ikke blot det gaaet til Grunde, der ikke fortjente bedre Skæbne; men desværre ogsaa mange Bygninger, der burde have været bevarede, fordi de var smukke og ejendommelige at se paa, og fordi de var ægte historiske Udtryk for den Kirke-, Bonde-, Borger- og Adelskultur, der engang har været. Mange af disse forsvundne Bygninger vilde paa en god Maade have vist os Sammenhængen i vor Kultur og Historie.

Forholdene har meget naturligt ført med sig, at den Gruppe af Fortidsbygninger, der, bortset fra Oldtidsarkitekturens Gravbygninger er bedst og rigest repræsenteret, er de middelalderlige Kirker. Næsten hvert Sogn i Danmark har endnu sin 6—7—800 Aar

gamle Kirke, hver gammel dansk Købstad har ikke en, men undertiden flere af sine ældste Kirker i Behold. Langt det overvejende Antal Landsbykirker er i deres oprindelige Skikkelse opførte i Løbet af et Par Slægtled i Valdemarernes store Fremgangstid. De er byggede i den romanske Stil eller Rundbuestilen, som den kaldes paa Grund af sit mest iøjnefaldende Element: Den runde Bue. Derimod er Størsteparten af vore Købstadkirker, i al Fald i deres nuværende Skikkelse, noget yngre; flere af dem er forhenværende Klosterkirker, som Faaborgs, der var bygget for Helligaandsbrødrene. Disse ofte ret anselige Købstadkirker er i Regelen opførte i gotisk Stil eller Spidsbuestilen, der slog igennem her i Danmark i Løbet af 13de Aarh.

Hvem holder ikke af saadan en lille bred og tætbygget Landsbykirke, der rager højt op over Huse-nes Tage. Den er ofte den eneste monumentale Bygning i Eggen, den eneste, der ved sin Højde og Drøjde og hele ejendommelige Byggemaade faar os til at vende os om efter sig. For de fleste, der er voksede op paa Landet, er deres hjemlige hvidkalkede, røde eller stengraa Kirke vokset fast ind i deres Barndomsindtryk. Nu er det ganske vist sandt, at Fyen, det gælder ogsaa Svendborg Amt, ikke udmærker sig ved særlig mærkelige eller interessante Landsbykirker. Og dog kan Amtet opvise en af vore verdenskendte Rundkirker: Horne ved Faaborg. Ellers kan de gennemgaaende ikke maale sig med de jyske Granitkirker eller Sydsjællands og Laaland-Falsters kønne Murstenskirker. Fyen ligger ikke for ingen Ting midt imellem disse to Yderpunkter. Der er adskillige ypperligt byggede Granitkirker, særlig paa

Taasinge og Langeland, hvor der er ydet fortræffeligt Stenhuggerarbejde; der er enkelte kønne Fraadstenskirkker, og der er respektable Murstenskirker. Af Landklostre havde Svendborg Amt mærkelig nok kun eet: Cistercienserklostret Holme (nu Brahetrolleborg), hvis gamle gotiske Murstenskirke, da den endnu stod med sine tre høje Skibe, til Gengæld ogsaa var en af Stiftets virkelig store Kirker.

Men i 16de Aarh. tog Fyenboerne sig sammen for Alvor og flere af Tidens skønneste Herregaarde: Egeskov, Hesselagergaard, Rygaard, Nakkebølle, Ørbæklunde osv. har Svendborg Amt Æren af at have frembragt.

Gaar man til Amtets Købstæder træffer man der flere gamle halv- og helgotiske Kirker.

Disse store røde Kirkehuse med knejsende Taarnspir og takkede Gavle hører, trods noget, med til en dansk Provinsby. De bestemmer Bybilledet langt mer, end man maaske til daglig er tilbøjelig til at indrømme. Tag Nyborg Kirke eller St. Nikolaj i Svendborg bort, og byg Kaserner med 3 og 4 Værelsers Lejligheder i Stedet: Nyborg og Svendborg vil ikke være til at kende igen. Ofte ligger disse Kirker saa hyggeligt, omgivne af Træer og Plantninger, noget for sig selv og med Menneskene lidt paa Afstand. Det er ikke frit for, at der undertiden kan være lovlig megen Afstand mellem Beboerne og deres Kirkebygninger. I en By lever man sig maaske ogsaa vanskeligere saa bevidst sammen med Kirkebygningen. Der er saa meget andet — om end ikke altid ligesaa godt — at se paa. I al Fald har vore almindelige Købstadkirker haft vanskeligere ved at hævde sig og rigtig gaa ind i Folks Bevidsthed, som Landsbykirkerne har formaaet det, skønt de i

de allerfleste Tilfælde er langt større og mere imponerende, rigere i Udstyrelse og tit med flere Skønhedsværdier end en almindelig Landsbykirke.

Til Gengæld er de ogsaa ofte saa stærkt ombyggede i Tidens Løb, at de ligesom er vanskeligere at faa rigtig fat paa med deres mange Kapeller og Udbygninger. Men det maleriske i dem, det afvekslende i deres mange skiftende Perspektiver, baade indvendig og set udefra, vil nok før eller senere give dem den Plads i Befolkningens Bevidsthed, der med Rette tilkommer dem.

Uden at krænke Amtets andre Byer kan man trøstigt sige, at Svendborg i Nikolaj Kirke ejer en Bygning, der ikke alene arkitekturhistorisk er af største Interesse, men præges af en ganske sjælden Helhed og i sin gennemførte Stil er saa smuk og ejendommelig inde og ude, at den forlængst burde have erobret alle Svendborgeres og Svendborgfareres Hjerter, hvis den ikke allerede har gjort det.

Den er ubestridt den smukkeste af de to Svendborgkirker, selv om Frue Kirke har en ypperlig monumental Beliggenhed paa Bakken ved Torvet. Men de stærkt fremspringende Korsfløje gør, at der er noget mindre samlet over denne Kirke end over St. Nikolaj, hvor Kor, Hovedskib, Sideskibe og Taarn danner en sammenvokset, glimrende opbygget Helhed. Svendborg By har imidlertid tidligere haft en tredje gammel Kirkebygning i den toskibede Graabrødrekirke, indviet 1361*). Den har været een af vore faa Kirker i den rene gotiske Stil, nobel i Helhed og fin indtil Elegance i alle sine Enkeltheder. Man be-

*) Archirekten 1904: V. Lorenzen: Toskibede Kirker i Danmark. Jvf. Kirkehist. Saml. V R. 2. B.: Samme: Franciskanerkirker i Danmark.

høver blot at se Kapitæler og Friser fra denne Kirke i Nationalmuseet — nu alt, hvad der er tilbage af fordums Herlighed — for at forstaa, hvad der er tabt.

Den blev nemlig nedbrudt 1828, uden at det nu er muligt at se Nødvendigheden deraf*).

De eneste middelalderlige Sten-Bygninger, Svendborg vides at have haft var Graabrødreklostrets, hvoraf nogle Fløje stod ligetil 1875, da ogsaa de forvandt. Byens to Kirker er nu ene om at vise, at Svendborg er en virkelig gammel og historisk ærværdig By. Svendborg synes i det hele taget altid fortrinsvis at have været en Bindingsværksby. Ja, 1821 var der kun fire — siger og skriver fire — grundmurede Huse i Byen. Et af de interessanteste Bindingsværkshuse er den saakaldte »Muserede« i Fruestræde fra 17de Aarh. Forhaabentlig vil den kunne bevares, samtidig med at den anvendes til et almennyttigt Formaal. Byen vil kun tabe ved at den forsvinder.

Fra 18de Aarh. har Svendborg flere kønne Bindingsværkshuse tilbage. Særlig i Bagergade ligger en Række Borgerhuse af en ganske ejendommelig malerisk Type: En Forbindelse af Gavlhuset, som det kendes bl. a. fra Sønderjylland, sydjyske og fynske Søkøbstæder (Assens), med Karnapmotivet. Til det sidste smukke Udslag af Sans for god Bygningskunst i Svendborg hører de fuldt moderne, hyggelige og udpræget danske Bygninger i Kvarteret ved Nikolaj Kirke, opførte af Arkitekt Magdahl-Nielsen. I dem og Kirken rækker gammel og ny dansk Byg-

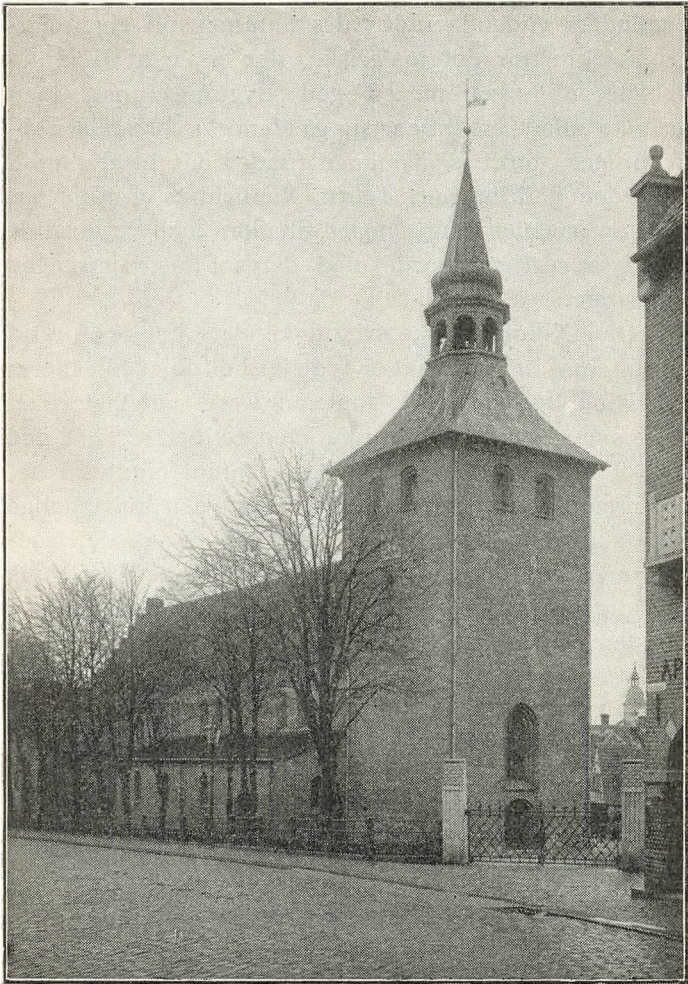
*) Nyt Tidsskrift for Oldkyndighed 1836, p. 315.

ningskunst paa en smuk Maade hinanden Haanden. Uden at ville paastaa, at just Nikolaj Kirke har haft nogen forbilledlig Betydning for Magdahl-Nielsens Bygninger i Svendborg, er det dog en sikker Ting, at meget i den moderne danske Bygningskunst skyldes det inderlige Studium af vore gamle Kirkebygninger. Nikolaj Kirke har foruden sin almindelige folke- og kirkehistoriske Betydning derfor ogsaa sin store Betydning som et af Udgangspunkterne for moderne dansk Bygningskunst. Et Studium af den har følgelig mangesidig Interesse.

Nikolaj Kirkes Beliggenhed er den samme, der er saa karakteristisk for mange af dens Medkirker i Købstæderne. Den store, alvorlige Bygning ligger bred og sikker, teglrød over det hele paa en køn lille Plads med grønne Træer. Den er kun et nyt Bevis paa, hvor herligt vore Bygninger af røde Mursten staar til det grønne Løv, men først og fremmest, naar Murstenene er mørkerøde, haandstrøgne og med den varme Farve, som de har i hele vor ældre Teglstensarkitektur (se Afb. 1).

Og Kirken fylder saa godt, hvor den ligger; det svære Taarn harmonerer smukt med den øvrige Bygning og er netop saa tungt, som det skal være, for at veje den brede treskibede Kirke op. Der er her den Ligevægt mellem Taarn og Kirke, der hører til, og hvor vore gamle Kirker kan lære de nye ikke saa ganske lidt.

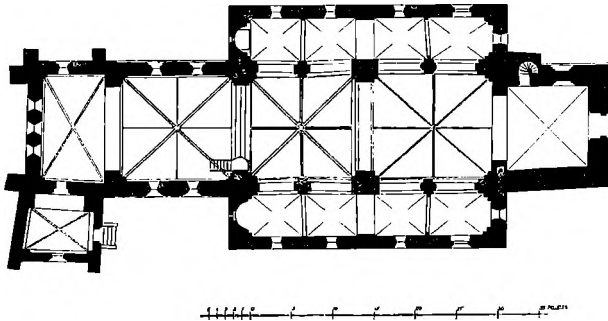
Det lettere, gennembrudte renaissanceagtige Spir tager ikke mere af Taarnets svære Vægt, end at det virker behageligt — som et Smil i et alvorligt Ansigt. Bedst kommer Kirken til sin Ret set fra Smaagaderne:

Afb. 1. Kirken set fra Vest.

St. Nikolajstræde og Kyseborgstræde, hvor Mur- og Tagfladers glidende indbyrdes Sammenspil giver Kirkens Arkitektur det maleriske, der er én af Hemmelighederne i saa megen god Bygningskunst, men maaske allerstærkest gør sig gældende i vore gl. Kirkebygninger, fordi saa mange Flader dér brydes mod hinanden i Skib, Kor, Taarn, Vaabenhus og Kapeller. De har paa det Punkt noget tilfælles med vore gamle Renaissance-Herre-gaarde med deres Fløje, Taarne og Karnapper.

Den Nikolaj Kirke, vi nu kender, har ikke altid set ud som nu. Taarnet er tydeligt nok føjet til senere; Sakristiet ligeledes. Og om end Koret i det store og hele synes at være samtidig med Skibet, er det dog ikke Tilfældet. Ved sidste Restauration fandtes i det nuværende Kor Fundamenterne af den oprindelige Korafslutning: en halvrund Alterudbygning, den saakaldte Apsis, der fortsatte det oprindelige Kor, hvis Omfang ganske svarede til den nuværende Korbygningens største vestlige Fag* (se Afb. 2).

Afb. 2. Kirkens Plan. Korets østligste Fag, Sakristi og Taarn senere tilbygget.

*) Opmaalinger og Tegninger af Kirken i: Tegninger af ældre nordisk Arkitektur. IV S. 3. Række.

Hvordan er da denne ældste Nikolaj Kirke? — Hvad er dens arkitektoniske Væsen, dens »Personlighed« eller, som det her, hvor det drejer sig om en Bygning, hedder: dens Stil? Og, hvorfor er den bleven, netop som den er?

Hver enkelt Bygning — altsaa ogsaa denne Kirkes — arkitektoniske Væsen er sammensat af forskellige udprægede og grundlæggende Karaktertræk, knyttede til Materiale og Plananlæg, til Konstruktioner, d. v. s. den Maade, den er bygget op paa, og endelig til Dekorationen, d. v. s. den Maade, hvorpaa dens Enkeltheder (som Piller, Karme i Døre og Vinduer, Gesimser o. s. v.) er formede.

Den ældre Nikolaj Kirke er for langt den største Del bygget af Mursten**) i Munkeforbandt (2 Løbere og 1 Binder); kun i Fundament, Sokkelpartier og nederste Del af Koret er anvendt et stærkere og solidere Materiale: Granit. Men Murstenen er Hovedmaterialet, og det er allerede antydnet, hvor stærkt det præger Bygningen. Materialet har overhovedet en nægtlig Indflydelse paa et Bygningsværks Karakter, naar det som her giver sig tydeligt tilkende inde og ude uden at være skjult under Kalkpuds. Det bestemmer nemlig Bygningens Farve, og i Nikolaj Kirke som i alle ældre Murstensbygninger har de haandstrøgne, store Mursten netop

*) De i det følgende forekommende Meddelelser om, hvad Kirkens Restauration 1892—94 oplyste om dens oprindelige Byggemaade er mig velvilligst givet af Arkitekt Magdahl-Nielsen, hvem jeg herved bringer min bedste Tak.

**) Størrelsen er: $26 \times 8 \times 14$ ctm.

denne dybe, varme Lød, der er saa alvorlig og smuk og stikker stærkt af mod Nutidens flove, blanke Maskinsten.

Materialet indvirker stærkt paa Konstruktioner og Dekoration, fordi den Maade, hvorpaa Bygningen bygges og pyntes er afhængig af Materialets Art. Man kan ikke gøre alt med Mursten; men man kan til Gengæld gøre mange Ting med dem, som andre Materialer forbyder af sig selv, Granit f. Ex.

Kendskab til Teglbrænding opstod i Danmark under Valdemar d. Store; men hvorfra denne Kendskab er naaet herop er endnu en historisk Gaade; muligvis helt nede fra Norditalien. Men i alle Tilfælde opnaaede vi i Danmark meget hurtig en forbavsende Dygtighed, ja, Virtuositet i at behandle Teglen. Det viser vore store romanske Murstenskirker. Dette letbehandlige Materiale fortrængte efterhaanden ganske de tungere hjemlige Stenarter. Og saa godt som hele vor halvgotiske og helgotiske Arkitektur er derfor i Mursten.

Nikolaj Kirke er muret paa den i Middelalderen sædvanlige Maade: Muren bestaar af to én Sten tykke Skaller, Mellemrummet er udfyldt med Kampesten i Mørtel.

Hvor Granit er anvendt, er det i raa og kløvet Form under Koret, men smukt tilhugget med profileret Kant i Sideskibenes Sokkel. Dog havde nordre Sideskibs Vestgavl en profileret Sokkel i Mursten. Murene er funderede med store Kampesten i Kalk*).

*) Under Sideskibene meget daarligt; under Koret bedre.

Meget karakteristisk er Kirkens Plananlæg: Tredelt Skib, hvor det brede Midtskib fortsættes i et selvstændigt Kor af samme Bredde. Koret afsluttedes, som anført, med en halvrund Apsis, Sideskibene ligeledes, men kun synlige indvendig og udmurede i de svære Øst-vægge. Arkadebuer*), 4 paa hver Side, sætter Hovedskib i Forbindelse med Sideskibene. Denne Kirketype er ikke ualmindelig i dansk Kirkearkitektur. Til den hørte en af Danmarks allerældste endnu staaende Kirker: Vor Frue i Roskilde fra Slutn. af det 11te Aarh. Til den hører den lidt yngre Tamdrup Kirke ved Horsens, og de senere men dog alle romanske Kirker: Asmild ved Viborg, Skarpsalling ved Løgstør, Stubbekøbing Kirke, Frelsers Kirke i Horsens, den gamle Kirke i Sønderborg, den ældste Mariekirke i Flensborg m. fl. Alle har det tilfælles, at de er anlagt som Sognekirker.

De forsager Bispe- og Klosterkirkernes Tværskibe og Korkapeller, beregnede paa en talrig Gejstlighed; de forsager ogsaa Bispekirkernes knejsende Taarne. Det rummelige Skib viser tydeligt nok, at der her er taget mest Hensyn til Menigheden. Denne Type repræsenterer en folkelig demokratisk Kirkeform i Modsætning til den mere gejstlig-aristokratiske Dom- og Klosterkirketype. Nu er det tankevækkende gennem Kirkernes Plananlæg at se, hvorledes den katolske Kirke i Middelalderens senere Aarhundreder demokratiseres. Allerede i Slutningen af 13de Aarh. gik de højfornemme Cisterciensere i Holmekloster (Brahetrolleborg) over til Menig-

*) Arkade er en Række buede Aabninger i en Mur — her Midtskibets Vægge — baaene af Arkadepiller. Den enkelte Bue kaldes Arkadebue (se Billeder af Kirkens Indre).

hedskirken, som vi kender den i St. Nikolaj i Svendborg, og de yngre Munkeordener (Graabrødre, Sortebrødre, Helligaandsbrødre osv.) strøg radikalt de vidtløftige Kor- og Tværskibs anlæg for at samle alt om Menighedens Del af Kirkebygningen. Nikolaj Kirkes Plan gaar bl. a. igen i Helligaandsbrødrenes Kirke i Faaborg, der i sit Anlæg stammer fra Aarene efter 1479.

Af særlig Interesse er igen den Maade, hvorpaa Kirken er bygget op efter denne Plan og hvilke Konstruktioner, der er brugt. Intet bidrager alligevel mere end dette til at præge Bygningen, baade dens Indre og dens Ydre. St. Nikolaj Kirke er opført som en Basilika, d. v. s. Hovedskibet løfter sig majestætisk og dominerende op over de lave Side-skibe, og det løfter sig saa højt, at der i »Overkirken« bliver Plads til Vinduer — her to og to — for at det store Rum kan blive rigeligt oplyst. Denne Bygningsform gaar tilbage til de ældste kristne Kirker i Sydevropa og Orienten, og rimeligvis stammer den fra Romernes Rets- og Børshaller af samme Navn, der dukker op i 1ste Aarh. f. Chr. *). Først i Løbet af 14—15te Aarh. forsvinder den helt eller delvis fra dansk Kirkearkitektur. I Modsætning til de romanske Kirker af denne Type har Koret i St. Nikolaj samme Højde som Hovedskibet og er dets direkte Fortsættelse; men derved staar den

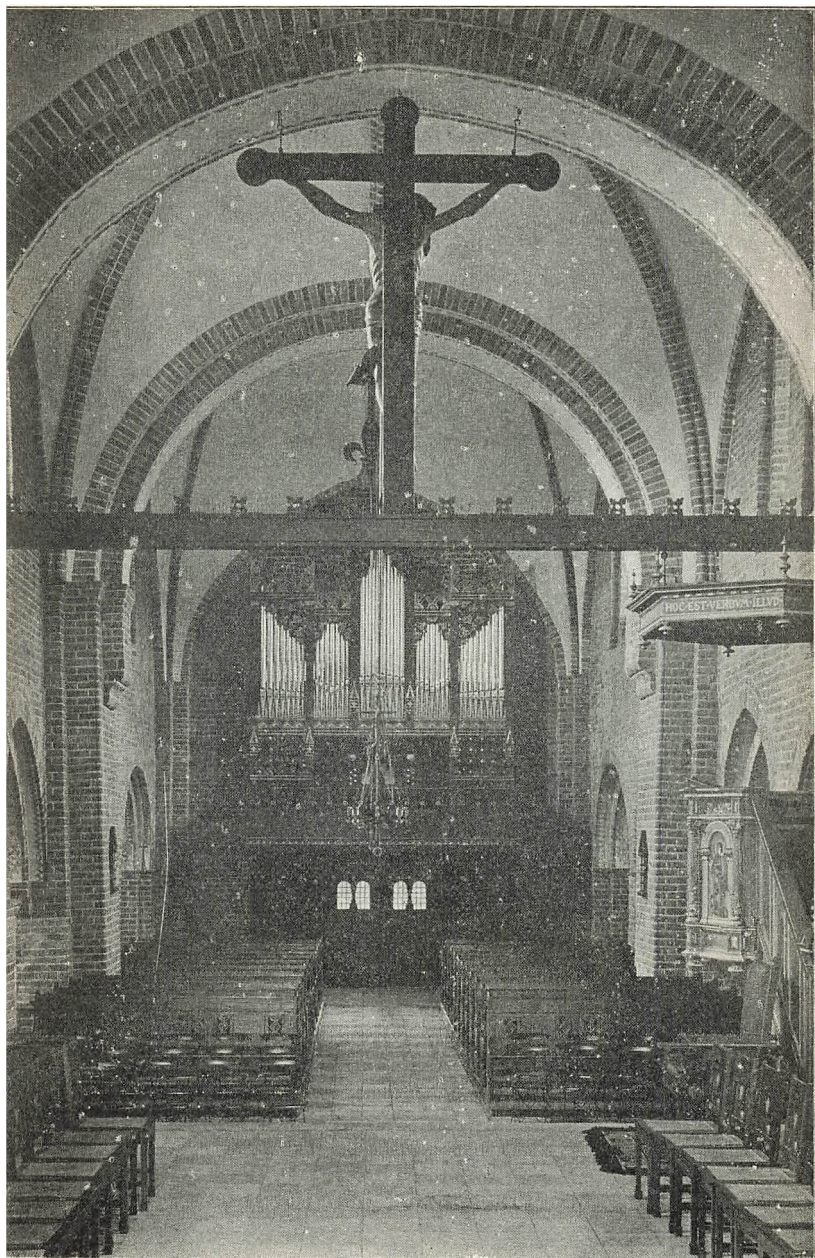
*) Navnet stammer fra Bygninger — aabne Haller — paa offentlige Pladser i de gamle græske Byer, hvor Kongen sad til Doms. Disse Bygninger kaldtes Kongehaller (basilikos = kongelig). Det er disse ret beskedne græske Bygninger Romerne optager, men under solidere og prægtigere Former.

de gotiske Kirker nær, der altid er byggede paa denne Maade. Basilikaformen præger i højeste Grad St. Nikolaj. Udvendig (se Afb. 1) bygger Kirken sig roligt og symmetrisk op om det høje Hovedskib, der holder sammen paa det hele, og indvendig (se Afb. 3) bygges det tredelte Rum op ganske svarende til det Ydre, roligt og symmetrisk, idet de lave Sideskibe naturligt indordner sig under det rummelige Midtskib. Netop Rumforholdene er i Nikolaj Kirke mærkelig brede og djærve; det giver Hvile og Storladenhed i Rummet. Nikolaj Kirke er paa dette Omraade i nær Slægt med vore store romanske Domkirker og Klosterkirker, men staar de gotiske Kirker — f. Ex. den gamle Holme Klosterkirke ikke at tale om St. Knud i Odense — fjærnt. De gaar nemlig i Højden, hvor Svendborg Kirken gaar i Bredden.

En Følge af den treskibede Byggemaade er de dejlige Perspektiver, som ogsaa Nikolaj Kirke har. Først og fremmest Perspektivet ned igennem Kirkens Midtskib og Kor (se Afb. 3 og 4). Nikolaj Kirke er jo en Langhuskirke, d. v. s. anlagt efter Længdeaksen (i Modsætning til en Centralkirke, som Horne ved Faaborg, der er anlagt ud fra et Centralpunkt). Og Langperspektivet understøttes og beriges af Arkade- og Vinduesrækker og af Hvælving, der følger paa Hvælving. En Ejendommelighed ved Nikolaj Kirke er at Hvælvingernes Højde aftager regelmæssigt mod Øst. Men derved skabes en kunstig Perspektiv. Det kommer for Øjet til at tage sig ud som om Kirken var længere end den i Virkeligheden er. Tilsammen bevirker alle disse Ting, at man paa det stærkeste igennem Langperspektiven føler, hvorledes alle Linier i Midtskibet løber

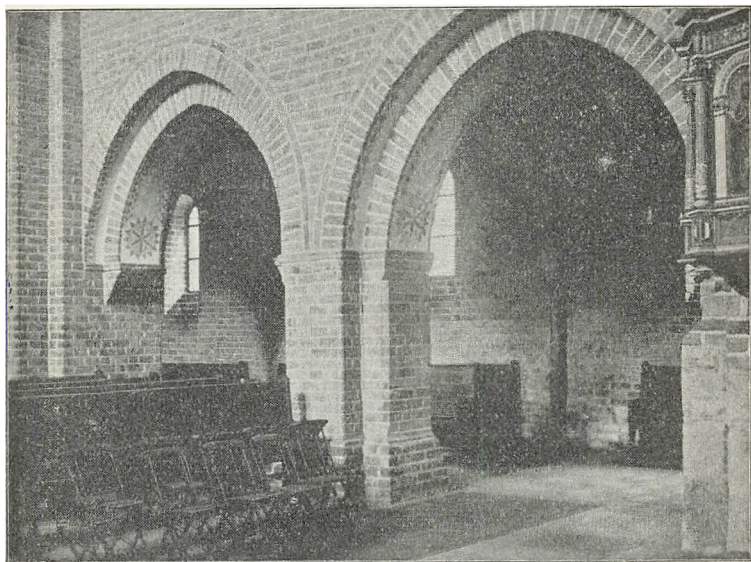

Afb. 3. Kirkens Indre set mod Øst.

Afb. 4. Kirkens Indre set mod Vest.

mod Øst, indtil de løber sammen det Sted, hvor de efter Kirkens Plan og Gudstjenestens Mening skulde samles, nemlig ved Højalteret. I den oprindelige Nikolaj Kirke var Afslutningen mod Øst ligesom mere afrundet og derfor arkitektonisk bedre end den nuværende. Da løb alle Linier sammen i den lille, halvkuppeldækkede Apsis, hvor Højalteret havde sin

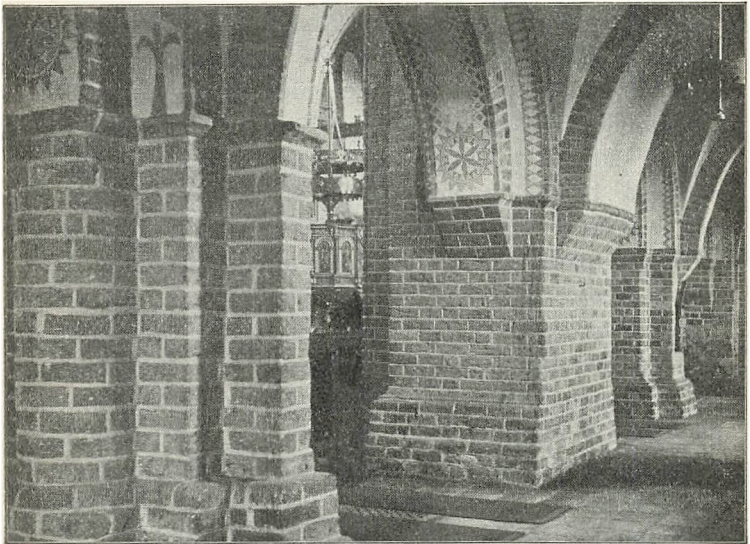

Afb. 5. Blik fra Hovedskibet ind i nordre Sideskib.

Plads, og som antagelig kun har haft et enkelt beskedent lille Vindue. Nu forstyrres Indtrykket noget af det lidt for lange Kor og det lidt for rigelige Lys fra de 3 forøvrigt meget smukke Vinduer i Østvæggen.

Ganske tilsvarende Virkninger, men i mindre Maal og mere afdæmpede, har Langperspektiverne

inde i Sideskibene, hvor man endnu kan fornemme det behagelige i Afslutningen med en halvrunder Alterapsis. Ja, i det sydlige Sideskib er det gamle murede Alterbord endnu delvis bevaret. Af en hel anden Art er den Virkning, det har, naar man ser paa tværs gennem Kirken. Hvor malerisk er ikke Udsigten fra Hoved- til Sideskibe.

Afb. 6. Søndre Sideskib set mod Øst — med Blik ind i Hovedskibet.

Men de skønneste Perspektiver faar man dog ubetinget ved at vandre frem og tilbage i Sideskibene og derfra gennem de brede Arkadebuer se ind i Hovedskibet (se Afb. 5 og 6) og — saavidt de lige lovlig brede og svære Arkadepiller tillader det — helt op i Koret. Da faar man en Forskydning af Flader og Linier imod hinanden, der afslører alle Rummets

i det uendelige vekslende Skønheder. For hvert Skridt er det, som Kirkerummet bliver et andet. Og Lys og Skygge, Farver og Former glider sammen i de vidunderligste Billeder.

Hvilke Konstruktioner har man nu anvendt for at naa dette Resultat? Først og fremmest: Hvordan har Bygmesteren klareret alle »Hullerne«, Gennembrydningerne af Murfladerne i Arkader, Vinduer og Døre? I de allerfleste Tilfælde er til Afslutningen brugt den runde Bue; kun forholdsvis sjældent den mere iøjnefaldende spidse Bue; men den gennemførte Anvendelse af den glidende, stilfærdige Rundbue bidrager stærkt til at fremhæve det rolige og brede i Kirkens Indre og Ydre, fordi Rundbuens Væsen i sig selv er Ro og Brede i Modsætning til Spidsbuens urolige Opad. Af en endnu større Betydning for denne Kirke er dog Hvælvingerne og den Maade, hvorpaa de er murede. For at forstaa dette er det imidlertid nødvendigt at gennemgaa Planen i Kirken nøjere (se Afb. 2). Ser man nemlig paa den opr. Nikolaj Kirkes Plan, er dens rent matematiske Regelmæssighed paafaldende: Korets Grundplan er som saa ofte en Kvadrat; men denne gaar igen og i samme Dimensioner i Midtskibets to kvadratiske Hvælvingefag. Til hvert Midtskibsfag svarer igen i hvert af Sideskibene to ligeledes kvadratiske Fag. Mere regelret kan det ikke godt være! Denne paa Kvadratenheden grundede Planordniug udviklede sig allerede i Løbet af det 11te Aarb. i Udlandets store romanske Kirker, særligt i det gamle Sachsen. Det er det bundne romanske System (i Modsætning til det gennemgaaende gotiske System med lige mange Fag i Hoved- og Sideskibene).

Det bundne System er imidlertid nærmest opstaaet og udviklet i Forbindelse med det meget vigtige konstruktive Problem: Overhvælvingen af Basilikaerne, der til at begynde med havde fladt Loft — ogsaa i Danmark.

Længe formaaede man kun at overhvælve de smalle Sideskibe, som i Ribe og Viborg Domkirker og i Sorø og Ringsted Klosterkirker. Og de forannævnte romanske Kirker af samme tværskibsløse Grundplan som St. Nikolaj har alle haft fladt Loft over det Hele. Svendborgkirken er den første Kirke i Danmark af denne Planstype, der har været hvælvet, og det baade i Hoved- og Sideskibe. Af vore ældste store Kirker var Cistercienserkirken i Vitskøl ved Løgstør helt overhvælvet. Roskilde Domkirke fra Begyndelsen af 13de Aarh. var det ligeledes og i Midten af dette Aarh. indbyggede man Hvælvinger i de fleste ældre Kirker med et oprindeligt fladt Loft over Midtskibet, som Ribe Domkirke, Sorø og Ringsted Klosterkirker.

I Sideskibene i St. Nikolaj Kirke er Hvælvingerne ribbeløse Krydshvælvinger (se bl. a. Afb. 7 og 8), een Sten tykke og murede i direkte Forbandt med Væggene*). Det er den romanske Hvælvingstype. I Midtskibet er de derimod Ribbehvælvinger

*) En Krydshvælving dannes af to Tøndehvælvinger, der skærer hinanden; Skæringslinierne danner skarpe Sømme. At Hvælvingskapperne er murede i Forbandt Væggene vil sige, at de er murede organisk sammen med dem, saa Hvælvingsskappe og Væg glider jævnt over i hinanden.

(se Afb. 3 og 4); det er den gotiske Type*). Disse Hvælvinger er ogsaa een Sten tykke, men murede paa fremspringende Vederlagssten**) og stærkt kuplede. De østligste Hvælvinger har den treleddede Form, der er almindelig i de ældste Hvælvinger af denne Type. Derimod har den vestligste Hvælving mindre og retvinklet profilerede Ribbesten. Disse Hvælvinger er imidlertid ogsaa paa anden Maade af særlig Interesse. De er 6 delte (se Afb. 2) og er det her paa den Maade, at Hvælvingerne paa Nord- og Sydveggen løber ned mellem Vinduerne i Overkirken (i Modsætning til Korhævlingerne). Denne Hvælvingform er opstaaet i Normandiet i 12te Aarh., bredte sig hurtigt ud over Frankrig og videre derfra til andre Lande. Den er hyppig anvendt i Westphalen i 13de Aarh. og særlig i den kuplede Form***), hvori den er opmuret i St. Nikolaj i Svendborg, foruden i flere andre af vore Kirker fra 13de Aarh.

Meget muligt er det fra Westphalen hele denne Hvælvingsteknik er kommen til Danmark.

-
- *) Her hviler altsaa Hvælvingskapperne bl. a. paa Buer (Ribber), murede op af dertil særligt formede Sten, hvis ned mod Kirken vendende Side ofte er pyntet med tilspidsede eller afrundede Led — profilerede. Disse Buer kan være flere eller færre og fordelte paa forskellig Maade i Hvælvingselementet. Almindeligst skærer Hovedribberne hinanden som simple Krydsribber (som i Korets østligste Fag og Sakristiet).
- **) Hvælvingskappen glider ikke jævnt over i Væggene, men hviler paa fremspringende (udkragede) Sten: Vederlagssten, der danner den saakaldte Skjoldbue.
- ***)) Dehio u. Bezold: Die kirchliche Baukunst des Abendlandes, I p. 308 f.

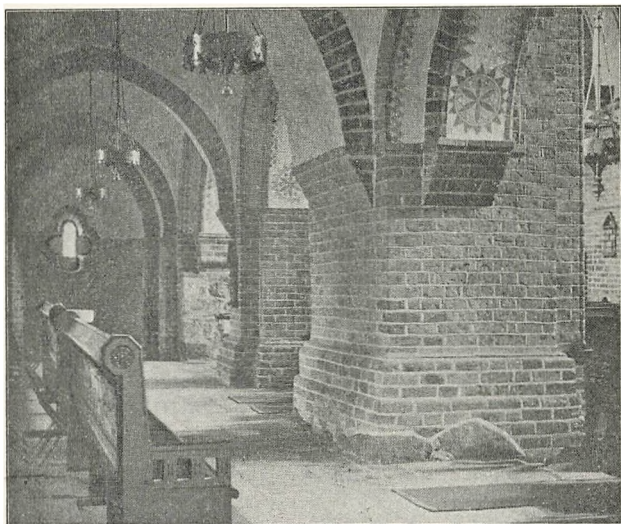
De højtspændte Hvælvinger i Midtskibet hører til noget af det smukkeste ved Kirkerummet. Ribberne løber ned paa Murfremspring, der gaar helt ned til Gulvet og fremhæver den organiske naturlige Forbindelse mellem Oppe og Nede, der virker særlig velgørende, hvor der er højt til Loftet*).

Er end Plan og Konstruktion det, der gør en Kirke til, hvad den er, fordi det er derigennem Rummets Form og Karakter skabes, og Kirken danner sit Ydre, betyder det dog meget, hvorledes de Led, Konstruktionen kræver, bliver formede og faar kunstnerisk Kultur, kort sagt: hvorledes Kirkens arkitektoniske Dekoration er. Den kan præges af større eller mindre Sans for Skønhed; det hele kan gøres uendelig raat, saa det rent konstruktive Formaal brutalt trænger sig ind paa Een. Og det kan gøres saa legende elegant, at man næsten glemmer, at det er uundværlige Led i Bygningen, der skal bestille noget og ikke kun staa og tage sig godt ud.

I Nikolaj Kirke er alt det konstruktive, det bærende i Bygningen, meget stærkt understreget, og der er gennemgaaende kun gjort det allernødvendigste for at mildne Formerne. Soklerne maa nøjes med en simpel Skraakant. Det kommer dog stærkest frem i Pillerne mellem Hoved- og Sideskibene og Hvælvingerne. Pillerne er mægtige og svære, mest de midterste, der er med til at bære Midtskibshvælvingerne; de har drabelige Halvpillefremspring, der igen bærer de brede Gjord-

*) Som det senere skal paavises, er de to nuværende Korhvælvinger noget yngre end Skibets.

buers inderste Stik *) (se Afb. 3 og 4). Gjordbuerne i Sideskibet standses brat af en kraftig primitiv formet Konsol **) (se Afb. 7). I Midtskibet er den derimod smukt profileret. Samme Konsolsystem er brugt i flere af Arkadebuerne. Kun i enkelte Tilfælde, særlig i Vestpartiet har man ladet Arkadernes og Sideskibenes Gjordbuer løbe ned paa Pillefremspring eller Halv-

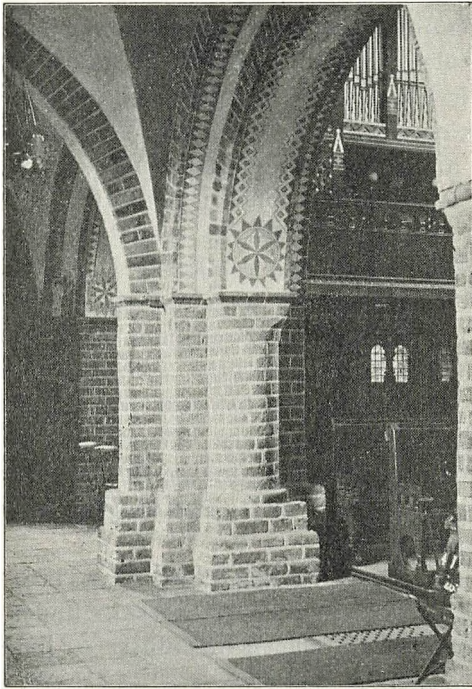
Afb. 7. Nordre Sideskib set mod Øst. Det afsluttes af en hvælvet Udmuring (Apsis) i Østgavlen med et mærkeligt formet Vindue.

søjler (se Afb. 6 og 8). Det er særlig disse svære Piller med eller uden Fremspring, der er kultiverede med de færrest mulige Midler.

*) Gjordbuerne er de (fire, her to) ydre Buer, der sammen med Ribberne (og Skjoldbuer) bærer Hvælvingskapperne.

**) Dens oprindelige Form kom ikke helt tydelig frem ved sidste Restauration.

Her maa det imidlertid tages i Betragtning, at Materialet er Mursten, og at den almindelige Mursten besværligt maa formes paa forskellig Vis for at kunne tjene til paa en smuk Maade at understrege Over-

Afb. 8. Fra Søndre Sideskib set mod Vest med Blik ind i Hovedskibet.

gangen mellem de enkelte konstruktive Led. Som nu i disse Kirkepiller. De staar paa en svær Sokkel, undertiden muret i to Sæt og pyntet i Overgangene med afrundede Mursten. De skarpe Pillehjørner har man enkelte Steder gjort lidt blødere ved at afskraa

dem. Men har man givet Sökkelen en kraftig Form og et Udtryk af Soliditet og Fasthed, har man aabenbart tænkt, at nu kunde det være nok og har ganske forsømt Pillers og Halvpillers Afslutning foroven, det vigtige Led: Kapitælet, der skulde danne den organiske Sammenhæng og Overgang mellem det bærende i Pillerne og det baarne i Arkade- og Gjordbuer*). Det hele er skrumpet ind til en lille tynd Plade, formet i en enkelt Mursten. — Kun hvor Halvsøjlen er anvendt, har man anstrengt sig. Søjlefodens Profil er ganske vist bleven reduceret til en enkelt Rundstav, der er en til det yderste dreven simplificeret Gengivelse af den romanske — den gl. attiske — Base**). Halvsøjlen har til Gengæld et virkeligt Kapitæl, en Afart af det rene romanske Trapezkapitæl med de afskraeede Hjørner, som det almindeligt brugtes i de store Murstenskirker f. Ex. i Sorø, Ringsted og i Roskilde Domkirke. Ovenover det kommer imidlertid den sædvanlige magre Plade, og Kapitælets Afslutning forneden — Astragalringen — er uden videre sprunget over.

Det er den romanske Søjleorden i Opløsning***). I nordre Sideskib findes en morsom Halvsøjle, virkelig gennemført fra Base til Ka-

*) Kapitælet er Søjleens Hoved.

***) Basen er en Søjlesod. I mange græske Bygningsværker bestod Søjlefoden af ind- og udsvejede runde Led, særlig i den ioniske Stil. Fordi Attika var et af den ioniske Stils Hovedlande kaldtes denne Baseprofil den attiske. Den gik senere over i romersk og derfra i den romanske Kunst.

***) En Søjleorden bestaar i sine vigtigste Led af de efter hinanden følgende Dele: Base, Skaft og Kapitæl.

pitæl. Kapitælets Form og Løvværk minder om det antike korinthiske*). Det er imidlertid her formet i Tegl i en dermed beslægtet fransk Kapitælf orm (Crochetkapitælet). Det hele repræsenterer en ret udpræget gotisk Søjleorden.

Som den Dag i Dag har Materialets røde Farve behersket Kirkerummet. Ogsaa Gulvet har været lagt med røde Mursten**). Helt rødt var det Indre dog ikke. Undersiden af Buer i Vinduer, Gjordbuer og Arkader var som nu pudsede i hvidt og ligeledes alle Hvælvingskapperne. Navnlig det sidste giver det brede, storladne Rum en Lethed, der virker befriende.

Desuden har man søgt at gøre det alvorlige Kirkerum lidt livligere og mere farverigt ved Kalkmalerier, hvoraf der fandtes enkelte Spor under Restaurationsarbejderne. Men det synes, som denne Udsmykning kun har været sparsom og indskrænket sig til Hvælvingsribberne. Ved samme Lejlighed fandtes ogsaa Stumper af malet Glas- og Blyndfatninger. Det viser, at der — paa et eller andet Tidspunkt — har været Glasmalerier. De har føjet deres Stemning til Arkitekturens og lagt en Varme og Kolorit over Rummet, som det nøglerne protestantiske, uforfalskede Dagslys ikke kan give det.

Udvendig er der gjort en Del, særlig dog ved Koret, for at pynte Bygningen, forme Overgangene

*) Ved Siden af den ioniske og doriske Stil var den korinthiske Stil stærkt brugt af Grækerne og endnu mere af Romerne; hvorfra særlig dens Kapitæl — kurveagtigt, omgivet af Rækker af Akanthusblade (Bjørneklo) — gik over i den middelalderlige Kunst.

***) Fragmenter af det fandtes ved Restaurationen i nordre Sideskib.

mellem de bærende og baarne Bygningsdele og live op i de store Murflader.

Kirkens Fod, Granitsokkelen, der bærer Væggene, gaar over i dem ved Profilled*). Kun i nordre Sideskibs Vestgavl var Sokkelen oprindelig muret op af Mursten og som en Dobbeltsoffel.**).

Væggens Afslutning foroven, dens Hoved, med Overgang til Taget, dannes af en muret Gesims. Paa Højkirken synes den efter fundne Spor at have bestaaet af afrundede Led, to eller flere, udkragede over hinanden. Med Rette har man imidlertid følt, at dette var ikke kunstnerisk fyldestgørende som Afslutning opad.

Under denne Gesims har man derfor muret først et Tandsnitkifte og derunder igen en Buefrise***). Gesims og Frise paa Koret svarede til Højkirkens, omend de er noget forskellige fra Skibets —, ja, ikke engang Korets Nord- og Sydside er ens. Et morsomt Vidnesbyrd om den fri, uafhængige Arbejdsmaade paa Middelalderens Stilladser, hvor det meste har været overladt til den enkelte Haandværkers For-godtbeholdende.

I Kirken væggene selv er det Døre og Vinduer, der falder stærkest i Øjnene; først og fremmest vil Blikket altid uvilkaarligt, naar man kommer udefra, søge Dørene. Der er da ogsaa gjort noget for at

*) I Kor og en Del af Skibet ved to gnidrede, raat huggede Rundstave.

***) Nederst et afrundet Led; øverst en Skraakant. — Ved Restaurationen erstattet med en Granitsokkel.

***) Kun enkelte Spor af dette fandtes i Behold ved Restaurationen. Paa Sideskibene var Gesims og Friser ganske forsvundne.

give dem en tiltrækkende og rig Form. Som den ret vel bevarede Dør i søndre Sideskib^{*)}, pyntet med en kraftig Rundstav, en Forenkling af den romanske Søjleportal; smukkeste og mærkeligst er dog Døren i nordre Korvæg, et fortrinligt Stykke Murerarbejde, rigt profileret med fremspringende retvinklede og runde Led, underlig barokt pyntede med Skraakanter; de giver det hele en noget urolig Karakter, der i og for sig slet ikke passer til det beherskede i hele den øvrige Kirke.

Vinduerne i Skibet er paa romansk Vis profilerede, med glatte Smige, og stærkt udad skraanende, for trods de tykke Mure, at give rigelig Plads for Lyset^{**}).

I Koret var der Lejlighed til at gøre Vinduerne længere og slankere. De har en meget smuk Form, og Karmene er retvinklet profilerede. Morsomt er det lille Firkløvervindue i nordre Sideskibs Østvæg^{***}).

Medens Skibets store Vægflader staar rolige og lidt tunge — kun afbrudt af Døre og Vinduer —, er Korvæggene smykkede med næsten alle de Midler, Murstenskunsten raader over. Der er i det oprindelige Kors Nord- og Sydvæg ydet et ualmindelig rigt Stykke middelalderlig F a c a d e k u n s t .

^{*)} Yderste Profilled var dog tilintetgjort. Den tilsvarende Dør i nordre Sideskib var ganske omsat, og ethvert oprindeligt Spor forsvunden. Har Midtskibet haft Dør i Vestgavlen, er den tilintetgjort af den senere Aabning ind til Taarnet.

^{**}) Baade Hoved- og Sideskibets Vinduer er murede nøjagtigt efter fundne Spor. Vinduessmigene paa Højkirkenes Sydside var fladere end Nordsidens.

^{***}) Det synes aldrig at være bleven helt fuldført udvendig.

Under Gesimsfrisens Rundbuer indfattes Vinduerne foroven, skilt ved en flad Pilaster (Halvpille) i en reliefagtig Mønsterdekoration — et helt Prøvekort paa de Motiver, der kan dannes med Murstenen. Der er dobbelte Rundbuer, Rude, Diagonal- og Zigzag-motiver, Tandsnit og Savtakker.

Vægfeltet begrænses til Siderne af flade Pilastre og forneden af Sokkelpartiet. Det hele er ganske symmetrisk, saa symmetrisk, at det kan komme til at virke en lille Smule kedsommeligt. Det er derfor heldigt nok, at den smukke Kordør i Nordvæggen paa denne Side bryder Symmetrien.

Overdrevent rig paa dekorative Enkeltheder er St. Nikolaj Kirke, taget som Helhed ikke. Hverken ind- eller udvendig. Men det føles egentlig ikke som noget Savn. Ligesaalidt her som andetsteds staar og falder en Bygning med det dekorative, med de mange eller faa pyntelige og morsomme Enkeltheder. Det er de store Forhold og Linier, der gør en Bygning, selv om det kun er en lille Bygning, monumental. Og St Nikolaj Kirke behøver ikke en Snes flere Profilled; den er god nok, som den er.

Hvornaar er nu denne Kirke bygget?

Det er i det foregaaende paavist, hvorledes romansk og gotisk, gammelt og nyt er blandet sammen.

Hvorledes den er fremskreden, moderne paa visse Punkter (Hvælvingerne i Højkirken), reaktionær og konservativ paa andre (Sideskibshvælvinger, det bundne System), og paa de romanske Formers Omraade repræsenter noget af en Opløsningstilstand (Søjleordenerne).

St. Nikolaj Kirke i Svendborg tilhører den Overgangsstil i Danmarks middelalderlige Arkitektur, der omfatter Størsteparten af 13de Aarhundrede. Det er dog umuligt at naa til en fuldt nøjagtig Bestemmelse af dens Opførelsestid. En saa udpræget Konstruktionsform som Hvælvingernes i Hovedskibet leder os dog paa Vej: De kuppelformede, sexdelte Hvælvinger her er beslægtede med de Hvælvinger, der indbyggedes i Midtskibet i de store Kirker i Lund (eft. 1234), Ribe (eft. 1242) og Sorø (eft. 1247), altsaa alle henimod Midten af 13de Aarh. Skibet er paa den anden Side ældre i Plan og Konstruktion end Holmekloster Kirke fr. o. 1275; den synes efter alt at dømme at tilhøre Aarene omkring 1240—50.

Den kuplede Hvælvingform findes bl. a. ogsaa i Sakristiet i Frue Kirke i Aarhus. Sammesteds findes en med Kordøren nær beslægtet Dør. Frue Kirke er rimeligvis fra Tiden kort efter 1250; ogsaa dette tyder paa at Nikolaj Kirke tilhører Midten af 13de Aarh*).

St. Nikolaj, Holmeklosters Kirke fra ca. 1275 og St. Knuds Kirke i Odense fra ca. 1300 viser tydeligt Gotikens Udvikling paa Fyen. Den er der et Slægtled bagefter Udviklingen paa Sjælland, hvor Roskilde Domkirke fra Begyndelsen af Aarhundredet er en principfast gotisk Bygning. Men Domkirken i Roskilde er igen et Slægtled efter de første gotiske Kathedraler i Nord-Frankrig, opført i Slutningen af 12te Aarh. I selve Danmark findes ingen Kirkebygning, der er umiddelbart beslægtet med St. Nikolaj

*) V. Lorenzen: Frue Kirke og Hospitalet i Aarhus, forhen Byens Dominikanerkirke og Kloster, p. 10, T. VII.

i Svendborg. Den staar mærkelig ene. Derimod ser der i Holsten og Lauenborg enkelte aabenbart samtidige Bygninger, der staar den meget nær. Det er Kirkerne i Altenkrempe*) og Møln**), men særlig Kirken i Eutin.]

Og her er det interessant, at St. Nikolaj, saavidt vides, er den første større Kirke i Danmark, der er paaavirket fra de tyske Østersølande. Som Roskilde Domkirke er Frankrigs og Vesteuropas sidste fyndige Ord i Danmark paa Arkitekturens Omraade, er denne Svendborgkirke Nord-Tysklands første. Fra da af udvikler vor Arkitektur sig i nøje Tilslutning til den samtidige nordtyske, saa Egnene omkring Østersøen udgør som een stor sammenhængende Arkitekturprovins, om end med nationale Forskelligheder. Først med Renaissancetiden faar dansk Arkitektur igen Føling med Vestevropa. Det er ikke saa uforklarligt, at det netop maatte blive St. Nikolaj i Svendborg, der blev et første Udtryk for nordtysk Paavirkning. 1241 arvede Hertug Abel bl. a. Svendborg efter sin Fader; i hans Slægt vedblev Byen at være i mere end en Menneskealder med enkelte Afbrydelser, særlig under Kristoffer den Første (1252—59). Det kunde se ud, som om Kirken er bygget i den første, noget roligere Periode i 40erne, og som om dens Slægtskab med holstensk-lauenborgsk Arkitektur finder sin Forklaring i Svendborgs i den Tid sikkert livligere Forbindelse ogsaa med holstenske Kystegne, og at man derfor henedefra har hentet en Bygmester og Haandværkere til Nikolaj Kirke.

*) Haupt: Bau u. Kunstdenkmäler Schleswig-Holsteins II, 6.

**) Haupt u. Weysser: Bau u. Kunstdenkmäler in Herzogt. Lauenburg p. 112.

Det synes imidlertid, som om man kan forfølge Nikolaj Kirke endnu længere tilbage end til 13de Aarh. De nedre Partier af Korets Mure er opførte paa den ovenfor omtalte plumpt profilerede Sokkel af raa og kløvet Kamp i Kalkmørtel, hvilken Byggemaade ganske svarer til den, der er anvendt i flere af Egnens romanske Landsbykirker. Man synes her at staa overfor Rester af en endnu ældre Nikolaj Kirke, der er bleven nedbrudt for at give Plads til den store Murstenskirke. At der oprindeligt har staaet en romansk Kirke paa Stedet kan ogsaa fremgaa af de to romanske Ligsten, der nu er anbragt under den østligste Pille i søndre Sidskib. Det vil i saa Fald vise, at Svendborg, der første Gang omtales 1229, da Valdemar Sejrs skænker den til sin Svigerdatter, Ellinor, er en adskilligt ældre Bebyggelse. Denne endnu ældre Nikolaj Kirke maa efter sin Byggemaade have tilhørt det 12te Aarhundrede.

Den har været ældre end den nu staaende Frue Kirke, der i sine ældste Partier er en ren Murstenskirke og øjensynlig fra 13de Aarh. St. Nikolaj er altsaa Svendborgs ældste Kirkebygning og adskilligt tyder paa, at den ogsaa er Svendborgs ældste Sognekirke*).

Efter en Tradition, der maaske har noget paa sig, laa Byens ældste Borg paa den Banke, hvor nu Fru Kirke ligger. Denne Borg indtoges 1253 af Christoffer I og ødelagdes**). Paa Borgens Grund er det

*) Derfor kan der jo godt i Forbindelse med Borgen i Svendborg have været et Kapel eller lignende.

***) Scriptores rerum Danicarum. I. 167.

saa Frue Sogn med den nuværende Frue Kirke vokser frem. Det synes ogsaa, som det ældste Svendborg har ligget omkring St. Nikolaj Kirke*).

Kirken var indviet til en af den katolske Kirkes store Bekendere: St. Nikolaus af Myra. Han var »alle Præsters Lys«, »alle Peblings Beskytter« og »Kyskheds Kejser«.

Men først og fremmest var han Værnehelgen for alle, der fare paa Søen. Han var »alle Skibsmænds Havn«. Intet Under at han holdtes højt i Ære i alle Danmarks Søstæder**), og at ogsaa Svendborg indviede sin ældste Kirke til ham. Men det er igen et Vidnesbyrd om, at Svendborg til at begynde med først og fremmest har været en Skipperby, værnet af en Borg. At Byen kun har været ringe og beskeden af Omfang, fremgaar ogsaa af den ældre Kirkes beskedne Omfang; den har næppe været forskellig fra Egnens almindelige Landsbykirker.

Længe stod St. Nikolaj ikke i sin nyere Skikkelse, før den forandredes. Koret forlængedes mod Øst med et kort Fag, alt af Mursten***). Men som de nuværende samtidige Korhvælvinger viser det, har man samtidig nedbrudt en ældre Korhvælvning. De to nye Hvælvinger murede som kuplede Ribbehvælvinger, 6-delte i Hovedfaget, men uden Nedløb mellem Hvælvingerne som i Hovedskibet. Begge kun $\frac{1}{2}$ Sten tykke. Derimod bæres begge Hvælvingers spinkle, leddede Ribber af retvinklede Pillefremspring som i Hovedskibet; i Koret har de

*) Rohmann: Om Svendborg før Udg. af 14de Aarh., i „Blandinger fra Sorø“ 1832 og 1834. —

**) Ellen Jørgensen: Helgendyrkelse i Danmark, p. 120 ff.

***) Af Størrelse $27 \times 8 \times 13$ ctm.

kluntede Tilløb til Kapitæler. Hvælvingerne støttes udvendig paa Korets Nordside af en Stræbepille, der dog ikke er muret i Forbandt med Korvæggen. Da der paa det titsvarende Sted paa Sydsiden fandtes Fundamentet til en Stræbepille, kan man dog sikkert gaa ud fra, at Stræbesystemet er samtidigt med Ændringen af Koret.

Man har villet skaffe rigeligt Lys ind i dette ny Korparti. Ikke mindre end 5 Vinduer har lyst det op. Karakteristisk er den tredelte Vinduesgruppe i Østgavlen, der træffes i saa mange af Overgangstidens Kirker. Koret fik nu en lige Afslutning mod Øst med en Kors-Blænding og, som det synes med Kamtakker*). Forøvrigt indgaar det ny Korparti paa en meget naturlig Maade i Helheden, setv om den ældre Apsis i og for sig var en bedre arkitektonisk Afslutning.

Ved Restaurationen fandtes det oprindelige murede Alterbord staaende lidt frem foran Østvæggen. Under det gamle Alter var en lille Tøndehvælving udfør den spidsbuede lille profilerede Aabning i Midten af Korvæggen. Muligvis har den tjent til Opbevaring af Reliquier.

En Mærkelighed ved dette Korparti er de Lydpotter, der er indmurede i dets Vægge. Over søndre Vindue i Østgavlen sidder i alt 5 Potter ordnede ret regelmæssigt i tre Rækker med 3 i den nederste og 1 i hver af de andre. En sjette sad over det senere tilmurede Vindue i Nordvæggen; den udtoges ved Restaurationen og viste sig at være af graa-

*) Senere maa Overdelen af Korgavlen være ommuret. I det ældre Gavlparti havde Kammene Saddeldæk: i det yngre Valmdæk.

sort Ler, 14,5 ctm. dyb og næsten kugleformet, men med en 10 ctm. vid, stærkt ombøjet Hals. En enkelt af Lydpotterne havde en firkantet Træprop i Halsen, den sad i gammel slaaet Kalk *). Ogsaa i Frue Kirke fandtes Lydpotter, men, som det synes, fra den gotiske Tid **), ogsaa den nedrevne Graabrødrekirke har haft dem ***).

Man troede i Middelalderen, at saadanne Lydpotter var gavnlige for Akustiken; de anbragtes derfor næsten udelukkende i Koret for at forstærke Resonansen.

Theoretisk set kan disse Lydpotter virkelig have haft en saadan Virkning; men praktisk kan de aldrig have haft fjerneste Betydning, dertil var deres Tal altfor ringe.

Tilbygningen af det ny Korparti tilhører Gotiken. Den har alle Gotikens 3 Hovedkendemærker: Krydsribbehvælvinger med Stræbepiller og den spidse Bue; Gotiken træder her frem i en tidlig, ret uudviklet Form, og Tilbygningen er i sin almindelige Karakter endnu nærmest i Overensstemmelse med Overgangsstilen; den harmonerer derfor godt med de ældre Partier af Kirken. Korets Omdannelse maa have fundet Sted i sidste Fjerdedel af 13de Aarh. 1290 blev Byen plyndret og brændt af den norske Konge, Erik Præstehader, der var i Forbund med Kongemorderne. Muligvis er det da ogsaa gaaet ud over Kirken.

*) Aarb. f. nordisk Oldkyndighed 1905: M. Mackeprang: Lydpotter i danske Kirker, p. 53.

**) Anførte Værk, p. 53.

***) Meddelelser om Nedbrydningen i Nationalmusæets Arkiv.

Men fra Slutningen af 13de Aarh. har St. Nikolaj Kirke faaet Lov til at staa ret uforandret i det Ydre et Par Hundrede Aar. Da først fik den sine nuværende Tilbygninger: Taarnet og Sakristiet, begge opførte af Mursten i Munkeskifte, med raa Kamp i de nedre Partier*). T a a r n e t sattes i Forbindelse med Kirkerummet og fik Indgang fra Vest. Over Indgangen fandtes et større spidsbuet Vindue med retvinklede, ganske simple Ribbeprofiler og uden muret Stavværk. Glamhullerne i øverste Stokværk er fladbuede som saa ofte i Gotikens Slutningstid, da man gav Afkald paa den spidse Bue i Døre og Vinduer. Det nederste Stokværk havde fladt Loft.

Den ene af Taarnets Klokker er støbt ca. 1500**); muligvis angiver den Tiden for Taarnets Opførelse. Taarnet har op ad til haft en anden Afslutning end det nuværende Spir; der er halvtredie Hundrede Aar yngre. Men hvorledes denne Afslutning har været, lader sig nu ikke fastslaa.

S a k r i s t i e t er en lille Murstens-Tilbygning til Korets nordøstre Hjørne***); det bestaar af et enkelt Rum med en Krydsribbehvælvning med fint leddelte Ribber. Bygningen har oprindelige Stræbepiller og er en udpræget g o t i s k Bygning; i Tidens Løb er Murenes oprindelige Dør- og Vinduesaabninger blevne omdannede.

Disse to Tilbygninger fra Middelalderens Slutning falder sammen med ganske tilsvarende ved næsten alle danske Sognekirker. Overalt i By og paa Land stod dengang Taarne, Sakristier og Vaabenhuse under

*) Murstenens Størrelse er: $26 \times 9 \times 14$ ctm.

**) Uldall: Danmarks middelalderlige Kirkeklokker, p. 286.

***) Murstenens Størrelse er: $27\frac{1}{2} \times 8\frac{1}{2} \times 13$ ctm.

Stilladser, samtidig med at Kapeller og Korsarme byggedes til ved mangfoldige Kirker. De større Klokker havde hidtil maatte nøjes med Kløkkestabler udenfor Kirken; kun en enkelt eller flere Korklokker hang i eller over Koret. Maaske er det en af St. Nikolajs gamle Korklokker, der endnu opbevares i Kirken *).

Men ikke blot for Klokkernes Skyld, ogsaa for Anseelsens Skyld vilde man pryde Kirkerne med Taarne, saa de i den Henseende ikke skulde staa tilbage, selv for Domkirkerne. Paa Landet kom dertil ogsaa den Tanke, at de i Nødsfald kunde bruges i Ufredstider som Tilflugtssted og til Forsvar. Sakristier kunde ved de noget større Kirker nok blive nødvendige, fordi Messer og Gudstjenesten mægtig forøgedes henimod Katholicismens Slutningstid. Der opbevaredes bl. a. alt, hvad der brugtes ved Gudstjenesten, særlig de hellige Kar og Messeklæder. Men alle disse Tilbygninger, de store Kapitaler, der blev knyttede til Kirken af de nærmeste Slægtled før Reformationen og sat i Byggearbejder og Messer — ikke at tale om den tit overdaadige Udsmykning af Kirken med Malerier og udskaarne Billeder — er et af de mest talende Vidnesbyrd om hine Tidens næsten krampagtige religiøse Iver, der samtidig forklarer, at der kunde være en saa forbausende Jordbund for det religiøse Røre i selve Reformationstiden **).

*) Uldall: Anførte Værk, p. 286.

***) I Katholicismens sidste Dage var den senere saa bekendte fynske Reformator Christiern Clausen Skrok Alterpræst ved St. Birgittes Alter. — Om ham og Kirkens Historie i Reformationstiden se H. F. Rørdam i Kirkeh. Saml. V, 5, 644.

I de omtrent 3 Aarhundreder St. Nikolaj endnu var en katholsk Kirke er dens Indre, hvad Kirkeinteriøret angaar, undergaaet en Del Forandringer.

Medens Materialet til at begynde med har gjort sig stærkt gældende, og Dekoration med Kalkmalerier tilsyneladende kun har været sparsom, synes dette senere at have forandret sig. Baade i Kor og Skib fandtes ved Restaurationen Rester af gotisk Kalkmaling — ogsaa Figurbilleder — malede paa Hvidtningen. Ved Reformationstiden maa man da tænke sig Kirken mindre dyster og alvorlig, og smykket med brogede Billeder paa hvid Grund. Det har gjort Kirkerummet mere lyst og feststemt og givet det en hel anden Farvekarakter end den oprindelige og nuværende.

Kirken har utvivlsomt, som alle andre Kirker, faaet adskillige Altre, foruden Højaltret og Sideskibene, der i Slutningen af den katholske Tid var indviede til St. Gertrud og St. Birgitte. I Forbindelse dermed er Kirken bleven forsynet med en broget Billedverden af Alter- og Helgenbilleder, udskaarne i Træ, malede og forgyldte. Nu er kun det smukke gamle Crucifix tilbage af fordums Pragt.

Sammen med Billederne paa Væggene har de givet Kirkens Indre noget malerisk hyggeligt — næsten muntert — og stillet den i Virkelighed strenge og alvorlige Arkitektur noget i Baggrunden.

Saadan var det ogsaa i Tidens andre Kirker. Det billedmæssige, intime — det menneskelige og populære — havde fyldt Katholicismens Kirker i deres sidste Glansperiode og var næsten ved at overskygge det centrale, det alvorligt strenge, »Guds pure og rene

Ord«, som Reformationens Slægt snart skulde lyse efter.

Reformationen kom. Den lod St. Nikolaj Kirke staa uforandret, hvad Arkitekturen angaar. Men i Lighed med, hvad der fandt Sted i andre Kirker er en hel Del af den gamle Billedpragt bleven fjærnet. I Følge en ved Restaurationen funden Indskrift, blev Kirken kalket 1566. Da er den bleven hvid, nøgtern, »pur og ren« over det hele.

Først da synes Reformationens afklarede, mere nøgterne Aand for Alvor at have taget St. Nikolaj Kirke i Besiddelse.

Der var kommen en egen kølig, let Skønhed over dens Indre. Men med en vis Vemod maatte man med Digteren indrømme, at nu »var alt protestantisk graat og ikke broget katholsk«.

Saaledes blev den imidlertid ved at være lige til sidste Restauration, da den gamle marvfulde Arkitektur igen fik Lov til at gøre sig gældende. Største Forandring i det Ydre havde været Opsættelsen af det maleriske Spir 1763. Restaurationen udførtes 1892—94 under Ledelse af H. B. Storck med Magdahl-Nielsen som Konduktør. Den gennemførtes med største Nænsomhed og Omhu og fremdrog i denne Kirke, der var yderlig brøstfældig og i alle Henseender vanrøgtet, et af de mest karakterfulde Værker fra Valdemarstiden; værdifuldt for Kendskabet til vor Bygningskunsts Historie, og i sig selv et ualmindelig godt Stykke Arkitektur.

Sønderjydernes besøg på Fyn 1868 og vennemødet i Boltinggård skov.

Efter den sørgelige krig i 1864 var stemningen her i Danmark og i Sønderjylland, som nu var skilt fra moderlandet, forfærdelig nedtrykt. Det var som om alle de skønne drømme og fagre håb om en herlig fremtid for vort land var bortvejrede og tilintetgjort, og man sang i de dage:

»Blev nu til spot dine tusindårs minder?
er dit sværd nu brustent og plettet dit skjold?
blev dine mænd nu til klagende kvinder?
trampe dine fjender den sløjfede vold?
er nu på sange din bøgelund tom?
må vi nu blues med blikket mod jorden,
ved hver en tone, der minder os om,
at du var dronning i Norden?«

Ulykkerne udadtil fulgtes af ulykken indadtil. I 1866 blev vor gamle grundlov af 1849 afløst af den ny; vort frihedsliv fik et knæk, som det ikke har for-

vundet den dag i dag. Årene 64 og 66 er to af de mørkeste i vor nyere historie. Det danske folk lå kastet i støvet, dybt nedbøjet, og det så ud til, som om det stundede mod graven.

Men snart begyndte der dog at vise sig vårtegn, der varslede om en bedre tid. Varmhjærtede danske mænd, som elskede deres fædreland og troede på dets fremtid, tog fat på et alvorligt genrejningsarbejde. Grundtvigs højskoletanke slår nu rod hos folket som ingen sinde før. I en række af år havde man så småt prøvet på at føre tanken ud i livet; nu tager arbejdet derfor for alvor fart, og en mængde ny højskoler oprettes. Skyttesagen kom op; føreren her var den bekendte Kaptejn Edvard Nielsen. Mænd som Dalgas, Fjord, Tietgen og P. Nielsen gjorde hver i sin retning et arbejde, som mægtigt hjalp til, at Danmark atter kunde komme på fode. Hvad det kirkelige liv angik, kæmpedes der i disse år med kraft for kirkelig frihed, særlig for valgmenighedssagen. På alle områder var der liv og gæring; det var som en forårstid, trods nederlagene, var ved at oprinde.

Nede i Sønderjylland, hvor stillingen straks efter krigen havde set så fortvivlet ud, fattede man nu efter freden i Prag 1866 nyt mod. I denne fredslutnings § 5 var der jo lovet nordslesvigerne, at de ved en folkeafstemning skulde få lov til selv at bestemme, om de vilde høre til Danmark eller Tyskland. At denne paragraf i en nær fremtid vilde blive ført ud i livet, derpå stolede man. Skulde der være fare for, at den præjssiske regering vilde glemme at opfylde § 5, så skulde de sønderjyske talsmænd Hans Kryger og Nikolaj Ahlmann nok minde dem derom. Gang efter

gang sendte de danske sønderjyder disse to djærve mænd til Berlin, hvor de vidnede: »Vi er danske og vil vedblive at være danske!«

Her hjemme rørte det folkelige og kristelige liv sig stærkt mange steder, ikke mindst i Ryslinge og omegn, hvor den ildfulde præst *Vilhelm Birkedal* med varme og styrke i en række år havde ført et kraftig kristeligt vidnesbyrd. Ved hans vækkende tale, ved hans ægte forkyndelse af ordet, var mange bleven vakt og kommen til klarhed over evigheds-spørgsmålene. Han var bleven til velsignelse for mange, og da regeringen for hans dristige tale i rigsrådet afsatte ham, vilde menigheden ikke skilles fra ham. De valgte ham da til deres præst og byggede selv kirke og præstegård. De vilde ikke træde ud men blive i den danske folkekirke, og de og deres venner trindt om i landet kæmpede for, at denne stilling kunde blive tilladt. I rigsdagen indbragtes der et forslag om tilladelse til at oprette valgmenigheder, og trods en uhyre modstand af de aller fleste af landets præster (7—800), 6 biskopper og en stor del lægfolk (70000), der indgav adresser mod en sådan, førtes sagen dog frem til sejr. Den 15de maj 1868 udkom frimenigheds- eller valgmenighedsloven, der ikke alene gav Birkedal og Ryslingemenigheden lov til at blive stående i folkekirken, men også tillod, at man andre steder kunde oprette frimenigheder.

Glæden over, at loven var gået igennem, var stor hos alle frisindede kristne mennesker, men størst var den naturligvis i i selve Ryslinge menighed. I glæden over den vundne sejr besluttede man at lade afholde et stort kirkeligt vennemøde i Boltinggård skov, hvis ejer var en god ven af Birkedal og selv

sluttede sig til Ryslinge menighed. Men man ventede, at kristne venner, både præster og lægfolk omkring fra det hele land vilde deltage i dette møde, hvor lovens betydning og anvendelse kunde blive drøftet i foredrag og samtaler. Men at det tillige skulde blive en større fest for sønderjyderne, det skyldtes pastor H. Svejstrup i Rødding, der den 9de april (skærtorsdag) skrev et brev til Birkedal, hvori det bl. a. hedder: »Der bevæger i en lille vennekreds sig varmt det spørgsmål, om der ikke under de nuværende forhold kan gøres noget for »dansk kristendoms« udbredelse i Sønderjylland, hvor i de aller fleste egne kun hernhutisk og pietistisk kristendom er bleven udbredt.

Netop i disse tider, da det danske hjerte herovre er kommen til mere end før at vide af sig selv, tør man vente at finde øren for en forkyndelse, der ikke, som folk er vant til, tilslører forskellen mellem dansk og tysk, men hævder den naturlige forskel og giver det danske hjerte lov til at være dansk og som sådant høre og favne livets ord.

Mens vi, der med syn herfor bor herovre, gør vort bedste for denne sag, men kun har små kræfter og så godt som er indskrænkede til de nordlige og vestlige egne, fordi vi ingen synderlig tilknytning kan finde i østegnen, kom det i en lille vennekreds på tale, om man ikke kunde få lokket en del sønderjyder over til et kirkeligt vennemøde i Fyn, hvorved de kunde blive ført ind i en levende strømning, der på en gang vilde styrke dem i dansk og kristelig retning. Samme tid kom der rygter til byen om, at der tænktes på et større vennemøde i Ryslinge til sommer; og nu blev det i den lille kreds besluttet,

at jeg skulde skrive til dig og henlede dine tanker på sønderjydernes deltagelse i et sådant møde. . . . Se, kære ven! det er disse tanker, som skulde tolkes dig og anbefales dig og vennerne omkring dig. — Dit navn har en god klang og vilde sikkert hjælpe mangen en til at overvinde den sky, som navnet »grundtvigianer« ellers volder.

Lev vel! Glædelig påske!

Din ven

H. Svejstrup.

Svejstrups forslag blev naturligvis modtaget med stor glæde af Birkedal og hans menighed, og man satte sig straks i bevægelse for at få de ventede sønderjyder indkvarteret i Ryslinge og omegn. Med Svejstrup i spidsen kom de så i et antal af 200. Da de nåede Odense om eftermiddagen den 16de juni, blev de festligt modtagne. Man førte dem fra banegården hen til slotshaven, hvor der var sørget for forfriskninger til dem, og hvor en del af byens borgere hilste på dem. Sammenkomsten havde et hjerteagtligt præg. En del huse var i anledning af besøget smykket med flag. I Odense mødte gæsternes værter med deres vogne og kørte dem så til deres hjem, hvor de modtoges med åbne arme.

I valgmenigheden havde der dannet sig et udvalg med Birkedal, løjtnant Speyer og Langkilde fra Boltinggård i spidsen, der skulde sørge for mødets ordening og sønderjydernes indkvartering. Det hele gik med liv og lyst. Langkilde tilbød selv at tage mod 40 gæster og stillede en halv snes vogne til rådighed for disse til rejsen fra Odense. I de fleste hjem var man meget ivrige for at modtage sønderjydske gæster. Jeg husker således, hvordan

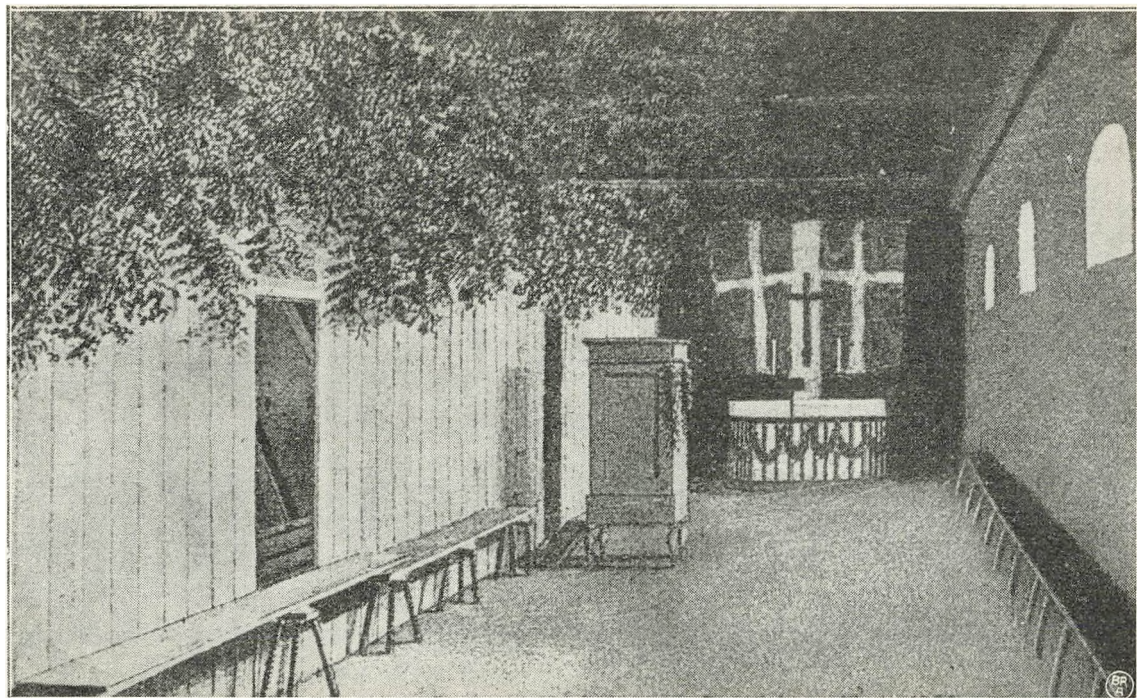
mine forældre (i Søllinge) og en mand der fra egnen nær var kommen op at trættes om de fremmede, som man gjerne vilde gøre det så godt for som muligt. Min fader havde hentet et lille hold fra Odense; men så kom den omtalte mand og vilde have dem alle med sig hjem. Det vilde mine forældre naturligvis ikke tillade, og han måtte da finde sig i, at gæsterne blev delt til de to steder.

En anden flok af sønderjyder, deriblandt en del alsinger, kom ad en anden vej, idet de nemlig tog med dampskib til Svendborg, hvor de ankom allerede den 15de juni.

Samme dag kom også en skare deltagere fra København. Blandt disse var blandt andre digteren, pastor C. H o s t r u p med frue og propritær H a s l e m. fl. Hostrups kom til at bo hos Birkedal.

Folkemødet, som skulde afholdes den 17de og 18de juni, betegnedes som et kirkeligt vennemøde af samme slags som de københavnske, der allerede på den tid tre gange havde været samlet om Grundtvig. Mødepladsen var, som før nævnt, Boltinggård skov, en god halv mil fra Ryslinge. Det var jo lidt dristigt at lade et sådant to dages møde afholde i det fri; for tilfælde af regnvejr havde Langkilde da også stillet sin store lade (den lade, hvor Birkedal og menigheden havde holdt gudstjeneste i sommeren 1866) til rådighed. Man stolede imidlertid på det gode vejr, og man blev da heller ikke skuffet. 1868 var, i forbigående bemærket, et af de tørreste år, man i mands minde havde oplevet; det regnede næsten slet ikke hele sommeren igennem.

Den 17de juni oprandt med det herligste solskin, som varede næste dag med. I det skønne sommer-

Boltinggård lade 1868.

vejr så man nu folk, kørende og gående, fra alle kanter i store flokke stævne mod Boltinggårds skov. Mange huse og gårde var til sønderjydernes store glæde pyntet med det kære danebrog. Til mødet indfandt der sig mennesker fra alle egne af landet, selv oppe fra det nordligste Jylland, fra Mors og Thy.

»På en smuk plads i den kønne skov, hvor de slanke bøgetræer stod som piller i en kirke og deres kroner foroven samlede sig til et tæt løvtag, der skærmede mod solens stråler, var en stor tribune rejst, smykket med blomster og grønt, med Frederik d. 7des og Kristjan d. 9des navnetræk og med en Hejmdal. Over tribunen hang de tre nordiske flag og rundt om vajede danebrog«. Foran talerstolen var opstillet en mængde bænke, og bag ved disse på en åben plads fandtes borde og bænke til at spise ved. I telte kunde de, som ikke selv havde bragt mad med, købe forfriskninger.

Da Kl. var 10. var det en stor og talrig forsamling, vel omtr. 2000 mennesker, som havde lejret sig i nærheden af talerstolen. En halv time efter tog mødet sin begyndelse. Da de mange mennesker istemte den gamle dagvise »Den signede dag med fryd vi ser«, lød det smukt og højtideligt. Talernes række indledtes af pastor Vilhelm Birkedal, der i sin menigheds navn bød vennerne og især sønderjyderne velkommen, idet han mindede om, at, da jøderne vendte tilbage fra det babyloniske fangenskab, græd de gamle, fordi det gamle tempels herlighed var forbi, men de unge jubledede af glæde over hjemmet og det ny tempel. Det gamle var opført under lovens trældom, det ny under frihed. Således er også hos os den gamle statskirke sunket i grus, efterat den

har ført folket i dødens og vantroens landflygtighed, og de, der er gamle i sind og tanke sørger derover, men de unge glæder sig over den ny folkekirke, hvori ånden mere og mere kan udvikle sig frit. Og de har ret, for den har sandheden og fremtiden for sig; derom vidner også denne talrige forsamlig fra hele landet, selv fra Sønderjylland. Gennem den tunge skilsmisse lærte vi ret, at vi var brødre; når de kom tilbage, vilde Danmarks ny hus være bedre end det gamle og glæden sejre over sorgen.

Pastor dr. L u d v i g H e l v e g fra Odense, der var valgt til ordstyrer, så i valgmenighedssagens gang et glædeligt vidnesbyrd om, at vægtige og mægtige stemmer i det danske folk vilde yde den åndelige opvækkelse i folkekirken en velvillig anerkendelse. For sønderjyderne er sagen vel noget fremmed, men derfor var det godt, at de kom her; ti meget tager sig anderledes ud, når det ses inde fra huset end uden fra. Uden fra er ruderne sorte og rammerne om dem lyse, inden fra er det gennem hine lyset kommer, men træet er mørkt i disse i sammenligning hermed, om det end er nok så hvidt. Valgmenighedsloven kunde vel langt fra give os grund til at triumfere, men vi måtte dog se guds gærning i den, ikke betænke os på at begynde småt og med glæde benytte den, det bedste vi kunde. Og når den kræver, at vi skal bygge nogle kirker eller bedehuse, kan vi jo gerne gøre det, når det endelig så skal være. At det danske folk vil se mildt til den gærning, ligger i loven. Hvad vi har at stride med i folkekirken, er jo ikke åbenbar vantro og fornægtelse, men den sløvhed, der er en følge af, at man så længe i kirke og skole har arbejdet på at få folk til at tro, at kristen-

dommen er det kedsommeligste i verden at tale om. Vi må nu vise, at der er kraft og glæde i evangeliet. Den åndelige strøm har med valgmenighedsloven fået råderum inden for folkekirken, uden at der derfor behøver at komme strid i sognemenighederne; man kan godt være samdrægtig, fordi man går hver sin vej. Der sker blot lidt forstyrrelse i det gamle stive tilvante væsen, og det er netop fornøjeligt og gavnligt. Velsignelsen fra oven er knyttet til den fri hjertelige bekendelse.

Pastor H. Svejstrup fra Rødning stod jo for tiden under ørnens vinger eller klør, som man tog det. Den kirkelige frihedssag havde vel været fremmed for sønderjyderne, men begivenhederne måtte nu lære dem at sætte pris på den. De ny præster formåede ikke at vinde folket; der er ingen velsignelse ved at ville knuse det, gud har skabt til at leve, det danske hjærtelag, »den danske kristendom«. Men ifølge den præsiske grundlov havde man forsamlingsfrihed, så man kunde samle sig om andre præster. Desuden levede jo bestandig håbet om at komme tilbage og få del i frihedens frugter. Derfor fulgte sønderjyderne den kirkelige frihedssag med deltagelse, og på deres vegne takkede han for Indbydelsen til festen.

Gaardejer P. Nielsen skildrede den fynske opvækkelses historie. Da mange i Kertemindeegnen ikke havde fået den sognepræst, som de ønskede, pastor Hagen (forhen i Stepping), hvis forkyndelse stemte med deres overbevisning, vilde de nu benytte valgmenighedsloven og ventede bistand af vennerne til kirkebygningens opførelse. Han oplæste en op-

fordring til at yde bidrag dertil og anbefalede sagen til den levende menighed.

Der blev nu gjort en times ophold, hvorefter mødet atter fortsattes. Proprietær F e n g e r fra Augustenborg bevidnede slesvigernes interesse for den opvækkelse, der skyldes Grundtvig, og for valgmenighedstanken; han fandt i så henseende et tilknytningspunkt deri, at man i Slesvig fra gammel tid havde kendt retten til selv at vælge sin præst.

Efterat sangen »Giv tid« (»I sne står urt og busk i skjul«) talte pastor M. M e l b y fra Asperup. Han mindede om det danske folks smukke barndomsdrømme, om dets fremtid, som ved guds bistand også vilde opfyldes; ti den danske sag var en fællessag, det hele Nordens sag, den var hjærtets, menneskelighedens sag, og, da kristendommen kun kan komme frem hos et hjærteligt folk, turde vi også sige, at den var vorherres sag.

Lærer L. B. P o u l s e n (siden 1879 frimenighedspræst i Bovlund) den eneste nulevende af hovedtalerne ved Boltinggårdsmødet talte på godt sønderjydsk, så det var en fornøjelse at høre. Han fandt, har han skrevet i et brev til mig, at det var let at tale der; men når hans tale blev så vel modtaget, mener han, at det var særlig, fordi han den gang, som altid siden, brugte folkesproget. Han fortalte nogle små historier fra hans egn, der kunde bruges til at oplyse, hvad der i k k e er »dansk kristendom«. Ved et missjonsmøde havde således en præst bedt dem, der var enige med ham, om at tegne sig i en protokol. Povlsen havde nok hørt, at man kunde forskrive sig til fanden, men ikke, at man også kunde forskrive sig til vor-

herre*). En kolportør — en af dem, der går om og »sælger guds ord«, som det hedder — havde absolut villet have en pige til at købe en bibel; hun vilde ikke, fordi hun om kort tid ventede at få en i arv efter sine forældre, men han mente, at hun alligevel nu burde købe en, ti døden kunde jo komme pludselig over hende, inden hun fik den anden bibel. Han mente altså, at når hun blot havde en sådan i sin skuffe, var hun vel forsørget. Han udviklede, hvorledes der, efter hans erfaring, var en kendelig forskel på den måde, hvorpå de danske og tyske præster — blandt hvem der vel var alvorlige mænd men af den pietistiske retning — forkyndte kristendommen. De sidste byggede på de gudelige skrifers bogstavkristendom, mens de første byggede på det evige livs ord, ordet af herrens mund. En sådan forkyndelse måtte de ønske i Sønderjylland.

Folketingsmand P. E. Olsen gav nogle træk af valgmenighedslovens historie og anbefalede også at bruge på den bedste måde for des sikrere at få den fornyet og forbedret.

Seminarieforstander, pastor S v e n d s e n fra Jelling støttede varmt opfordringen fra Kerteminde. Man måtte ikke indvende, at man derved vilde gøre sit til at fortrænge en mand, der havde gode talegaver og prædikede, hvad man kaldte evangelium, og ikkun volde splid; ti når han ikke kunde møde os, hvor vi stod, med bekendelse af ordets kristendom, kunde han ikke føre os videre eller blive os til velsignelse. Det vilde være ham utåleligt at høre en sådan præst,

*) Dette træk morede Birkedal sig særlig over, og han fremhævede det bagefter.

hvis han var i det tilfælde; så vilde livet i ham ties til døde.

Ind mellem talerne blev afsunget salmer og sange.

Kl. var nu omtrent 4, og man sluttede da denne dags møde, og det meddeltes, at det igen vilde blive fortsat den næste dag.

Ved mødet kunde der ellers let være hændt en stor ulykke. Der gik nemlig ild i en ung piges (Birkedals datters) lette dragt, vistnok ved en henkastet tændt svolvstikke, og i et nu var hun omspændt af luerne. Birkedal, Hostrup og flere andre kastede sig over hende og søgte at slukke ilden, og det lykkedes da også på den måde, at den ene af dem (det fortæltes, at det var friskolelærer Kr. Appel fra Ryslinge) tog sin frakke af og slog den om hende. Derved blev ilden da kvalt, og hun reddet af livsfaren uden at tage videre skade. Mens Birkedal og Hostrup, der fik deres fingre forbrændte, nu samlede stak deres hænder i koldt vand for at dæmpe smærten, trykkede de hinandens brandlidte hænder og indgik dusbroderskab. I en dejlig prædiken kort tid efter talte Birkedal om denne begivenhed; hans glæde over datterens frelse gav ham anledning til en smuk udlægning af vorherres ord: »Der skal være større glæde i himlen over én synder, der omvender sig, end over 99 uretfærdige«.

Desværre havde de to præster fået deres hænder så slemt forbrændt, at Birkedal måtte holde sig hjemme næste dag og Hostrup nøjes med at tale meget kort. Af den grund kom Birkedal heller ikke til at betjene de mange sønderjyder, som næste morgen gik til alters i Nasaretkirken. Handlingen måtte så udføres af nogle af de andre præster.

Andendagsmødet — den 18de juni — begyndte lidt senere, først kl. 11.

Pastor Helveg åbnede talernes række. Han henviste til, at det var Grundtvigs livsanskuelse, som samlede disse vennemøder. Alle have indtrykket af, at det er en mærkelig åndelig bevægelse, der er vakt ved den gamle ordets og åndens kæmpe, hvis navn nu hvert barn i Danmark kender; han er tillige et modsigelsens tegn, og det kan ikke være anderledes; ti hans tankegang er vidt forskellig fra den almindelige, men der er god sammenhæng i den i alle dens forgreninger. Det er derefter gudsordet, som ved dåben og nadveren har saliggørelsens kraft; men den kan kun tilegnes frit af hjertet. Derfor må der kræves frihed i alle åndelige ting, og derfor kan kun sådanne skoler anbefales, hvor man stræber at vække hjærtelig lyst til åndelig syssel og ikke taber sig i meddelelsen af en vis kundskabsmasse. Vi holder derfor på friskolen; ad den vej, den følger, vil det dybeste i menneskehjertet kunne udvikles: trangen til gud fader i det høje, mens vi ikke kan lære de unge kristendom derved, at de kan det udenad alt sammen. Det er netop ulykken, at folk har ondt ved at komme til at høre rigtig, fordi de ligesom har forhørt sig på det; der er talt alt for meget derom i skolen.

Pastor Svejsstrup bragte forsamlingen og særlig sønderjyderne en hilsen fra Birkedal, hvis sikre forvisning det var, at sønderjyderne ved herrens hjælp kom tilbage til moderlandet. Han sang derefter for mødets dellagere den sønderjyske sang; »Den ti, te do drou fræ mej«. Den vemodige og rørende sang,

sungen med Svejstrups kønne stemme, gjorde stærkt indtryk på alle de tilstedeværende.

Lærer C. Appel (senere frimenighedspræst i Rødding) talte med kraft og varme om Goliat og David og anvendte billedet på nutiden, idet man turde håbe, at herren vilde stå det lille Danmark bi, der kæmpede for den menneskelige og borgerlige frihed.

C. Hostrup havde skrevet en ny og dejlig sang om modersmålet, den senere så bekendte: »Danmark delt ved hav forinden«. Den blev nu sunget og lød altså første gang her ved mødet i Bollinggårds skov. Digteren selv fik derefter ordet. Han gjorde først en spøgende undskyldning, fordi han måtte møde med forbundne hænder; »men heldigvis«, føjede han til, »hører jeg ikke til de præster, der prædiker med hænderne«. Han talte derpå nogle få ord til oplysning om sin sang. Det er modersmålet, som binder os sammen, og det er det, der bærer guds ord ned til os, så det er bud både fra jord og himmel. Hvis fjenden kunde rive modersmålet fra sønderjyderne, vilde de derfor ikke alene rives fra det danske folk, men vejen fra himmel til jord vilde tages bort fra dem. At sætte tyske præster til at prædike dansk, er synd mod modersmålets ret, lige så vel som det var synd, da den danske regering satte danske præster til at prædike tysk. Gud har taget modersmålene i sin tjeneste; dette er pintsedagens under, og Luters gærning var en fortsættelse deraf.

Lærer Larsen (tidligere på Hindholm) anbefalede plejestiftelser for forladte børn og tænkte selv at ofre sit liv til en sådan gærning.

Husmand Ludvig Mortensen holdt et livligt foredrag om grundtvigianismen og dens modstandere.

Pastor J. S. Brandt, Otterup, talte om det ny frihedsliv, der var vågnet blandt os med grundloven, og hvorledes det gjaldt at komme op på frihedsvognen med de raske hjul, at man ikke skulde blive kørt over af den. Han udbragte et leve for de unge.

Lærer P o u l s e n takkede på sønderjydernes vegne for disse dage. De havde vist alle fået det indtryk, at de var kommet mellem gudfrygtige og danske folk, og de havde fundet deres tro, håb og kærlighed styrket blandt dem.

Fynboerne havde med stor glæde hørt den unge 28årig mands friske og fornøjelige taler, der gav anledning til, at han i efteråret samme år kom til Vejstrup højskole som forstander. Poulsens ophold i Vejstrup blev dog kun af kort varighed, for allerede i foråret 1870 rejste han hjem til Sønderjylland, hvor han siden som folkelig ordfører og præst har virket med megen dygtighed og til stor velsignelse for sønderjyderne. Efter den tid har han med kortere eller længere ophold flere gange besøgt de danske heroppe i kongeriget og talt ved skolemøder og kirkelige vennemøder, og altid er han bleven hørt med tak og glæde.

Efterat Poulsen havde talt, sluttede H e l v e g med at udtale forsamlingens tak til sønderjyderne, og sit håb, at den nuværende tids trængsler vilde blive til velsignelse. Han vilde ønske, at dette møde havde måttet hjælpe til at styrke kærligheden til alt dansk både syd og nord for Kongeåen.

»Efterat den sidste sang var sunget og flere var gået bort, oplæste H e l v e g uventet et forslag til en taksigelse til konsejlspræsidenten for valgmenighedsloven. Folketingsmændene P. E. O l s e n og J e n s J ø r g e n s e n fra Bjerregård gjorde forskellige indsigelser mod den, men han vilde ikke gå ind på nogen nærmere forhandling om enkeltheder, og, efterat den kortelig var anbefalet af pastor S v e n d s e n og gårdejer P. N i e l s e n, blev den vedtaget«.

Det hele kom noget bag på folk, og flere var sikkert enig med Høgsbro (»Dansk folketidende«) og P. Schjørring (»Dansk kirketidende«) i at beklage dette skridt. Den »tarvelige frihed« landstinget havde undt folk, mente man, var ikke værd at takke så varmt for. (Adressen udtalte en såre varm tak til »eksellensen«).

Derefter afholdtes der et festmaaltid, ved hvilket der herskede en munter og glad stemning. En lang række af livlige og smukke skåltaler blev holdt med afveksling af firstemmig sang — af Ringe sanforening — og musik. Det første »leve« blev udbragt med liv og hjærlighed for kongen af pastor S v e j s t r u p. P. E. O l s e n talte for Nordens enhed, som der jo i de dage taltes meget om. Blandt de øvrige talere var Hostrup, A n t o n N i e l s e n (der sammen med M a d s H a n s e n på denne tid havde fået Vesterskerninge højskole oprettet), den unge friskolelærer K l. B e r n t s e n i Højby, en ung sønderjyde, der udtalte, at han stolede på Napoleon, og pastor T r o j e l. Den sidstnævnte talte for friskolen. Han begyndte med at nævne, hvor stort et gode tilfredshed var, men kom så med en række af eksempler på de klager og den utilfredshed, man mødte

blandt folk. »Forleden traf jeg på en børstenbinder, og der troede jeg nu at finde tilfredshed, for man siger: at drikke som en børstenbinder, og så tænkte jeg: de folk må tjene godt og have nok at leve af, siden de har råd til at drikke så meget; men han klagede lige så slemt som alle de andre over de sløje tider og den dårlige fortjeneste. Men der er et slags folk, som ikke klager, men er vel tilfreds, og det er friskolelærerne. Om dem skulde man nu synes, at de havde grund til at klage, for de har kun lidt at leve af. Hvorfor klager de da ikke? Det kommer af, at de har noget at leve for. De, der har det, klager ikke«, og så anbefalede han folk at søge at få noget at leve for, så skulde de nok blive tilfreds.

Først henimod aften skiltes man ad. I den skønne og lyse sommeraften drog man hjemad med hjertet fuldt af tak for og af glæde over alt det gode, man havde hørt og oplevet ved det prægtige møde. To rige og dejlige dage var tilendebragt.

Den følgende dag tog størstedelen af sønderjyderne hjem over Odense. En halv time før toget skulde gå, samledes man uden for banegården, og her bød Kl. Bern t s e n gæsterne farvel, omtr. således: »Nu føler vi sandheden af de ord: nødvendig siger vi farvel, men velkommen, o, hvor gærne; men gud ske lov, vi siger ikke et håbløst farvel; ti vi skilles i det håb, at vi atter skal byde hinanden velkommen; ikke alene der, hvor alle guds børn en gang skal byde hinanden velkommen, der hvor ingen fjende mere skal skille dem ad, der hører sammen; men vi skilles med det faste håb, at vi i folkelig henseende skal samles igen under den danske konges septer, under det gamle kære banner danebrog. Har vi ikke

følt det dybest netop i disse trængsels dage sandheden af det gamle ord, »fælles nød gør fælles venner«; vi har følt, vi hører sammen og kan ikke undvære hinanden. Derfor, når vi nu i dette øjeblik atter skulle skilles, føler jeg trang til at sige et lille ord, og det er det lille ord tak! Ja, tusindfold tak til alle tro danske sønderjyder skal lyde fra danske mænds og kvinders hjerter. Tak, fordi I kom over til os! Tak, for hver en tåre, I har fældet, den er ikke fældet alene for jer selv, men for hele det danske folk! Tak, for hvert et savn, I har følt! Tak, for hvert et offer, I har bragt, det er ofret for hele det danske folk; ti det er jer, der må lide for os andre. Lad os love hinanden, før vi skilles, at vi vil bevare trofastheden og kærligheden til Danmark og det danske folk, så længe blodet rinder i vore årer, den skal ingen fjende fratage os, men den vil vi forplante fra slægt til slægt.« Et leve for, at trofastheden og kærligheden måtte bevares i alle danske mænds og kvinders hjerter besvaredes med kraftige hurraer.

På denne smukke taksigelse svarede pastor Svejstrup: »selv tak«, og da jernbanetoget bruste afsted, hørte man fra alle vognene sangen: »Længe var Nordens herlige stamme«.

Den store fest og hele samværet med sønderjyderne havde gjort et uforglemmeligt indtryk på alle deltagerne. Sønderjyderne havde fået troen til og håbet om deres sags sejr mægtig styrket. Det havde været bevægede og frugtbare dage »både for

sønderjyderne og fynboerne, men navnlig for sønderjyderne, for hvilke sligt hidtil var noget ukendt og enestående. Mange venskaber sluttedes, som aldrig brast, og mange rige og styrkende minder, som aldrig blegnede, bragtes med hjem. »Mødet havde været til stor oplivelse og velsignelse for alle parter, og Svejstrup havde visselig ikke overvurderet dets betydning men kom til at spore rige frugter deraf.«

Sønderjydernes besøg og vennemødet i Boltinggårds skov huskes endnu af de ældre, ja mindes med stor glæde som noget af det mest opløftende og herligste, de har oplevet. Det var det første større møde, jeg har været med til, og det står for mig som for mange andre med en særegen stråleglans over sig.

Jørgen Nielsen.

Kilder.

„Dansk folketidende“ (1868).

„Dansk kirketidende“ (1868), hvori der foruden P. Schjørrings meddelelse om mødet tillige er meddelt Birkedals og Melbys taler efter talernes egne opskrifter.

„Fyns stiftstidende“ (1868).

„Sydfynske tidende“ (1868).

V. Birkedal: Personlige oplevelser.

Samme: „Livets ord og ordets liv“. Prædikener til alle kirke-årets søn- og helligdage.

L. Nyegård: V. Birkedal.

H. Kau: Hans Svejstrup.

Meddelelser fra Knud Rasmussen, Birkebjerg, Martin P. Rudum, Sødinge, og Hans Hansen, Sødinge.

Blade af Hovbøndernes Historie.

Det Forhold, der fandtes mellem Fæste- og Hovbønder i det 18de Aarhundrede kunde tidt blive noget spændt og førte ofte til Smaarivninger og Stridigheder. Ganske naturligt fordi saa modstridende Interesser stod over for hinanden. Godsejerne kunde, paa Grund af det den Gang herskende ubestemte Hoveri, stadig forøge sine Fordringer til Hovbondens Arbejdsydelse. Og Bønderne kunde kun vanskelig værge sig derimod, naar de ikke havde særlige Lovbestemmelser paa deres Side; men kun kunde henvise til de vage Bestemmelser, der fandtes i deres Fæstebreve eller endog mundtlige Aftaler efter gammel Skik og Brug. Men den danske Bonde har alle Dage haft ondt ved at bøje sig for det, han følte som Uret, og naar han gav efter, saa kan man være forvissat om, at det først var efter en sejg men haabløs Kamp mod Overmagten.

Om disse Uoverensstemmelser mellem Hovbonde og Godsejer, der ofte kunde udvikle sig til meget skarpe Optrin, er der i Tidens Løb dannet en Del Sagn, som har holdt sig ilive i Befolkningen paa hine Tider og lige til vore Dage.

Adskillige af disse Sagn er fortalt saa ofte og saa levende fremstillet, at de er kommet til os i tydelige og kraftige Farver; medens andre er blevet udviskede og gør et mere blodfattigt Indtryk. Atter andre igen er blevne rodløse og ubestemte for saa tilsidst helt at forsvinde.

Alle har de dog sikkert nok et historisk Arne-sted, som dog ganske vist i mange Tilfælde meget vanskeligt kan eftervises.

Men man kan ikke tvivle om, at det har været der, fordi den historiske Baggrund, hvorpaa Sagnet fremtræder, stadigt viser sig.

Alle disse Sagn, hvad enten deres historiske Oprindelse kan paavises eller ej, bør ikke forglemmes. Thi i dem ser man afspejlet et Stykke af Fortidens Kultur, som det kan have sin Interesse at betragte. Og vore Efterkommere vil ventelig ogsaa have baade Nytte og Fornøjelse af at gøre Bekendtskab med dem og kan derfor med god Grund kræve dem af os som en retmæssig Arv efter Forfædrene.

I det følgende er forsøgt samlet adskillige af disse Sagn, saaledes som de har lydt i Folkemunde i lange Tider. De er samlede som Markblomster paa de samme Steder og Egne, hvor de altid har haft deres Vokseplads.

Og som Markblomster er de tarvelige og uanselige, men tidt med en kraftig Duft og et livligt

Skær over sig, og danner saaledes en lille simpel »Urtekost«, som de gamle udtrykte sig.

Iblandt Hjemstederne for disse Sagn er den sydfynske Herregaard Krumstrup i Ryslinge Sogn, Svendborg Amt. Den har i Tidernes Løb gentagne Gange skiftet Ejere og dels tilhørt adelige, dels borgelig fødte Besiddere. I blandt disse sidste findes der nogle, i hvis Fodspor Sagnene er skudt op.

Disse borgerlig fødte Godsejere, som i det 18de Aarhundrede tilkøbte sig adelige Godser, havde væsentlig kun til Formaal at tiltvinge sig saa megen økonomisk Fordel som vel muligt, og dette var da Hovedaarsagen til Stridighederne med Bønderne.

Krumstrup var jo ikke af de største Herregaarde, nu drives der kun ca. 200 Tdr. Land, men for halvandet Hundrede Aar siden hørte der en Del Bøndergods til Gaarden. Saaledes fra Gultved i Kværndrup Sogn, fra Sandager og Holme i Gislev Sogn.

I den første Halvdel af det 18de Aarhundrede fra 1723—1750 ejedes Krumstrup Gaard og Gods af Admiral v. Hagedorn, der omtrent ved Midten af Aarhundredet solgte Godset til Familien Lange, og dermed var Krumstrup gaaet over i borgerligt Eje.

Disse Langer, hvis Historie lige saa lidt som selve Krumstrups her skal opredes, opnaede ved deres haarde Fremfærd og Grusomheder at blive mere berygtede end berømte.

Hr. cand. mag. Holger Hansen har iøvrigt i Husmandsalmanaken spredt deres Historie.

Af disse Langer: Brødrene Rasmus og Peder er særlig den første bleven bekendt som den mest haardhændede.

Brødrene Lange var om sig overalt for at tilvende sig Fordel, hvor det kunde lade sig gøre. Derfor havde de blandt andet ogsaa deres Opmærksomhed henvendt paa en Gaardmandsenke, der paa den Tid levede i en Gaard i Strarupmarken, og som den Gang og langt senere blev kaldt »den store Strarupgaard«. Den har rimeligvis tidligere ligget noget vestligere. Paa en Hævning i Terrænet ses en firkantet Byggeplads med Antydning af Grave uden om. Byggepladsens Omfang viser, at det maa have været en Bygning af Krumstrups Størrelse. Den ejedes i det 15de Aarhundrede af Familien Hvidtfeldt. Resterne af den senere Strarupgaard findes endnu som Udhuse til et almindeligt Husmandshjem.

Langerne havde nu som sagt faaet Lyst til denne Gaard og forsøgte ved alle Slags Kunstgreb at faa Enken Bodil Strarups til at fortrække.

Hun var imidlertid en dygtig og tapper Kone og Langerne kunde ingen Vegne komme med hende. Hun forstod stadig at værge sig.

Da de nu ikke paa andre mere eller mindre hæderlige Maader kunde komme hende tillivs, tog de deres Tilflugt til et nedrigt og onskabsfuldt Kneb.

De søgte at bringe den samme Anstødssten til Anvendelse overfor hende, som saa ofte før var blevet skæbnesvanger for det 18de Aarhundredes Bønder.

Det er den ulovlige Skovhugst her tænkes paa.

I det 18de Aarhundrede var der endnu paa disse Egne rigeligt med Skov. Men Herskaberne solgte intet og gav kun nu og da Bønderne lidt Udvisning.

Dette gav kun utilstrækkeligt Brændsel, og man søgte da at skaffe sig det nødvendige paa anden Maade, nemlig ved ulovlig Skovhugst.

En mørk Nat lod altsaa Langerne et Par af deres Karle køre ud i deres egen Skov, hvor man fældede nogle Egetræer, til man fik et passende Læs.

Dette kørtes saa til Strarup og blev væltet af uden for Bodil Strarups Port.

Næste Dag stod Krumstrups Ladefoged i Strarupgaarden og spurgte Bodil, hvor hun havde fældet de Træer, der laa ved hendes Gaard, og som tydelig kunde ses at være nylig omhuggede.

Nu kneb det for Bodil Strarups. Hun beraabte sig forgæves paa, som sandt var, at hun ikke vidste, hvor Træerne var kommet fra, og var uskyldig i Brændelæssets Nærværelse.

Men Ladefogeden kunde sige hende, hvor det var hentet. Han havde i Skoven maalt Træstubbene, det stod som synlige Mærker paa den natlige Bedrift.

Og Maalene passede nøje paa Rodenderne af de Træer, der saaledes, ganske af sig selv, var kommet til at ligge ved Bodils Port.

Nej, det var Brændetyveri, det kunde der ikke være Tvivl om.

Der blev nu en Retssag ud af dette, idet Langerne anklagede Bodil Strarup for ulovlig Skovhugst.

Nu kunde Bodil ikke klare sig længer.

Blandt andre skumle Hjælpemidler havde Langerne til deres Raadighed falske Vidner, der var parat til at vidne om alt mellem Himmel og Jord. Man ved endnu Navnet paa et saadant falsk Vidne, nemlig Torben Hansen, der boede i »Hylls Huse« i »Krumstrup Løkker«, og som før havde været brugt af Rasmus Lange i hans mislige Retssager.

Torben Hansen er dog engang blevet kasseret som Vidne af en Prokurator, fordi han, i følge Ting-

bogen, som Straf for falsk Vidnesbyrd, havde maattet staa aabenbar Skrifte i Gislev Kirke.

Men som sagt: Bodil Strarup var ilde stedt, og hun vidste nu kun et Raad: — Kongen! Kongen maatte hjælpe.

Og Bodil tog sine bedste Klæder paa og drog den lange Vej til København for personligt at tale sin Sag hos Kongen. Det lykkedes da ogsaa saa vel, at Langerne blev dømt for deres onde Fremfærd, og hun fik Fred for dem. Bodil Strarups har endnu hidtil haft Efterkommere i Gislev og Strarup.

Nær ved den ovenfor omtalte »store Strarupgaard« satte Rasmus Lange paa Krumstrup i sin Tid et mægtigt Stendige, muligvis som Skel mellem Sandager og Gultved Jorder. Hovbønderne skulde slæbe de uhyre Sten sammen, som laa spredt paa Markerne, for at danne dette solide Skel. De arme Mennesker med de stakkels smaa, usle Heste og de, om muligt, endnu elendigere Vogne og Redskaber klagede sig for Lange og paastod, at deres Heste ikke kunde trække de tunge uhaandteerlige Sten.

»Trækkel« sagde Rasmus Lange. — »De skal nok komme til at trække, saalænge der er en Kæp i Skoven«.

Og Bønderne bøjede Hovedet og tog fat igen. Rasmus Lange maa have holdt Ord. Thi den Dag i Dag ses Stengærdet med de mægtige, klodsede Sten, der sidder som et tavst, men tydeligt Vidnesbyrd om Godsejerens Haardhed.

Selv med Nutidens velfodrede Heste og solide Vogne vilde den erfarne Mand betænke sig to Gange paa at flytte dem. Men i hine Tider tog en Herre-

mand sjældent Hensyn til sine Undergivne, naar det faldt ham ind at udføre en eller anden Ide.

Den 25. Juni 1767 købte Krigsraad Morten Møller Krumstrup ved Auktion.

Han solgte det igen ved Skøde til sin Søn Mads Jørgen Møller den 17. Juni 1782.

Disse to, Fader og Søn, var vistnok et Par stridbare Herrer, men det er da navnlig Mads Møller, der af alle sine samtidige blev anset som en Bondeplager af det reneste Vand.

Han drev Krumstrup ved Hjælp af Hovbønder ligesom saa mange andre Herremænd paa den Tid og tilsaa almindeligvis selv Folkene ved Arbejdet. Han gik aldrig, fortalte de gamle, i Marken uden at have Hundepisken eller »Snusdaasen« med sig. Denne sidste bestod af en Stok med en massiv firkantet Dubsko paa Enden. Naar han da med denne traf en ulykkelig Synder i Ansigtet, kunde Vedkommende nok komme til at »nyse rødt«. Kun en Gang erindres det, at han var i en saa spagfærdig Sindsstemning, at han mod Sædvane kom gaaende ud i Marken uden de ovenfor omtalte Redskaber.

Det var den Dag, da Struense blev henrettet.

Han satte sig paa en Plovaas og fortalte Bønderne, hvad der foregik; men selvfølgelig ud fra sit eget Synspunkt. Tvivlsomt er det, om han egentlig havde nogen klar Forstaaelse af Øjeblikkets Betydning. Om Struense udtalte han, at »nu slap man da af med den Kæltring«.

De Frihedsideer, der den Gang nu og da dukkede frem, betragtede Mads Møller ganske naturligt som skadeligt for sig og sine.

Bønderne havde vel nu og da hørt lidt om den

større Frihed og bedre Behandling, de kunde tilkomme; men de forstod aabenbart ikke, hvorfra det skulde komme, og hvorledes det skulde gaa til. Et lille Træk fra Mads Møllers Tid vil vise noget af dette. En Dag, Herremanden kom ud i Marken til Bønderne, der gik og pløjede, saa han sig, uden nogen egentlig Grund, arrig paa en af dem, og begyndte straks paa sin vante Vis at overfuse ham. Ja, bød ham vel endog »Snusdaasen«. Herover brast dog Mandens Taalmodighed. Han standsede, gik hen ved sin Plov og greb Plovøksen, der altid sad paa Siden af Plovaasen, og vendte sig mod Mads Møller, idet han udbrød: »Den Tid er nu forbi, da I maa slaa og behandle Bønderne, som I vil. Dersom I nu rører mig, vil jeg bruge Øksen som Vaaben mod Jer!«

Mads Møller stod et Øjeblik og stirrede i stille Forbavselse paa den ellers saa spagfærdige og sagtmodige Mand.

Han begreb aldeles ikke, hvad der gik af ham. Men Mandens Ord lød alvorlige og truende og hans øjeblikkelige Optræden gav det samme Indtryk. Mads Møller foretrak derfor at vende Kæmpen Ryggen og humpede hjem ad Krumstrup til.

Jørgen Bæk, som Bonden hed, var en Hovbonde fra Gultved, en godmodig og yderst stiltfærdig Mand, der vel ikke havde opfundet Krudtet; men dog skønnede paa sin og sin Stands Velfærd.

Det var sikkert ikke for intet, at han lod sig opirre.

Deene Tildragelse medførte, saavidt man ved, ingen videre Ulemper for den dristige Mand. Grunden hertil kunde maaske tildels søges i den Omstændighed, at Mads Møller ikke holdt af, til enhver Tid,

at komme i for nær Berøring med sine Bønder, særlig naar han havde tirret dem. Han havde bedrøvelige Erfaringer i saa Henseende. Der fortælles nemlig:

En Dag, da Mads Møller kom gaaende gennem Lørup, stod der ved et Hushjørne nogle Børn, og da Godsejeren haltede — forbi, han var nemlig meget halt paa Grund af en Klumpfod, kunde de uartige Børn ikke dy sig, men raabte efter ham: »Mads Hump, Mads Klump«, hvorpaa de naturligvis i Lighed med Nutidens uartige Børn tog Flugten og forsvandt ind ad en Gaardport.

Denne Gaard, Herredsfogedgaarden, mærkede Herremanden sig, og da han kom hjem sendte han Bud efter Bonden, som boede der, og hvis Børn det rimeligvis maatte være. Naa, Manden gik til Krumstrup for at høre, hvad Herremanden vilde ham. Mads Møller havde imidlertid givet sine Tjenestefolk Ordre til, at naar vedkommende Mand indfandt sig, skulde de føre ham op til ham, paa hans Værelse; men derefter maatte de ikke komme derop, hvad de saa end hørte. Manden kom nu og meddelte, at der var sendt Bud efter ham, at han skulde møde paa Krumstrup.

Tjenestefolkene førte ham saa op til Herremandens Værelse, og det er jo ikke umuligt, at man undervejs har givet ham et Vink om, at han muligvis kunde vente sig noget ubehageligt.

Ydmyg og ærbødig traadte Bonden ind til Mads Møller. Men næppe var han kommen inden for, før der opstod et græsseligt Spektakel.

Ude fra kunde de forfærdede Tjenestefolk høre Herremandens rasende, skændende Stemme; men snart overdøvedes den af Bondens fortvivlede Klageskrig,

og der imellem lød hastige Skridt og de tunge Bump af Mads Møllers Klumpfod.

Bonden fik Prygl. Det var der ingen Tvivl om. Han fik maaske saa meget, at han maatte bæres derfra.

Hvad mon han dog havde gjort? Maaske skudt paa et Stykke Vildt, der vilde ødelægge hans spirende Korn, eller maaske haft sin Økse inden for Skovhegnet. Man vidste det ikke.

Og Tjenestefolkene korsede sig og rystede paa Hovedet.

Men de undrede sig, da de saa Bonden komme ud fra Herremanden igen. Sandt nok, lidt rød i Kammen, men ellers helt frisk og uskadt. Ja, næsten mere rank end før.

Og uhindret gik han hjem igen til sit eget.

Hvad der foregik paa Mads Møllers Værelse, havde kun Herremanden og Bonden været Vidne til, og det er sandsynligvis den sidste, der siden i en fortrolig Kreds har fortalt de andre Bønder, hvorledes det egentlig gik til.

Da han traadte ind til Mads Møller, for denne straks imod ham med Banden og Skænden, og begyndte at slaa ham med Hundepisken.

Da for det pludselig Bonden gennem Hovedet, at de var ene to og uden Vidner.

I næste Nu vristede han Vaabenet fra Herremanden og tog sig nu for at gennemprygge ham paa det ynkeligste; men vedblev desuagtet at jamre og klage sig med lydelig Røst, stadigvæk bedende om Naade og Barmhjertighed.

Man skønner, at denne Bonde ikke har været nogen hel Svækling, naar han ikke tabte Vejret under

denne dobbelte Bestilling: at uddele Pryglene og samtidig vaande sig for dem.

Dette er jo kun Sagn, for hvilke man savner historisk Vished. Men det er fortalt saa levende og troværdigt ned til vore Dage, at det tydeligt viser, hvorledes Bønderne ved Lejlighed fandt, at Herremanden fortjente at behandles.

1787—88 foretoges en Udskiftning af Krumstrup Jorder fra Lørup Bys Marker.

Ved denne Lejlighed blev der noget ledig Jord tilbage beliggende paa Lørups Hede.

Mads Møller lod da nogle Gaarde fra Lørup udflytte. Her foretoges nu en Lodtrækning. Og denne blev foretaget af Mads Møllers Bisloperske »Store Mette«, der den Gang opholdt sig paa Krumstrup.

Der siges, at hun havde mærket »Spejelodderne« saaledes at de, Loddet faldt paa, stadigt var Bønder, som var anset for at have lidt Penge. Dette var jo en stor Fordel for Herremanden, der ellers maatte bygge for dem eller i det mindste hjælpe dem.

Bønderne var dog ikke saa formuende, at de formaaede at bygge færdig den Sommer, og da Vinteren kom, var der flere Steder, hvor man knap nok havde Tag over Hovedet.

»Store Mette« blev siden gift med Smeden i Lørup og kom til at bo i »Bøgebjærgshuset«, der ligger paa Lørup Hede skraas over for Bækkroen.

Her stod hendes Bryllup.

Der fortælles, at paa Bryllupsaftenen sendte Mads Møller Vogn efter hende. Men hendes Mand sagde: »Nej, holdt! Nu er hun min!« og med uforrettet Sag maatte Vognen køre til Krumstrup igen.

Derfor mistede Mette »Hvenegaarden« paa Lørup Mark, som Mads Møller havde bygget til hende. Andre fortæller denne Tildragelse noget anderledes: Paa Bryllupsaftenen hentede Mads Møller selv med lukket Vogn »Store Mette« til Krumstrup, og da hendes Mand Dagen efter krævede hende tilbage, fik han saa ilde en Medfart af Herremanden, at han aldrig forvandt det; men døde nogen Tid efter.

Det var ikke alene Bønderne, Mads Møller laa i Strid med; thi det hørte vel omtrent til Dagens Orden, men ogsaa hans jævnlige, Omegnens Herremænd, havde han Ufred med og førte af og til Proces med dem. Ved hans Stridigheder saavel som ved hans øvrige private Forhold, var hans økonomiske Stilling gaaet tilbage, og henimod Slutningen af 1780erne begyndte han at se sig om efter en Køber til Godset.

Ved et Gilde — Sagnet kalder det et Bal — i Odense, hvor flere fynske Herremænd var samlede, traf Mads Møller sammen med den unge Kammerjunker Knud Juel, Broder til Kammerherre Juel til Taasinge. Det synes, efter Fortællingen, som om Mads Møller vilde have den unge Junker lidt til Bedste. Han tilbød ham nemlig sin Gaard til Købs; men føjede spottende til, at den unge Herre vel var bange for at købe den eller ikke evnede det.

Nogle af Juels Venner hviskede imidlertid denne i Øret, at han skulde tage Herremanden paa Ordet i Vidners Overværelse, da Handelen ikke var saa gal endda.

Juel fulgte Raadet, og Mads Møller maatte staa ved sit Ord.

Ved Skøde af 18. Juni 1791 blev Krumstrup Knud Juels Ejendom.

Den Dag, han overtog Gaarden, gav han Hovbønderne en Fridag med Tilladelse til at holde sig lystige hele Dagen i Gaarden og Borgestuen, dog maatte de ikke støje i selve Borggaarden (altsaa inden for Gravene), da han endnu ikke havde fuld Rettighed der.

Og Bønderne var glade; de havde mærket, at deres ny Herre var af en anden Slags end den gamle.

Træhesten, der hidtil havde været jævnlig brugt, blev slaaet i Stykker og savet til Brænde, hvorpaa dette blev bragt op i Køkkenet og brugt til at koge Vand ved til den Punch m. m., hvormed Bønderne skulde beværtes.

Disse havde alle Slags Lystigheder for, og under Nydelsen af Drikkevarerne steg Munterheden; men samtidig med den Hævnlysten mod Mads Møller. Ham kunde de nu ikke faa Ram paa; men saa fik man pludselig Øje paa en af hans Vogne, der tilfældigvis henstod i Gaarden. Saa maatte den holde for. Nogle greb fat i Stangen, medens andre skød bag paa, og nu gik det i skramlende Trav Gaarden rundt stedse vildere og vildere, indtil Vognen pludselig bragtes ud af sin kredsende Bane og for imod den mod Lørup vendende Byport med hele sin Kraft. Stødet var saa voldsomt, at Vognstangen i hele sin Længde borede sig igennem Porten og brød en stor Splint ud af denne.

Bønderne blev noget betænkelige ved dette Uheld og gav sig straks i Færd med at udbedre Skaden.

Det lykkedes dem ogsaa at faa det afbrækkede Stykke sømmet fast paa sin Plads. Endnu ved Gaardens Ombygning i 1870erne saas den ulykkelige

Træsplint sidde i Porten fastholdt af store Hesteskosøm.

Da Knud Juel var svagelig, solgte han senere Godset, for en Del til Bønderne selv; han befandt sig paa Rejse i Udlandet for sit Helbreds Skyld, og ved Fuldmagt af 18. September 1795 overdroges det hans Broder, Kammerherre Fritz Juel, at sælge Godset.

Skøderne er derfor underskrevne af ham.

Ovennævnte Fuldmagt lyder saaledes:

»Jeg underskrevne er sindet at foretage mig en Rejse uden Riget og ikke kan vide til hvad Tid, jeg igen kan være her tilbage, saa da jeg dels ved offentlig Auktion og dels under Haanden har solgt min Hovedgaard Krumstrup samt det meste af Godset, hvorom en Del bliver at afhandle og bringe i Rigtighed saavel i næste 11te December Termin som tilstundende 11te Juni 1796.

Da min kære Broder, Kammerherre Fritz Juel til Taasing, har haft den Godhed at love mig i Fraværelse at afgøre paa mine Vegne, hvad som angaar berørte Gaard og Gods med videre, saa autoriserer jeg herved bemeldte min Broder til, paa mine Vegne at afhandle, indgaa, kvittere og afgøre alt, hvad som i nogen Maade vedrører og vedkommer mig, det være sig Kjøb, Salg, Pengeomsætning, Bevisers Udstedelse, Forpagterens Aflevering, kort, alt hvad som nævnes kan, Credit eller Debit, mig selv samt Krumstrup Gaard og Gods vedkommende, hvilket alt saavel hvad merbemeldte min kære Broder selv indgaa, som hvem han paa sine Vegne dertil beskikker, skal

af mig og mine Arvinger respekteres og anses lige saa fuldkommet og tilstrækkeligt, som om jeg selv indgaaet havde.

Dets til Bekræftelse havde jeg selv ej allene egenhændig underskrevet og forsegleet denne min uindskrænkede Fuldmagt, men endog ombedet Stedets Notarius Publicus Herr By- og Herredsskriver Bager sin Attest og Paategning her paa under Haand og Segl at meddele.

Krumstrup d. 18. September 1795.

Saaledes havde Krumstrup en kort Tid igen været i en Adelsmands Besiddelse; men i Tidernes Løb er det igen gaaet over i borgerlig fødtes Eje.

Kort Tid efter Salget af Krumstrup, rejste Mads Møller til Brylle, han havde her købt Skavenborg, hvor han levede til sin Død, d. 10. Februar 1820.

Sagnet lader ham derimod dø i Render Fattighus ussel og forarmet.

Medlemsliste.

Ved Afslutningen af Medlemslisten til »Svendborg Amt«
III havde »Sv. A. h. S.« 608 Medlemmer.

Senere er tilgaaet:

Andersen, Jens, Kurvemager, Tved, Svendborg.
Birkedal-Nielsen, V., Forstander, Sofienberg, Nyborg.
Brandt, Niels M., Kontrolassistent, Bregninge, Ærøskøbing.
Busk, Svend, Forstander, Havebrugsskolen, Aarslev.
Christensen, R. Marius, Kontorist, Hjallesvej 19, Odense.
Draiby, Frederik M. R., Architekt, Frederiksvej 16, Hellerup.
Egebjerg, Josefine, Fru, Svendborg.
Frederiksen, P., Førstelærer, Tved, Svendborg.
Futtrup, Jens, Lærer, Den private Realskole, Nyborg.
Hansen, Hans, Gaardbestyrer, Egebjerg, Stenstrup.
Hansen, Ingvar, Proprietær, Tjørnebjerggaard, Humble.
Hansen, Jens, Gmd., Skovby, Ærøskøbing.
Hansen, Johannes, Bødker, Vejstrup.
Hansen, Rasmus, Sogneraadsformand, Aarslev.

Hansen, Thorvald, Bager, Tved, Svendborg.
 Høy, C. T., Sognepræst, Marstal.
 Iversen, R., Tobaksfabrikant, Rudkøbing.
 Johnson, Kaptajn, Nyborg.
 Juel, Rasmus, Gmd., Skarø, Svendborg.
 Jørgensen, Jørgen, Smedesvend, Egebjerg, Stenstrup.
 Jørgensen, M., Kontrolassistent, Ryslinge.
 Kragh, Sognepræst, Drejø, Svendborg.
 Laage-Petersen, Nellie, Frøken, Stokholmsgade 37, Kbhv. Ø.
 Metz, Sagfører, Nyborg.
 Nielsen, Emil, Overretssagfører, Brogade 19¹, Kbhv. C.
 Nielsen, Herman, Lærer, Bagenkop, Humble.
 Nielsen, Nikolaj, Gmd., Sødinge, Ringe.
 Olsen, Marius, Friskolelærer, Grævvænge, Sortebro.
 Pedersen, Kristian, Fabrikant, Tved, Svendborg.
 Pedersen, Peder, Gmd., Vandmosehus, Kværndrup.
 Pedersen, Peder, Friskolelærer, Søllinge, Pederstrup.
 Petersen, Harald, Apotheker, Løve-Apotheket, Svendborg.
 Rask, Hans H., Gmd., Egebjerg, Stenstrup.
 Risbjerg, Rasmus, Gmd., Jordløse.
 Sørensen, N. Chr., Skomager, Ø. Aaby, Skaarup.
 Sehested, Hannibal, Kammerherre, Broholm, Gudme.
 Thomsen, Thomas, Sogneraadsformand, Tved, Svendborg.
 Wille, E., Sognepræst, Sønder Broby, Brobyværk.

Afgaaede Medlemmer:

Andersen, Anders H., Forpagter, Ulbølle, Vester Skerninge.
 Andersen, Rebslager, Bagenkop, Humble.
 Bager, David J., Boghandler, Faaborg.
 Bentzon, Sv., Herredsfuldmægtig, Svendborg.

- Bøgh, O., Godsinspektør, Tranekær, (død).
 Degn, Hans, Gmd., Søndebro, Humble.
 Flintegaard, O. Gmd., Søndebro, Humble.
 Granhøj, Chr., Gmd., Trunderup, Kværndrup.
 Gundorph, Kirstine, Frøken, Peder Skramsgade 10, Kbhv. K.
 Hansen, Johannes, Gaardfæster, Bjerne, Faaborg.
 Hansen, Lavrids, Købmand, Magleby, Humble.
 Hansen, Rasmus, Boelsmand, Sødinge, Ringe.
 Henriksen, Gotfred, Gmd., Søndebro, Humble.
 Jansen, Overinspektør, Brahetrolleborg, Korinth (død).
 Jørgensen, Margrethe, Frue, Gl. Kongevej 97, Kbhv.
 Kristensen, Nina, Lærerinde, Thurø, Svendborg.
 Larsen, Rasmus, Voldstrup, Ringe (død).
 Leth-Rasmussen, R. C., Lærer, Kantor, Faaborg.
 Madsen, Niels, Gmd., Bøjden, Faaborg (død).
 Nielsen, Strandkontrollør, Lohals.
 Nielsen, Hans, Agent, Svendborg.
 Nielsen, K. H. Lærer, Illebølle, Rudkøbing.
 Nielsen, Peder, Sædballe, Humble.
 Olsen, Niels, Gmd., Ulbølle, V. Skerninge (død).
 Olsen, Th. Vilstrup, Mejeribestyrer, Skanderborg.
 Pedersen, Jens A., Hmd., Nordenbro Vester, Humble.
 Pedersen, Jørgen, Gmd., Høje Mk., Stenstrup.
 Petersen, C. M., Proprietær, Møllegaard, Rudkøbing.
 Petersen, Marius Hoffmann, Blikkenslager, Ulbølle, V. Skerninge.
 Rasmussen, Niels, Ungkarl, Sandholts Lyndelse, Højrup.
 Rosenørn-Lehn, Polly, Baronesse, »Stella Maris«, Svendborg (død).
 Skov, Andreas, Bestyrer, Ulbølle, Vester Skerninge.
 Wellejus, Toldforvalter, Nyborg (død).
-

»Svendborg Amts historiske Samfund« tæller nu (15de Marts 1911) 613 Medlemmer.

Aarsmødet holdtes i Rudkøbing d. 8de Juli 1910: Formanden redegjorde for Virksomheden og forelagde Regnskabet, som godkendtes.

Som Styrelsesmedlem afgik Højskoleforstander J. P. Kristensen-Randers, efter Tur, men genvalgtes.

En stor Del af Aarsmødets Deltagere benyttede Lejligheden til at besøge Langelands Museum; Museets Stifter, Købmand Jens Winther, Rudkøbing, var en elskværdig og utrættelig Vejleder i den smukke Samling.

Aarsmødet sluttede med et offentligt historisk Møde i Ørstedpavillonen, hvor Inspektør M. C. Harding, København, talte om H. Chr. Ørsted, og Pastor Vilh. Lütken, Simmerbølle, talte om Aandslivet paa Langeland i det 18de Aarhundrede.

Ved et Efteraarsmøde, som »Samfundet« lod afholde den 12te September paa og ved Holckenhavn, talte Skoleinspektør Ernst Petersen, Nyborg, om Holckenhavn og dens Besiddere gennem Tiderne.

En talrig Forsamling var kommen til Stede, og med stor Elskværdighed aabnede Lensbaron Holck sine Døre for de mange Mennesker og gav dem Lejlighed til at se sig om i den gamle skønne Borg.

Mødet sluttede med et Foredrag i Dyrehaveskoven; Folkethingsmand, Dr. L. Moltesen talte her om Nyborg-egnens hellige Kilder, om Kildemarkeder og Klosterhuse, om Natur og Sjøledyrkelsen i de gamle Tider, og de talrige Levninger af dette Hedenskab, der endnu lever iblandt os, dækkede af en kristelig Fernis.

Rettelse til „Svendborg Amt“ III.

I afdøde Lars Frederiksens Afhandling: »Den kirkelige Bevægelse i Ryslinge i Fyn fra 1849 til 1868«, er der desværre indløbet en meningsforstyrrende Trykfejl: Side 119 i 19de Linie fra oven er der faldet et Par Sætninger ud; det paagældende Punktum skal hedde saaledes:

»Efter i 3 Aar at have beklædt dette Embede blev han kaldet til Præst for Sønderomme-Houen i Ribe Stift, og i Februar Maaned 1849 blev Birkedal kaldet til Præst for Ryslinge Menighed i Fyns Stift«.

Medlemmerne bedes indføre denne Rettelse ved en Note paa Side 119 i »Svendborg Amt« III.

Uddrag af Regnskabet

for

»Svendborg Amts historiske Samfund«

fra 1ste Juli 1909 til 30te Juni 1910.

196

INDTÆGT			UDGIFT			
	Kr.	Ø.		Kr.	Ø.	
Sparekasseindskud 1ste Juli 1909.....	564	67	Trykning m. m. af „Svendborg Amt“ 1910	617	24	
Kassebeholdning — —	74	52	Honorar for Bidrag til — —	248	00	
Aarsbidrag fra 9 Medlemmer for 1908.....	12	00	Porto ved Udsendelse af Aarskriftet og			
Aarsbidrag fra 22 Medlemmer for 1909....	40	00	Opkr. af Medlemsbidrag.....	124	40	
Aarsbidrag fra 606 Medlemmer for 1910...	1224	00	Ekspedition af Aarskriftet.....	20	00	
Portogodtgørelse ved Postoprævning.....	87	25	Taler-Honorarer	100	00	
Ved Salg i Boghandelen af „Svendborg			Kundgørelser m. m.	64	51	
Amt“ 1908.....	21	15	„Dansk historisk Fællesforening“.....	30	00	
Indkommen ved Mødet den 13/7 1909.....	24	50	Formandens Udgifter	33	50	
Indvundne Renter.....	21	75	Sparekasseindskud den 30te Juni 1910 ..	756	42	
			Kassebeholdning	75	77	
	Kr.	2069	84	Kr.	2069	84

Vejstrup, den 1ste Juli 1910.

Thøger Dissing,
Regnskabsfører og Kasserer.

p. T. Vejstrup, den 5te Juli 1910.

Som Revisorer:

Lars Hansen.

Niels Madsen.

Litteratur vedrørende Svendborg Amt.

Undertegnede tillader sig at henlede Opmærksomheden paa nedennævnte Værker og Afhandlinger, som behandler historiske Emner her fra Amtet.

Denne Litteraturliste vil blive fortsat i de følgende Aargange.
Carl Dalgas: **Svendborg Amt**, beskrevet efter Opfordring af Landhusholdningsselskabet. København, 1837.

Vilh. Lütken: **Bidrag til Langelands Historie**. Rudkøbing 1909. (Dette Værk er paa over 600 Sider og fortæller omfattende og fortræffeligt om en Mængde Forhold vedrørende Langelands Historie indtil omkring 1850. I Bogens første Kapitel nævner Forfatteren en Del ældre Skrifter om langelandske Emner og redegør i det hele for sine Kilder. Værket kan meget anbefales).

J. R. Hübertz: **Beskrivelse over Ærø**. København 1834.

Henry Petersen: **Indberetning til Nationalmuseet om antikvariske Undersøgelser paa Ærø**. København 1884.

Joh. Arndt Dyssels: „**Forsøg til en indenlandsk Rejse**“. Skrevet 1763 — udkom 1774. Heri en Beskrivelse af Marstal.

Matzen og Timm: **Haandbog i dansk Kirkeret**. (Side 667 og 673 redegøres for de ærøske Kirkers ejendommelige økonomiske Forhold).

F. C. Lund: **Beskrivelse af Øen Thorseng**. Odense 1823.

C. G. Nielsen: **Taainge før og nu**. Odense 1901.

F. R. Friis: **Om Kjærstrup og Valdemars Slot**. „Fædrelandet“ 1880 Nr. 43, 180—81.

C. T. Engelstoft: **Historisk, statistisk Beskrivelse af Øen Thure**. Historisk Tidsskrift 3 Række, I. Bind, Side 331 ff.

T. M. Michelsen: **Historiske og statistiske Oplysninger om Øen Thure**. Svendborg 1910.

P. Tommerup: **Topographie over Drejø Sogn**. Odense 1823.

A. Fabricius: **Drejø Sogn, Beskrivelse og Historie**. København 1882.

Vedel Simonsen: **Øen Lyø**, Manuskript i Nationalmuseet.

Rasmussen Søkilde: **Holstenshus og Nakkebølle**. Odense 1875—77—78. (Heri behandles **Lyø** Side 451 og **Avernakø** Side 411 ff.).

I **Samlinger til Fyens Historie** I findes forskellige Forhold vedrørende **Lyø**, **Stryø** og **Drejø** behandlet henholdsvis Side 122, Side 128 og Side 130 ff.

Ved

Thøger Dissing.

INDHOLD.

	Side
<i>Historiske Oplysninger med Sandholts Fortid som Udgangspunkt.</i> Efter en Koncept af afdøde Lærer Jørgensen i Kistrup.	3
<i>Sandholt efter 1719.</i> Af Frøken Nicoline M. Nobel Sperling. Lærer Søren Jørgensen (Kistrup). Af Handelsingartner Jørgensen, Faaborg.	41
<i>Et stykke dansk ungdomsliv ved midten af det nittende hundredår.</i> Ved Poul Hansen.	64
<i>St. Nikolaj Kirke i Svendborg.</i> Af Vilhelm Lorenzen.	69
<i>Sønderjydernes besøg paa Fyn 1868 og vennemødet i Boltinggård skov.</i> Af Jørgen Nielsen.	115
<i>Blade af Hovbøndernes Historie.</i> Af Dyrslæge Jensen.	153
<i>Medlemslisten.</i>	175
<i>Regnskabet.</i>	191
<i>Litteratur vedrørende Svendborg Amt.</i>	196
	197

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1912.

NYBORG

C. SCHØNEMANN'S BOGTRYKKERI

Redaktionsudvalg:

J. Chr. Clausen, Præst, Korinth.

Th. Dissing, Højskolelærer, Vejstrup.

Ernst Petersen, Skoleinspektør, Nyborg.

Rudme friskole gennem 50 år.

Ved *Martin P. Rudum*, Sødinge.

Dine børn vokse op med ære og tugt
over alle deres fædre,
i verden så vide at gøre frugt
og fyrster der at være.

Peder Plade.

(Sjællands første lutherske bisp.)

Rudme bys jorder blev udskiftet sidst i 1790erne. Før den tid bestod byen af 4 gårde og 1 hus; deraf var endda de to gårde sammenbyggede til en tvillinggård. Nu blev der lagt jord ud til lige så mange huse, som der var gårde. Men enhver vil kunne skønne, at det alligevel ikke var en by, der synede synderligt. Som om den var undselig ved sin lidenhed, skjulte den sig mellem skove; kun mod nordøst var der en smule lysning ud mod den delvis lyngklædte Lørup hede.

En gang — langt tilbage — havde byen vel en lille tid huset herredsfogden for Salling herred, men noget rygtbart Navn havde den aldrig vundet. Først

Rudme friskole 1910.

„med Eskesen er Rudme trådt ind i Verdenshistorien“, som Kold engang skæmtende sagde. Da der så tillige 1876 blev station på »Sydfynske bane«, ja så blev bynavnet mere landkendt.

Det var nu ikke alene byen, der var så bitte. Herringe sogn, hvortil den hører, har samme egenkab; det når kun 1950 tdr. land i flademål og havde 1801 kun et folketal af 272 og ved 1890 af 502 personer. Dog «lille og voven er bedre end stor og doven», ved vi, og derfor nøjes vi ikke med at nævne størrelsen, men fritter om, hvorledes de åndelige vilkår havde været og var, og her var sognet ved 1800tallet ret vel stillet.

Før 1668 var Herringe udsogn til Ringe. Siden havde det sin præst ene, til i 1846 Gæstelev blev udsogn. I et sådant «lille embede» skulde ingen præst gå og blive gammel og fed, men der var altid unge ivrige kræfter. Blandt dem kan nævnes

Peder Christian Steønvinkel

fra 1773—78, der har vundet et kendt navn i skolens historie her i Danmark. Vel var det først, efter at han var flyttet fra Herringe — først til Svendborg, siden til Assens — at han gennem skrift og skoler gjorde sig bemærket; men skriftet: *Tanker om et middel til større oplysning og sædelighed for almuen på landet*, der udkom 1782, var dog for en del udarbejdet på grundlag af hans erfaringer fra præstevirksomheden i Herringe.

Frederik Holmsted Tobiesen

var præst i Herringe fra 1791—97, da han flyttede til Vindinge ved Nyborg. Han har vel været her som

hist, og fra Vindinge hedder det om ham: Tro og nidkær; hans levned rent og pletfri, rigt på troens frugter; agtet og elsket af menigheden. Kraftig og velbegavet; omtales endnu med megen respekt. (1863.)

Hans eftermand var

Lars Nielsen,

hvis fader var smed i Odense. I sin ungdom havde han selv været smedsvend, og noget af smedenaturen hængte stadig ved ham. Han var præst i Herringe fra 1797—1809, og det hedder om ham, at han var: meget retskaffen; han holdt fast ved den ortodoxe lære og virkede med megen iver for skole- og fattigvæsenet; men hans ubøjelige karakter og noget frastødende væsen pådrog ham stundom miskendelse og enkelte beboeres uvilje; en særdeles flittig og i sin tid kyndig landmand.

Biskoppen giver ham ved en visitats 1805 følgende skudsmål skrevet i kirkebogen: Overalt sporede jeg de herligste kundskabsfrugter som en rig høst af den værdige lærer velærværdige hr. Nielsens flittige udsæd; hvorfor han herved være bevidnet den fortjænte agtelse.

Men fra 1809—29 kommer så en «fatal periode» i Herringe præstehistorie, i det præsten bliver

Andreas Bergmann,

en toldersøn fra Frederits. Han var en såre myndig herre, sognepave af den skrappe Art. Sit landbrug forstod han at drive som få, og sine Penge — ja, han var «meget økonomisk anlagt, mere end hans sognebørn satte pris på». Men «hans præstevirksomhed har ikke sat spor», hedder det fra Tjæreby ved Skel-skør, hvor han var præst 1834—62. Dette kan ikke

siges fra Herringe. Hvem der ikke er med mig, er mod mig (Math. 12, 30), det skal nok kendes i en præst gerning, og det kendtes her.

Jøns Nikolaj Lund,

hans eftermand, var af en anden støbning, men han var kun så kort tid i Herringe (1830—34). «Jeg glemmer aldrig Herringe sogn», skrev han ved sin afrejse til Tommerup, hvor han blev faderens eftermand. Mangen gang sad han siden paa en bænk i Tommerup præstegårds have og så hen til Herringe, hvor han havde befunden sig så vel i glæde og sorg, og hvor kirkegården gemte støvet af et barn. «Hans retsindighed — hedder det om ham — og særdeles kalds- og forretningsdygtighed vandt anerkendelse såvel af hans embedsbrødre som af hans menigheder, der stadig tyede til ham om trøst og råd.»

Hans søster Sofie var gift med historikeren Niels Mathias Petersen; hun havde da også et godt lov på sig.

Johan Kristian Hempel,

barnefødt i Fåborg, var den næste i rækken. Han var en meget skikkelig mand, der blev vel lidt. I hans tid blev kirken istandsat, gravkapellet forsvandt, og det gamle snævre kor afløstes af det nuværende. Embedet øgedes med Gæstelev sogn, så det blev til at leve på. Men det kirkelige liv kunde præsten hverken øge eller nære; det sygnede mere og mere hen. Han døde i sommeren 1852 kun 54 år gammel.

Jørgen Kristian Ludvig Camradt

var en københavner. Han var sognets stærkeste mand og en skælm til at skose folk. Sognebåndsløsning, og

hvad der var i slægt dermed, var han en bøs modstander af, men ellers i mange Maader en velvillig mand. Da det var i hans dage, Rudme friskole kom i gang, vil der senere blive lejlighed til at lære ham nærmere at kende.

Degnerækken er der kun ringe rede på.

A. A. Gemzøe,

der døde 1778, havde været degn her i 45 år. Hans Enke, Margaretha Ingnen, blev tre år efter gift med Hans Rasmussen Alsing i st. Jørgen ved Svendborg. En «Alsing» var blandt friskolens første fædre.

Sr. Anders Lillegård

blev hans eftermand. Det pæne Sr. (sieur) «herre» for ved hans navn tyder på, at han var velstuderet. Han dør 1797, og hans kone, der var fra Kværndrup, dør 1832 i hospitalet som almisselem, 79 år gl. — Om

Rasmussen, Hunderup, Simonsen og Madsen,

der hver en kort tid var degn i Herringe, ved jeg lidet eller intet, men fra 1815 har vi

C. N. Andersen.

Han var en særdeles duelig og afholdt lærer af den filantropiske retning. Han var uddannet på Bernstorfsminde og var en varm beundrer af forstander Oest. Men han og præsten kunde ikke spændes, og præsten var jo sognets grumme hersker. Så søgte han bort, og da Bergmann også søgte andet embede, hændte det, at de begge flyttede fra sognet omtrent samtidig.

Andersen nøjedes ikke med at undervise i de

lovbefalede fag, men tog t. e. knægtene med ud i skov og mose at botanisere. Han forsøgte sig også som forfatter, idet han skrev og i 1827 udgav en bog om biavl, der vist er et udmærket værk for sin tid. Han flyttede til Ellerup og siden til Vindinge ved Nyborg, og her anlagde han sin have, så den dannede et danmarkskort. Efter hans bortrejse kom Herringe skole i en anden stil.

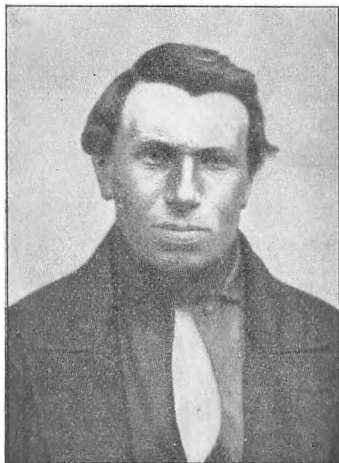
Hans Henrik Petersen,

der nu blev lærer, var en rå person, der drak og bumlede. I skolen var han rundelig til at bruge reb-tampen, og kræfter havde han. Han var kommen på en forkert hylde, og børnene måtte bære omkostningerne.

Det var en lang årrække, han var lærer i Herringe; han var det til sin død 1867, men da var fri-skolen i Rudme i så god en gænge, at det ikke mærkedes synderligt for den, at der i den offentlige skole kom en lærer af en anden støbning, ærøboen *Asmus Diderick Creutz*.

Efter disse træk af sognets præste- og degne-historie vender vi tilbage til Rudme by. Den var år 1800 som det hele sogn fæstegods til Fjellebro, men da denne gård 1801 skiftede ejer, blev gårdene til fals, og de Rudme mænd købte deres. Manden i den østlige part af tvillinggården hed *Kristen Kristensen*. Fra Ølstedgård, hvor han havde været ladefoged, var han 1793 bleven gift med *Ane Kirstine Hansdatter*, der sad enke i gården efter *Niels Jørgensen (Bæk)*. Han var da nu gårdmand i Rudme og stevfader til en flok Børn. Blandt disse var *Hans Nielsen*, der siden hen blev gift med *Maren Ditlevsdatter* fra Hund-

tofte og overtog gården. Deres datter, en ny *Ane Kirstine*, blev gift med *Hans Jørgensen*, også fra Hundtofte, og de overtog 1847 gården.

Hans Jørgensen og Ane Kirstine Hansdatter.

Hans Jørgensen og Ane Kirstine Hansdatter var dygtige folk. De ombyggede gården og rykkede den samtidig lidt sønder på, og medens det hidtil havde været byens ringeste gård i bygning, blev den nu langt den bedste. Der kom orden i og pyntelighed over gården, og jorderne blev bragt i en udmærket drift. Intet under da, at velstanden øgedes med årene. Men de havde nu til mer end gods og guld. Måske var det lægprædikanten *Johan Nielsen*, der først fik dem vakt, men snart fandt de vej til Ryslinge sognekirke, hvor *Vilhelm Birkedals* vækkende og frigørende forkyndelse lød. Søndag efter Søndag måtte de derhen,

og de ejede en rummelig vogn, så andre, der vilde samme vej, men ikke havde køretøj, kunde age med; og kneb det med plads på vognen, og det hændte ikke så sjældent, ja, så kom der én ud til.

I 1851 udbrød *Stigefejden*, fordi Birkedal og dr. Viberg i Rynkeby havde talt mod gendøberne ved et møde i Stige, skønt sognepræsten ikke ønskede deres «indblanding» i det, han mente ene hørte ham til: ordets forkyndelse inden for hans sogns grænser. Fejden, der bredte sig over hele landet, gav et afgørende stød til, at der i 1855 udkom: *Lov om sognebåndets løsning*, en lov, der i lange tider havde været kæmpet for fra grundtvigsk side. Sognepræsterne var nu ikke længer sognepaver, og pastor Camradt måtte opleve det rædsomme, at Hans Jørgensen og Ane Kirstine løste sognebånd til Birkedal, ja, at flere fulgte efter.

Men det ene drog det andet efter sig. Nu kom tiden, da Hans Jørgensens Børn nærmede sig den skolepligtige alder; og de måtte grue ved at tænke på forholdene i Herringe skole. Kunde deres børn måske nok som en velstående gårdmands børn undgå tampen, for en barnesjæl var der intet at hente. Og dog vilde de gerne, at deres børn i skolen fik noget, der var i pagt med den ånd, som gik gennem Birkedals forkyndelse.

Men se så, hvor det gik omkring andre steder i de sidste år! I *Trunderup* havde Jens Jensens selv i flere år undervist deres børn efter Kolds anvisning, og nu havde de i 1856 fået en friskole i gang i en gårdmands stue. I *Vejstrup* var en lignende skole sat i gang af deres kending Kristen Hansen. Mølleren i *Lunde* havde samme efterår fået en lille skole i gang

hos sig. Og den friskole, man hver Søndag havde lejlighed til at se i forbifarten til kirke, *Ryslinge*, den havde begyndt i Marts 1856 med 17 børn, og alt inden årets udgang havde den havt 41. I *Sødinge* havde i foråret 1857 rejst sig en friskole, og der sad nu Jens Schørring som lærer, ham, der tillige var hjælpepræst for Birkedal, og som de med glæde havde hørt i kirken, når Birkedal var hindret i selv at forrette gudstjeneste. Var det ikke, som alt kaldte på dem til selv at tage fat!

Og flere skyndede til; særlig må nævnes *Povlsen Dall*, Kolds medlærer i Dalby. I flere år havde Kold og han skiftevis været ude om sommeren at sætte friskoler i gang. Nu havde de nok at gøre hjemme, men lysten til at se skoler blive oprettet var ikke slukt; de pustede til de svage gnister. *Birkedal* og friskolelærer *Kristian Appel*, *Ryslinge*, styrkede også til, og så besluttede de sig til at søge at finde en lærer, og de bad Appel hjælpe dem. Han søgte til sin ungdomslærer fra Hyrup i Sønderjylland, Morten Eskesen; han stod for flytning, vidste han, og enden blev, at han sagde ja til opfordringen fra Rudme.

Morten Eskesen

er født i Uldbæk på vardeegnen den 5. Jan. 1826. Han lærte mere af livet end i skolen. Efter sin konfirmation var han i nogle år vinterskolelærer på forskellige steder, indtil han så 20 år gammel kom til *Snedsted* seminarium, hvor *Ludvig Christian Müller* var forstander og præst. Her kom han under påvirkninger, der satte sit præg på ham for hele livet. Det var først og fræmmest Müllers åndsfyldte undervisning, men siden også ånden i «det mærkværdige år» 1848.

Han var derefter et par år lærer i sin hjemegn og viste her, hvad ånd der boede i ham. Men i 1851 blev han lærer i *Hyrup*, Bevtoft sogn, i Sønderjylland. Kærligheden til L. C. Müller, der var bleven præst i Starup, og hans danske sind drog ham derved. Imidlertid døde Müller, og Eskesens rette tid til at få Sønderjyderne i tale var ikke kommen, derfor måtte han på flytte, først til *Uth* højskole, der dog ikke ret vilde arte sig som højskole, siden til *Hindholm* og derpå som huslærer til *Hans Kryger* i Bevtoft. Herfra kom han til Grundtvigs højskole, *Marielyst*, da denne åbnedes den 3dje Novbr. 1856. Marielyst lå så nær ved København, at han også fik adskilligt derinde at gøre. Således gik et par år, og det var da hans agt at søge tilbage til Sønderjylland. Men nornerne havde tvundet trådene anderledes, og det blev til Rudme, han kom.

«Nu vil jeg ønske Dem Guds velsignelse til Deres gerning på Fyn», var Grundtvigs sidste ord til Eskesen, da han var henne at sige farvel. Meget, det følte han, havde han at takke Grundtvig for i de to år, han jævnlig var kommen i hans hus; mangt et frø var der sået, og meget havde fået vækst.

Med rejsepenge i lommen, Povlsen Dall havde bragt, stævnede han nu ad Fyn til, og få dage efter vandrede han sammen med Appel til Rudme. Da de vel var kommen over bygrænsen, blev de budt velkommen af «Holtesmeden», *Hans Jakob Alsing*, der kom løbende ud fra smedjen og jublende udbrød: «Her har vi manden, vi har længtes efter så længe».

Snart stod han i gården, hvor skolen skulde være til huse, og Hans Jørgensen og Ane Kirstine bød ham hjærtelig velkommen. Lidt efter samledes

de forældre, hvis børn skulde søge skolen, og hurtig var de og Eskesen som gamle bekendte.

Hans Jørgensens gård, hvor Rudme friskole oprettedes.

Dagen efter, *Mikkelsdag 1858*, åbnedes Rudme friskole i Hans Jørgensens havestue med 12 børn. Forældrene var igen til stede, og man begyndte med salmen: *Alt står i Guds faderhånd*. Siden tog Eskesen til orde, så både børn og forældre blev glade derved.

Kold, mørk og tung havde almueskolen været eller vilde have blevet for disse børn; nu oprandt der derimod en vårtid for dem, da sjælens frø kunde spire og skyde frem, komme til udvikling og danne bloster. Skolegang blev glædesgang, og forældrene, særlig mødrene, mødte med tit og mangen gang. Aldrig havde de mødt den kristelige børnelærdom før på sådan måde, og dog var det, som de i løn havde gået og længtes efter den. Det blev et velsignet møde.

Balles lærebog og *Birchs Bibelhistorie*, ja *Thonboes* med, ja de blev liggende hjemme paa hylden og støvede til; der har vi yngre siden fundet dem og måttet spørge, hvad det var for sager. Imens gjorde det

levende ord» sin gerning i skolen. Det kunde hænde, at folk ude omkring troede, at med lærebøgerne forsvandt bøgernes brug i skolen; men sådan forholdt det sig ikke, der fik netop flere bøger indgang i skolen, ja lige ind til *Hammerichs Svenske læsestykker*. Men hvad, det er tit vanskeligt for folk at hitte rede på noget «nyt»; vi kan bare lægge mærke til, at der endnu er mennesker, der ikke kender forskel på «det levende ord» og «det mundtlige ord», så de tror, at med «den fortællende methode» har det levende Ord holdt sit indtog.

Hvad Eskesen havde næmnet på Snedsted lærerskole, havde han fået uddybet under sit samvirke med Grundtvig, og det var godt, at det var en veludviklet mand, der stod for Rudme friskole, ti det må ikke glemmes, at de fleste af dem, der sluttede sig til skolen, var mer eller mindre påvirkede af den gamle pietetiske opvækkelse. Det var med ængstelse, de så gudesagn, kæmpeviser og lignende holde indtog i skolen. Vel havde *Agerbæks* og *Birkedals* vidnesbyrd givet dem et godt skub fræmad, men synskredsen var endnu snæver, der trængtes til et frigørelsens arbejde.

Men Eskesen havde ikke for intet været højskolelærer; han tog fat med fart. Løvrdaftnerne samlede han yngre og ældre i skolestuen til sang, fortælling, oplæsning og til drøftelse af de spørgsmål, der mødtes fræm med. Og omkring i husene blev der holdt lignende møder. Efterhånd gik det da så, at løvrdaftnerne blev de unges aften, og således er „*de fynske friskolers aftenskole*“ opstået, disse aftenskoler, der har fræmhjulpen og værnet om det åndsbarne hos ungdommen.

Kredsen voksede sig altså sammen; men vandt den yndest hos folk?

Der var meget, dette ny røre stødte an mod. Først var der avtoriteterne, hvis stilling var afgørende for de fleste; derfor kaldtes og var de jo avtoriteter. Lad os se, hvorledes de tog mod den ny skole.

Kort efter at friskolen var kommet i gang, gik Eskesen op til Herringe præstegård for at hilse på sognepræsten *Chr. Camradt*. Han fortæller selv således om sit besøg: Han modtog mig først noget køligt og spurgte mig bl. a. om, hvilken lærebog jeg lagde til grund for kristendomsundervisningen.

«Jeg lægger ingen bog til grund.»

«Da må De jo da have en grund», sagde præsten.

«Ja, det følger af sig selv, at der må være en grund.»

«Hvilken grund lægger De da?»

«Jeg lægger ingen grund.»

«De siger, der må være en grund, og De siger igen, at De lægger ingen Grund. Hvorledes får De disse to ting til at falde sammen?»

«Det får jeg ved at blive ved den grund, som er lagt: Jesus Kristus.»

«Ja, det er godt nok; hvorledes bygger De på den grund?»

Ved at holde mig til hans ord, det ord, hvorved vi er kristnede.»

«Det er en allfor vag grund.»

«Da er det dog den grund, hvorpå børnene er kristnede, og som fadderne, hvis de skal træde i forældres sted, er pålagde at opdrage dem på, opdrage dem i den kristelige børnelærdom, *ligesom* de ved dåben indpodedes i ham. Altså ved ordet i dåben er børnene indpodede i Kristus, og ved den børnelærdom,

der grunder sig på dette ord, opdrages de til at blive i ham.» — — —

«Vi er egentlig ganske enige», sagde præsten omsider, da samtalen havde bølget lidt fræm og tilbage.

«Ja», sagde jeg, «bare vi kan nu for det første være enige om, at vi lader hinanden sejle hver sin egen sø, så skal tiden og især evigheden vise, hvor meget og hvor lidt vi iøvrigt er enige om.»

Denne tale lod til at støde præsten, og han sagde: «ja, jeg ved nok, De mener at være bedre end mig».

«Så ved De mere end jeg», sagde jeg, «og det vilde være værst for mig selv, om jeg troede det. Nej, jeg tror ikke, *jeg* er bedre end *Dem*; men jeg vil ikke hykle for Dem og derfor rent ud sige Dem min mening, at jeg mener at være forud for Dem i kristelig oplivelse og oplysning; men det har jeg ikke af mig selv, og De kan meget snart være forud for mig; ti i dette forhold ved De nok, at de første kan blive de sidste, og de sidste blive de første.» —

Hvor megen forståelse, Camradt nåde at få af den måde, man i friskolen tog den kristelige børnelærdom på, skal lades usagt, men han viste sig gennemgående som en velvillig mand over for den, og den allerførste gang, han kom i skolen som tilsynsmand (17. Maj 1859), skrev han paa den forelagde liste: «I undervisningen er friskhed og liv, der nødvendigvis må blive skolen til gavn».

At der ikke en enkelt gang skulde komme en kurre på tråden mellem præsten og friskolen, vilde være for meget forlangt. Præsten havde med harme set sognebåndsløsningsloven vedtaget og stadfæstet, og sognebåndsløsning var ham altid en pest. Sagtens

kunde det da hænde, at præsten under påvirkning af folk, der så skævt til Eskesen og skolen, en gang skrev til Hans Jørgensen, at han skulde tilsige børnene i *sin skole* at møde til eksamen i Herringe skole. Da eksamen alt i et par år havde været afholdt i friskolens eget lokale, tog dette sig underligt ud, og Hans Jørgensen lagde da på råd med Eskesen, og enden blev, at denne måtte op til Camradt; ti H. Jørgensen havde da, som Eskesen gjorde opmærksom på, kun rådighed over sine *egne* børn; andre kunde han ikke tilsige.

I førstningen stod præsten på, at loven ikke indeholdt noget bud om, at han skulde møde i friskolen, men Eskesen sagde, at den heller ikke indeholdt noget forbud, så han havde sin frihed til at handle, som de kunde komme til rette om. Her gjaldt da ordet: ét er ret og et andet sæt (ét er, hvad loven byder; et andet, hvad man enes om, hvor den tier).

«Ja, lad det så være sæt», sagde præsten til sidst, og alt blev ved det gamle. —

Efter at skolen i 1860 havde fået en protokol, skrev Camrath i den ved 'eksamen den dom, skolekommissionen fældte over skolen; nogle af disse domme skal fræmsættes her.

«Ved eksamen d. 24. April 1861 blev påskeevangeliet gennemgået, der ret vel var opfattet af de fleste — især må fræmhæves nr. 2, 3, 12, som flinke børn. Boglæsning kunde i det hele være noget bedre. Kundskab i historie var upåklagelig; i fædrelandets geografi noget bedre. I skrivning og regning er fræmgangen umiskendelig. Om yngste klasse må siges alt godt; dog må lægges vind på bedre boglæsning. Flinke børn af denne klasse er nr. 11 og 10.»

Om efteråret 61 hedder det: «Skolen har siden sidste eksamen umiskendelig gjort fræmgang, hvilket navnlig er tilfældet med øverste klasse; også er der større ro og sikkerhed i den hele undervisningsmåde».

Om våren 62 hedder det: «Udviklingen af dåbsforpligtigelsen med bekendelse og forsagelse befandtes at være tilfredsstillende, og hvorom både drenge og piger vidste jævn god besked. I kirkehistorie, som er gennemgået indtil Augustin, var drengene de bedste. Fræmgang i regning og skrivning kan ikke miskendes. Børnene i nederste klasse læste ganske godt, men regner bedre.»

Næste forår hedder det: «Af de forskellige discipliner synes børnene at være bedst hjemme i fædrelandshistorie og geografi; dog var navnlig drengene nogenlunde bevandrede i Israels historie fra udgangen af Ægypten til slutningen af dommernes periode».

11te April 1864: «Indenadslæsningen var god med få undtagelser; de, der læste bedst, var Christen Niensens og Lars Pedersens sønner af Herringe sogn. Med Israels riges historie vidste børnene ret god besked. Læreren gennemgik dåbens væsen og dvælede navnlig ved forskellen mellem den sande og usande dåb (kætternes formedelst forvanskning af troen). Børnenes kundskab i geografi var i det hele tilfredsstillende.»

Disse eksamensdomme viser os Camradt som en velvillig mand over for skolen; men gjaldt det hans «embede», var han ikke nådig; det så man i 1859, da H. Jørgensen skulde have et barn jordet. Denne jordefærd har en lille forhistorie.

En dag kom en dreng til gården for at melde til H. Jørgensens et dødsfald i sit hjem, hvor skar-

lagensfeberen rasede. Han var ud af ætten og vilde gærne ind til husets børn, som var i skole, og det fik han da også lov til. Da Eskesen fik at vide, hvorledes det stod til i barnets hjem, gjorde han indsigelse mod, at han var kommen ind i skolen og mellem børnene. Men H. Jørgensen trøstede med: «den, Gud vil bevare, er uden al fare». Det fandt Eskesen dog ikke helt passende på tilfældet, men mindede om, hvorledes vi værger os mod naturulykker. Smitten var da også bragt til skolen, og den spredtes med børnene omkring til hjemmene, og flere børn døde. I et enkelt hjem endogså alle husets tre børn.

Ved denne sygdom mistede H. Jørgensen da det oven for nævnte barn, sønnen Hans Nielsen Jørgensen. Den 17nde Marts skulde barnet jordes. Birkedal, H. Jørgensens præst, var kommen for at kaste jord på og tale et trøstens ord ved graven. Men en sådan «indtrængen» tillod sognepræsten ikke. Han «stod som en vredens kerub ved indgangen til kirkegården, og så vigtig var denne jordpåkastelse dem, at de hentede viet jord fra den åbne grav, for at Birkedal dermed kunde foretage den uden for indgangen, og så stor var ærbødigheden for præsten i kjole og krave, at følget fandt sig i, at sognepræsten ukaldet holdt en tale ved den åbne grav, uagtet en mand i følget lydelig mindede graverkarlene om at lukke graven. Dagen efter var samme mand hos præsten og fik det løfte af ham, at således vilde han ikke tiere tage på sagen, hvilket løfte præsten siden gentog til Hans Jørgensen med Holte-bødkeren og Holte-smeden til vidner.»

Denne «skandale på en kirkegård af stedets præst ved en ligbegængelse», som Peder Skræppenborg kal-

der det, spurgtes vide om land og blev mindet, da et par år efter spørgsmålet om sognebåndsløseres ret til at benytte kirker og kirkegårde rigtig kom på bane og til slutning satte frugt i bestemmelserne af 2. Oktbr. 1862 om disse forhold.

Blandt dem, der blev stridig i sind ved alt det ny, der på kirkens og skolens område borede sig frem som spirer af jorden ved forårstide, var nabo-præsten, *C. F. Bloch* i Ringe. Han mødte som friskolens åbne modstander og det endda i spidsen for fattigforstanderskabet. Bloch og Eskesen var ikke helt fræmmede for hinanden, ti Bloch havde konfirmeret Eskesen og den gang givet ham vidnesbyrd for «særdeles god religionskundskab», men nu må han have funden, at kundskaberne ikke bar de rette frugter, og så måtte de mødes som modstandere.

Ved de ugentlige møder i friskolen sås et par gange i løbet af den første vinter husmand *Knud Pedersen* i Volstrup, i daglig tale gerne kaldet «helle Knud». Han var af den gamle opvækkelse, og da han nu hørte Eskesen fortælle om Tors rejse til Gejrøds gård og hans påvisning af dens tilsvarende i menneskelivet gennem alle tider, blev han stærkt frastødt, og han advarede mod denne farlige skole alle dem, som havde deres sjæls salighed kær. Sigtens har da Knud Pedersen atter søgt til møderne i Sødinge hos pastor *Schørring*, for det var ham, der talte Knud således til rette, at han atter gik til møde i Rudme friskole. Det var netop Løvrødag før fastelavn, og Eskesen talte om døberens Johannes's gerning: at vende børnenes hjærte til fædrenes og fædrenes til børnenes og derved gøre folket rede til at tage mod Herren. Han påviste, hvorledes den folkelige friskole

havde samme gerning i Danmark og udførte den ved at tage fædrenes åndelige efterladenskaber op og gøre dem levende for hjærterne. Knud fattede vel ikke dette helt, men han havde dog fundet så meget sundt deri og næmmet så meget deraf, at han kom tiere, og enden blev, at han efter en ikke ringe kamp med sig selv enedes med sin kone om, at to plejebørn, de havde, ikke længer skulde søge Brangstrup skole, men blev sendt til Rudme friskole.

De to børn var søskendeparret Povl og Ane Katrine Andersen fra Rynkeby. Fattigforstanderskabet i Ringe sogn havde sat dem i pleje hos det barnløse ægtepar i Volstrup, fordi de tog dem billigst. Men nu var de kommen til at holde ad dem og holdt dem, som det kunde være deres egne; derfor undte de dem også den bedste skolegang, de vidste og kunde overkomme, skønt skolepengene gik af deres egen lomme. Men forstanderskabet skønnede ikke herpaa; tværtimod. Med pastor Bloch, Ringe, prokurator Hansen, Sødinge, og lærer A. Jørgensen, Ringe, i spidsen vedtog de i et møde, hvor dog kun 7 af elleve medlemmer underskrev, at børnene skulde tilbage til Brangstrup skole, og brevet derom blev samme dag tilstillet K. Pedersen.

Da Eskesen samme aften gik gennem Volstrup, kom Knud ud, helt fortvivlet over brevet fra forstanderskabet.

«Hvad tænker du da at gøre», spurgte Eskesen han.

Det vidste han ikke, men børnene vilde han ikke give slip på.

Eskesen lovede da at gøre, hvad han kunde, og da han næste dag, den 6te Juli, var til folkefest i

Åsum ved Odense, talte han med folketingsmand *Kornelius Pedersen* fra Davinde om sagen; men hos ham fik han ringe trøst. Fattigvæsenet havde hals- og håndsret over sådanne børn, sagde han.

Dog, dermed lod Eskesen ikke sagen falde; han spurgte Knud, om der ikke var nogen skreven aftale mellem ham og fattigvæsenet. Jo der var.

«Står der noget om, at børnene skal gå i Brangstrup skole?»

«Nej, det gør der ikke; der står bare, at jeg skal holde dem ordentlig i skole.»

«Godt; har du den aftale ved hånden?»

«Nej, den står optegnet i fattigvæsenets protokol.»

«Skaf os en afskrift af den.»

Knud turde ikke gå til præsten i det ærinde, men lod Eskesen gå for sig. Dagen efter var han hos præsten, og herom fortæller han følgende:

«Hvor kan det være», spurgte pastor Bloch, «at De som en udensogns mand kommer her og vil have en udskrift af Ringe sogns fattigprotokol?»

«Det er i Knud Pedersens ærinde.»

Præsten bad mig sidde ned, tog Bogen fræm og skrev; men alt som han skrev, mærkede jeg nok, han skiftede «lød og lyd». Han havde hidtil tiltalt mig temmelig barsk, men nu tiltvang han sig en mildere tone.

«Hvad er hensigten med denne afskrift?»

«Det er hensigten at indgå med forespørgsel til højere vedkommende, om det ikke er ordenlig skolegang at gå i Rudme friskole. Knud Pedersen vil værne om sin ret til i denne sag at handle efter sin overbevisning, og jeg vil ikke finde mig i, at friskolen krænkes; den vil jeg værgе, mens jeg kan.»

«Og jeg skal værge den offentlige skole».

«Nu ja», lad os så begge gøre det bedste, vi ved. Jeg vil gøre mit bedste i friskolen, vil også gøre mit bedste i denne sag.» —

Eskesen gik nu over til folketingsmand Jens Jensen i Trunderup og fik ham til at stille en forespørgsel til amtet, som Knud Pedersen så skrev under på. Med den måtte han da selv gå til Nyborg til amtmanden, kammerherre Cederfeldt de Simonsen, og sagtens har hjærtet hamret lidt uroligt, da han skulde ind til ham. Ved sin hjemkomst gengav han følgende samtale mellem sig og amtmanden.

«Hvorfor tog du børnene ud af Brangstrup skole?»

«For læreren var så slem ved børnene. Den lille pige på 9 år har han slået med en tyk rebtamp, og det er ikke nødvendigt.»

«Gud bevare os! slå en lille pige med en tyk rebtamp; det må man ikke en gang slå en soldat med end siden da en lille pige. Slår læreren i friskolen ikke?»

«Nej!»

«Hvordan holder han da styr paa børnene?»

«Ved at fortælle dem noget godt, de gjerne vil høre, og ved kærlig omgang.»

«Det er også meget bedre. Men det koster vel penge at holde dem i den skole?»

«Ja, 4 rd. om året for hver.»

«Har du forlangt af Ringe fattigvæsen, at det skulde udrede de penge?»

«Nej, dem vil jeg gjerne selv betale, for at børnene kan have det godt og lære noget godt.»

«Jeg synes, Ringe sogn burde takke dig for din omhu for disse fattige børn. Rejs du kun hjem, min

gode mand! der skal ikke være noget i vejen, dersom du da ikke har ladet børnene forsømme, mens de gik i Brangstrup skole.»

«Tager de ikke børnene fra mig?»

«Nej, for den sags skyld tager de dem ikke fra dig.»

Foreløbig blev børnene da ved at gå i friskolen, mens sagen gik sin gang, og «såre lang er rettens vej», ved vi. Gennem aktstykkerne i rigsarkivet lader sagens gang sig næmt følge.

Der hengik en månedstid, fra Knud Pedersen fik skrivelsen fra forstanderskabet, til han havde forespørgslen til amtmænden færdig. Mellemtiden er gået med forhandling med forstanderskabet, hvorved dette så deler sig i et flertal på 9 medlemmer og et mindretal på 2.

I skrivelsen til amtet påviser Knud Pedersen, at han ved de akkorder, han har indgået om børnene, har påtaget sig at give dem «føde, klæder og alt øvrigt» og har tillige fået værgemålet overdraget.

Disse akkorder har han holdt sig efterrettelig «således, at sogneforstanderskabet altid har været til freds dermed, indtil jeg nu sidste forår tog børnene ud af Brangstrup skole for herefter at lade dem søge friskolen i Rudme, der både er nærmere end distrikt-skolen, og som jeg desuden har mere tillid til end denne. Men dette skridt tog forstanderskabet, på to medlemmer nær, mig meget ilde op.»

Til forsvar for sin færd fremfører han, at «da jeg nu er børnenes plejefader og formentlige væрге, tror jeg mig fuldt berettiget navnlig i følge loven af 2. Maj 1855 til at lade børnene undervise i hvilken som helst lovlig anerkendt skole, selv om denne også

ligger i et andet sogn. . . . Af hvilken grund sogneforstanderskabets flertal ønsker børnene tagen ud af friskolen, ved jeg ikke med vished; ti skolen, der bestyres af en seminarist, har et godt lov på sig og navnlig af dem, der benytter den. Vedkommende sogneforstanderskab har ikke klaget over den, og sognepræsten har givet den det skriftlige vidnesbyrd, at «der i undervisningen er friskhed og liv, der nødvendigvis må øve en gavnlig indflydelse på skolen».

Amtmanden sendte nu Knud Pedersens skrivelse til forstanderskabets erklæring, og dette har nu et møde den 16. Avg., hvor 10 medlemmer er til stede. Flertallet holder for, at det ikke er plejefaderen, men forstanderskabet, der har værgemålet for børnene, og det altså er det, der bestemmer, «om børnene skulle søge den offentlige skole eller undervises privat». De finder, det er uden betydning, „*hvad han selv (K. P.) dømmer om skolernes værd*“. Og forstanderskabets flertal «finder ingen grund til at foretrække en nylig oprettet såkaldet fri almueskole, der er det mindre vel bekendt, men hvorom man dog ved, at den hører til den slags skoler, i hvilke der anstilles eksperimenter med en ny methode, som endnu ikke har stået sin prøve, hvis princip synes at være, at ingen undervisning duer uden den mundtlige, og at *al* udenadslæren er fordømmelig.»

Så peges der på, at «dersom sagen tages fra fattigvæsenets økonomiske synspunkt, må det komme i betragtning, om børnene erholder en sådan undervisning, at de kunne ventes, når de have opnået den alder, der udfordres for at antages til konfirmation, også at være i besiddelse af de fornødne kundskaber. . . . Det var tænkeligt, at fattigvæsenets og pleje-

faderens interesser i denne henseende ikke falde sammen.» Her kan indskydes, at plejelønnen var 24 rd. for drengen og 35 rd. for pigen årlig.

Det falder dernæst forstanderskabet på sinde, at «andragerens forhold i nærværende tilfælde lader befrygte, at han, som har løst sognebånd, også vil tiltage sig ret til at bestemme, når og hvor børnene skulle konfirmeres. I det vi ikke antager, at denne tilkommer ham, udbede vi os ærbødigst, at amtet også over dette spørgsmål vilde udtale sig for hermed muligvis at forebygge, at lignende ny stridigheder snart igen opstå. Da andrageren tidligere har bestemt erklæret ikke at ville rette sig efter sogneforstanderskabets bestemmelse om børnenes skolegang», fandt de, at de gerne vilde høre amtet, om ikke de indgåede akkorder af Knud Pedersen var således misligholdt, at de uden videre kunde tage børnene fra ham.

Forstanderskabets mindretal, gårdmændene *Peder Pedersen* af Volstrup og *Niels Hansen* af Boltinge, «som er enig med de øvrige medlemmer i at misbillige, at Knud Pedersen, uden at henvende sig til forstanderskabet, har ladet bemeldte børn søge friskolen i Rudme, formener derimod, at det bør tillades ham fræmdeles at lade dem søge denne, i det de er forvissede om, at han har handlet således, fordi han var overbevist om, at dette er til børnenes bedste, og de nærer ikke tvivl om, at disse i den skole blive således underviste, at de kunne opnå de fornødne kundskaber navnlig til at blive konfirmeret, når de dertil have alderen».

Vedlagt følger så en erklæring fra gmd. *Ole Pedersen* i Rynkeby, der var værge for børnenes umyn-

diggjorde fader, som forstanderskabet har fået ham til at udstede. Han «kan heller ikke finde det fyldestgørende, at bemeldte børn siges at søge undervisning i en såkaldt friskole uden for sognet, men må gøre påstand på, at børnene søge den offentlige skole, hvor der er garanti for, at de blive hensigtsmæssigt underviste». — Man ser da, at disse børn ikke kan kaldes værgeløse.

Efter at sagen er vendt tilbage til amtet, sendes den provst *Engelbrekt* i Ørbæk til erklæring, og han udtaler sig på en meget tydelig måde i en skrivelse af 31. Avg. Der er i den ikke tale om, at han følger Morten Luthers regel med hensyn til vor næste: «vi skulle undskylde ham og tale godt om ham og optage alt i bedste mening». Skrivelsen lyder således: «Jeg må antage, at sogneforstanderskabets og Ole Pedersens erklæringer må gives medhold, og Knud Pedersen anses som den, der med frit forsæt og overlæg har misligholdt den indgåede kontrakt, hvortil han har havt så meget mindre grund, som Brangstrup skole er en af de bedste i provstiet. Det er desuden indlysende, at sogneforstanderskabet ikke kan udøve den det påliggende kontrol med de omhandlede børns undervisning, når disse søger skole i et fræmmed sogn, hvor de undervises efter principper, hvis rigtighed er langt fra at være tilstrækkelig konstaterede.»

Amtmanden sender på ny sagen til sogneforstanderskabet, om dette «ikke efter at have taget sagen under fornyet overvejelse måtte finde det retligt at frafalde sin fordring på, at de af fattigvæsenet hos bemeldte Knud Pedersen udsatte børn skulde søge distriktets skole». Men forstanderskabets flertal finder sig «ikke foranlediget til at frafalde bemeldte fordring

eller forandre sin anskuelse af denne sag», og de finder, at selv om Knud P., hvad de dog må betvivle, havde ret til at råde for pigens skolegang, drengen kunde han ikke bestemme over, da han havde søgt den offentlige skole til sit 12te år.

Endnu en gang sender amtmanden sagen tilbage til forstanderskabet, men dette er ikke til at blødgøre, og så lader han sagen gå til ministeriets afgørelse.

I den skrivelse, hvormed sagens aktstykker indsendes, tillader han sig «at ytre, at plejefaderen formentligen utvivlsomt har været uberettiget til uden sogneforstanderskabets samtykke at hensætte det barn i friskolen, som har søgt den offentlige skole indtil det fyldte 12te år, men at det efter indholdet og ånden i loven af 2. Maj 1855 § 1 dog forekommer mig lidt tvivlsomt, om der, når henses til de indgåede overenskomster om det andet barns forplejning, kan nægtes Knud Pedersen som plejefader ret til under de i nysnævnte lov fræmkomne betingelser at lade dette barn besøge bemeldte friskole.

Forsåvidt Ringe sogneforstanderskab i foranævnte erklæring af 16. Avg. d. å. tillige har udbedt sig resolution for, hvorvidt plejefaderens ret går i henseende til at tage bestemmelse om børnenes konfirmation, samt for, om den mellem samme og plejefaderen indgåede overenskomst ikke kan anses misligholdt og dermed hævet, tillader jeg mig, idet jeg henstiller, at resolution i førstnævnte henseende må blive meddelt, at ytre, at spørgsmålet om kontraktens misligholdelse formentligen udelukkende henhører under domstolenes afgørelse.»

Ministeriet sender 12. Novbr. sagen til biskop Engelstoft i Odense. Han tager sig god tid med sagen,

så han først afgiver svaret den 18. Jan. 1860. Det danner et stærkt modstykke til provstens erklæring. Biskoppen ses at have havt en menneskelig køn forståelse af, hvorledes forholdet mellem plejeforældre og plejebørn må være: her må intet trænge sig ind og skille, af hvad navn det end være kan. Så længe barnet betros et hjem, må dette også helt og holdent råde for og med det.

Biskoppen skriver: «I det væsentlige må jeg afgive mit votum til gunst for plejefaderen imod sogneforstanderskabets flertal; i det jeg antager, at det værgemål, sogneforstanderskabet tilegner sig over de udsatte børn, ikke kan gå videre end til at kræve en forsvarlig behandling af børnene, hvilken i henseende til spørgsmålet om undervisning og konfirmation må finde sin målestok i landets lov og ikke kan bestemmes efter forstanderskabets skøn om, hvad der er det bedste, medens det vel, når det er utilfreds med børnenes opdragelse, kan være berettiget til at opsigte kontrakten og anbringe dem andensteds.

Som følge heraf må det vel kunne have været forbudt plejefaderen af sogneforstanderskabet, ikke som værge, men som skolekommission, at udtage den 12årige dreng af byens skole, hvis det skete for at lade ham undervise privat, men lige som sogneforstanderskabet ses at have taget i betænkning at exequere (udøve) et sådant forbud, således må det også anses for lidet ønskeligt at forbyde forældre dette, når barnet sættes i en skole, der så meget som den her omhandlede ligner en almindelig almueskole, da sagen derved bliver en overflyttelse fra en skole til en anden [mere] end en udtagelse af skole, og det mangler her kun, at den omhandlede friskole, der

bestyres af en seminarist, skulde have den ret, som t. e. friskolen i Dalby, at de børn, som søge den, derved skulle anses for at have fyldestgjort forordningen.

Med det yngre barns skolegang vil sogneforstanderskabet kunne udøve den lovlige kontrol ved halvårseksamen, og hvad konfirmationen angår, vilde det være den største urimelighed at forbyde en plejefader, som har løst sognebånd, at lade barnet konfirmere hos sin og familiens sjælesørger, medens også i denne henseende den eneste form for sogneforstanderskabets indflydelse måtte være den at sætte barnet i pleje hos en anden.»

Den 31. Jan. 1860 traf så ministeriet afgørelsen, og det tiltrådte helt og fuldt bispens forslag til afgørelse, så at den blev et led i beviserne for, at kultusminister *V. A. Borgen* var en udmærket skolemand og friskoleven, og at det rottvitske ministerium «var visselig velsindet mod folk og frihed». Få dage efter opløstes ministeriet ved Rottvits død (8. Fbr.).

Da det såvel i bispens indstilling som i ministeriets afgørelse hedder, at «med det yngre barns skolegang vil sogneforstanderskabet kunne udøve den lovlige kontrol ved halvårseksamen», så mødte nu et par skolekommissionsmedlemmer fra Ringe i nogle år i Rudme friskole ved examen; de turde ikke betro det til de herrer ene.

Alt som tiden løb, øgedes børnetallet i skolen. Der var begyndt med 12, nu i 1860 var det steget til 35. Det var derfor tiden, at den fik sit eget hjem, og det blev rejst. Et par mænd havde 1845 købt en lod af Johan Knudsens gård i Rudme og delt den. Den østlige part var bleven bebygget samme år, men

den vestlige var der endnu ikke bygget på. Nu købte Hans Jørgensen den og lod den bygning opføre, som hosstående billede viser.

I grundstenen under bygningen nedlagdes en kapse, hvori bl. a. en messingplade med følgende indskrift:

Friheden tro i krig og fred,
sandheden tro i kærlighed,
livet tro i alle dele
det er kærnen i det hele.

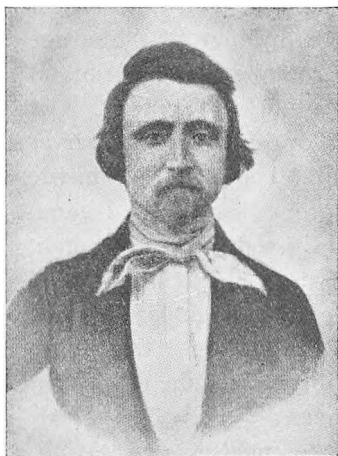
Rudme friskole 1860.

Huset stod færdig til at tages i brug i efteråret 1860, og det indviedes i Oktober ved sang og ved tale af Birkedal, Schørring, Kr. Køster (den gang i Ryslinge) og Eskesen.

Birkedals tale var lagt over ordsproget: nu sidder vi alle vel, sagde katten, han sad på flæsket, og den var i det hele munter og skælmsk. *Køster* mindede om den græske sanger Orfeus, der sang, så stenene

kom dansende til bys, noget, han blev mindet om ved denne skoles bygning. Han bad godt for fuglen i vort bryst: lad den ikke dø! —

Kort efter, den 13 Novbr., holdt Eskesen brullup. Bruden, *Karen Marie Nielsen*, var født i Vester Egense den 24 Juni 1837, og brulluppet stod i Asperup hos præsten Mads Melbye, som hun tjente for stuepige. Under stærke åndelige brydninger, som hun havde

Morten Eskesen og Marie Eskesen.

gennemlevet, var Melbye bleven som en fader for hende. Hun var nu bleven dem alle kær i præstegården for sin hjærtensgodhed og sin huslige dygtighed. Eskesen vandt her en trofast og god kone, og friskolekredsen en god moder.

Dagen efter brulluppet drog de ind i det ny hus, og på dørtærskelen udbød hun: «Gud ske lov! vi har et hjem!» Men det kunde ellers lade skralt nok,

for da de kom op næste morgen, og hun skulde tænke på davren, var spisekammeret fuldstændig tomt. Dog, Eskesen søgte til Gud i bøn, og da den var ude, gik døren op, og Ane Kirstine, Eskesens hidtidige madmoder, kom ind med en ordentlig føring. Hun havde nok kunnet skønne, hvorledes sagerne stod, og hun tog sjælden lang betænkningstid.

Hvor godt skolen end havde havt det til huse hos Hans Jørgensen, så viste det sig dog at være end bedre, at den selv havde et hjem. Dertil kom, at medens Eskesen tidligere havde hjulpet til i Sødinge højskole, fik han nu ved børnetallets vækst nok at gøre hjemme og opgav så turene til Sødinge. Det var da en god og rig tid, der oprandt. Næsten hver dag mødte forældre, især mødre, i skolen. De havde deres bindehose med, og fingrene var flittig i gang, mens de hørte på og frydede sig ved undervisningen. Tit undrede de sig over alt det, deres børn fik at høre, og som de ikke havde hørt noget af i deres skoletid og for en del heller ikke siden. Det måtte lønnes, og mangen gang medbragte de da et tilskud til Marie Eskesens spisekammer.

Men var det alligevel ikke med nogen grund, sogneforstanderskabet i Ringe havde ytret tvivl med hensyn til, om børnene blev således undervist, at de kunde klare sig hos præsten, når de skulde til forberedelse til konfirmation?

Ja, lad os tilstå det; her var et «svagt» punkt. Ramseriet var gængs ikke blot i skolerne, men også hos præsterne; og om Birkedal end kun krævede *salmerne* lært udenad, så satte han dog så store lektier for både af disse og i lærebog og bibelhistorie, at det blev strængt nok for børnene. Dertil kom, at

mange af dem efter gammel vane ikke vidste andre måder at lære det på, end ved at lære det udenad. Birkedal kunde i taler og foredrag udtale sig meget skarpt mod ramseri, men det tog åringer for ham at lære selv at gøre efter sine egne ord. Men folk turde ikke gå til Birkedal, når det blev til plagende for børnene. Så kom de til Eskesen, at han skulde være mellemmand, og han måtte da til Birkedal. Han kaldte det hele en misforståelse. Imidlertid kom det Eskesen for, at han ikke var helt uskyldig i misforståelsen; i det han nemlig kunde skamme børnene ud, når de ikke ordret kunde fræmsige ord som Joh. 3, 16: «Så elskede Gud verden osv.»

«Jeg kan ikke», sagde Eskesen, «være med til at skamme børn ud, fordi de ikke i et givet øjeblik kan fræmsige et sådant ord, som derved bliver kun genstand for forfængelig ære og skam. Er det ikke at bringe fræmmed røgelse på alteret?»

Enden blev da, at Birkedal gav ham lov til at sige til vedkommende, at han, som det efter loven var hans skyldighed, brugte lærebogen, men han ønskede ikke tvungen udenadslæren af børnene.

Det var i disse tider *Holtebødkeren, Hans Jørgensen*, fik åbnet for sit forråd af folkeviser. Han var født 1794 i Gislev Sølt. Tidlig måtte han ud blandt fræmmede, men han tog lære, hvor han kom. Han lærte siden bødkerhåndværket og blev så mejeribødker på Sandholt. Over 100 folkeviser skal han have kunnet på de tider, og en gang sang han, blot med et lille pusterum, fra kl. 6 aften til 6 morgen uden at synge samme vise 2 gange. 1825 fæstede han den ene Holtelod i Rudme og byggede der det hus, hvor han skulde leve, til jærnbanen blev anlagt, og huset

måtte flyttes. Han var en nævenyttig mand. Foruden at være bødker, var han drejer, gørtler, bøsse­mager, skærslipper, klinker osv. Men folkeviserne forstummede på hans læber, da han blev vakt. Da friskolen begyndte Mikkelsdag 58, var tre af hans børn blandt de 12, skolen begyndte med, men en del pietisme hængte dog stadig ved ham, og de gamle viser

Holtebødkeren.

var af de ting, et Guds barn ikke skulde befatte sig med; og få eller ingen vidste, hvad skat bødkeren sad inde med. Det blev hans børn, der først røbede det, i det de havde næmnet visen: Vorherre skabte himmel, og han skabte jord. Men først 1861 gik der rigtig hul på posen. Han sang for Eskesen og Jensen fra Vejle visen:

Hellig Morten sig satte på bredigen sten,

og han sang den på en ældgammel folketone. Eskesen udtødede visen for ham og gav ham den således forklaret tilbage, først til undring, siden til frigørelse for bødkeren, der lærte, at fædrenes åndelige efterladenskaber ikke er det bare Fandens værk, men folkeåndens eje, om det end tit findes i støvet og irret stand. Mange flere folkeviser kom nu frem og blev optegnet af Eskesen.

Holtebødkeren beholdt sin åndsfriskhed til højt op i årene. Flittig var han ved sin gerning til daglig, men gjerne vilde han med, når der var noget godt at høre, og kærligheden til den skole, som havde hjulpet ham og hans børn så godt, holdt sig. Det så man grant 1877, da den nuværende skolebygning blev rejst. Han var da gammel og ævneløs, men han vilde alligevel være med at yde noget. Han kom da med en træspand, han selv havde gjort; den var vindskæv og ujævn, for bødkeren var nu næsten blind, men den viste med alt dette hans varme sindelag for skolen. Han døde 1881.

Der var liv i og livligt om Rudme. De unge, ugifte friskolelærere fra egnen samledes tit her, især i ferierne. Der kan nævnes *Kr. Appel* i Ryslinge, *P. Olsen* i Lunde, *Diderik Johansen* i Højby, *Lebæk* i Ferridslev og *Mads Hansen* i Trunderup. Der var æmner nok at drøfte, både fra skole-, kirke- og folkeliv, og der var sange nok at synge, ikke mindst folkeviser. Grundtvigs: *Kæmpeviser til skolebrug* gjorde her god nytte. Også ved juletræerne, der med friskolen holdt sin indgang i Rudme, sås tit flere af disse gæster.

Men også andre end friskolelærere kunde finde vej hertil. Nævnes kan: *Anders Tange*, Gæstev, *Peder Jensen*, Trunderup, og *Mads Hansen*, Hundstrup, bondeskjalden. Han kom for at lære en friskole at kende, og han følte sig tiltalt af, hvad han hørte og så. Også af almueskolens lærere kunde man træffe et par, *Jesper Jensen* i Vejle og *M. J. Lomholt* i Vøjstrup, især den første. Det var da også ham, der på skolemødet i Odense i pinsen 1862 turde træde op som friskolens ven og forsvarer. Han lod sig ikke

kyse af brølet: «smid ham ud!», der dog ellers lød hampert nok.

Større møder i det fri kom også i gang. På Inge-manns 70års dag, den 28 Maj 1859, var der møde i Hans Jørgensens skov i Rudme, hvor Birkedal og Schørring holdt gribende taler. Samme dag var det, at danske kvinder overrakte Ingemann guldhornet. Han udsendte da til friskolerne og til sønderjyske læselag sine historiske romaner som gave med følgende påskrift:

På folkets krønikehylde
disse sagn og kvad fandt ly.
Med kærligheds-guldhornets fylde
de nu flyve til land og by!

B. S. Ingemann.

I mange år fandtes disse bøger i Rudme friskole og nyttedes flittig; nu er de sagtens for længst oplidt.

1860 var der skovfest i Gultvedholms skov, næste år i Peder Pedersens i Volstrup osv. Ved disse fester var Birkedal gærne taler, men Eskesen var også af de ydende; han mødte med sange, han har jo som bekendt en poetisk åre. Beværtningen ved disse fester besørgedes af folk selv ved hjælp af medbragte madkurve, så de var ikke så kostbare, som de var fornøjelige og opildnende.

Om efteråret 1863 var det i gære at hjælpe Eskesen til at blive ejer af huset, han boede i. Hans Jørgensen bød ham billige vilkår. Halvparten af købesummen, 2000 rd., måtte stå uopsigeligt og rentefrit, mens han havde børn i skolen, dog således, at han skulde lade eftermanden få huset på samme vilkår, om han flyttede bort. Friskolefolkene, der havde hjulpet til med opførelsen af bygningerne, vilde til-

vejebringe de næste 2000 rd. Men da det kom til stykket, vilde Eskesen ikke lade sig binde fast ved hus og jord, hvorfor sagen trak i langdrag, og imidlertid kom der bud efter ham anden steds fra. Før det kom til flytning, skulde tunge tider oprinde.

Eskesen havde med iver taget del i *Danevirkeforeningens* oplysningsarbejde. Dens virke havde gået ud på at få sat skel mellem Danmark og Tyskland ved Ejder; men det skulde gå anderledes. Ved budskabet om Frederik 7 død lagde der sig en bange anelers havgus over landet; turde man vente og håbe! — Og det trak sammen til uvej, og jubilæerne blev lagde til side: *Norges* for sin grundlov, *Sveriges* for sit sambånd med Norge, og *Danmarks* for skoleloven af 1814. I Rudme havde man holdt sørgefest ved kongens død, ikke mange måneder efter kunde man høre kanondrønene for Dybbøl.

Da de unge karle kaldtes til tjeneste i hæren, blev det skrall med lærere i friskolerne. Eskesen måtte til at gøre tjeneste også i Lunde friskole, hvor Olsen var indkaldt. Han fik en sønderjyde, *Nikolaj Dam*, der den vinter var på Kolds højskole, til hjælp. De var 3 dage om ugen hvert sted, Dam havde de yngste og Eskesen de ældste børn, og således gik det til 25 Maj 64, da Eskesen rejste fra Rudme.

Det var fra Odense, der kom bud efter ham. Her var bleven begyndt en lille friskole, men det kneb med at få den i en god gænge. Så vandt den tanke styrke, at man skulde se at få Eskesen derud, så kunde de i Rudme, hvor forholdene var fastere, få den, de havde i Odense. Kold, nu i Dalum, var især virksom til at skynde på, i det han mente, at han og Eskesen gensidig skulde støtte hinanden, når de blev

så nær nabo, og han tillige gjerne vilde have frikolen i Odense til at gå. Og enden blev, at byttet fuldbyrdedes.

At *Jens Jensen*, læreren i Odense, var kommen i friskolens tjeneste skyldtes hans formand i Odense og eftermand i Rudme, Olesen, og derfor må der indskydes lidt om ham her.

Jens Olesen er født i Fjenneslev ved Sorø den 29 Fbr. 1840. Han kom 14 år gammel i lære på Alsted mølle i nabosognet og var her i tre år. Han fik derpå plads hos møller *Knudsen* på Frederiksberg mølle ved Sorø og sluttede sig meget nær til familien, så man forstår let, at han flyttede med *Knudsen* til Høve mølle, som denne købte et halvt års tid efter. Her var han i 3 år og kom i disse en del sammen med lærer *Christensen* i Høve. I disse år modtog han den første påvirkning af det grundtvigske livssyn og fattede beslutning om at blive lærer. Hans mor blev meget bedrøvet, da han meddelte hende sin beslutning, og bad ham opgive det, men der var intet at ændre derved. Han kom nu til Blågårds seminarium og tog fat på arbejdet med den iver, der var ham egen, men han blev her kun et års tid og tog ikke eksamen. Vistnok på forst. Tangs anbefaling kom han til Kerteminde til *Dalsgård Petersen*, som her havde en friskole. Under hans stærke påvirkning og som hans medhjælper blev *Olsen* nu en ivrig friskolemand, der straks var rede til at vinde proselytter. Den, der først fik dette at mærke, var hans bedste kammerat på Blågård, lolliken *Jens Jensen*. Der blev som følge deraf en livlig brevveksling mellem dem; ja da *Olesen* skulde springe soldat, fik han *Jensen* til Kerteminde som afløser.

I Odense fattede *Olesen* den plan at sætte en

skole i gang deri byen mage til Dalsgård Petersens i Kerteminde, men krigen hindrede ham deri. Han fik da Jensen dertil, mens han var i krigen, men denne kunde ikke magte forholdene, og så var det, byttet kom i stand med Eskesen, og han kom til Rudme. Eskesens kone og børn blev boende i Rudme sommeren over, mens Hans Jørgensen overtog avlingen. Han solgte siden huset til sin karl Hans Johansen, men skolen vedblev at være der til huse.

Jensen kom på kost hos Marie Eskesen. Han var en meget mere punktlig natur end Eskesen, og der blev altid begyndt på klokkeslættet, noget, der ikke havde været Eskesens styrke. I sommerens løb opstod der imidlertid et vist spændingsforhold mellem Eskesens og Jensen; det gav sig udslag i, at Marie Eskesen efter høstferien modtog Jensen med den hilsen: «Er der ingen, der har sagt dig, at du ikke skulde komme igen?» Da han under disse forhold søgte Hans Jørgensen på hånd, tilbød denne, at han kunde bo og få kosten hos dem, til Marie Eskesen flyttede. Da Hans Johansen var bleven ejer, flyttede Jensen atter tilbage og fik kosten hos ham.

Den 14 Nov. 64 var der provstevisitats i Herringe. Ved denne lejlighed var børnene fra friskolen kaldt op til Herringe skole; de skulde også efterses i sømmene. Da de var færdige, og Herringe skoles egne skulde ind, vilde lærer Petersen, der havde overværet friskolebørnenes visitats, lukke Jensen ude, men han skød døren op og gik ind; havde Petersen hørt friskolens, vilde han nu høre Herringe skoles opvisning. Dette besøg i Herringe skole blev både det første og det sidste, friskolen aflagde der.

Imidlertid skulde Jensen være soldat, medens

Olesen var ledig efter sin permission, det var da naturligt, at han kom til at løse af i Rudme, og dette skete så til Maj 1865. Der var på de tider 34 børn i skolen, 19 i ældste og 15 i yngste klasse. Deraf var de 14 fra Herringe sogn, 14 fra Boltinggårdskov, 5 fra Volstrup, medens 1 er uden nævnt opholdsted.

Om Jensen kan tilføjes, at han efter endt tjeneste atter tog på seminariet og fik skolelærereksamen. Siden tog han embede i den offentlige skole, og han virker i dens tjeneste endnu som lærer i Skovby ved Bogense.

Jens Olesen

tog fat med frit og frejdigt mod. Børnene kunde han tiltale og sætte i virksomhed, men forsømmelseslisten — den gik al køds gang, hvad der også kan være det samme; men rart havde det været, om der vedblivende havde været ført en ordentlig protokol over børnene, deres forældre og hjemstavn, men det undlod han også.

Det blev kun stakket tid, Olesen kom til at holde skole i huset af 1860. Ejeren, Hans Johansen, tog nok en lejer ind; huset kunde rumme det. Det var en, der først havde været kontorist på Hvedholm og siden færge- og kromand i Bøjden ved Fåborg. Han hed Nissen og var kendt med degnen i Herringe. Da færgefarten fra Bøjden til Fynshav på Als var ophørt efter Sønderjyllands afståelse, og hans forretning derfor ophørte af sig selv, søgte han et alderdomshjem og fandt nu et sådant her. Nissen og madammen var skikkelige folk, men næppe meget derudover med undtagelse af, at de var til vens med lærer Petersen i Herringe. Deres lejlighed var kun ved en tynd væg skilt fra skolestuen, og der var Olesen nu ikke vel

til pas ved at holde skole, og følgen blev da, at skolen atter flyttede over i Hans Jørgensens havestue, hvor den først havde været til huse; men heller ikke der skulde dens dage blive mange.

J. Olesen havde i Kerteminde trolovet sig med skipper *H. Storms* datter, *Jakobine Pauline Storm*. De ønskede nu at giftes, og der måtte da tænkes på større Lejlighed. Hans Jørgensen søgte da at købe det gamle skolehus tilbage, men Hans Johansen var ikke til sinds at sælge, og der måtte atter tænkes på at bygge.

Der blev købt en jordlod i Herringe skovhaver, den næstførste fra Rudme grund, kun et par hundrede alen vest for den tidligere skolelod, og her blev i Sommeren 1866 bygget et hus. Hans Jørgensen «satte» pengene, og Olesen fik skødet. —

Jens Olesen og Povline Storm holdt brullup i Kerteminde den 5 Avg. 1866, og de fæstede så bo i deres eget, ny hjem nede ved skoven, der den gang gik nær ind ved huset. En have blev anlagt for ved, den blev indhegnet med ligusterhæk og rønnetrær og mod syd prydet med 3 birke. Skoleloddens, der var af mager jordbund og dårligt skøttet, fik han snart i god stand, og adskilligt nyt blev prøvet. En høst såede han således stubroer i rugstubben, og dem hjalp vi børn ham så at trække op en dag hen på efteråret. Men hans virketrang fandt ikke ved skolen og jordloddens tilstrækkelig tilfredsstillelse, mangt og meget tog han fat på. Han blev en af lederne for den ny skyttekreds, der blev skilt ud af Ringe og fik sit hjemsted i Herringe. Han bandt bøger ind og gjorde det godt. Han var med at få en sangforening i gang, som havde sit øvelseslokale i Herringe skole

Rudme friskole af 1866.

og havde den ny lærer, Creutz, til leder. Han fik en brugsforening i stand, havde dens vareoplag hos sig og var dens uddeler. Mølleren i ham var heller ikke gået helt under. En husmand i nabolaget, Mathias Halvorsen, havde en håndkværn. Den købte Olesen, fik bygget et lille tærningformet hus om den i et hjørne af haven og fik en lille vejrmølle sat oven på, og nu kunde han male sit eget korn og somme tider

Lærer Jens Olesen og Povline Olesen.

en posefuld for en eller anden nabo, men lidsomt gik det ikke.

Men hvorledes gik det under alt dette med skolen og skolearbejdet? Meget vel! Olesen var en dygtig og ihærdig lærer; lidt hård til tider, kan hændes, men vi børn holdt ad ham. Men forholdet overfor omverden og præst ændredes stærkt i hans tid. Camradt er endnu 1867 velvillig. Han skriver i skoleprotokol-

len: «Ved examen den 25 Oktbr. havde jeg lejlighed til at bemærke, at skolen, hvad indenadslæsning angår, har gjort god fræmgang, at svar i chor kan være ret god for at vænne børnene til at svare, men selvtænkningen befordres ved oftere at lade det enkelte barn gøre rede for sig selv. Skolen ønskes fræmdeles god fræmgang.»

Men ved de samme tider dør lærer Petersen i Herringe, og hans eftermand *Asmus Diderich Creutz* var af en anden støbning. Flere hjems børn fra Herringe havde gået i friskolen, fordi Herringe skole havde været for elændig og barbarisk, de søgte nu hen, hvor de hørte hjemme. Dette kunde med lidt «hjælp» nok gøre noget til at sætte skel mellem skolerne, og dette skulde netop komme til samme tid.

I September 64 havde pastor Birkedal bedt Gud give Kristian 9-et dansk hjærte, «om det er muligt». Han blev afkrævet en forklaring, men ellers fik det lov at gå. Men da han så i rigsrådet næste år optrådte meget stærkt mod regeringen, fik han sin afsked. Menigheden, der havde samlet sig om ham for hans kristelige forkyndelse, vilde ikke slippe ham for politiske affærers skyld, og enden blev da, at en frimenighed blev dannet «indenfor» folkekirken, og Nazaretkirken blev bygget. Men spørgsmålene, om det var med rette, regeringen havde givet Birkedal afsked, og om menigheden var inden eller uden for folkekirken, vakte et vældigt røre, der nåede ud over det hele land.

Biskoppen lod efter tilhold fra højere steder præsterne vide, at de ikke skulde indføre de kirkelige handlinger i kirkebøgerne, Birkedal udførte. Men Birkedal og hans «tilhængere», som de nævnedes,

vilde ikke vige af fra det, at han fræmdeles var præst i folkekirken, skønt han ikke var sognepræst, og de indgav et andragende til rigsdagen om en formelig anerkendelse. Men tiden gik, andragendet blev ikke imødekommet, og striden fortsattes landet over. Da forelagde *ministeriet Frijs* først i året 1868 selv et lovforslag om ordningen af dette forhold. Men nu mødte 6 af Danmarks bisper og 800 af Danmarks præster med en adresse imod valgmenighedsloven, som de bad folk underskrive. Camradt havde altid set skævt til loven om sognebåndets løsning, nu måtte han i virksomhed for at få sine sognebørn til at skrive under her. I udsagnet Gæstelev fik han ingen til at underskrive, det afværgede Anders Tange ved sin indflydelse og veltalenhed. Men i Herringe sogn fik han bedre held. Her var det Olesen, der trådte op mod adressen og præsten, men kun et mindretal fulgte ham, og Camradt fik mange underskrifter.

Denne kamp åbnede sognepræstens og mange andres øjne for, hvad det var for en ukrudtsplante, der var vokset op i friskolen. Det var sektvæsen og opsætsighedsånd, der rådede i den, og i lange tider blev nu friskolen og dens børn regnede for undermålere; man trængte ikke til undersøgelse, man *vidste* det.

Havde man imidlertid *set efter* i steden for *at vide det*, vilde man have set, at Olesen fik adskilligt godt til at gro op. Et efterdømme vil vise det. Han fik gymnastik og idrætter således i gang, at vi i fritiden selv tog fat med lyst og kraft. Og her må det nævnes, at vi havde en udmærket tumleplads i *Hans Madsens* skov, der stødte lige op til skolen; ejeren havde givet os et «friherredømme» over den. En bog

med anvisning til at øve en del idrætter fandtes i Olesens eje, og den blev flittig udnyttet. Vi «sprang buk», «smøgede hjul», «vendte steg», «byggede babelstårn» osv. osv. Ja vi skoledrenge dannede til sidst en hel lille forening, „*De gamle*“, for at vi ret kunde drive sagen. Og i «Lars skræders Frederik» havde vi en udmærket formand.

Men hvem vidste om det, og om de havde fået det at vide, hvad vilde de have regnet det. Det smagte for meget af «den personlige skole» for at bruge et nutidsudtryk, og det var kundskaber og færdigheder, man spurgte efter. Og heri stod det sølle til i friskolen. Det var bevisligt, at vi skrev retsskrivning meget dårligt, «for vi brugte den Rask-Petersenske», at vi ingen «religion» havde, ti vi kunde intet på ræmse, ja havde ikke engang en lærebog; at vi sang dårligt, for vi brugte talnoder. Ja sådan kunde vi længe blive ved. Kort, vi var undermålere. Og den ny præst, der kom til Herringe efter Camradts død 69, han kunde end yderligere bekræfte vor ringhed.

Børnetallet var i denne tid kun lille; stadig under 30, og lønnen kan da sagtens ikke have været stor. Gængs var: husmænd ydede 4 rd. og gårdmænd 8 rd.; men der var jo dem, der ydede mere. Olesens havde imidlertid selv fået 2 børn, Hans, født d. 30 April 1867, og Marie, født 6 Jan. 1869. Dog var det ikke de små kår, der gjorde, at han rejste, men et foretagende, han indlod sig i, men ikke kunde føre til ende. I nabolaget var tømrersvend *Jørgen Andersen* fra Dømmestrup kommen til at arbejde, og han og Olesen besluttede nu i fællig at bygge en mølle med savværk. I Olesens mark var der, syntes de, en passende plads, og hurtigt blev der lagt hånd på værket.

Men da der skulde rejses penge, viste der sig slemme vanskeligheder for Olesen. Da han købte jord og byggede hus, havde Hans Jørgensen sat 2000 rd. rentefrit deri. Hidtil havde han ikke haft papirer på pengene, men da der skulde bygges mølle, krævede han det. Sagen var, at folk på egnen syntes, at en mølle på det sted aldrig vilde kunne svare sig, og Hans Jørgensen var af samme mening. Men gik mølleren Olesen fallit, vilde friskolelæreren Olesen også være fallit, og de penge, H. Jørgensen havde sat i skolen, for at den kunde gå, være ødt, og skolen ødelagt. Olesen på sin side havde forstået det, som pengene, H. Jørgensen havde sat i skolen, var hans, når han blev og røgtede den. Men skulde de 2000 rd. tegnes som 1ste prioritet i huset, vilde han ikke kunde skaffe sig penge til at sætte i møllen, og han stod da som den, der såre ubesindigt havde indladt sig på et foretagende, han alligevel ikke kunde være partner i, og så besluttede han sig til at rejse.

Han kom over til Nordsjælland, og om hans færd derovre skriver gmd. *Rasmus Kristensen* i Ramløse: «J. Olesen har efterladt sig et godt minde. Vi, hans venner, husker godt den livfulde og virksomme mand i de trange kår. 1870 kom han til *Vejby* og begyndte en friskole. Kort efter flyttede han til *Ørby*, men var lærer for den samme kreds, til den hørte op 1871; da blev han lærer ved *Freerslev* højskole. I *Vejby* oprettede han den første skyttekreds her på egnen, hvortil de mest opvakte fra nabosognene sluttede sig. I højskolen fik Olesen det lige så knapt som i friskolen; det var banebryderarbejde den gang, især her på egnen.» Trods «utrolig nøjsomhed» fra forstanderens og Olesens side måtte *Freerslev* højskole

lukke i 1875, og Olesen måtte nogle år atter tage fat som møller, men i efteråret 1880 fik han plads som hjælpelærer i *Øster Svenstrup* skole i Hanherred, og her virkede han til sin død d. 16 April 1883. I den korte tid, han var i Hanherred, fik han beboerne til at fatte mod på træplantning og havebrug, så adskillige smukke haver står nu som minde om ham. Hans hjærtensgode og trofaste kone overlevede ham ikke længe, hun døde den 5 Decbr. 1885 på Falster.

Før Olesen rejste fra Rudme, solgte han sit hus til Jørgen Andersen, og hos ham kom skolen så til at sidde til huse i en række år, og når kårene var så ringe, at den skulde være indsidder, kunde den næppe få en bedre vært. Han var som en konsulent for læreren.

Man var altså brat kommen til at mangle lærer og måtte være glad ved at få en «midlertidig». Det blev

Peder Pedersen

fra Brangstrup. Han var født den 24 Marts 1851 og gik i førstningen af sin skoletid i Brangstrup skole, men i de sidste $1\frac{1}{2}$ år i Ryslinge friskole hos Appel, og han blev konfirmeret af Birkedal. Da nogle år var gået, kom han til Appel i forberedelse til lærer $\frac{1}{2}$ år, og havde nu været på Dalum højskole som Kolds elev. Han hører altså til Kolds sidste hold elever, i det Kold døde 6 April 1870.

Peder Pedersen kom da til Rudme og skulde prøve at være lærer. Forårseksamen stod for, og han forberedte sig og børnene til den med stor iver og omhyggelighed, blandet med passende ængstelighed. Men da dagen kom, var præsten syg, og de to menige skolekommissionsmedlemmer, Hans Jørgensen og

smed Johan Kristiansen i Herringe, mødte ene. H. Jørgensen agerede formand, og eksamen forløb let og muntert. På samme sæt gik forresten sommeren, og til høst snørede P. Pedersen sin ransel. Han sidder nu i *Søllinge* friskole, som han har forestået, lige siden den blev oprettet.

Lavrids Jonsen.

Alt ved Olesens bortrejse havde man sat sig i virksomhed for at få en «fast» lærer. Man havde søgt Appel på råd, og han henvendte sig til folketingsmand *Sofus Høgsbro*, der gik ud til forstander *J. T. A. Tang* på Blågård, der den gang havde et godt navn på sig. Tangs blik faldt på eleven L. Jonsen; og en dag i April kaldte han ham ind på sit kontor og spurgte, om han ikke kunde have lyst at tage til Fyn som friskolelærer, når han var færdig med eksamen. «Jeg tænker mig netop, det er en plads for Dem.» Jonsen svarede straks ja.

Lavrids Jonsen er født den 27 Avg. 1850 i He ved Ringkøbing. Det var et hedesogn og var kun lidet kendt ud over landet. Han fortæller selv derom: Da jeg i halvfjærserne kom til Fyn, og man spurgte mig, hvor jeg var fra, var der ingen, der anede, hvor He lå, undtagen de enkelte, der havde rejst med toget i Vestjylland. Når jeg til dem sagde: «kan I ikke huske, I kom til en holdeplads, der bestod af et skibsruf, der var opstillet på en lyngknotte?» kunde de udbryde: «Jo, kors bevares! er det He!» —

Der var kun små kår i det lille boelssted øster ude i sognet, men børn var der rigdom af. Bitte Lavrids kom derfor tidlig ud at tjæne for sit brød, kun syv år gammel. Han tjænte først 2 år på en

hedegård, siden 6 år på en gård oppe i kirkebyen. Hans madmoder her gav ham siden det skudsmål: «Af alle drenge, vi har haft, er du den, der spiste mindst». Han var da heller kun en «bitte kål», bleg-næbbet og med ringe kræfter. Så havde han det ved sig, at han brugte munden. Mugede han i stalden eller gik i marken ved køerne, faldt han i tanker og prækede for dem. Til andre tider sang han, «så de gjall øwe mosser å kjaer». Køerne hørte roligt på ham, men siden skulde han få mere agtpågivende tilhørere.

Da han blev konfirmeret og ikke længer kunde blive der i gården, fordi han var for lille til at være karl og for stor til at være vogterdreng, fik han lov til «at komme til bogen». Han kom da på *Staby* højskole, som uddannede unge mennesker til biskolelærere. Det var i Stabys gode tid. *Josef Albrekt Sørensen* (1827—1900), der var en søn af pastor Sørensen i Solbjærg på Mors, og som døde som provst i Jerslev, var forstander, og *S. P. Jensen*, død som skoleinspektør i Neksø, var lærer ved skolen. Ved deres sang og tale åbnede der sig for ham en verden, så rig og skøn, som han aldrig før havde drømt om, og det blev ham klart: „*han måtte være lærer*“. Men det kom til at knibe; hans forældre havde ikke råd til at holde ham fræm, og i sommeren 1868 gik han så fra dør til dør i He i 6 uger og bad godtfolk hjælpe sig med et lille lån, men de gode vestjyder klemte hånden fast om pungen, og det tegnede til stranding. Men da trådte en fjærn slægtning, den brave *Peder Lavridsen Færge* til, og skuden kunde søge rum sø. Han kom til Blågård seminarium, og der var værd at komme i de dage, ti blandt lærerne

kan nævnes: *Rørdam* (senere biskop), kand. theol. *Niels Lindberg*, professor *Lorenz*, dr. *C. Jessen* og landinspektør *Andersen*.

Efter 1¹/₂ års ophold tog han skolelærereksamen med en ret god førstekarakter, og han var derfor heller ikke fri for at føle sig lidt stor, da han om eftermiddagen kom fra professor Holbech med sin demissionsattest i lommen. Da han mødte fabriksarbejderne, tænkte han: «Hvad er I! Her er jeg, og jeg har attest for, at jeg er noget». Det var derfor ikke underligt, at han blev lidt forarget, da man ikke brød sig om at se attesten i Rudme, da han kom dertil, men sagde: «den kan jo ikke nytte os noget. Det kommer an på, om du kan holde skole for vore børn, så vi kan blive glade for dig.»

Jonsen havde, som før nævnt, allerede i April lovet at komme til *Rudme*. Han havde på Staby og af de folk, han daglig færdedes iblandt i København, hørt så meget om Kold og de fynske friskoler, at lysten var vakt til at lære dem nøjere at kende; derfor sagde han ja til kaldet fra Rudme og det med glæde. Imidlertid fik han snart betænkeligheder. Han søgte gode venner om råd og deriblandt tryggest sin vært, skolebestyrer *Rosendal*. Denne svarede ham, at i en så alvorlig og vigtig personlig sag var det ikke godt at give andre råd, der måtte han selv træffe afgørelsen. De andre svarede noget lignende. Så blev han ræd og søgte Tang med sine betænkeligheder. Han søgte at sætte mod i ham, og da det ikke vilde batte, fik Jonsen en Løvrday aften følgende frist sat: «ja, nu kan De betænke Dem til Mandag; vil De så ikke, sender jeg en anden; for jeg har lovet at sende dem en derover».

Det slog hovedet på sømmet. «Den anden eller de andre» kendte han og vidste, at ingen af dem havde forståelse af eller respekt for friskolegerningen. De vilde gøre skade; det vilde han dog selv i hvert fald ikke gøre.

En varm avgustdag rejste han så til Fyn uden at være synderlig tynget af flyttegods. Han kom til kørende med en fragtmand fra Højby til Ringe, og derfra gik rejsen videre til fods. Snart vandrede han ad Kellerup—Volstrup-gyden mellem levende hegn. Den var lang — skrækkelig lang, og grim — gruelig grim og hvert menneske ukendt. Humøret stod ikke højt. Endelig nåde han gennem Volstrup og nåde holtmedens. En pige står ved dammen uden for smedjen og vander kør, det var smedens datter Grete. Hun så da så rar ud, at han vover sig til at spørge hende om vej til friskolen i Rudme. I det samme farer smeden ud af smedjen så sort, som en smed bør være.

«Det er da vel ikke den ny friskolelærer?» buser det ud af ham. «Ja så kom med ind», siger han, da gætningen viser sig at være rigtig, og snart sidder han bænket i *Hans Jakob Alsings* stue, hvor samtalen hastig gik så livligt, at al den tidligere forsagthed var som bortblæst. Han følte, at han var mellem venner, og at det er godt at møde ven på vej.

Til middag sad han ved Hans Jørgensens bord og langede sammen med husbonden og folkene til boghvedegrøden, det stegte flæsk og til tredjeret rødgrød. At husets søn lod denne ret gå sig forbi, fattede Jonsen ikke; men da han i følge med Hans Jørgensen om eftermiddagen havde været omkring og gæstet flere af friskolens hjem, havde han dog en gryende

forståelse af, at det kunde have en noget rimelig grund.

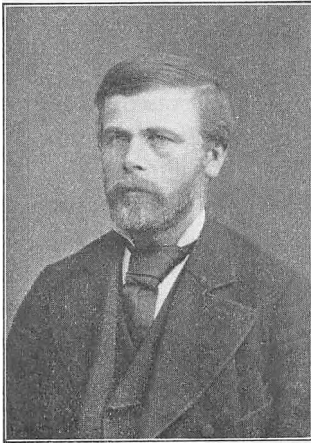
Det var en Onsdag, og Søndag efter holdt de møde i skolen for at tales ved. Alle forældre var mødt. Jonsen udtalte: «Forord bryder ingen trætte, derfor vil jeg sige jer, at jeg kommer, fordi Tang har sendt mig. Jeg vil gjerne hjælpe jer med skolen, indtil I kan få en anden og bedre; ti jeg vil ingen skade gøre jer.» Så meddelte han, at han var seminarist med 1ste karakter; men, som nævnt, der var ingen, der brød sig om at se papirerne. Han fortalte endvidere, at han var en fattig mand, som havde lånt sig fræm til eksamen, og at han som følge deraf måtte tage hensyn til lønnen, de kunde byde ham.

Så blev der en snakken fræm og tilbage, og adskillige søgte at komme uden om lønningsspørgsmålet ved at stille forskellige spørgsmål til ham. En spurgte, om han ikke vilde holde søndagsmøder for de gamle; det havde Eskesen gjort, og det var så rart. Dertil svarede han rent ud nej. Hvad Eskesen kunde gøre som en udviklet, moden mand, kunde han som begynder aldeles ikke indlade sig på. «Jeg skal til at leve og lære af livet og klare det for mig selv. I er ældre og meget mere udviklede, end jeg er; det duer ikke, når ægget vil lære hønen.»

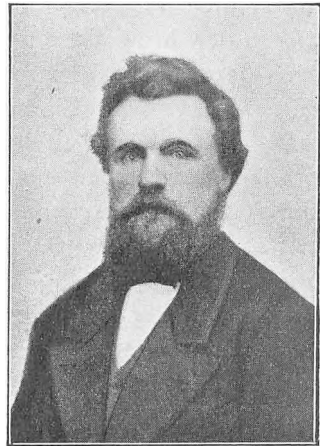
Nogen afgørende ende tyktes Jonsen ikke, de nåede til den dag, med undtagelse af, at han kunde blive for det første.

Man bør dog herved huske på, at det på de tider stod noget tarveligt til med formerne i Rudme, ja først syv år efter fik friskolen «vedtægter». Forældrene har næppe været i tvivl om, at de havde fæstet ham.

Det blev siden Jonsen fortalt, at mændene på hjemvejen havde gået og talt om ham og pengevanskelighederne ved at holde skolen gående. Og der var adskillig modløshed, for skolekredsen var kun lille, og den bestod mest af småfolk; der var kun 5 gårdmænd, og deraf var de 4 «små». Så havde én ytret, at det var en god sag, og når de blot troede på den, gik det nok. Dertil svarede en anden: «jeg tror missen

Lærer Lavrids Jonsen.

Møller Jørgen Andersen.

ikke længer, end pengene rækker«. Hertil sagde den første, at det var ingen tro.

Så begynder altså skolen under den ny lærer. Man havde jo Hans Jørgensen med, og han var trofast over for friskolen. Uden hans hjælp var den aldrig nået gennem de trange år.

Der var mangt og meget til at skrække den unge lærer. Eksamen stod for, og han tyktes, at børnene

kunde så lidt, mens pastor *Bertelsen* mildest talt ikke var nogen ven af friskolen. I sine bekymringer søgte han gode venner på råd. Først må nævnes værten i huset, *Jørgen Andersen*. Her fik han ikke blot kosten, men mangt et råd, og mangel en udviklende samtale førte de. Blandt rådene var foreløbig ét det vigtigste: gå ud til *Sara Peders*, hun skal nok hjælpe dig!

Så kom han da tit ud til *Peder Pedersen* og *Sara* på *Volstrup* mark. Han var en elskelig, grumme stilfærdig og tillige hjælpsom mand, trofast i al sin færd. Hun var et menneske med et klart og omfattende syn på børn og børneopdragelse. Hendes øjne kunde stråle og hendes lille skikkelse som vokse for hans øjne, når hun kom til at drøfte disse ting. Her var altid gode råd at finde og mere forståelse at vinde. Her var et par af friskolens bedste støtter at træffe. —

År gik, og *Jonsen* blev. Han fik stillingen kær, og i kredsen var han vel lidt. Lønnen kunde det nu heller ikke være, der holdt ham fast: 125 rd. om året og fri bolig og kost. Nå, det kunde vel hænde, at når de gamle klæder blev vel luvslidt, så sørgede unge og gamle for, at han fik ny, men fed, vil man kunne forstå, blev han ikke i *Rudme*.

Han var flittig til at besøge hjemmene og forstod at tiltale de unge i aftenskolen, og dette tilsammen gjorde, at han kunde lægge nyt land ind til friskolekredsen, *Findinge* og *Espe*.

Fra *Findinge* havde en flok unge, mest piger, i flere år søgt aftenskolen, og dette fik til følge, at *Jonsen* gæstede flere hjem der nede, så han blev vel kendt i byen. Det kan også nævnes, at *Lars skræder* fra *Rudme*, der syede flere steder der nede, havde været med til at berede jordbunden år forinden. Men

der var dog endnu et godt stykke til, at nogen skulde slutte sig til friskolen. Man var noget gammeldags i det; den ene gik ikke vel mod den anden, så var ikke bondesæd.

Dog, nu var *Kirstine Pedersens* søn, *Rasmus*, ved skolealderen, og hun vilde gerne have ham i friskolen. Men hvad vilde svogeren sige, som hun var hos? Så blev der lavet et lille komediespil. Jonsen gæstede Peder Nielsen og ledede da talen hen på Rasmuses forestående skolegang og spurgte ham så, om han vilde gå i skole hos ham, og da Rasmus svarede ja, sagde Jonsen: «gå så hen og spørg Peder Nielsen ad». Og svaret, han der fik, lød: ja gå du min dreng, hvorhen du har lyst».

Siden kom *Lars Hansens* i en slem klæmhærke. De vilde gerne have Johanne Dortea i friskolen; men om de kom over udgifterne, var der det, som var værre, hensynet til den gamle hæderlige lærer *Hahn* i Espe; ham nænnede de ikke ret vel at bedrøve. Så prøvede de at lade hende gå den halve tid hvert sted. Det var et temmelig uheldigt stude at indtage, og snart tog Lars Hansen hende da også ud af Espe skole og sagde til Jonsen: «Ja nu kommer hun, men det er, fordi *du* er lærer i friskolen».

«Tak», svarede han, «men jeg vil håbe, der ikke må gå ret mange år, før I sender jere børn til friskolen ikke for personens, men for sagens skyld». Således skete det da også.

Røret nåde nu også *Espe*, og de første, der her fra kom i friskolen, var skræder Lars Pedersens 2 ældste drenge, der begyndte på omtrent lignende måde, som Lars Hansens datter i Findinge.

Kom Jonsen vel ud af det med kredsens folk,

gik det knap så glat overfor sognepræsten; især var det religionsundervisningen, denne var misfornøjet med. Bertelsen ønskede ved eksaminerne at blive opvartet med dogmatik og at formærke en vel indtærpet lærebog, men blev kun budt bibelhistorie, og han var derfor ikke i lune. Men friskolens forældre kendte forholdene og mødte for at være til rede, om noget skulde hænde, og Bertelsen gav så fir. Når de andre fag var for, sad han gerne og udstødte nogle sære grynt, som vi ikke forstod; bag efter kunde vi så i byen få at vide, at skolekommissionen dømte, som præsten dømte, at vi stod meget ringe i alt med undtagelse af sang, men der kunde vi også råbe dem ørerne fulde.

Ved gennemsyn af forsømmelsesprotokollen der atter kom i brug, ser man, at skolegangen i det hele var god; men det kunde til stor ærgrelse for Jonsen hænde, at enkelte opfattede navnet friskole henad som «fri for skole», og det hændte engang, at en pige blev bortvist af skolen, fordi hun forsømte skolegangen.

Jonsen var stærk i at fortælle æventyr, dem fik vi mange af, men naturkundskaberne, som Olesen havde [undervist i, blev lagt til side til min store bedrøvelse. Derimod gik foreningen «De gamle» endnu et par år, indtil «olesenitterne» uddøde. Men så kom stuebøsseskydningen op. Svendborg amtskytteforening foreslog i en rundskrivelse, at skoledrengene amtet over skulde indøves i skydning med stuebøsse. Ved et friskolelærermøde i Ferridslev drøftedes sagen, og så vidt det kan ses af referatet, rejstes der ingen indsigelse mod skydeøvelserne, men nok imod, at drengene skulde møde og kappes ved skyttefesterne.

Jonsen talte djærvt mod ved sligt at vække og nære børnenes forfængelighed; og i praksis blev hans råd i hvert fald fulgt. Der blev øvet skydning, men man mødte ikke til fester.

Juletræerne var med Eskesen nået Rudme, men i Olesens tid nåde de fra en side set deres glanspunkt; han forstod i høj grad at smykke dem og omgivelserne festligt. En gang var skolestuen helt omgivet med prægtige transparenter og lignende. Men har de end dalet lidt i pragt, har de holdt sig som skolekredsens største fest. I Jonsens tid fandtes der altid gode gaver af tøj fra *Lausens* på Boltinggård, mest til «godsets» børn, men det kunde også række videre, ligesom det også har rakt længer fræm i tiden.

Årets største fest var skoleskovturen, der tiest gjaldt *Gultvedholm* skov. Her mødte børnene fra en hel kreds af friskoler. *Trunderup, Lunde, Sødinge, Ryslinge, Ferridslev, Egebjerg, Palleshave, Gislew og Rudme*. Fra Rudme var turen altid til fods, men fra skolerne længer borte kom de kørende. Der var en talrig skare, når alle var samlet, og så gik det løs. Jonsen fortalte æventyr; Appel fik en brydekamp i stand, og der blev leget og turet. Der gik ikke mange skilling til slig en rejse: vand og mælk til drikke gav *Hans Holm*, skovens ejer, og mad bragte vi selv med. De par «hvedebrøds-koner», der mødte, kunde ikke skille os af med mange skilling. — Enkelte gange var *Boltinggård* samlingsstedet, men ellers gik alt på samme vis.

Disse ture har siden stået i glans for deltagerne, og det kan gærne være, at de ikke var mindre værdifulde end de nu moderne farter til købstæderne. Er hér mere for øjet, var dér mere for selvvirksomheden.

Aftenskolen blev af Jonsen ført tilbage til det gode gamle spor. I Olesens tid var det grumme tit, der sluttedes med leg og dans. Han var selv ved at blive betænkelig derved og nok ved at vænde, for der kom så mange, der kun brød sig om komersen, og de havde ondt ved at dy sig i skoletiden. Det gjaldt om at få fat i de unge og vinde dem for noget godt, men hvad hjalp det at få flere fat, end man kunde få ørerne lukket op på!

Nu blev dansen indskrænket til få gange hver vinter.

Jonsen skriver om aftenskolen: «Disse sammenkomster i friskolen Løvrday aften hører til mine lyste ungdomsminder. Vi samlede kl. 7 og holdt ud til kl. 10—11. Og vi sang! Ja, hvor vi sang den gang, ikke alene i aftenskolen, men alle vegne, hvor jeg kom hen om aftenen. Vi sang kæmpeviser, folkesange og ikke mindst de herlige sange af Bjørnstjerne Bjørnson, som netop først i halvfjærserne blev kendt af den danske ungdom. Så fortalte jeg, som jeg kunde bedst, et og andet fra historien, enten fra vort eget folks eller fra verdens uden om. Dermed gik gærne en times tid, og så bagefter gik det løs med oplæsning 1½ time. Det var det bedste af danske og norske forfattere, jeg kunde få fat på, og medens jeg læste, havde pigerne et eller andet håndarbejde at sysle med, mens karlene havde tobakspiberne oppe med fuld damp, så jeg til sidst i tågen knap kunde se, hvad der stod i bogen. Den var stram! Mangen Søndag morgen, når jeg gik til Ryslinge, var jeg «skral» i mælet og var færdig at hoste lever og lunge op. Men det hørte nu en gang til i en fynsk aftenscole en Løvrday aften. Men det var morsomt, ti vi levede

os sammen, og det var om noget godt, som kunde højne og lutre tankerne — «vi var som jet, hva jen den vild', de vild' den anden ålti» — sådan står disse ungdomsmøder for mig nu efter en menneskealders forløb.» --

Slet så slem var tobaksrygningen ikke, men i mellemakterne var der altid fuld damp oppe, og siges bør det også, at i aftenskolen vandtes ny jord ind for folkeligt liv og røre.

Vi har af det foregående set, at Jonsen kun var lidet kendt med friskolens grundtanker, da han kom til Rudme. Når han alligevel kom til at gøre et godt stykke arbejde der, lå det ikke mindst deri, at han kom ind i et godt kammeratskab. Omegnens friskolelærere kom jævnlig sammen både parvis og til lærermøder, og Jonsen med sin fantasirige natur blev her stærkt påvirket. De to, han følte sig stærkest tiltrukket af, var *Klavs Berntsen* i Højby og *Lars Hansen* i Gravvænge; men glemmes må ej heller den djærve *Kr. Appel* i Ryslinge, den stilfærdige, men dygtige *Jühler* i Trunderup, *Olsen* i Lunde, *Gammelgård* i Gislev, *Kr. Kirk* i Nærå, *Lavrs Rasmussen* i Ringe og *Jørgen Pedersen* i Egebjærg. Det var en samling af så særprægede naturer med så meget fælles, at de kunde føre virkelige og udviklende drøftelser over tidens æmner.

Også Vejstrup højskole var ham til god hjælp og støtte. Den gang var *Jens Lund* og *A. K. Andersen* med *deres koner* ret i deres velmagt, og mangen sag var han nede og drøftede med dem.

I sommeren 1873 døde Hans Jørgensen. Uden ham havde friskolen hverken kommen i gang eller været holdt i live; nu kunde han undværes, så rod-

fæstet var sagen bleven. Hans enke og søn søgte, det må siges, efter ævne at følge hans fodspor over for skolen. Få år efter Hans Jørgensens død kunde spørgsmålet om egen bygning til skolen tages op og blive ført igennem. Jonsen førte spørgsmålet frem og lagde sig i selen for det. Han var formand for den stedlige skyttekreds, og denne havde noget besværlige kår at virke under. Skydebanen ved Skjaldbjærgets banke var god og lå godt for; men øvelseshus savnede den. Man måtte gå til Boltinge, men det var langt, så kunde meget ivrige kunde holde ud at vandre dertil vintre i træk. Flere steder som i Trunderup, Gravvænge og Sødinge havde man øvelseshus i forbindelse med fri-skolen; det var både billigt og godt, syntes Jonsen, både friskole- og skyttekreds blev hjulpen, og de fik støtte ad hinanden. Efter en del snakken op ad vægge og ned ad stolper blev man færdig til at bygge 1877.

Man flyttede atter ind på Rudme grund og opførte lige over for den første skolebygning en ny i L-form. Beboelseslejligheden og skolestuen var i en længe, der lå nord—syd, og i en fløj mod vest var der så øvelseshus, der kunde gøres i et med skolestuen, da der var en flyttelig væg mellem dem. Bygningen var færdig til at tages i brug efter høstferien, og det skete ved et møde *den 19 Sept.* Der var mødt en så talrig forsamling som aldrig før, 35—600 mennesker, så skole og øvelseshus ikke nær kunde rumme dem, og mødet fandt derfor sted udenfor i dejligt solskinsvejr. Før man gik ud, sang man: Den signede dag — og derpå udenfor: Hvad solskin er for det sorte muld.

Lavrids Jonsen bød nu velkommen og ønskede, at denne dag måtte blive til glæde for dem alle og

til styrkelse for den sag, de var samlet om. Det var tredje gang, denne kreds måtte bygge skole, derfor vilde han minde om ordet: alle gode gange er tre — med det håb, at det måtte finde stadfæstelse her. Dernæst vilde han takke sin gamle vært, møller Jørgen Andersen, hos hvem skolen de sidste 7 år havde fundet både husrum og hjærterum. Denne ny skole skulde så vidt muligt ligne den gamle deri, at den tilbød sig som hjælper for de hjem, der så med samme øjne som han på opdragelsen. Og skulde han give den en overskrift, kunde han ingen bedre finde end den: *hver nyde, som han næmmer, da ingen sker uskel; hil være den, der gemmer det flittelig og vel.* — Ti vi tror ikke på udenadslæren, hvorved alle skal nå at tænke og tale ens om åndelige og hjærtelige sager. Vi tror på, at «et godt ord finder et godt sted», og det, som det gælder om, er, at alle gode ord i æventyr, sagn og sage bliver budt frem med kraft og inderlighed, som den gode ånd giver lykke til. Da skal de nok gøre den gerning, som kan gøres i sandhed hos børnene. Han var ingen mester, men vilde sige: jeg gange vil, *så godt jeg kan*, og vilde så ønske, at Vorherre vilde tage vare på ham og dem, som skal følge efter, så at arbejdet må blive til Guds ære.

Morten Eskesen tog nu ordet. Han var nylig hjemkommen fra England og mindede om et ord, han havde hørt derovre, og som på dansk vilde sige så meget som: det var ret, det var ret! lad mig se, I vogter græsset. I gamle dage betød græs alt det, der var grøde i. Og i friskolen vil vi gærne vogte og bevare alt, hvad der er af godt og grøde i menneskelivet. Han glædede sig over de mange, der var

mødt; det er et vidnesbyrd om, at hvad han for 19 år siden havde begyndt i Hans Jørgensens havestue, havde der været grøde i.

Folketingsmand *Kl. Berntsen* talte over Grundtvigs vers: Får vi ægte danske love osv. Skoleloven af 1814 var ikke en lov, der ramte det danske folks tarv, og skolen blev derfor også fræmmed, mest efter tysk og romersk mønster. Den fostrede ikke danske tanker, fordi den viste det ejendommelig danske billedsprog ud af skolen. I et længere foredrag påviste han klart og træffende æventyrets forunderlige dybe billedtale og sluttede med ønsket om, at denne skole måtte blive af dem, Grundtvig havde kaldt «danske skoler splinternye».

Derefter talte pastor *Fr. Nygård* fra Mors smukt og hjærteligt om barndoms- og ungdomslængslen, der begærer et åndsord, hvori sjælen kan løftes op mod den evig høje, men dog kun kan bæres frem til ham, når længslen mødes med det troens ord, der skaber, hvad det nævner.

Jens Lund, Vejstrup, talte om hjemmet som den bedste skole og moderen som den første lærer. Han lagde forsamlingen alvorlig på sinde hjemmets store betydning som deltager i undervisning og opdragelse, især dvælede han ved den fare, der er ved at lade børnene komme sammen med børnene fra dårlige hjem. Friskolen måtte af al magt våge over sit fortrin her over for statsskolen.

Pastor *Madsen*, Ringe, sluttede talernes række. Han talte over julesalmen: Velkommen igen, Guds engle små! og bekendte til sidst Troen og bad Fadervor.

I 4 timer havde folk med utrættet opmærksomhed

fulgt talerne, så sluttede denne vakre fest med, at deltagerne i mindre flokke drog omkring til huse og gårde og styrkede sig ved en lille forfriskning.

Det ny hus viste sig at være et godt hus. Arbejdet for at få det bygget havde gjort kredsen godt, og arbejdet i det fæstnede fællesskabet. Det mærkedes først i skyttekredsens arbejde, gymnastik og våbenbrug tog fart, og det blev en pæn trop, delingsfører *Jørgen Ditlev Jørgensen* kunde møde med ved gymnastikfesten i Svendborg 21 Juli 78. Man hjembragte da også 4 medaljer, hvoraf Jonsen fik den første.

Det blev kun et år, Jonsen kom til at virke i det ny hus. Det stærkeste bånd, der havde bundet ham til Rudme, var bristet, da hans trolovede *Johanne Dorte*, Hans Jørgensens datter, døde 31 Maj 75. Nu mente han, at han kunde magte større opgaver, end der lå for i Rudme, og lønnen lod ikke til at ville stige, så søgte han plads ved en højskole og blev antaget ved Vrigsted. Inden hans afrejse blev der d. 13 Sept. holdt et møde, hvor pastor Madsen, Ringe, Jens Lund og Eskesen mødte som talere.

Pastor *Madsen* talte vakkert om mødet mellem Filip og kammersvenden fra Morland (Ap. gern.) og om mødet mellem Jonsen og rudmekredsen.

Jens Lund talte over fortællingen om Gideons sønner. Han talte kønt om frugttræerne, der ikke vilde lægge af at bære frugt for at herske over træerne. Nøjsomme med at have en smule jord til rødderne og lidt luft til kronen stod de og bar frugt år efter andet til et godt efterdømme for os mennesker.

Efter at *Eskesen* havde talt om sit første besøg i en fynsk friskole, sluttede *Jonsen* med en afskedstale.

Ungdommen tog afsked med ham ved en kreds-

præmieskydning den 15 Sept. Hmd. *Niels Andersen* holdt her talen for ham. Ved denne fest hændte det, at punchen blev så rundelig, at adskillige spildte og fik den ikke med hjem. Det var noget uhørt i 24 kreds og mindedes derfor længe.

Den fæstede eftermand, *Simon Sørensen*, kunde ikke komme før November; man måtte da have en «hjælp-i-trang», og det blev

Jens Jørgensen.

Han var født i *Nyborre* på *Møn* 23 Maj 1853 og havde været elev på *Rødkilde* 74—75. Efter at have været elev på *Gedved* i tre år, havde han nu efteråret fri, inden han skulde tiltræde plads ved *Rødkilde* højskole. Siden var han lærer i kortere tid på flere steder, inden han til Nov. 1880 begyndte en friskole i sin fødeby; til denne føjede han 83 en pighøjskole. I 1891 blev han forstander for *Hjørlande* højskole og er nu præst i *Kimballtan* — *Jova*.

Den 8 Nov. 78 kom *Simon Sørensen* til bys. Han kunde tage det sindigt, da skolen på grund af smitsot blandt børnene var lukket.

Simon Sørensen (Overgård)

er født i *Rude* ved *Odder* den 29 Fbr. 1848. Der hviler et eget præg over byen, i det den udgør et fideikommiss, der består af arvefæstere, som selv delvis ejer fideikommiset. Skolen, han som barn gik i, var tarvelig; men siden kom der andet op, som greb ham. *Frederik 7* var altid bleven nævnt med ærefrygt i hans hjem, og til ham knyttedes troen til alt godt for folk og land. Det var derfor intet under, at budskabet om kongens død rørte knægten dybt, og at

han fik en følelse af, at ulykker stod for døren. Og de kom. Krigen 64, tilbageslaget fra Danevirke, Dybbøls fald, tabet af Als, kanontordenen ved Vejle og endelig fredslutningen. Alle begivenheder, der brændte sig ind i det unge sind.

De stærke indtryk af krigen fulgtes af lige så stærke religiøse. I 1863 var der kommet en ny lærer til Rude, en Lyngby-seminarist *Rasmus Nielsen*, og det var en åndelig vågen mand. Ved samme tid satte kapelanerne *Otto Møller* og *Anton Kirkeby* kristeligt røre ved deres virksomhed i nabosognene; Simons og flere hjem i Rudme berørtes også deraf. Det føjede sig da således, at der blev en samlingsplads i skolen for disse, og der læste Nielsen op af Birkedals prækenskog: *Synd og Nåde*. Disse prækener hjalp til at løse og lede tankerne i Simons sjæl.

Da kom en dag som et lyn: Birkedal er afskediget fra sin præstegerning! Hvor harm i hu blev dog ikke Simon over, at den mund skulde lukkes, som havde løst de bundne tanker hos ham og så mange!

Spørgsmålet om grænsen mellem statsmagten og den enkeltes personlige frihed stod her for ham i sin hele styrke. Hvem vilde sejre! Vil statsmagten trampe hjærtets dyreste ret ned, eller vil dette tiltvinge sig sin ubetingede ret!

Gennem «Dansk folketidende» fulgte han kampen med udelt hu. Han glædede sig ved at læse om gudstjenesten i præstegårdsladen og på Boltinggård og om, at Nazaretkirke blev bygget. Det var stort for ham, at der fandtes *en* kirke i Danmark, hvor kristentroen havde formet sig selv sit eget fri menig-

hedsliv med en hjærtevarm forkyndelse og med dåb og nadver som midtpunkt.

Jævnside med dette førtes grundlovskampen, der endte med, at Kristian 9 den 28 Juli 66 stadfæstede den «reviderede» grundlov. Det kostede kongen det menige folks tillid og grundede en menneskealders bitre politiske kampe.

Nogle dage efter, at Juligrundloven fik underskrift, indviedes *Nazaretkirke* i Ryslinge. Ved de samme tider dannedes *de danske skytteforeninger* og *Askov, Testrup* og *Vallekilde* højskoler fræmstod. Alt dette var noget, der fortalte om et oprejsningsarbejde for det danske folk. Det vakte kamp; rundt om hørtes gny; man mindes blot kampen mod, at menigheden i Ryslinge godkendtes som led af den danske folkekirke. Al denne brydning fulgte Simon med levende hu.

I Maj 67 kom han til Gedved. Det var den gang, før eksamenskravene skruedes op til at kvæle livsudvikling, en skole for livet. Men kun i ringe mon anede han ved sit komme, hvad der her var for ham at hente. Han havde vel været på højskole, Saksild, men den var kun en slags fortsættelsesskole, hvor man kunde få nogen kundskaber banket ind. Beklæmt om hjærtet gik han til den første time. Den gjaldt verdenshistorie, og *Peder Bojsen* begyndte på Roms historie. I en fart havde han Simon med, og denne time blev en uforglemmelig indgang til den herlige tid, han levede i Gedved.

Forstanderen, Bojsen, forstod at fange deres sind og tanke både i og udenfor timerne. Nordens mytologi, Bjørnsons virke, Garibaldi og Njals saga er navne,

der fortæller om de midler, han brugte til ikke blot at beskue livet, men selv at leve med i det.

Martin Kristensen virkede ved sin rolige og stilfærdige, men *grundige* måde at fortælle på, så de måtte tænke over på, hvad de hørte.

Og *Ingeborg Bojsen*, som havde sang med dem, ja, hun forstod at «tæmme bjørne», som det hedder i en brullupssang til hendes og P. Bojsens brullup.

Tiden løb. Han var i ældste klasse, og spørgsmålet: hvorledes skal *du selv* fortælle, trængte på. Da kom *Budstikke-Bojsen* til bys, og seminaristerne bad ham fortælle for dem; og det hjalp ikke, han klagede over træthed, han måtte sige ja.

Stilfærdig gik han op på katedret i 3die klasse, satte sig og så ud over flokken med et vemodigt udtryk. Så begyndte han: Det er naturligt, at I kan ønske at vide en gammel religionslærers måde at tage undervisningen på. Det første, jeg da vil sige, er, at jeg endnu forbereder mig til min undervisning. Det er nødvendigt for at få den tilbørlige sikkerhed og fasthed i undervisningen, og den giver læreren en glæde, som har stort værd. — Derpå fortalte han om den Guds mand, som gik Guds ærinde til Jeroboams alter, en fortælling, som optog tilhørerne i den grad, at fortælleren var ude af døren, inden nogen rørte sig.

Her, under denne undervisning, begyndte Simon at ane sin måde at fortælle på. Det blev ikke F. E. Bojsens, men han havde løst de bånd, der havde ligget om hans følelse på det punkt. —

I 1870 blev han færdig i Gedved, var så soldat i Aarhus og skulde nu se at få fat som lærer. Han var da først et par vintre ved en privatskole i *Tørring* nordvest for Vejle. Det var større børn, han

havde med at gøre, og mange af dem var flinke, så han fandt, det var en god plads for ham. Fra Novbr. 74—78 var han derpå friskolelærer i *Vejle* på Fyn, og det var således med rig udvikling, han kom til Rudme, og det kunde nok gøres nødig, for der kom snart en storm at ride af.

Da *Simon Sørensen* den 8 Nov. 1878 kom til Rudme, var begge skoler i sognet lukkede på grund af smitsot. En fjorten dages tid efter, da sygen var forbi, gik han op til skolekommissionens formand, pastor Bertelsen, for at høre, om han måtte begynde at holde skole.

«Det kommer ikke mig ved», fik han til svar.

Simon mente, at når skolen var lukket af det offentlige, måtte den også have lov til at genåbnes af det offentlige.

Dertil svarede Bertelsen: «De kan begynde for mig, når De vil».

Det var hans velkommen til Simon Sørensen, og hvad det betød, skulde vise sig i det følgende forår. Meningen var nemlig den, at Simon skulde have kommet og pænt bukkende fræmlagt sit lærebrev og bedt sig godkendt som lærer ved friskolen. Men hverken han eller nogen tænkte på sligt.

Det faldt lidt tungt og trøvt for Simon i den følgende vinter. De ældre samledes ikke i skolen, så det var, som der ingen «skolekreds» var, og de unge, der samledes Løvrday aften, var, tyktes han, en afsluttet kreds, han ikke kunde komme ind i. Han havde ikke Jonsens natur til at finde indgang, og denne havde — selvfølgelig — gennem 8 år sat et vist præg på kredsen. Da kom pastor Bertelsen ham

til hjælp uden at ville det. Man kan også i uforstand gøre gavn.

En dag i April fik Simon brev fra præsten, at han en nævnt dag skulde møde i Herringe skole med friskolens børn til eksamen. Det var en aldeles ulovlig tilsigelse; ti var friskolen anerkendt, skulde kommissionen møde i den, var den ikke, skulde de enkelte børn tilsiges gennem deres forældre. Men Simon var ikke så lovkyndig, at han kunde give præsten *den* tilbage. Han gik da ned til Jørgen Andersen, der var medlem af skolens styrelse, og tog ham på råd, og de enedes om at sammenkalde styrelsen. Efter dens råd skrev Simon til præsten og gjorde ham opmærksom på, at skoleloven af 30 Sept. 1864 fritog privatskoler, der til stadighed søgtes af mindst 10 børn, at møde i den offentlige skole til eksamen, og derfor vilde han ikke møde i Herringe skole.

Nu samlede skolekommissionen og lærer Creutz blev tilkaldt som særlig interesseret. Han var meget ivrig efter at få friskolebørnene til at møde i Herringe, men da han sladrede ad skole til sin nabo, kbmd. *Jensen*, der var af friskolens folk, var Simon stadig vel underrettet, om hvad der foretoges af kommissionen. Denne sendte nu Simon en skrivelse, hvori der meddeltes ham, at han ikke var anerkendt, og at han derfor havde at møde med børnene på fastsat tid og sted.

Simon svarede, at han ved skolelærerexamen var anerkendt dygtig til at forestå en skole, og forældrene havde anerkendt ham ved at vælge ham til lærer, og han fremlagde samtidig en erklæring som

så: At Simon Sørensen har forevist os sit eksamensbevis med hovedkarakteren *Duelig*, attesteres herved.

Jørgen Andersen. Peder Jørgensen.

Så kom der bud fra Bertelsen, at skolekommissionen vilde komme ud i friskolen at holde eksamen til den fastsatte tid, og således blev det.

Da de mødte, gav Simon dem en liste med børnenes navne, smukt linjeret til karaktergivning, og han meddelte dem med det samme, at skolens styrelse havde bestemt, at de vilde bruge den ret, loven gav dem, at tage en anden præst som tilsynshavende ved religionsundervisningen. Han havde endnu ikke været der, da fristen havde været så stakket, men så snart det var sket, skulde hans erklæring blive kom. tilstillet.

Så begyndte eksamen. Børnene læste, skrev og regnede; og dermed var de færdig. Det hele varede næppe over en time. Bertelsen beklagede sig nu over, at han var bleven afskediget som religionstilsynshavende, men ingen beklagede ham; han havde selv været ude om det.

Sognepræst *Lorentzen* i Ryslinge kom nu til Rudme for at tilse religionsundervisningen. Simon Sørensen fortalte et stykke bibelhistorie for børnene, og bagefter talte Lorentzen med dem på sin egen rare måde uden smag af katekisation, så alle, børn, forældre og lærer var glade ved det. Derpå sluttede han med at sige, at han havde holdt eksamen over læreren, men ikke over børnene, og han (læreren) var den rette at holde eksamen over, for havde han noget at yde, fik børnene nok udbytte af undervisningen.

Lorentzen udtalte, at skolekom. kunde kræve enkeltkarakterer for børnene. «Men nu vil vi prøve»,

sagde han, «om de ikke vil nøjes med en erklæring om, at religionsundervisningen er godt ledet». Han skrev da en sådan, og den blev sendt Bertelsen, og de tænkte, at dermed havde sagen ende, men det var bos.

En Søndag kort efter, da Simon var i Ryslinge kirke, kom Appel hen til ham og meddelte, at Lorentzen vilde tale med ham. Gmd. Rasmus Albrektsen i Volstrup, der hørte til forældreskaren og også var i kirke, fulgte med Simon op til Lorentzen.

Ved synet af Simon udbrod præsten: «nu skal De høre, hvilket skrækkelig menneske De er!» Han oplæste så en klageskrivelse fra skolekom. i Herringe til skoledirektionen for Salling herred over S. Sørensen. De kunde ikke med den lærer, der var i fri-skolen, nøjes med Lorentzens erklæring, og de ankede over, at Simon ikke lod skolekom. udskrive børnene til konfirmation, men gjorde det selv.

Desværre havde Bertelsen ikke for skik at føre noget som helst ind i skolekom. protokol — den har lutter hvide blade for den tid —, i provstearkivet findes skrivelsen heller ikke, og Simons afskrift er væk, så dens indhold kan ikke gives nøjere.

I sin svarskrivelse til direktionen henviste Lorentzen til den liste, som var forelagt skolekom., da den holdt eksamen; den viste, de havde ikke givet særkarakterer, og så havde han ikke troet, at det var fornødent, at han gjorde det, men han skulde gerne imødekomme skolekom. ønske.

Han skrev da på nævnte liste ud for det første barns navn: Har i forhold til sin alder meget god religionskundskab, og siden nedenunder ud for hvert enkelt navn: ligeså — ligeså.

Dermed ophørte krigen, i det dog direktionen gav kommissionen medhold i, at det var den, der skulde foretage udskrivningen.

I denne kamptid begyndte Simon at mærke, at han havde en forældrereds bag sig, men han fandt ellers, at der skortede meget i, at der var det samliv og det fællesskab i kredsen, der burde være. Af sin nabo *Marie skræders*, Lars Pedersens enke, hørte han om, hvad der havde været i Eskesens og Olesens tid. Det måtte være hendøet, mens skolen sad til huse og havde en ungkarl til lærer. Det, der skulde være midtpunktet, lærerens hjem, fandtes ikke, og Jonsens flittige husbesøg kunde ikke bøde savnet. Et skridt til det bedre var gjort, da den 3dje skolebygning rejstes, men endnu var det for småt. Simon følte, at han kunde gøre en tjænergerning; men hvorledes skulde den komme i gang, for han tiltroede sig ikke ævnen at være banebryder.

Men når savnet er stærkest, dages hjælpen. Simon fik sig en kone, og der blev et hjem. Brulluppet stod d. 13 Oktbr. 1881, og bruden var *Ane Hansen* fra Vejle på Fyn. Her var hun født d. 31 Decbr. 1855. Hun havde været elev på Askov højskole 1878 og nu for nylig halvdelen af sommeren 81. Det var ikke glimrende kår, hun gik ind til, i det S. Sørensens løn i disse åringer knap havde nået 300 kr., og det ikke kan have været store skillinger, hans drejebænk kunde «svorre» sammen i fritiden. I det stykke var hun gammeldags, hun spurgte ikke om udkommet først og siden om gerningen.

I hende fik Simon en god støtte; ikke blot var hun ham en tro mage i det daglige livs besvær, men lod han sig forknytte, stod hun fast. Selvtillid var

ikke hans styrke, og selvhævdelsen kunde da somme-
tider være «skral» nok; godt derfor, at han fik en
kone, der turde være sin mening bekendt og turde
værge ham. Hun blev derfor ingen «rappenskralle»,
og han ingen klud; for der var krummer i dem begge,
og de udfyldte hinanden til lykke for sig selv og
gerningen.

Pastor Bertelsen blev forflyttet fra Herringe den
7 Marts 1882 til det fede Lindelse på Langeland.
Der som her trøstede han sig med, når ingen kom
til kirke: «Det er værst for dem selv!» Hans Efter-
mand hed *Verner L. Nannestad*. Han havde mådelige
talegaver, men ejede en elskelig og ærlig sjæl, så han
nåede alligevel at tale mange til hjærte. Han så ikke
med bitterhed på sognebåndsløserne eller nærede
uvilje mod friskolen, det mærkedes snart. Der havde
gærne, siden skolen atter fik eget hus, været holdt
«efterårsmøde». I 1880 var det endogså et tredages.
Nu i 1883 holdt man også et sådant møde den 8de
Sept., en fest til minde om Grundtvigs 100 års fødsels-
dag. Alle kredsens familier samledes, Nannestad holdt
tale, og bagefter var der fællesspisning. Nannestad
talte om, hvorledes den bojsenske slægt var kommen
ind under Grundtvigs påvirkning. Alle var glade ved
mødet, og Simon ikke mindst, han tyktes, at de nu
begyndte at vinde noget af det, de havde savnet.

Siden har disse «høstgilder» været en regel.

Tre uger efter fyldte friskolen sine 25 år. Den
gamle sanger, Morten Eskesen, mødte med et par
sange. Den første begynder:

Det hele synes som en drøm,
som liden risløbæk,

der gød sig ud i tidens strøm
med bølgegangen kæk.

Den anden slutter med at vænde sig til Gud:

Tak, at du med barnelivet
i dit hus har livet tændt!
Tak, at du dit ord har givet
os til ret at vorde vændt!
Tak for himmelsk børnekår
i din nådes jubelår!

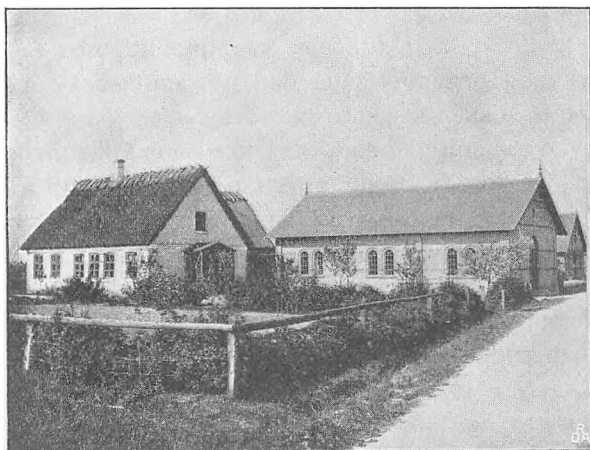
Og dette, at slutte den svundne tid med tak, er en lykkelig begyndelse på den ny, som skal oprinde, ti af tak vokser troskab og styrke.

Ved to højtider samledes kredsens folk, ved juletræ og høstmøde, og det efterhånden ikke blot til møde, men i møde; netop hvad Simon havde sukket efter. Og et drog et andet efter sig. Der dannede sig læselag: et i skolens nærmeste omegn, et i Findinge, et i Boltinggårdsskov og et i Volstrup. Simon Sørensen var fælles oplæser i dem alle, og han ledede samtalen. Han var en god oplæser; han tænkte selv over, hvad han læste, og han fik folk til det samme. I en følgende lærers tid er disse læselag flyttede sammen i skolen, hvor de har funden deres naturlige hjemsted.

Det stærke skel mellem sognebåndsløserne og sognekirkens folk, mellem friskolens og den offentlige skoles jævnedes meget ud i denne tid, ikke derved, at det hele blev til vælling; tværtimod, hver styrkedes i sit; men derved, at der kom en gensidig agtelse og forståelse fræm. Dette skete ikke mindst ved pastor Nannestads færd og virke, men det var ikke øjebliksarbejde, og vejen kunde tit være ham trang.

Ved et møde i friskolen udtalte han, at han følte

sig i samtakt med skolekredsen. Denne udtalelse fandt anstød mellem sognemenighedens folk og for at bevare sin indflydelse mellem dem, måtte han i flere år holde sig tilbage, til atter der blev ro. Men så gik det sådan, at der dannedes en foredragsforening med friskolens ny øvelseshus som samlingssted, hvor begge skolers folk var medlemmer. Og det gik udmærket, mens Nannestad var i Herringe. Ved hans

Friskolen af 1877 og 1885.

forflyttelse til Uby ved Kalundborg i 1893 enedes man da også om at give ham en mindegave, og den blev ham overrakt ved en festlighed i Rudme friskole.

Som skoletilsynsmand var Nannestad ypperlig. Da han med skolekommissionen havde holdt eksamen et par gange, indstilledes eksamenerne et års tid. I steden kom han jævnlig på skolebesøg og hørte på undervisningen snart i et fag, snart i et andet. Ved

en sådan lejlighed sagde han: «det væsentligste for mig som skoletilsyn er, at jeg kender læreren i skolen. Vil og kan han noget, får børnene noget; fordi manden er betingelsen for skolens værd for børnene.»

Da der var bleven større fordragelighed i sognet, blev der atter holdt eksamen. Ved den lejlighed forefaldt følgende: Han havde valgt et digt til at prøve børnenes læsefærdighed på. Efter tur kom de hen til ham for at læse, han var nemlig tunghør. Børnene kendte ham og kom utvungent derhen. Da var der en pige, som kom til at læse et vers, der endte med et fræmmed ord; det oversatte hun med et dansk, der rimede og gav meningen. Da hun var færdig, sagde han: «det var udmærket! Du har forstået det. For det gælder om, at vi forstår, hvad vi læser».

Som årene var gået, var skolens rum bleven for små. Simon og Anna havde fået børn, og ungarlejligheden vilde ikke vel strække til; børnenes tal i skolen var i opadgående, og gymnasterne havde alt fra første dag kunnet fylde øvelseshuset. Bygningerne kunde da trænge til udvidelse, men det var knap, man turde tale derom, for hvor skulde pengene komme fra? Men der hjalp ingen kære moder, man måtte til det. Man samledes i skolen, en plan blev fræmlagt, om man kunde få tegnet tilstrækkeligt til rente og afdrag af byggesummen. Simon sad på tørvekassen ved kakkellovnen og begyndte at optegne fra en side af, og da han var færdig, viste det sig, at man havde pengene. Så kunde man med en glad og fornøjelig stemning skilles ad.

I sommeren 1885 byggede man så et nyt øvelseshus, 25 alen langt og 12 alen bredt, det kostede 2850 kr. Det gamle øvelseshus omdannedes til skole-

Lærer Simon Sørensen med familie.

stue, og hele den østlige fløj udnyttedes til beboelse. Det var et godt hyp, men det blev ikke det sidste.

Ved fastelavnsmødet i Odense 1883 talte *Fr. Nygård*, den gang præst på Mors, bl. a. om vigtigheden af, at friskolen lagde nyt arbejde til det gamle ved at optage naturkundskab i sin undervisning. I årene der om ved var disse og lignende tanker og forslag fræmme ved friskolelærernes sammenkomster, ja der udvikledes en hel kappestrid om at foreslå ny fag i friskolen. Der var kommen en hel visdomsraptus ind, sagde Simon Sørensen ikke ueffent. Det var, som den gamle tro, at børnene inden udgangen af skolen skulde være forsynet med kundskab for hele livet, var vågnet op og kom fræm igen i lidt andre klæder. Det var, som glemte man, at fagene først og fræmmost skulde være ævneudviklende og viljeopdragende, og det bliver de ikke ved mængden, men ved, at læreren kan vælge og vrage, så han beholder de fag, han fuldt ud kan magte.

Jens Nørregårds tale ved fastelavnsmødet i Odense 1884 var stærkt æggende til at drage kundskabssporene end dybere, så børnenes vilje derigenem ledes af læreren på gode baner. Friskolelærer *Lavrs Rasmussen*, Ringe, blev en varm fortaler for fortsættelsesskoler, og ved et menighedsmøde lagde han tanken fræm om en sådan skole, så planen vandt tilslutning i forsamlingen, og det blev besluttet, at der skulde gøres et forsøg hos ham den følgende vinter. Det blev ikke i nogen stor stil. Til «hjælpe-lærere» søgte han og fik sine friskolenaboer: *Kr. Appel*, *Simon Sørensen* og *Peder Pedersen*.

Dette forsøg gjorde, at Simon fattede den plan at lade de ældste børn hjemme hos sig få en udvidet

undervisning med flere fag og timer om aftenen. Hans hjælpen til i Ringe hørte som følge deraf op.

Forsøget gik så godt, at børnene i den følgende vinter blev delt i 3 klasser, og Ane blev lærerinde for yngste klasse. Men nu kom det til at knibe på en anden måde; der var kun en skolestue, og Simon med sin tredjeklasse måtte derfor nøjes med et lille rum, der langt fra var hyggeligt, og hvor han tit måtte sidde i den åbne dør. Da han ikke mente, han havde helbred til det, krævede han af skolekredsen en skolestue til, om han skulde fortsætte. Men skolekredsen turde ikke sætte sig i større kostningsgæld; de havde for få år siden bygget øvelseshus m. v. og nylig lagt 200 kr. til lønnen, så den var oppe på 800 kr., for at Simons kunde holde pige, da Ane skulde holde skole. Nej, mere gik vist ikke.

Følgen blev, at Simon ikke optog flere i 3dje-klassen, nogen var gået ud, og han arbejdede så med et «rumpparlament» den følgende vinter. Dermed vilde treklassedelingen have været ud ad Sagaen, om der ikke var bleven taget fat på en anden måde, men det blev der. Forældrene syntes om de tre klasser, og i 1891 byggedes «den lille skolestue», og tredelingen kunde vedvare. Byggeudgifterne løb op til c. 850 kr. og heraf betaltes straks c. 400 kr., medens resten kom på afdrag.

1888 blev der bygget et andelsmejeri ved Rudme. På dette blev *Kristen Kristensen Tange* bestyrer, ham, der nu er forstander på Langelands højskole. Han var ung, kun 23 år, og temmelig grøn. Han havde været en vinter på Mellerup højskole og en vinter på Askov. Han vilde gerne, ivrig, som han var for at udrette noget, tage del i ungdommens opdragelse,

og han tilbød derfor Simon Sørensen at hjælpe ham i aftenskolen, og tilbudet blev modtaget. Men det bragte intet gode. De var altfor uens i natur og udvikling til at kunne arbejde sammen, og det endte med, at Simon i bitterhed jog Tange bort, medens denne med stor harme så sig kasseret. Tange tog så fat og holdt aftenskole på mejeriet, og da en del af de unge, som før havde samledes i friskolen, sluttede sig til der, holdt Simon helt op en vinterstid. «De går til Tange, mig kan de udenad», sagde han; han havde lovlig let ved at tabe selvtilliden.

Når vi nu drager i minde, at han altid havde søgt at samle, forstår vi, hvor denne deling måtte pine ham.

Da så ind i 90erne helbredet blev mindre godt, hans fødegård blev ledig, pastor Nannestad afløst af en, som han syntes, buldrende herre, fattede han den beslutning at opgive lærervirksomheden og gå til landbruget, og således blev der lærerskifte 1894. Simon Overgård, som han hedder i sin nuværende stilling, sidder fremdeles som arvefæster i Rude og som skattet medlem af Odder valgmenighed.

Rudme friskole havde i hans tid vundet godt fræm ikke blot med bygninger, men i børnetal. Da han kom i 1878, var der 27 børn i skolen, ved hans afrejse netop dobbelt så mange.

Andreas Madsen.

Afløseren hed *Andreas Madsen*, og han havde, hvorvel han er født i Lumby-Tårup ud ad Sletten, sine rødder i Sydbyn. Hans fader hed *Mads Jørgensen* og var født i Vantinge. Mens han tjænte på Nordskov, kom Agerbæk til Espe som præst, og om ham

flokkedes nu de opvakte. Til dem hørte Mads ikke, og da han sammen med sine medtjenere gik til gudelig forsamling en gang, var det for at gøre grin med det hele. Det blev imidlertid Indledningen til, at han selv blev af de vakte. Han kom 1837 til at tjæne Agerbæk som avlskarl, og her blev han kendt med *Johanue Hansdatter*, en husmandsdatter fra Vejstrup, der var kommen til Agerbæks at tjæne, fordi hun var af troende forældre. Da Agerbæk flyttede til Østerhæsinge, blev Mads forpagter og holdt så brullup med Johanne.

Ved Andreas Madsens fødsel d. 10de Avg. 1861 havde de i flere år boet i en lille gård på Lumby-Tårup mark. Ret før jul 1873 døde Mads Jørgensen barneglad i kristentroen, som han forhen til så stor trøst havde vidnet om ved så mangt et dødsleje. Men Johanne har overlevet sin mand i mange år, hun er endnu i live, og hun har havt stor indflydelse på sønnen Andreas.

Han gik i skole hos friskolelærer Hans Nielsen i Stige, en meget ejendommelig natur, og blev konfirmeret af Ludvig Helveg i Odense, og han mindes med glæde konfirmationsforberedelsen og gudstjenesterne i Hospitalskirken. Han arbejdede ved landbruget til sit 18de år og kom derefter i saddelmagerlære. Han kom nu på Vallekilde højskole, og her hos *E. Trier* vantes hans lyst til at være friskolelærer, men han vilde have seminariuddannelse. Da Trier spurgte ham, hvorfor han vilde det, svarede han, at han ikke vilde være ringere uddannet end lærerne ved den offentlige skole. Han var derefter på Gedved seminarium og tog eksamen 1884.

Han var infanterist i Nyborg i sommeren 1886,

men begyndte ellers på *Elholm* friskole umiddelbart ved sit fødehjem 26de April 1885. Han holdt brullup den 27de April 1889 med *Dorthea Hansen*, som var født den 26de Juni 1861 på gården Kristiansholm på Vesterlunde mark på Sletten. Hun havde som barn gået i Lunde almueskole og havde som voksen været på Vøllekilde højskole hos Trier. Hun har siden deres giftermål havt kursus i håndgerning og gymnastik, og hun har i det hele været en god støtte for sin mand ved hans gerning, men børn har de ingen af selv.

Det var i April 1894, de flyttede ind i Rudme friskole. Det var ikke nogen lang rejse, men det var alligevel, som de var flyttet til mildere egne. Fuglesangen fra skovene hilste dem hver morgen, og snart tog træerne deres majdragt på. Børnene var langt livligere end dem på Sletten, næmme at blive kendt med og rare at have med at gøre. Og om Søndagen var der altid godt følge at få til Ryslinge valgmenighedskirke.

Flittigt blev der arbejdet skolen, for Andreas og Dorthea forstår at sætte børn i arbejde, men naturen blev ikke helt glemt over bog og tavle. Mangen gang drog flokken til skovs at lære at kende blomster og fugle eller fryde sig ved egernets raske færden i træer og buske. Håndgerning og gymnastik gik flinkt under Dortheas ledelse, og lærerparret blev således snart godt hjemme og vel lidt både af børn og forældre.

En gang om året kom skotekommissionen til eksamen, men den ny præst, *H. F. M. Koch*, havde ingen forståelse af friskolen, og han kunde gærne over for at komme i friskolen have skrevet som biskop Hans Brask i Linkøbing skrev i seglet: dette

gør jeg nødtvungent. Han sad gerne og kikkede i en bog, mens eksamen foregik, men dog således følgende med, at han kunde hugge ind, når han troede sig beføjet. En gang udbrød han, da de var færdig: «Gud ske lov! nu er der et år, til jeg behøver at komme igen!» Måske virkede det noget til ulyst, at sognepræsten fræmdeles ikke havde med tilsynet af religionsundervisningen at gøre; det var efter Lorenzens flytte fra Ryslinge bleven overtaget af præsten Karl Povlsen. Imidlertid blev der ikke, i hvert fald i flere år, krævet noget vidnesbyrd fra ham om skolens tilstand.

Sognerådsformanden, *Lars Andersen*, så mere velvilligt på skolen end præsten. Det nåede sig derfor nu i 1895 at få bevilget et tilskud af kommunekassen på 25 kr., medens friskolen hidtil havde sparet kommunen for udbetaling af så store skolepenge til den offentlige lærer, han skulde have 1 kr. pr. barn, der gik i skole til ham. Dem, der gik i friskolen, kunde han ingen få for.

Ungdommen blev heller ikke glemt i deres tid. Aftenskolen fortsattes om vinteren. Han fortalte, og hun læste. Og da Espe forsamlingshus var bygget, gik de hver 14de dag derover og holdt aftenskole på samme sæt. Gårdbestyrer *Niels Peder Rasmussen* i Findinge havde prøvet at samle ungdommen i denne by, før forsamlingshuset i Espe var rejst. Nu var han formand for Espe ungdomsforening og var god at samarbejde med. Det kunde gå meget hyggeligt i Espe, men det kunde også være lidt bøst at komme hjem, når regnen piskede på, og stormen slukkede lygten.

Også læsemøderne for de ældre blev fortsat på

den vante vis. — Den sidste sommer, de var i Rudme, var der skoleskovtur til Boltinggård Tveskov. Her havde på Sødinge friskolelærers forslag en halv snes friskoler sat hinanden stævne. Proprietær *Lausen* var en hyggelig vært. Han foreviste haven, og skoven var lege- og tumleplads. Her blev øvet krigsleg og boldspil, og der blev opvist gymnastiske øvelser, der blev sunget, og der blev leget og danset. Rudmebørnene

Lærer Andreas Madsen og Dorthæa Madsen.

udmærkede sig ved, at mange af drengene kunde gå på hænder.

Andreas Madsens stilling til fortsættelseskolen var forskellig fra Simon Sørensens. Han fandt, at det var en overbygning til børneskolen, vi godt kunde undvære. Særlig syntes han ilde om udpilning af børnene, før de var 14 år. Men i det hele fandt han, at når børnene fik en god undervisning indtil 14-års

alderen, trængte de mere til legemligt arbejde end til fortsat skolegang. Var der enkelte af børnene, der kunde magte mere end det daglige skolearbejde, gav han dem en ekstra time efter skoletid, og i hans dage var der ingen af børnene fra Rudme, der søgte efterskole.

A. Madsen og Dorthea var glade ved gerningen i Rudme. De følte sig støttede af forældrene, der viste en offervillighed, som gjorde godt. De var glade ved at høre til valgmenigheden i Ryslinge. Børnetallet var stigende og nåede 60; så der var ingen armod at øjne. Men desuagtet blev deres ophold i Rudme ikke af lang varighed, kun 2¹/₂ år. Hvorfor fik de bisse-læder i skoene? Var det fordi Andreas Madsen ikke kunde få husflidsskolen til at gå, eller stødte han nogen, da han fik afholdsforeningen i gang? Ak nej, slet ikke af slige grunde. Der var andet ved det.

Ude i Lumby-Tårup, deres første skolekreds, gik det mindre godt, og de kom da der ude fra med stærke anmodninger til dem om at vænde tilbage; ellers vilde skolens saga snart være ude. Kun modstræbende sagde de ja; der var så meget at slippe, men ja blev det, for skolen derude måtte ikke gå ind.

Det var ikke for fordelens skyld, de flyttede, det regnestykke er let at gøre op. I Rudme var lønnen 800 kr., fri bolig og brændsel; i Elholm skulde de have 600 kr. og selv skaffe sig bolig og brændsel. — Som mindegave førte de med sig til Elholm et regulatorur. Når det slog, ja når det slår, er det for dem som en hilsen til dem fra Rudme.

Så gik skolen derude ikke i staa, men den trives vel, er bleven udvidet på forskellig vis og har holdt sin 25 års fest. Der er bleven anlagt en skolehave

ved den, som vel er værd at tage i øjesyn, og Andreas Madsen og Dorthea står fræmdeles for styret.

Kristian Povlsen.

Rudmekredsen måtte atter til at søge lærer. Det blev *Kristian Povlsen* fra Skåde ved Århus. Her blev han født den 30te Juni 1862. Hans fader var lærer ved den offentlige skole i Skåde, og han var efter tid og omstændigheder en frihedsmand både kristeligt, politisk og på skolens område. Dog måtte børnene i skolen lære Balslevs lærebog på ræmse til kvide for Kristian, da han begyndte at «tænke».

Konfirmationsforberedelsen skete hos historikeren Chr. Fabritius, men han spildte ikke sin visdom på de søllige børn. De fik i det sted dygtig lange lektier for i lærebog og bibelhistorie, samt et utal af salmer at lære udenad. Der gik megen råhed i svang blandt præstebørnene, og der forefaldt stygge ting mellem drengene, så den gode præst truede de værste af dem med bortvisning. Men råheden tiltrak ikke Kristian.

Lærer Povlsen sluttede sig til Bering valgmenighed, og de søgte til Testrup højskole til de store møder, der blev holdt. Her fik Kristian lov at komme med, og han fandt snart stor glæde i at deltage. Her var da noget, som kunde tiltale, noget for ham at tage med hjem.

Der var rigelig med børn i Skåde skole, og Kristian måtte derfor tidlig være «bihjælper», som det hed i gamle dage, hjælpe faderen, når børnene læste og lignende, og han fik således tidlig lejlighed til at øve sig i at undervise. Når faderen var ude, måtte han styre hele grejen, og så gik det løs med historier

og æventyr. Gennem dette vakte hans lyst til lærergerningen.

Om vinteren 1881—82 var han elev på Klank højskole, og han fortsatte så i det følgende år på det derværende seminarium, der forestodes af lærer *Aaes*. Da det ophørte, kom han til Gedved og siden til Ollerup, hvor han uddannedes videre under Kristensen-Randers.

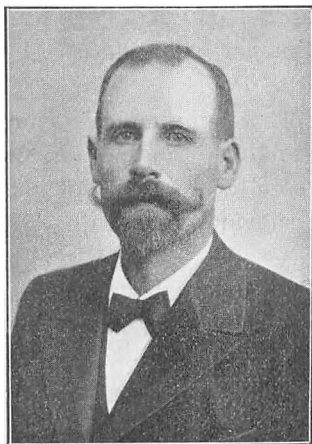
Han blev derpå lærer først i Ry friskole ved Himmelbjærget siden i Bøvling do. Derpå rejste han til N.-Amerika, hvor han opholdt sig henimod to år. Han var en tid lang knyttet til en søndagsskole, og han var her den mest yndede af lærerne, fordi han fortalte bibelhistorien udførligere og livligere end de andre.

Efter sit hjemkomme til Danmark var han lærer ved flere mindre højskoler: Try, Bælum og Galtrup. Nu i efteråret 1896 flyttede han altså til Rudme, efter at han forud havde holdt brullup med *Johanne Kirk* fra Vium. Hun var født den 27de Oktbr. 1861 og havde været Triers elev på Vallekilde. Siden havde hun været et år på Askov højskole.

Hurtig fandt de sig hjemme i rudmekredsen og tog de forskellige virksomheder op, der lå til skolens lærerfolk. Men det gav arbejde, de skulde ikke løbe op i sømmene. Især i vintertiden var der nok at gøre, når aftenskolen for de unge krævede en del forberedelse. Men det var et fornøjeligt og taknemmeligt arbejde for ham, ti det var en trofast skare, der samledes, man kendte ikke til frafald på halvvejen, men der mødte lige så mange mod April som ved novembertide. En sådan ungdom havde han ikke truffet før; den stod med forståelse af friskoleger-

ningen og havde en trofasthed i sammenhold, der søgte sin lige.

Ungdomsforeningen og foredragsforeningen lod hver afholde foredrag, men de var svagt besøgte, da hver forenings medlemmer holdt sig til sin forenings. Så kom de efter at gå i samlag, og det hjalp. Noget tilsvarende skete med læsemøderne. De havde jo hidtil været afholdt i mindre kredse. Det gav enten

Lærer Kristian Povlsen og Johanne Povlsen.

for meget arbejde for læreren eller for lidt udbytte for de mødende. Nu fik Povlsen dem alle til at samles i skolen. Kaffen, de plejede at opvartes med, hvor de forhen samledes, bryggedes nu af Johanne, mens konerne selv bragte «brød» med. Denne ordning viste sig heldig på flere måder. Her var lejlighed til alskens drøftelser og snak, og kredsens folk blev derved mere kendt med hinanden end hidtil, til gavn

for det fælles foretagende: skolen. At denne samling faldt i god jord, viste sig, for skolen blev propfuld, men — møderne fik navn af kaffemøder.

Forholdet til pastor Kock var godt. Han mødte hvert år til eksamen med de to menige kommissionsmedlemmer, men tilsynet med undervisningen i religion havde de ikke med at gøre; det besørgede Karl Povlsen i Ryslinge. Men Kock krævede aldrig noget bevis for, at K. Povlsen førte tilsyn end mindre oplysning om, hvorledes han dømte om den. Og Karl Povlsen førte forresten ikke tilsynet «stedligt».

Da der var 3 klasser, måtte Povlsen gerne have en lærerinde; dog hændte det, at når en rejste om våren, hjalp han sig sommeren over, inden han fik en ny. Det var mest piger, som ikke var fuldt uddannede, men læste videre; så var omkostningerne ikke store.

Der var *Marie Pedersen* fra Ferridslev, som nu er i Indien ved Løventhals mission. Hun var svært god til at fortælle for småbørn.

Kamilla Povlsen fra Havndrup var meget dygtig til gymnastik, hvorfor hun ikke alene havde børnene, men også de voksne piger.

Maren Thomsen fra Herning havde præliminærexamen.

Nikoline Jensen fra Tårs, tog senere lærerindeeksamen.

Marie Jensen fra randerseggen.

Engang ved et «skolemøde» foreslog skræder *H. Jørgensen* fra Findinge, om det ikke var et forsøg værd at bruge Balslevs lærebog en lille bitte smule,

men forslaget vandt ingen tilslutning, og Balslev nåede ikke inden for skolens dørtærskel.

I disse åringer dalede børnetallet noget, så det kom ned på 40tallet, hvor det holdt sig i efterfølgerens tid. Med 1901 trådte loven i kraft om tilskud af statskassen samt reglen om, at kommunerne kunde yde tilskud af indtil 6 kr. for hvert barn uden at skulle spørge amtsrådet om forlov. Dette virkede derhen, at man fik tilskud ikke alene fra Ringe, hvorfra man havde lået i mange år, men også foruden Herringe, fra Espe og Ryslinge. Disse tilskud har været stigende, de udgjorde 1902 ialt 125 kr., i 1906 194 kr., og Herringe kommunes tilskud, der 1895 udgjorde 25 kr. er nu (1910) 125 kr. Der viser sig således hos disse sogneråd en stigende forståelse af, at børnene bør behandles ligelig; de skal ikke være stevbørn, fordi de går i friskolen; det gælder oplysning og færdigheder mere end systemer.

Skønt Povlsens befandt sig vel i Rudme, besluttede de sig dog til at flytte; en anden nærstående gerning trak dem. Han købte nogle tønder land i sin fødebys udmark, og her, i Skåde banker, lod han i sommeren 1902 en bygning opføre til et landbrugsbørnehjem. Her flyttede de nu over, da der var givet høstforlov, og den 11te Sept. kunde de modtage de første børn, og på dette sted og i denne gerning virker de fræmdeles.

Atter måtte kredsen til at søge lærer, og de fandt ham i *Karoline Rasmussens* friskole på Heden i Odense.

Jens Peder Frandsen.

Jens Peder Frandsen er født den 14de Decbr. 1865 i Bode, øst for Randers fjord, men sin barndom

kom han til at opleve på den anden side fjorden i Øster Tørslev. Hans fader var møller og en meget dygtig og anset forretningsmand, men synderlig åndelige interesse havde han ikke. Moderen, der var i slægt med Jens Dyrholm, var der i så henseende mere ved. Hun holdt meget både af at høre og at læse noget godt, og hun sang tit og gærne.

Sine fem første års skolegang fik han ikke meget ud af. Skolen var overfyldt (der var c. 55 børn i ældste klasse), og læreren var gammel og opslidt. Børnene fik ved indskrivningen et nummer, som de beholdt hele deres skoletid. Læreren og undertiden kammeraterne med brugte det ved tiltale. Jens Peder fik nr. 45. Balles lærebog skulde læres udenad, og da der var mange at overhøre, blev der sjældent megen tid til forklaringer. Mens de første var oppe, beregnede de følgende børn, hvad stykke de selv kom op i, og så måtte bogen fræm under bordet, og det pågældende stykke fik en overhaling. Dette ramseri lå ikke for Jens Peder; han måtte så mangen gang søge at klare sig med at gengive og forklare indholdet, og det bragte ham en dag følgende skudsmål af læreren: «tolv kan ræmse op, men ikke forklare; og femogfyrre kan forklare, men ikke ræmse op».

De sidste par år af hans skoletid kom det dog til at gå i en anden skure, i det de fik en ny lærer, *N. P. Holm*. Han var en udmærket mand og stærkt påvirket af Grundtvig. Egnen var den gang meget gammeldags, og hvad der var værre, kun lidet påvirket af åndelige strømninger. Intet under derfor, at han vakte forargelse hos mange ved sin måde at holde skole på. Men for Jens Peder blev det en fest at gå i skole, og Holm blev et etisk forbillede for ham.

Konfirmationsforberedelsen gav mindre end intet; det skulde da være, om man regnede de løjer for noget værd, de drev, inden præsten kom ind.

De unges legestuer og andre forlystelser var der ikke synderligt udviklende ved. Men efter hans forældres død, da han var 19 år gammel, kom han på Dalbyneder fortsættelsesskole, og her var der noget for ham at hente. Et frisk åndeligt pust vakte her til liv, hvad der hidtil havde ligget dvalebunden i sjælen. Hos forstander *Egens* og kone fandt han et nyt hjem, der blev af vedvarende betydning for ham, og tit har han søgt dertil om råd, når det stundede mod vanskelig dåd.

Frandsen var derefter et års tid på Gedved seminarium og fik så plads ved Karoline Rasmussens friskole på Heden (nu Sdr. Boulevard) i Odense, og her var han fra 1ste Oktbr. 1891 til Sept. 1902.

I Dalbyneder havde han vel hørt friskolen nævne, men nogen forståelse af dens værd og virke havde han ikke, da han kom til Odense, og derfor kom han og *Karoline Rasmussen* til at tage mange tag om den ting. Men det blev ikke omsonst; han lærte, hvad «skolen for livet» var; at det ikke er en vis sum af kundskaber, passende for det praktiske liv, ikke heller en eksamen med adgang til et sikkert og rundeligt levebrød, men at det er en påvirkning af barnets sjæleliv i overensstemmelse med dets natur, så det bedste i det kan komme til udvikling, hvad så siden i livet det skal være og vorde.

Odense er en rar by. Medens mange af vore købstæder står underlig fræmmede over for det af Grundtvig påvirkede folke- og kirkeliv, er det anderledes her. Ikke blot trives der en valgmenighed, men

3 friskoler, og der er en spillevende «Højskoleforening» med over 1000 medlemmer. Nå, så mange var der ikke den gang, Frandsen kom til bys, men den var dog i god gænge.

Her blev han dog snart hjemme, og i pastor *Emil Kock* fik han en præst, der havde stor indvirkning på ham til kristelig udvikling.

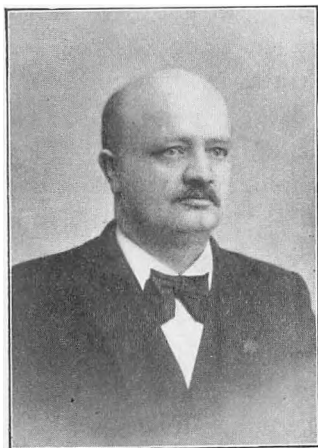
Lønnen var kun lille, og da han i 1897 havde holdt brullup med *Sofie Huld* fra Hammel, måtte han derfor tænke på at øge indtægterne, og de fik en lille købmandsforretning i gang, som Sofie passede, og som gav dem et sådant tilskud, at de kunde leve ordentligt. Men det, at arbejde med 2 så uensartede virksomheder som disse, blev dog i længden besværligt. En af dem måtte desuden altid være ved stampen, for ingen kunde vide, når butiksklokken kaldte. De kunde nok se, at en af delene, enten skolen eller handelen, måtte inden ret lang tid opgives.

Så kom kaldet fra Rudme, hvor man havde fået nys om, at han ikke sad urokelig fast ved skolen i Odense, og han slog til, så han den *1ste Sept. 1902* overtog ledelsen af skolen i Rudme. Og de fortrød det ikke, da de var nået over det første år. Det var noget sejt, for Frandsen er ikke af de folk, der, så snart de flytter et sted til, er hjemme med det samme. Han skal have tid til at slå rod. Og så at flytte fra det kære Odense, hvor der var næm adgang til mange goder: læseforening, højskoleforening, møder og lignende, ja det voldte ikke liden ubehag. Landet syntes fattigt ved siden af byen.

Men alt som de blev kendt med kredsens folk, kom velbehaget i orden, og landsbylivets fordele viste sig. Megen tid fik han imidlertid ikke til at falde i

staver i, mens omplantningen kom i orden, det fik han som sine formænd at mærke.

At arbejde i en børneskole og at sætte børn i arbejde i en skole var vant arbejde for ham, om end der er forskel på købstads- og landsbybørn. Men at optræde som lærer over for voksne var noget helt ukendt for ham. Men her mødte nu ungdomsforeningens formand, *Rasmus Pedersen*, en søn af Peder

Lærer Jøns P. Frandsen og Sofie Frandsen.

Pedersen og Sara i Volstrup, og bad ham tage fat, som hans formænd havde gjort. Det gjorde han, men i begyndelsen med en følelse af, at det var en noget tynd suppe, han opvartede med. At det dog ikke har været det bare vand, synes dog bevist ved, at tilslutningen for hvert år blev større; de sidste 2 vintre c. 60 elever.

Såkaldt «skriveskole» holdt han også i gang.

Den er en nødvendighed i Svendborg amt, når man vil have statsunderstøttelse. De rene kundskabsfag kunde den afdøde amtmand nok lide, men ikke «de fynske friskolers aftenscole», derfor foreslog han kun at uddele understøttelse til de aftenskoler, der drev på færdigheder, og det hele *råd* fulgte ham. Det kneb imidlertid med tilslutningen til skriveskolen, især i de første vintre.

Den vestlige fløj, øvelseshuset, blev flittig benyttet, ikke mindst af skyttekredsen. To gange ugentlig mødte karlene til gymnastik, en gang pigerne, og øvelserne blev ledede med kraft og dygtighed. Da Frandsen ikke var nogen dreven gymnastikleder, overtog en af skytterne gymnastikundervisningen med børnene. Denne tidlige og vedholdende gymnastik har da stået sin prøve sådan, at 24nde kreds er blandt de bedste i Svendborg amtsskytteforening, og denne amtsskytteforening er jo ikke blandt de bagerste i Danmark.

Både ungdomsforeningens og skyttekredsens «bal-ler» holdes her i øvelseshuset. Det giver vel en del ulejlighed, ikke mindst for lærerens kone, men det fortrød ikke Sofie og følgelig heller ikke hendes mand. For det var fornøjeligt for dem at se, hvor kønt de unge kunde more sig. Spiritus var bandlyst, og der blev holdt op, mens legen var god, kl. 12—1. Man så også stadig ældre møde sammen med de unge, ikke for at vogte på, men for at fornøje sig sammen med de unge, om de end ikke drev det videre med dansen.

Frandsen skriver derom: «når der for tiden klages så meget både over misbrug af forsamlingshusene og over ungdommen, må der vel ligge noget

til grund derfor. I Rudme var der ingen klage, og der var heller ingen grund for en sådan. Jeg tror, man kunde lære noget ved at se på, hvorledes de yngre der kunde more sig sammen med de ældre. Jeg tror, at der, hvor det går dårligt ved de unges sammenkomster, der skulde de ældre forsøge at komme i godt forhold til de unge og gå med til deres baller osv. Det hjalp sikkert mere end at skrive i bladene.»

Læsemøderne for de ældre fortsattes fræmdeles, og de havde således slået rod, at de var uundværlige. Og til det, der hørte sig til for børnene, var foruden juletræet den årlige skoleudflugt, der nu altid var en købstadrejse.

Ved Frandsens komme til Rudme var hans løn sat til 1000 kr. og det halve statstilskud foruden fri bolig med have, samt en fast sum til brændsel. Med den løn tyktes han ikke, han kunde holde lærerinde, og børnetallet var da heller kun i fyrrerne. Men med den klassedeling fandt Frandsen sig dog ikke til freds i længden, og i 1905 kom han da fræm med sine anker, og efter at de var drøftede, blev det således ordnet, at han skulde have et tillæg i løn på 200 kr. årlig «til pigeløn», og så skulde Sofie have en yngste klasse, så tredelingen atter kunde gå i orden.

Men når der således byggedes, og der flere gange lagdes til lærerlønnen, vil man forstå, at skolekredsens udgifter var i stadig stigning. I 1898 balancerede regnskabet med c. 1100 kr., men nu i 1905 stod det på c. 1950 kr. Dette giver sig også udslag i kredsens love. I de ældste fra 1877 hedder det: Rudme friskole er oprettet og bæres af skolekredsen. Medlem af denne er enhver familiefader eller enke, hvis børn ordentlig-

vis nyder undervisning i skolen, samt enhver myndig person, der årligt yder bidrag til skolen, det være sig i penge, naturalydelser eller arbejde; dog er ingen medlem, før han af styrelsen er optaget og erkendt som sådan.» Dette vil i korthed sige, at det i det hele og store var hvert enkelt medlem, der selv fastsatte sin ydelse. I den senere lov (årstal er desværre ikke tilføjet) hedder det derom: «Medlem af foreningen er de, der yder de af bestyrelsen fastsatte årlige bidrag. Ny medlemmer kan de blive, som giver årligt bidrag til skolens opretholdelse, og dersom de har børn og vil have undervist i skolen, er de forpligtet at betale de af styrelsen fastsatte skolepenge. Styrelsen afgør i øvrigt, om en mand eller kvinde, der ønsker at indtræde i foreningen, kan optages.»

Der sker imidlertid også ved lovændringen en omordning i en anden henseende. I loven af 77 hedder det: «Kredsen antager og afskediger skolens lærer og slutter overenskomst med denne om de vilkår, på hvilke han beklæder denne post.

Læreren leder undervisningen i skolen uafhængig af styrelsen. Han optager elever i skolen og afsænder dem derfra.»

I den yngre lov hedder det derom: «Styrelsen antager og afskediger skolens lærer, men denne leder undervisningen i skolen uafhængig af styrelsen».

Frandsen befandt sig vel under disse forhold og var vel lidt i kredsen. Det, der stundom kunde ængste ham, var, at mange familier nåede ud over «børneårene», så børnetallet tegnede til at synke. Men børnerigdommen på en egn vil jo altid svinge noget op og ned, og man skal ikke tage hatten af, før man ser manden; så det var ikke det, der gjorde det, men

der oprandt atter en «travrig» stund for Rudme friskole. Næsten alle dens lærere har efter sigende lidt så godt at være der, men dog skyndt sig derfra. Således gik det nu også med Frandsen.

I foråret 1908 blev der kaldt på ham fra Århus. Der var ved at vokse en friskole fræm, men de fandt, det var såre vanskeligt at finde en lærer, der kunde lede en byfriskole. Men her var Frandsen en erfaren mand, og derfor klæmte de på ham og det for alvor. Han følte sig ilde stedt, ti det er ikke Frandsens stærke side at fatte beslutninger. Glad var han ved Rudme, det forlod han nødig, men — kunde han hjælpe dem i Århus og virke noget godt, så var det også tiltrækkende. Enden blev, at han lovede sig til Århus, og således kom Rudme friskole til at skifte lærer omtrent i de samme dage, da den fejrede sin halvhundredårsfest. Afløseren blev

Jakob Jakobsen.

Han er født i Vejrum ved Holstebro d. 17de Juli 1872. Han har været på Jellinge seminarium, hvorfra han tog eksamen 1895. Derpå var han i et par år huslærer i Husby præstegård ved Ulfborg og siden lærer på forskellige mindre højskoler 1897—1900. Han blev derefter forstander for Give højskole indtil 1906, hvorefter han var ved blodvirksomhed på Sjælland, indtil han den 1ste Nov. 1908 tiltrådte pladsen ved Rudme friskole.

I anledning af halvhundredårsdagen holdtes den 28de Sept. 1908 en festlig sammenkomst i Rudme

friskole, hvor skolens forældre og venner mødtes med de tidligere lærere med Morten Eskesen i spidsen. Der var mange mennesker til stede, og det blev en smuk og fornøjelig sammenkomst, hvor der blev udtalt mangen en tak for tiden, der svandt, og gode ønsker for skolens fremtid.

Folk samlede sig i skolens gård, og da det som ved det forhen omtalte møde for 31 år siden var dejligt vejr, kunde hovedtalerne holdes her ude.

Lærer *Frandsen* bød velkommen, hvorpå valgmenighedspræst *Karl Povlsen* talte om hjemmenes forhold til børnene. Han dvælede først ved, hvad et hjem skal være: et afbillede af det store hjem hos Gud. Forældrenes stilling over for børnene skal være som kongens, profetens og ypperstepræstens. I hjemmene skal fars og mors ord være kongebud, og deres magt skal være ubetinget. Jo mere der er af den ubetingede magt og myndighed i et hjem, des lykkeligere er det. Forældrene skal ikke blot kunne sige *ja* til deres børn, de skal også kunne sige *nej*, fordi børnene må lære at være nøjsomme og at beherske sig. Ti hele livets kunst består i at sige *ja* og *nej*, hver til sin rette tid.

Unge mennesker har så let ved at *være med*, og det er i sig selv noget godt. Men det er lige så vigtigt at *kunne stå imod*.

Når forældrene skal være børnenes profeter, vil det sige, at de skal være deres lærere. Hele hjemmet er en skole for barnet, og der nås videre end i nogen anden skole. Intet i den hele verden er mere bestemmende for barnets fremtidsvej end den undervisning, det får i sit hjem.

Den ypperstepræstelige gerning består i at bringe

offer og fræmbære bønner. Der er næppe nogen mere offervillig kærlighed end moderens til sit barn. Hun tager selv tornene og giver barnet roserne. Også forbøn har forældrene god lejlighed til at fræmbære. Forældrenes bøn begynder ved barnets vugge og varer ved til deres sidste åndedræt. Det er et fattigt menneske, der ikke bliver bedt for, og det er et våbenløst menneske, der ikke har lært at bede.

Taleren sluttede med at bemærke, at når han ved denne lejlighed havde omtalt hjemmenes forhold til børnene, så var det, fordi friskolen netop skulde hjælpe forældrene med den tredobbelte opgave: at være konge, profet og ypperstepræst for deres børn.

Derpå talte *Morten Eskesen*.

Han fandt det nødvendigt i vor tid flittig at minde om, at skolen skal være hjemmets skole. På dette grundlag begyndte han her for 50 år siden, og hans opgave var at opdrage børn til mennesker, der kunde tænke, hvad de føler, og sige, hvad de tænker, og ved, hvad de siger. Taleren mindedes en del mennesker, han i sit lange liv havde været sammen med, og begivenheder, han havde været med i. Han fremsagde et digt, han havde skrevet om morgenen, og sluttede med at takke for det arbejde, der var udført i friskolen, siden han forlod den.

Der blev nu sungen en sang af Eskesen, og man flyttede så ind i gymnastiksalen, hvor der var dækket bord til fællesspisning. Under denne blev der vekslet med taler og sang.

Med undtagelse af *Jens Olesen*, der er død, og lærer *Jens Jensen*, Skovby, der kun har været lærer ved skolen i kort tid, var alle de tidligere lærere til stede, og de tog ordet omtrent i *aldersorden*.

Først talte *Lavrids Jonsen*, nu i Hundie på Sjælland, så *Simon Sørensen*, nu gårdarvefæster i Rude ved Odder, derefter *Andreas Madsen*, Elholm, børnehjemsforstander *Kr. Povlsen*, Skåde, og *Peder Pedersen*, Søllinge. De mindedes alle deres ophold i Rudme med glæde og tak og ønskede en god fremtid og fortsat trivsel i det gamle Spor.

Endvidere talte friskolelærer *Martin P. Rudum*, Sødinge, der er en gammel elev og en af «De gamle», pastor *Karl Povlsen* og friskoleforeningens formand *Lavrs Rasmussen*, Ringe. Den sidste takkede for godt noboskab og samarbejde. Især nævnte han Jonsen, sprang derfra til Andr. Madsen og rettede en særlig tak til den nuværende lærer J. P. Frandsen og bød velkommen til den tilkommende lærer, J. Jakobsen.

Frandsen mindede om, at der var grund til at bede om, at vi må få lov at beholde friskolen, ti der er stærke kræfter oppe imod den. Han takkede for den kærlighed og velvilje, han og hans familie har mødt i de 6 år, de har været der i kredsen.

Lærer *Jakobsen* takkede for det velkommen, der havde lydt til ham. Han vilde betragte det som sin opgave at få skolens fremtid knyttet til dens store og gode fortid. —

Selvfølgelig kunde en sådan fest, der havde gået så kønt og jævnt, ikke undvære sit andendagsgilde, og til dette mødte da børnene og de unge. Eskesen havde været ude på en tur sammen med en kending, og det lod først, da de kom tilbage, som han var træt, men da der kom bud, at de unge gerne vilde se og høre ham mellem sig ovre i øvelshuset, var det, som al træthed var som bortblæst, og vi så nu det kønne syn, at den ældste og de yngste i Rudme

friskole flokkede sig for i fællesskab at fejre det gode, Gud havde givet dette sted i og med friskolen. —

Lad mig så til slutning på disse optegnelser fra Rudme friskoles halvtredsindstyve år ønske, at den ånd, der har hvilet over og værnet gerningen i den, aldrig må blive husvild der. Gid den vinde og vare til velsignelse for de enkelte hjem og hver person i det! Gid skolen altid bedre må forstå den opgave at være hjemmenes tjæner!

KILDER.

1. Morten Eskesen og hans bøger, af disse især:
Minder og udsigter (Odense 1881).
Holtebødkeren (Odense 1883).
 2. Skriftlige og mundtlige meddelelser fra alle lærerne ved skolen, afdøde J. Olesen undtagen, men her er hans datter, Marie O., trådt i steden.
 3. Herringe præstearkiv og skolens protokoller og regnskabsbøger.
 4. Rigsarkivet i Kbhvn. og landsarkivet i Odense.
 5. Mundtlige meddelelser fra egnens folk, særlig kan nævnes Hans Johansen og Jørgen Andersen.
 6. Fyns Tidende, Fylla, Højskolebladet og Bavnem.
 7. Forfatterens egne optegnelser og minder.
 8. Adskillige mindre, trykte, skriftlige og mundtlige oplysninger fra forskellige bøger, steder og personer.
-

Fra H. C. Ørsteds Barndomstid i Rudkjøbing.

Af M. C. Harding.

Kilder: Rudkjøbing Købstads Auktionsprotokol 1766—92, Landsarkivet i Odense. — Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie, 1900—10. — Oplysninger vedrørende Rudkjøbing Apotek i ældre Tid. Velvillig meddelte af Pastor Vilh. Lütken. — E. Dam: Sorø Apotek 1606—1906. 1906. — F. Rasmussen: Oplysninger betræffende Rudkjøbing Købstad, 1849. — St. Jørgensen: Efterretninger om Rudkjøbing Købstad, 1796. — Rudkjøbing Kirkebog 1686—1794, Landsarkivet i Odense. — Lengnicks Stamtavler, 1 Saml., 2. Bind. -- H. C. Ørsteds Autobiografi i Kofods Konversationsleksikon XXVIII. Bind, 1828. — H. C. Ørsteds efterladte Papirer, Universitetsbiblioteket i Kjøbenhavn. — A. S. Ørsted: Af mit Livs og min Tids Historie, 1851. -- Rudkjøbing Skifteprotokol 1747—97, Landsarkivet i Odense.

Den 21. Marts 1776 blev det ved Trommeslag i Rudkjøbing Gader bekendtgjort, at der samme Dags

Eftermiddag Kl. 4 vilde blive afholdt Auktion over Byens Apotek. Ved 3 Auktioner forinden havde der ikke meldt sig nogle Købere. Men nu var der ankommen to unge Farmaceuter fra Sjælland, som paa Grund af kontrær Vind var kommen for sent til tredie Auktion, 2 Dage forud. De to unge Mænd var *Søren Christian Ørsted*, Provisor paa Holbæk Apotek, og *Fr. Bager* fra Hagedsted.

Apoteket var i høj Grad forsømt. Dr. med. *Hans Venninghausen* havde købt det i 1773. Forinden havde *A. Jürgenseu* været Apoteker i Rudkjøbing siden 1742. Dr. *Venninghausen* fik ved kgl. Reskript Privilegium paa at drive Apoteket, men kun paa den Betingelse, at han skulde holde en eksamineret Farmaceut som Provisor. Denne Betingelse opfyldte han kun slet. Han sluttede Kontrakt med den forrige Apoteker, *A. Jürgensen*, der skulde gælde for Provisor. Men Byfoged *Flindt* klager allerede et halvt Aar senere over, at *Jürgensen* ofte var borte fra Byen i Ugevis paa Besøg hos Patienter paa Landet og intet havde med Tillavningen i Apoteket at gøre. *Venninghausen* fik Ordre til at antage en Provisor inden 6 Uger, men ligemeget hjalp det. I Efteraaret 1774 skriver *Flindt*, at Apoteket er saa forfaldent, «at fast ikke det ringeste Medicament der kan faas». Endelig blev Apoteket stillet til Auktion den 1. Decbr. 1775, men hverken ved denne eller de to følgende Auktioner meldte der sig nogle Købere.

Ved fjerde Auktion den 21. Marts 1776 blev Apoteket med Privatbolig, Gaard og Have opraabt for 1000 Rdlr., «men intet Bud skete af de mange tilstedeværende, ikke engang af de tvende fra Sjælland ankomne, som tilkendegav at være Liebhavere, men

dog ikke turde entrere i saa høj en Summa, eftersom de fandt Apoteket, og det lidet derudi findes, samt Gaarden saa slet, bedærvet og forfalden, at 1000 Rdlr. var meget for meget». Auktionsdirektøren opraahte derpaa Apoteket for 700 Rdlr. som ved første Auktion, men heller intet Bud skete. Først da det blev opraaht for 550 Rdlr., begyndte de to unge Farmaceuter at byde. Auktionen endte med, at *Søren Ørsted* blev højstbydende med 600 Rdlr.

Den nye Ejer af Rudkjøbing Apothek var født i Slagelse i 1750, hvor hans Fader var Præst ved St. Peders Kirke. Efter Auktionen vendte han tilbage til Holbæk, underkastede sig den kemisk-farmaceutiske Eksamen i April s. A. og fik den 5. Juni Privilegium paa at drive Apoteket i Rudkjøbing. Den 24. Juli holdt han Bryllup med en Købmandsdatter fra Holbæk, *Karen Hermansen*, og kort efter drog det unge Ægtepar ind paa Rudkjøbing Apotek.

Rudkjøbing var kun en lille By med 8—900 Indbyggere. Der var ikke megen Handel. En ordentlig Havn fandtes ikke, kun en Skibsbro, hvor Fartøjerne ikke kunde lægge til i Stormvejr eller ved Højvande. Fartøjer var der heller ikke mange af, nogle Jagter og Galeaser, i 1774 ialt kun 16 Skibe. Det gik smaat paa alle Omraader, og Apotekdrift var dengang ikke nogen god Forretning. Folkemængden var for ringe, og Folk havde ikke synderlig Sans for at bruge Læge og Apotek.

Men Apoteker *Søren Ørsted* var aabenbart en dygtig Mand. Han fik sat Skik paa Apoteket, og Forretningen udvidedes. Han solgte aarlig til Kjøbenhavn og andre danske Købstæder for 4—500 Rdlr. Lægeurter, som han lod fattige Koner indsamle. Ligesom

andre Apotekere paa den Tid havde han Privilegium paa at drive Herberg og i *Rasmussens* «Oplysninger betræffende Rudkjøbing Købstad» siges det, at Apoteket paa *Søren Ørsteds* Tid var et Sted, hvor mange rejsende og «galante» Folk tog ind. Da *Ørsted* solgte Apoteket i 1806 til Apoteker *Jacobæus* fra Hobro fik han 8000 Rdlr. for det.

Her paa Rudkjøbing Apotek fødtes de unge Apotekerfolks førstefødte den 14. August 1777. 6 Dage senere fik Barnet i Daaben Navnet *Hans Christian Ørsted*.) I Følge Rudkjøbing Kirkebog blev han

- *) Navnet *Ørsted* havde Familien baaret siden det syttende Aarhundrede, da *Hans Christian Ørsteds* Tiptipoldefader *Søren Olufsen* var Præst til Ørsted og Estruplund i Jylland. Afstamningen fra sidstnævnte var følgende:

Søren Olufsen,
Præst til Ørsted,
d. 1636.

Jacob Ørsted,
Præst til Hornslet,
d. 1675.

Søren Jacobsen Ørsted,
Præst i Ærøskjøbing, senere til Haraldsted,
f. 1665, d. 1736.

Christian Sørensen Ørsted,
Præst ved Sct. Peders Kirke i Slagelse,
f. 1695, d. 1761.

Søren Christian Ørsted,
Apoteker,
f. 1750, d. 1822.

Hans Christian Ørsted.

baaret til Daaben af sin Farbroder, Studiosus *Jacob Albert Ørsted*, senere Præst til Kirkehelsinge. Aaret efter fødtes *Anders Sandøe Ørsted*, der blev opkaldt efter sin Onkel, Købmand *Anders Sandøe* i Holbæk. —

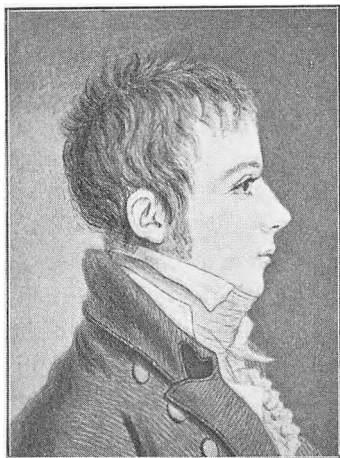
Aarene gik, og den lille *Hans Christian*, som var en fremmelig Dreng, skulde i Skole. Det var imidlertid smaat bevendt med Skoleforholdene i Rudkjøbing. Latinskolen var bleven nedlagt i 1739. Skolehuset med tilliggende Jorder blev overladt Kordegnen, der til Gengæld skulde holde «Kristendomsskolé». Denne Pligt blev i Tidernes Løb fortolket paa den Maade, at Degnen kun skulde læse med Konfirmanderne. Undervisningen i Regning og Skrivning var bleven skilt ud og henlagt under en egen Skoleholder. Denne fik kun 2—4 β om Ugen af hver Elev, og hvad man man vente, siger *Stefan Jørgensen* i sin i 1796 udkomne Bog om Rudkjøbing, af en Lærer, der faar saa ringe Løn for sit Arbejde. *Jørgensen* ser ikke anden Udvej end at forene Skoleholdertjenesten med Bedemandstjenesten, naar denne Stilling engang bliver ledig.*)

I Byens offentlige Skoler var der saaledes ikke megen Lærdom at hente.

Men tæt ved Apoteket boede der en tysk Parykmager, *Christian Oldenburg*. Parykkernes Tid var forbi, og *Oldenburg* maatte se sig om efter andet Erhverv. Han slog sig da paa Skolevirksomhed, skønt det eneste, der anbefalede ham hertil, var hans store Retskaffenhed og hans Bibelkundskab. Hos ham blev den lille *Hans Christian* og hans Broder sat i Skole.

*) Om Skoleforholdene i Rudkjøbing se nærmere i *Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie*, S. 411 flg., 439 flg.

Oldenburg læste op af Bibelen paa Tysk og lod den ældste af Børnene besørge Oversættelsen. *Oldenburg* kunde kun lægge sammen og trække fra, men hos en Skolekammerat, der havde gaaet i en bedre Skole, lærte de to Brødre at multiplicere og hos en af Byens Præster at dividere. Hos *Madam Oldenburg* lærte de *Pontoppidans* Forklaring udenad, saa ordret udenad, at de ikke maatte sige Sankt Peter, men skulde sige S—t Peter, for saadan stod der i Bogen, sagde *Madam Oldenburg*.

Hans Christian Ørsted som ung.

Den agtværdige Skolelærer og hans Kone holdt usigeligt meget af *Hans Christian*; det samme gjorde de Godtfolk, som kom hos *Oldenburgs*. *Hans Christian* blev derved ganske forkælet og troede tilsidst, at han var en udsat Kongesøn, der med Tiden vilde blive ophøjet paa Kongetronen. *Ørsted* har selv i

sine efterladte Papirer optegnet en Række Smaahistorier fra sin tidligste Ungdom, der viser, hvilke høje Tanker han havde om sig selv, men som tillige bærer Vidne om, at han var sig sine Pligter bevidst.

I *Oldenburgs* Skole opnaaede de to Brødre en sjælden Færdighed i det tyske Sprog; de fik tillige en uhyre Agtelse for alt, hvad der var tysk. Men straks efter at de var kommen ud af Skolen, opdagede

de, at de Forestillinger, som *Oldenburg* havde bibragt dem om det tyske, var urigtige. De vedblev dog at nære stor Hengivenhed for deres første Lærer og indsaa, at hans urimelige Nationalstolthed kun skyldtes hans indskrænkede Synskreds.

En god Del Bibelkundskab fik de to Brødre hos *Oldenburgs*, og som Bevis for, at *Hans Christian* ikke

H. C. Ørsteds Barndomshjem i Rudkjøbing.

tankeløst lærte det hele udenad, anføres, at da han i Syvaarsalderen fik en lille Broder, og et Par gamle Koner vilde bilde ham ind, at Jordmoderen havde hentet Broderen i Piledammen, svarede han, at Børn ikke kom fra Piledammen, men af Morders Liv; det havde han læst i Nytaarsevangeliet. *Anders Sandøe* hævder endog i sit Livs Historie, at de Bibelkundskaber, de fik i *Oldenburgs* Skole,

ikke havde været uden Nytte i de to Brødres Udvikling, idet de derved lettere havde kunnet sætte sig ind i det nye, de senere hen i Livet mødte paa det religiøse Livs Omraade.

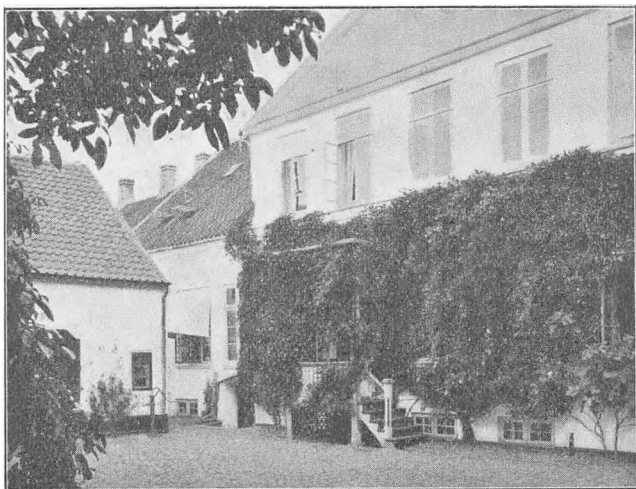
Da de to Brødre blev lidt ældre, fik de Undervisning i Latin af flere efter hinanden følgende Lærere, «der just ikke henhørte til de bedste». *H. C. Ørsted* fortæller i sin Autobiografi, at han i 11 Aars Alderen fik Undervisning af en Student, der ellers levede af at prædike og stikke Signeter. At tegne lærte han hos en berejst Bagersvend. Borgmesteren gav ham Undervisning i Fransk, og Matematik lærte han hos en Landmaaler, der om Vinteren daglig kom paa Apoteket.

En ligesaa uregelret Undervisning blev andre af Datidens store Mænd til Del. *Henrik Steffens* gik i en Privatskole i Helsingør, hvor Børnene var stuvede sammen i en lille Stue, og hvor de hovedsagelig kun lærte at deklinere. Skoleholderen brugte den halve Del af Tiden til at efterse, om Børnene var rene, og til at straffe dem med Linialen.

Trangen til Kundskaber hos de to Brødre *Ørsted* var stærk, og hjemme fordybede de sig i alle de Bøger, de kunde faa fat i. For deres Sparepenge forskrev de Bøger, og med Interesse lyttede de til de Gæster, som kom i Forældrenes Hus. Til de mere intelligente blandt disse hørte den ovennævnte Landmaaler; men medens de hos *Oldenburgs* og hos Forældrene havde været under pietistisk Paavirkning, var Landmaaleren ivrig Fritænkter efter Datidens Opfattelse; han gav dem især Smag for de nyere Digterværker uden dog at præge deres religiøse Opfattelse.

Da de to Brødre var i 11—12 Aars Alderen,

antog Faderen dem som Medhjælpere i Apoteket. *Anders Sandøe* havde ingen Lyst til Arbejdet her, og det varede ikke længe, før han med Faderens stiltiende Samtykke forsvandt derfra. *Hans Christian*, der ligesom *Anders Sandøe* hidtil havde villet være Præst, fik Smag for kemiske Arbejder og fordybede sig i Naturvidenskaberne, og fra nu af var han vundet for

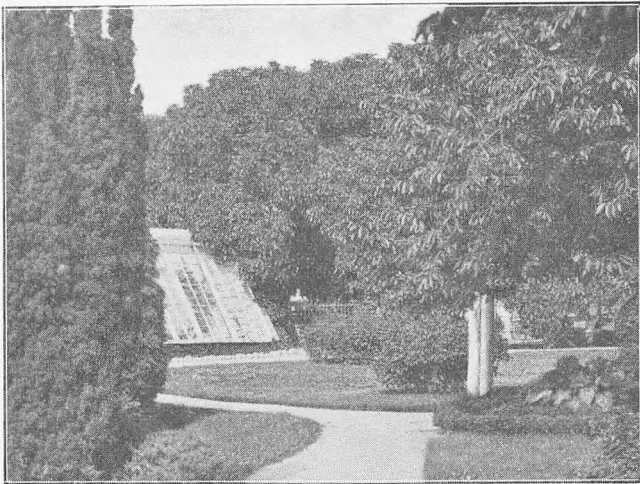

Gaardparti fra H. C. Ørsted's Barndomshjem.

Fysikken og Kemien. Men samtidig nærrede han en levende Interesse for Poesien; han læste *Batteur's* Værk om de skønne Kunster og oversatte blandt andet flere af *Horatius's* Oder. Den inderlige gensidige Forstaaelse, som prægede Forholdet mellem de to Brødre, og som gav sig Udslag i en stærkt gennemført indbyrdes Undervisning i Studieaarene, skabtes allerede i Rudkjøbing. Mens *Hans Christian* lærte Fransk

hos Byfoged *Jürgensen*, fik *Anders Sandøe* Undervisning i Engelsk hos den samme, og nu lærte de to Brødre hinanden hvert sit Sprog, saa at de begge blev flinke i Fransk og Engelsk.

H. C. Ørsteds Moder hører vi ikke meget til. I sin Autobiografi fortæller *Ørsted*, at Forældrene ved Samtaler med ham og Broderen Morgen og Aften,

Parti af Haven ved *H. C. Ørsteds* Barndomshjem.

naar de var hjemme, søgte at danne deres Sjælsevner. Moderen døde allerede den 15. Juni 1793. Apoteker *Ørsted* fik kongelig Bevilling til at sidde i uskiftet Bo efter hende, men holdt alligevel Aaret efter Samfrændeskifte med sine 6 Børn. Ved denne Lejlighed takseredes Apoteket til 3000 Rdlr. og Indboet til 800 Rdlr. Gælden opgjordes til 3980 Rdlr. Skifteprotokollen slutter saaledes: «Der bliver altsaa intet at

iove. Men Enkemanden var overbevist (om), at enhver, som kjender ham og hans Hus, vilde tilstaa ham, at hans Børns Opdragelse og Fremdragelse havde været ham særdeles angelegen, og at han i ingen Del havde sparet paa deres Lærdom, Undervisning og Klædedragt efter deres Stand, ja han havde og besluttet at lade sine tvende ældste Sønner endnu i dette Aar rejse til Kjøbenhavn for der som snarest at fralægge sig deres Eksamen som Studenter, hvilket vilde foraarsage ham en Del Bekostninger, som han efter sine Omstændigheder vilde gjøre med Fornøjelse og bedste Vilje. Ligesom sørge for de yngres honnette Opdragelse, saaledes som han for Gud og Verden bekendt vil være.» —

Samfrændeskiftet holdtes den 19. Marts 1794, umiddelbart før de to Brødres Opbrud fra Hjemmet og rimeligvis foranlediget ved dette. *H. C. Ørsted* angiver i sin Autobiografi, at de drog til Kjøbenhavn i Foraaret 1794.

H. C. Ørsted og hans Broders Langelandstid var forbi, og al deres senere Virksomhed falder andetsteds; men de glemte aldrig deres Barndomstid i det gamle Apotek. I et Brev fra 1847 til den engelske Naturforsker *J. Herschel* taler *H. C. Ørsted* om den Tid, da hans Fader tog ham med ned i Laboratoriet og lærte ham at sætte Pris paa den Indsigt, der erhverves gennem Erfaring, noget der sikkert har bidraget til, at *Ørsted* ikke druknede i den Tids Naturfilosofi, hvor man ikke agtede Erfaringen højt, men mente at kunne løse Naturens Gaader alene gennem Spekulation.

Barndomstiden i Rudkjøbing har saaledes ingenlunde været uden Betydning for vor berømte Naturforskere Udvikling.

En Veteran.

Af Nicoline Klein.

Der er Menneskeliv, som kan lignedes ved en Bæk, som rinder gennem jævne, hjemlige Egne. Den udretter ikke store Ting, høres ikke langt bort, som den brusende Fos. Sagte nynnende, forfriskende den, der kommer i dens Nærhed, medens Smaablomster spirer ved dens Bred, snor den sig frem sin beskikkede Vej mod Havet.

Det er et stille, jævnt Menneskes Liv, her skal fortælles lidt om.

I den gamle Gaard ved Siden af Skolen i Bregninge paa Ærø boede et ungt Par til Huse hos den unge Kones Forældre. Der fødtes d. 28de Maj 1821 en lille Dreng, som blev døbt af Pastor Monrad — efter Datidens Skik sandsynligvis allerede den første Søndag af hans Levetid — og kaldet Peder Jensen Pedersen Brandt.

Der kom flere Børn i Aarene, som fulgte, men lille Per, den førstefødte, har nok været Bedstefor-

ældrenes Yndling; i al Fald beholdt de ham, da hans Forældre og de andre Børn efter fem Aars Forløb flyttede op til Gaarden lige overfor Kroen.

Et Barn, der gaar ene mellem gamle, bliver let gammelklogt. Per har vist ikke været en praktisk Dreng, der tidligt kunde gøre Nytte, flytte «Kreer» og ride Heste til Vands; snarere har han gaaet stille om og grublet over Livets mærkelige Foreteelser og forbavset «Allemor» med mange Spørgsmaal derom. Og han har fulgt bag efter «Allefar» op og ned ad den lange Reberbane, mens han snoede sine Reb; Bedstefaderen var nemlig foruden at være Gaardmand ogsaa Rebslager; snoede ikke bare lidt til Husbehov, til «Kretøjr» og Faaretøjr, men tykke, svære Ankertov virkede han til Skipperne i Marstal.

Kom der stundom lidt i Vejen for lille Per hjemme, saa tyede han ind i Skolen til en trofast Veninde, Md. Bloch, Lærerens Kone. Hun har maaske bedre kunnet svare paa Drengens mange Spørgsmaal og selv moret sig over den kloge, lille Dreng.

Snart kom Per Brandt selv ind paa Skolebænken. Den første Undervisning for saadan en lille Fyr bestod dengang i, at han stilledes foran et Sandbord og fik en Pind i Haanden. Læreren tegnede nu et Tal paa den glattede Sandflade, og Barnet ridsede det efter. Paa den Maade lærtes alle Tal og Bogstaver. Det var jo næsten som en Leg, men det var ikke Mening! Gik det ikke flinkt nok, svippede Pinden skrappt over Fingrene.

Senere var det mest Udenadslæren af Bibelhistorie og Lærebog, der lagdes Vægt paa. Hvor aandløs slig en Undervisning end er, naar der ikke tillige gives Barnet Forstaaelse af, hvad det lærer, saa kan det

dog ske, at det, der synes en død Skat for Barnet, engang senere kan blive levende og for den voksne, som trænger dertil, blive til Trøst og Opmuntring i mangen ensom Nattetime.

For Peder Brandt faldt det saare let at lære, hvad der fordredes, og han ind sugede videbegærligt al den Kundskab, Skolen kunde give ham.

Ved den Tid blev Skolebygningen i Bregninge udvidet med to Fag, og Præsten, Laurits Ottesen, arbejdede ivrigt paa at forbedre Undervisningen. Han indførte den indbyrdes Undervisning, meget mod Sognebeboernes Ønske til at begynde med, men senere vandt det Paaskønnelse og blev betragtet som et stort Fremskridt.

Per Brandt var sin Lærers Ven. Mange Aar efter, da Lærer J. F. Winther tog sin Afsked efter 50 Aars trofast Arbejde i Skolen, og gamle Elever holdt en Afskedsfest for ham, skrev P. Brandt Festsangen, hvoraf her et Par Vers:

„Vi samles her i Aften, Venner kære,
 med Munterhed og Glæde i vort Bryst,
 og det er til en kærlig Oldings Ære,
 som altid været har vort Haab og Lyst.
 Det er vor gode, gamle Skolelærer,
 halvtredsindstyve Aar hans Embeds Tid!
 Det er jo ham, som vi i Aften ærer.
 I Skolen ofred' han sin største Flid.

I Skolen hos ham sad vi allesammen,
 og Undervisning af ham alle nød;
 derfor i Aften vi med Fryd og Gammen
 vil glæde os ved' Vinens Drue sød.
 I Bregning' Kirke lød hans smukke Stemme
 den lange Tid, halvtredsindstyve Aar,
 derfor vi vil hans Minde stedse gemme
 saalænge Hjertet os i Barmen slaar. — —“

P. Brandt gik ud af Skolen som den dygtigste af Eleverne og stod paa Kirkegulvet som Nr. 1, da han 1835 blev konfirmeret af Pastor Ottesen.

P. Brandt har efterladt sig en Del smaa Optegnelser, men desværre indeholder de saare lidt fra hans Barndom og Ungdom, ja, naar undtages det, han fortæller fra sin Soldatertid, i det hele meget lidt om ham selv; alt for beskeden, som han var, til at tillægge sig selv og sine dagligdags Oplevelser nogen Betydning.

I et enkelt Barneminde fortæller han dog om en saa ejendommelig gammel Skik*), at vi studser og undrer os.

Han skriver: «Der var en underlig Skik her i Bregninge i min Barndom. Det var, naar et ungt eller ugift Menneske døde, saa samledes de unge i Byen om Aftenen, før Liget skulde begraves. Det kaldtes Vaagestue; de var i det Værelse, hvor Liget stod. Der var lidt knap Plads, thi der kom baade Karle og Piger. Saa skulde der gøres nogle Løjer. Karlene og Pigerne blev parret sammen, saa meget det kunde passe. Naar der var Skrin (Klædekister) i Stuen, satte de sig op derpaa, saa mange der kunde faa Plads. Saa legede man «Tabe Pung». En Karl gik rundt med et Lys i Haanden og sagde: «Jeg tabte min Pung paa Gaden i Gaar, der var ingen anden, der tog den end . . .», saa nævnede han en af dem, der var parret sammen. Var det Karlen, han nævnede, skulde Pigen sige, det var Løjer, og dersom de glemte det, skulde de af med Pant; det bestod i en Træsko

*) Herom meddeler Lærer M. Petersen i Danmarks Folkeminder 1910 efter P. J. Brandts og et Par andre gamles Fortælling.

eller noget andet af deres Klæder eller Hovedtøj. Naar dette havde været fortsat nogen Tid, skulde alle Panterne indløses. Karlen, som havde sat dem sammen, tog et Lys i Haanden og derpaa en af Delene, som de havde givet i Pant, enten en Træsko eller hvad andet, de var kommet af med, og holdt det over Lyset og sagde: «Svide, svide Brænde, hvem kender denne?» Saa sagde den, der ejede det: «Det gør jeg!» — «Hvem er din Kæreste?» — «Det er ham (hende), jeg sidder ved!» — «Saa giv ham et Kys!»»

Han skildrer endnu en Leg og slutter:

«Det førte jo til en svær Latter, og alt det blev forrettet, hvor Liget stod.»

Hvor raat, hvor hjerteløst, tænker man uvilkaarligt! Men dette er en meget gammel Skik, som kun har holdt sig længere paa Ærø end andre Steder i Landet. At det ogsaa har været Skik i Norge, men dér allerede er gaaet af Brug paa Holbergs Tid, hører vi af hans Epistel 226:

«I min Barndom bivaanede man med langt større Lyst og Fornøjelse Vaage- og Sørgestuer end nu om Stunder Bryllupper. Jeg erindrer mig, hvilken Glæde det var for mig og andre, naar vi fik at vide, at et af vor Naboers Børn var død, thi da fulgte mange fede Dage.»

Tanken, der ligger til Grund for denne Munterhed, er vel fra først af ikke saa raa, som det kan synes; det er snarere denne: Naar det uskyldige Barn eller den unge er taget bort fra Jordens Sorger og Fristelser — op til Himmerigs Glæde, skulde vi saa sørge og klage? Nej lad os fryde os og være glade!

Eller som Holberg siger: «Intet kan være fornuf-

tigere og anstændigere end ved al optænkelig Lyst at opmuntre de sørgende Personer og at komme dem til at glemme deres Forlis».

I Norge blev Skikken forbudt af Politiet, da den udartede.

En anden Skik havde P. Brandt hørt de gamle fortælle om: «Ved Jordefærd, naar Liget kom ind paa Kirkegaarden, blev det baaret rundt om Kirken, førend de kom til Graven med det. I et slemt Regnvejr mente engang Degnen, der sang, at det behøvedes ikke; men Manden, hvem Liget hørte til, svarede, at de skulde følge de gamle Skikke. Ligkisterne paa Landet var ikke sorte, men hvide. Et sort Klæde var lagt over Kisten, og to hvide Haandklæder over Kors paa det sorte Klæde; det hele var bundet fast om Kisten med lange Strømpebaand af sort og rødt Garn. Det sorte Klæde opbevaredes hos Oldermænden i Byen og fik en ny Ejermand hvert Aar; da det ikke duede mere, kom der intet nyt i Stedet, men saa blev Kisterne svættede.»

Ogsaa den Skik at føre Liget rundt om Kirken — oprindelig tre Gange — er en ældgammel Skik. Troels Lund mener, den er af hedensk Oprindelse fra Soldyrkelsens Tid, efter som Toget bevægede sig med Solen. Romerkirken optog senere Skikken og fortolkede den som noget, der skete til Ære for Treenheden. Paa Landemodet 1591 — under Biskop Joh. Madsen — forbødes det at gaa rundt om Kirken med Lig. Det førte kun til, at Rundgangen indskrænkedes til een Gang.

1807 omtales Skikken endnu fra Jylland, men var dog da nær ved at gaa af Brug.

Peder Brandt fortæller: «I Aaret 1833 faldt det i

med en skrækkelig Hede i nogle Dage i Høsten. Der døde tre Mænd her vesten paa Øen. Een fra Tværby, han tjente hos Jørgen Hansen ved Skolen, han faldt om paa Marken og var død. Den Dag, han blev begravet, døde der een i Østerbregninge, han kom om Middagen hjem fra de nordre Mænds Søndermark i Østerbregninge; kom til min Faders Tofte bag Gaarden og døde der straks. Den tredie var i Herremarken — ligesaa hurtigt.»

— — Skønt Peder Brandts Hu og Evner saa afgjort stod til Bogen, var der dog ingen, der tænkte paa andet, end at han efter sin Konfirmation maatte gaa i sin Faders Fodspor og dyrke Jorden. Han, den ældste Søn, skulde jo arve Gaarden. Lydig og pligtro tog han fat paa Arbejdet i Mark, Lo og Stald.

Han fandt vel ogsaa Tilfredsstillelse deri. Han havde aabent Øje for Naturens Skønhed og saa ikke alene Skønheden i Hvedemarken med de tunge Aks, men ogsaa hos den lille Blomst, der ellers er Bonden «i Øjet en Torn». Vi kan tænke os Peder, naar han havde endt Dagens Gerning — røgtet og vandet — vandrende ude i Toften bag Gaarden, frydende sig over Sommeraftenens skære Luft og Havet, der blinkede bag de bakkede Agre. Og saa maatte han synge om det:

Jeg mig ud spaserede
i de grønne Lunde,
og det var den dejligste
Sommer Aftenstunde.
Al Naturen fryded' sig,
Solen venligt smilte —
derfor jeg og gladelig
ud paa Marken ilte.

Luffen den var ren og klar,
 Jorden den var vædet,
 og alt Kreaturet var
 ved sin Føde glædet.
 Korn og Græs velsignet stod
 samt al Markens Grøde,
 dette Herren vokse lod
 op til alles Føde.

Han synger om Blomsterne, om Skoven, om Havet og tænker saa paa, at al den Skønhed svinder igen:

Naar i Vintrens kolde Tid
 Marken den er øde
 og igen til Somren blid
 rejser sig af Døde, —
 saa forandres ogsaa du,
 Menneske, i Live!
 • Hvad er vel foruden Gud,
 som bestandig bliver?

Saa kom den Tid, da Peder Brandt vandt en smuk, ung Piges Kærlighed. Men Glæden var ikke ublandet. Forældrene vilde nemlig ikke godkende hans Valg.

En fattig Tjenestepige, selv om hun var hæderlig og god som Bodil — det gik paa ingen Maade an! Nej, den Søn, som skulde have Gaarden, han maatte gifte sig Penge til — hvordan skulde han ellers kunne udbetale sine Søkende deres Arvepart?

At sætte sig op imod Forældrenes Vilje faldt P. Brandt svært; at svinge den Pige, han elskede, kunde han dog endnu mindre.

Saa maatte de vente.

Imidlertid fik han andet at tænke paa.

I 1844 var P. Brandt paa Session og trak først et Frilod, siden et Nummer til Landværget i Byen Slesvig. Men da Landværget i Slesvig forlængst var faldet bort, slap han for at komme ind.

Natten efter Sessionen havde han en Drøm, som han senere syntes at kunne tyde. Han drømte, at der paa Seddelen, han trak, stod et «S» skrevet med Blod. «S» det maatte betyde «Soldat», mente han bagefter. Og *Soldat* blev han trods Friloddet, og meget *Blod* fik han at se!

— — Det ligger ikke for Ærøboerne at være højstemte. Ligesom de bærer Sorgen stille og uden at klage, bevarer de ogsaa, selv naar Faren truer, den ydre Ro og Ligevægt. Den indre Spænding er der vel, men giver sig ikke altid synligt Udtryk. Og dengang Treaarskrigen brød ud i 1848, har Sindene været i Oprør; det var noget, der helt faldt udenfor det gammeldags stilfærdige Livs Omraade, noget, man ikke vidste, hvor det bar hen, og som nok kunde bringe Sindene ud af Ligevægt. Og Uroen var stor baade hos P. Brandt, der maatte med, og hos dem, der saa til paa Afstand.

Et lille Træk, der vidner om den Spænding og Ængstelse, der greb Folk, fortæller P. Brandt:

(Rendsborg var i Oprørernes Hænder, og Rygtet udspreddes, at Tugthuset der var aabnet, og Slaverne — 600 i Tal — hærgende og plyndrende drog op igennem Jylland).

«Rygtet om Slaverne, der var løsladt i Rendsborg, kom ogsaa til Ærø, og vi gjorde Vagt ved Sønderstrand, og der var sat Tjæreballier med Høvlspaaner i til at sætte Ild i om Natten til Signaler, dersom Tyskerne skulde gaa i Land her. Saa var det en

Aften efter Slaget Paaskedag, at der kom nogle Ærøboer fredeligt i Land for Risemark, saa kom der Ild i alle Ballierne, og Mandfolkene løb med Forke og andre Vaaben østerpaa, og da de kom til Vindeballe, vendte de om og gik hjem igen, og det hele var Narreri.»

Hen paa Sommeren blev P. Brandt indkaldt.

Der er for mange Mennesker et bestemt Tidspunkt af deres Liv, der ligesom præger hele det øvrige. Der er ældre Folk, man altid hører tale om deres Barndom. Den har været saa lys og sorgfri, at den kaster Glans ud over det senere mere hverdagsagtige Liv. Eller det er en rig Ungdomstid, som giver Indhold ogsaa til de gamle Dage. Eller en Rejse til fremmede Lande, som leves om og om igen.

Saadan blev Soldatertiden Midtpunktet i P. Brandts Liv, hvorfra han stadig senere tog Minderne frem. Fra den Tid vakttes hans Fædrelandskærlighed, som siden blev en af de stærkeste Følelser hos ham. At hans Gudsforhold blev inderligere og mere bevidst, da han stilledes Ansigt til Ansigt med Døden, er naturligt. Vi faar senere at se, at det var Tro og Tillid til Gud, der gav ham Tryghed og Mod i Farens Stund.

Med tungt Hjerte sagde P. Brandt Farvel til sin Fæstemø, som han ikke engang aabenlyst maatte kalde *sin*. Men han drog bort i det sikre Haab, at alt vilde ende godt, og han atter skulde samles med sine kære.

Den 1ste August mødte han sammen med de 22aarige paa Rekrutskolen i Nyborg. Men den 2den Aug. blev der sluttet en Vaabenstilstand, som varede til d. 26de Marts 1849.

Om hele Krigstiden har Peder Brandt fortalt i en Slags Dagbogsoptegnelser, saa vi kan følge ham. Vi ser den unge, lidt spinkle Soldat i Uniformen «lyseblaa Bukser, rød Trøje med blaa Krave ved Hænderne og spidse Fipper bagved».

Efter 6 Ugers Eksercits marcherede Rekrutterne gennem Fyn, laa i Odense — Middelfart — Assens. Det var lange, trættende Marchture, som gav den uøvede ømme Fødder. Fra Assens overførtes de til Als og marcherede Juleaften ind i Sønderborg.

Peder Brandt kom nu til 1ste Forstærknings Jægerkorps 4. Komp. under Kaptajn Mathisen. Kompagniet hørte til en Brigade paa 5--6000 Mand under General de Meza. P. Brandt fik nu grøn Jægeruniform.

Hele Vinteren laa de paa Als og eksercerede. Da Vaabenhvilen var endt, gik de den 3die April over Pontonbroen til Sundeved. Her var Krigen i fuld Gang. Ved Graasten hørte P. Brandt første Gang Kuglerne pibe. Det blev kun en lille Fægtning, Ty-skerne havde for stor Overmagt. Soldaterne, som havde glædet sig til at faa varmt Øl og Hvile, fik ingen af Delene.

Den 5te April sprang Linieskibet «Chr. d. Ottende» i Luften.

Den 13de April stod Slaget ved Dybbøl, men da var Jægerne for langt borte og kom ikke med. De kom atter til Als, og hen paa Sommeren blev de paa en Jagt fra Marstal ført tilbage til Fyen. Det var en frygtelig Storm, Skibet var overfyldt, og de fleste var søsyge af den daarlige Luft.

En 14 Dagestid marcherede Jægerkorpset paa Fyen, langs Vestkanten mod Nord; ingen af Soldaterne

anede, hvad Maalet var. Den 4de Juli gik de 5 Mil. Obersten*) talte til dem:

«Her er jeg, som kommanderer Jægerkorpset. I kan tro, I skal blive spændt ordentlig for.» Mere fik de ikke at vide.

Den 5te Juli kunde de høre Kanonaden fra Fredericia. Obersten kaldte Soldaterne sammen og forkyndte, at der om Natten skulde gøres et Udfald fra Fredericia, og der skulde de med og løbe rask op under Fjendens Batterier med Bajonetten paa.

«Vi bleve ikke glade ved den Efterretning», skriver P. Brandt, «men der var jo intet at gøre — vi maatte lyde».

Han gør sig ikke til af stort Mod eller Ligegyldighed over for Faren i dette Øjeblik. Tvertimod, han ærgrer sig, da han mange Aar efter læser, hvordan en gammel Krigskammerat fremstiller Soldaternes Følelser ved dette Budskab.

«Det er ikke andet end Løgn og Pral», siger P. Brandt, «naar han skriver her, at Hjertet hoppede i Livet af Glæde, og ingen af os var bange. Budskabet om Udfaldet bragte Tavshed iblandt os. Vi forestillede os, at vi, eller vor Sidemand, kunde faa et Bajonetstik igennem os.»

Nej, det var en alvorlig Tanke for første Gang at skulle med til en haard Kamp!

Allerede her ved Strib tog Tyskerne Sigte paa dem og skød over det smalle Bælt.

I den lyse Sommernat førtes Jægerkorpset over i et Par gamle Kanonbaade, som et ganske lille Dampskib slæbte. De stod saa tæt sammenpakket, at de

*) Oberst Ph. Ræder.

knap kunde røre sig. P. Brandt kom dog til at sidde paa Rælingen. Der sad han og grundede over, om det var Døden, han og hans Kammerater gik i Møde.

«En eneste Kanonkugle kunde have skudt os i Sænk, hver Mand. — Men det skete dog ikke.»

Saa gaar de i Land ved Kastellet, og Tyskernes Bomber farer hen over deres Hoveder, men uden at røre dem. Her ligger de og venter nogen Tid, men saa lyder Kaptajns*) Ordre:

«Nu kan I lægge jert Tornyster, mens I gaar ud imod dem.»

Da er det store Øjeblik kommen:

«Det Budskab glemmer jeg aldrig!» skriver P. Brandt. «Jeg blev lettet paa mit Legeme, men jeg blev lettet paa min Sjæl ogsaa, thi jeg gik lige saa frimodig ud imod Fjenden, som til et andet fredeligt Arbejde, og det kan jeg takke den gode Gud for! — Det var ellers Haardhed at gaa paa saadan — — — Vi skulde krybe over de høje Volde og ned i de dybe Grave og lige imod de ladte Geværer og Kanoner. — — — Vi marcherede gennem Fredericia Gader, hvorpaa der var strøet Halm, fordi der skulde køres med Saarede.»

Da de kom ud gennem Porten, blev de opstillet i en Kolonne.

«Slaget begyndte; vi kunde se Dagskæret paa Himmelen; Kl. var henved 2, da de første Skud faldt.»

Der er rystende Scener, han siden mindes.

«Jeg stod under en Løjtnant, som var en Svensker**), han saa oni efter os og grinte, da den første

*) Mathisen.

**) Maa være enten Cederstrøm eller Lagerbjelke, som begge hørte til 1ste Jægerkomp. og blev saarede den 6te Juli.

Kugle kom pibende hen over os, og sagde: Hvad var det? Men han fik selv en Kugle i Underlivet hen paa Morgenstunden. — Det var et frygteligt Skuespil. Vi kunde tælle de første 4—5 Skud, saa gik det hele ud i eet, ligesom Jorden var i Brand. Der hørtes Hurraaab, og der hørtes et forfærdeligt Jammerskrig — det var uden Tvivl fra en af vore, som havde faaet et Bajonetstik.»

Men der er ogsaa oplivende Smaatræk:

«Vort Kompagni havde en særdeles Lykke — — da vi skulde til at skyde, traf det sig, at 200 Tyskere kastede Geværerne og overgav sig som Fanger. Mange af dem var flinke og høflige. En bød mig en Cigar, men jeg tog den ikke.»

Nej, han kunde ikke tage imod Gaye af en Fjende; men idet «Fjenden» lider, bliver det til hans «Næste», og han giver den nødlidende en Lædskedrik:

«Jeg havde Vand i min Feltflaske, og jeg tænkte paa Jesu Ord: Dersom din Fjende hungrer, giv ham Mad, dersom han tørster, giv ham Drikke. —

Vi kom ind over en blød Eng», fortæller han, «der sad mange Tyskeres Heste i efter Livet. En tysk Marketender sad fast, Vognen med Hveder, Ost, Smør, var væltet; der var mange af vore Kammerater, der standsede og tog godt for sig af disse Sager. Jeg tog intet — jeg vilde ikke have, at mine Kammerater skulde lade mig høre, at jeg blev tilbage.»

Dagen oprandt med baade Gru og Sejrsfryd!

«Solen saa igennem Røgen ud som det blotte Blod, den skuede ned til det frygtelige Blodbad, der var sket i den stille Morgenstund.

Det blev en stor Sejr for vi Danske!

Fjenden mistede 32 Kanoner, 3000 Geværer, 1800

Mand toges til Fange, (mange) døde og saarede. Ogsaa mange Danske faldt, deriblandt den elskede General Rye.»

Jægerkorpset blev d. 7de Juli ført til Fyen. Her laa det et Par Maaneder skiftevis i Balslev—Orte—Frørup—Fangel—Holchenhavn.

Den 6te Sept. førtes Kompagniet fra Nyborg til Kallundborg i Dampskibet «Slesvig», der havde to Skibe med Soldater paa Slæbetov.

Overalt hvor Soldaterne kom frem, blev de hilst med Glæde. I Kallundborg blev de beværtede med Hvedebrød, Øl og Brændevin. Byens «Jomfruer» kastede Blomster til dem. Peder Brandt lægger Mærke til et lille Barn paa et Aarstid, som paa Moderens Arm svinger et Dannebrogslag og ler til dem.

I Roskilde beværtedes de paa Torvet.

Men i København, hvor de drog ind den 11te Sept., er der dog festligst; det gør et stærkt Indtryk paa de Soldater, der, som P. Brandt, aldrig har set Byen før.

«Vi blev modtaget med Borgermusik. Over Vesterport stod: «Sit Løfte har han holdt, den tapre Landsoldat! Og derfor Velkommen!» I Gaderne var der pyntet med Masser af Flag og Blomster; de stod og vinkede med hvide Tørklæder og kastede Blomster, Kranse og Æbler ned til os. Jublende Hurra lød fra hvert Hus, vi kom forbi. — Tilsidst var der Fest i Rosenborg Have, hvor vi blev flot beværtet. Vi fik Fribillet til Tivoli.» — — —

Felttoget 1849 var endt.

Med et Suk slutter P. Brandt dette Afsnit:

«Vi troede, det skulde blive Fred — men Gud bedre det!»

Hvilken Glæde det var at komme hjem igen, sund, uskadt og med Hæder! At se og tale med Slægt og Venner og fortælle om sine Oplevelser. Især at mødes med sin Hjertenskær! Men — her var stadig dette mørke Punkt: Forældrene vilde ikke give efter.

Vinteren gik, og Krigen begyndte igen.

Ved Pinsetid fik P. Brandt Ordre til at møde i Nyborg. Efter nogle Maaneders Eksercits, hvor de havde Kvarter forskellige Steder paa Fyen, marcherede Jægerne d. 15de Juli til Assens, laa paa Gaden om Natten og blev den næste Dag indskibet og sejlede til Aabenraa.

Sultne og kun lidt udhvilede af det haarde Natteleje haabede de i al Fald at faa lidt at spise men:

«Gud bedre det! Der kommanderedes: «Lad!» saa vidste vi Besked.»

Det var glødende hedt, da Kompagniet marcherede til Kliplev. P. Brandt, hvis Kræfter ingenlunde var store, segnede om af Hede og Udmattelse. En af Officererne kom forbi og sagde:

«Lig du kun og sov, saa kommer du dig nok.»

Den 24de Juli mærkedes det, at et stort Slag var i Gære. Tropperne stilledes i Slagorden, og Brigadekommandøren kom og sagde:

«Kan jeg stole paa Jer, Børn?»

«Ja», raabte de alle.

«For i disse to Dage er det, det gælder om Danmarks Ære.»

Om Middagen kom de første saarede. Jægerkorpset vedblev at marchere sydpaa og standsede om Aftenen ved en Skov.

Natten mellem d. 24de—25de stod P. Brandt paa Forpost.

«Jeg havde saa mine egne Tanker til Gud i Rolighed», skriver han.

«Morgenens d. 25de oprandt. Nu gjaldt det, hvem der skulde beholde Slesvig!

Vi stod under en ung Løjtnant Ahlefeldt. Vi havde ingen Dækning. Tyskerne stod bag Søer og Moser; vi hørte dem tre Gange raabe Hurra — det var for Hertugen af Augustenborg. Deres General, Willisen, havde sagt:

«Vi har en Stilling, de ikke kan tage fra os.»

4de Komp. søgte hen bag Lyngbakkerne, der laa ogsaa en Del af 3die Komp.

Vi havde næsten ingen Officerer, vor Løjtnant var saaret, vor Kaptajn falden, og et Par af vore Sergenter saarede. Det var ved Isted By, og mellem os og Byen var en lille Sø; der var næsten ingen, der turde gaa op paa Banken og skyde, dog vovede jeg det mange Gange.» (Vi ser, hvor hans Mod er vokset!) «Alle de andre saa paa mig. Men saa tilsidst havde Tyskerne rigtig faaet os at se, og saa overøste de os med Kugler, saa Haabet om Livet var næsten ude, og det saa farligt ud for os. General Schleppegrel var falden; det saa ud til at General Willisens Forventning skulde gaa i Opfyldelse! Hele vor venstre Fløj retirerede; en af vore Bat. blev pludselig overfaldet i Øvre Stolk og mistede mange Mand. Vi retirerede ogsaa, da vi havde opskudt alle vore Patroner. Jeg var træt og kastede mig til Jorden, troede, at jeg blev taget til Fange. Men nu veg Tyskerne for to af vore Jægerkorps! — — Det regnede, vi blev gennemvaade. Gen. de Meza havde faaet Kommando over Schleppegrels Korps; han fik Tropperne ordnet og Forstærkning frem.

Kanonkuglerne susede, danske og tyske forbi hinanden. Tilsidst stormede Fodgarden Tyskernes sidste faste Batteri — de maatte give tabt. Vore forfulgte dem igennem Slesvig By, de maatte overgive deres Magasiner til de Danske; vi fik 9000 Td. Korn m. m., en Mængde Proviant i et Hus: Kaffe fyldt i Flasker, Brød m. m. Jeg fik dog intet, da jeg ikke kunde udholde at gaa saa langt (til Gottorp).

I Slesvig saa vi, at der blev anlagt en Kirkegaard. Ligene blev lagt nøgne i Gravene — et Lag Halm imellem hvert Lag Mennesker. Det var strengt at se! De sagde rigtignok, at det var Tyskere, men det er jo ligemeget. Senere fik de sorte Kister.

Ved Midnat den 25de—26de — vi havde ikke faaet Søvn i to Døgn — marcherede vi til Dannevirke. Premierløjtnant Moltke fik Kommandoen. Vi kom ind i en Rugmark, rykkede Korn op og lagde over os.

— — — Vi kom til Slesvig igen og var skiftevis der og ude i Hytter paa Marken lige til Krigen hørte op. — —

Tyskerne angreb flere Gange, men kunde ikke fordrive de Danske. Ved Frederiksstad holdt Oberst Helgesen dem Stangen.

— — — -- Vort Kompagni blev kommanderet til Krop for at drive Tyskerne bort. Vi havde en Løjtnant, dygtig og tapper, som vi holdt meget af. Han stillede os op i to Rækker; det var i taaget Vejr, vi kunde ikke se videre frem Tyskerne sendte en Regn af Kugler mod os — ikke en eneste Mand af de 200 blev ramt. Vi kom ind paa en Kirkegaard, fangede en Tysker, der havde gemt sig og een, der var gemt i en Bagerovn.

Nytaarsaften blev 10de Bat. angrebet af Tyskerne, der blev kastet tilbage.

Nytaarsdag gik jeg i Frederiksberg Kirke i Slesvig.

«En af vore Feltpræster holdt en dejlig Prædiken, han sagde bl. a.:

I Jesu Kristi Navn
vi bede dig saa saare
giv os din Fred ad Aare,
raad Bod paa alle Savn!

Disse Ord sang det i vore Hjerter i Dag, han vilde ønske, at disse Toner maatte samles hos Vorherre og blive os til Fred!

Det skete snart efter. Den 12te Jan. 1851, da vi skulde paa Forposttjeneste, blev der befalet os, der skulde staa ved Landevejen, at være opmærksomme, thi der ventedes en Parleментар.

Om Natten hørte vi Hestetrampen — vi laa med Hovedet paa vore Tornystre — vi hørte, Ordonansen sagde, at nu skulde alle Fjendtligheder børe op; Østrigerne var komne for at afvæbne Slesvigholstenerne. Vi kom til Eckernførde i 8 Dage, og der kom vi i Seng efter at have ligget i Klæderne i 28 Uger!

I kan vel mene, det var underligt, vi kunde holde os rene for Utøj? Det kunde vi nok, men vi maatte børste vore Klæder indvendig en Gang om Ugen, og saa fik vi ren Skjorte paa.»

Soldaterne fra Ærø kom hjem — over Flensborg—Sønderborg—Mømmark — den 14de Februar.

P. Brandt slutter sin Krigsberetning med:

«Vi troede, vi skulde have holdt Slesvig, som vi havde stridt for i 3 Aar — men det varede kun i 14 Aar!»

Dog — nu var der Fred i Landet. Men ikke ret i P. Brandts Sjæl. Det var svært for det bløde Sind at gøre Forældrene imod, endnu sværere dog at svigte sin Ven. Derfor kunde han ikke igen underkaste sig Forældrenes Myndighed, men besluttede hellere at udsætte sig for deres Mishag, for Fattigdom og Kamp for Tilværelsen og uden deres Samtykke holde Bryllup med sin Hjertenskær.

Om Husly skulde de ikke lede. Peder Brandts Moster ejede et lille Hus, Mølledamshuset; der fik de Lov at bo frit. Bækken, der før havde drevet en Vandmølle, løb sladrende forbi, og Sønderstrand bredte sig blaa og blank udenfor de smaa Ruder. Her holdt de saa et lille Gilde i al Tarvelighed for Brudens sammensparede Dalere. Brudevielsens Tekst mindedes P. Brandt hele sit Liv og søgte ærligt at leve efter den:

«Hold dine Fjed paa mine Veje, paa det at dine Trin ikke rokkes.»

Og saa begyndte de med frisk Mod paa Livet sammen.

Dog — det blev ikke let at tjene nok til Livets Ophold. Peder Brandt var i Begyndelsen ikke stærk efter Strabadserne i Krigen og kunde ikke paatage sig groft Arbejde. Han lagde sig derfor efter at snedkre; men uden Øvelse, som han var, kunde han kun tjene lidt ved det. De fik Fattigdommen at mærke, men følte ogsaa, at der trods smaa og trange Kaar kan være Lykke, hvor Hjerterne er forenet i Kærlighed, og Hænderne enes om at bygge Hjemmet. P. Brandt fortrød ikke sit Valg, men kunde mange Aar efter synge til de unge:

„For Rigdom ingen Mage tag
 men efter egen Lyst,
 thi Penge de paa Modgangs Dag
 dig giver ingen Trøst.“

Det var dem ogsaa en gavnlig Læretid, disse knappe Aar. Den unge Kone lærte saaledes at føle med dem, der trængte, saa hun aldrig glemte det, men, da hun selv fik Velstand, altid havde aaben Haand og Hjerte for de fattige.

Da nogle Aar var gaaet, blev Savnet dog for stort for de gamle, og de bad de unge flytte ind i Gaarden til dem. De unge tog glade imod det, mest for Børnenes Skyld.

Men den unge Kone har dog maaske undertiden med et Suk tænkt tilbage paa den Fred og Frihed, de havde følt i Møllelamshuset. *Her* var heller ikke Ufred, men den gamle Moder havde ikke lukket sit Hjerte op, med det samme hun aabnede sin Dør. Hun pintes af Bekymring og Næringssorger for Børnenes Skyld. Hvordan skulde det gaa, da den ældste Søn ikke havde giftet sig Penge til? Hvordan skulde han blive i Stand til at overtage Gaarden, til at udbetale sine Søskenes Arv og Forældrenes Aftægt? Det laa saa tungt paa hende, saa hun aldrig var glad, til Tider slet ikke talte. Dette gjorde jo ogsaa Livet svært for de unge.

Saadan gik ni Aar. Da besluttede Faderen at overlade Sønnen Gaarden. Det blev ordnet paa bedste Maade, nogenlunde tilfredsstillende for alle Parter. Den gamle Kones Tungsind var nu forbi, da hun havde faaet den haarde Nød knækket, hvem der skulde have Gaarden.

41 Aar gammel overtog P. Brandt Gaarden, og

der kom nu en lykkelig Tid, skønt der endnu var smaa Kaar.

Fire smukke, velbegavede Børn voksede op og gjorde Hjemmet lyst og muntert.

Men Bogen — den kære Bog! Hvor gerne vilde P. Brandt ikke have kunnet ofre den mere Tid! Hvor var der ikke meget, han tørstede efter at vide Besked om! Hvad han tilfældigt kunde faa at høre eller læse om ude fra den store Verden, var nok til at vække Videbegærlighed efter mere. Men især var det hans Glæde at gaa tilbage til de svundne Tider. Kirkens og Fædrelandets Historie læa det ham stærkt paa Hjertet at kende mere til. Men Gaardens Drift tog hans Dag, og i de lange Vinteraftener maatte han snedkre og øve Husflid for at holde Værktøj og Redskaber i Stand, flette Halmbaand og «hjove» Træsko. Blev der lidt Tid en Aften eller Søndageftermiddag, da var han ret i sit Es. Han læste ikke overfladisk for at glemme i næste Øjeblik, nej, han tog det som et Studium og nedskrev bagefter Uddrag af det læste. Vi kan deraf se, hvilke Ting der interesserede ham; der er f. Ex. smaa Afhandlinger om: Kvægsyge 1686 — Hekse og Hekseforfølgelser — Oversvømmelser — Johan af Lejden — Afladshandelen — Indien — London — o. s. v.

Ude i Selskab kunde han sidde tavs og stille, mildt smilende hen for sig, naar der taltes om Høstudsigter, Kvægpriser eller Dagens sidste Nyt, men faldt Talen paa et af hans Yndlingsemner, f. Ex. det, som næst efter hans eget kære Fædrelands Historie var ham aller kærest at høre og læse om: Morten Luther og Reformationen, da kom der Liv i de blaa Øjne, da vidste han Besked og blev veltalende.

Sine smaa Sange skrev han, naar Lejlighed gaves — saa til et Bryllup, saa til Kongens Fødselsdag, i de unges Poesialbum, og hvor han ellers kunde glæde dermed.

Han elskede den gamle, hvælvede Kirke og søgte den regelmæssigt. Han holdt af at gaa dertil og fra ene, saa han i Ro kunde forberede sig og tænke over det hørte. I sin Salmebog har han skrevet et Par Vers:

„O gid at jeg til Kirke maa
med Lyst og Attraa gange
og Visdom, Kundskab derat faa
af Prædiken og Sange.“

„Gid at jeg dog med Lyst dit Ord
maa læse — ogsaa høre,
og at jeg altid her paa Jord
din Villie maa gøre!“

Der kom mange gode lykkelige Aar med skyfri Himmel.

Børnene begyndte at drage ud til egne Arner. Det var sikkert ikke svært for Peder Brandt selv at træde tilbage fra Gaardens Drift og dele Jorden imellem sine to Sønner. Dog blev det en Sorg for de gamle Ægtefolk, at selve Gaarden senere kom i fremmede Hænder. Den ældste Søn, som efter gammel Vedtægt skulde have Gaarden, havde som Faderen mere Læselyst end Interesse for Landvæsenet og lod derfor Gaarden gaa ud af sine Hænder.

Det var vemodigt for Peder Brandt og hans Kone at flytte bort fra det gamle Hjem. Men hos den ældste gifte Datter fandt de atter et godt og kærligt Hjem. Bodil levede dog kun to Aar i dette; efter længere Tids tiltagende Svaghed døde hun af Lungebetændelse d. 5te Feb. 1899.

Peder Brandt fik en blid og fredelig Livsaften. Nu kunde han ret faa Tid til at læse og til at tænke paa de gamle Dage. Til hans bedste Glæder hørte det at samles med de gamle Krigskammerater paa Fædrelandets Mindedage. Naar disse værdige Veteraner da af Hjertens Lyst opfriskede gamle Minder, var der ingen, der huskede bedre end P. Brandt, heller ingen, der var mere veltalende og med mere Varme levede de unge Dage om igen.

To friske Blade blev endnu føjet til hans Krans af Minder, og han nedskrev en Beretning derom.

«I Aaret 1899 var det 50 Aar siden det store Slag stod ved Frederits. Den 6te Juli skulde højtideligholdes særlig i Frederits; men paa Ærø vilde Marstallerne vise de gamle Krigere Ære og gøre Stads af dem, de maatte saa vælge en anden Dag. Det blev saa d. 2. Juli, det var en Søndag.

Vi kom kørende i ganske godt Vejr, og saadan en Masse Mennesker havde vist aldrig været samlede i Marstal som den Dag, og Byen var smykket med Æreporte og med Flag, ikke i Hundredvis men i Tusendvis — der var de Huse, der var 20 Flag paa. Vi samledes ved Havnen, der blev fyret med Kanoner, og Musikken spillede: «Dengang jeg drog afsted». Saa marcherede vi til Festpladsen, et Forlystelsesanlæg, som hed «Per Madsens Anlæg»; der var rejst et stort Telt af Skibssejl med Borde og Bænke. Der var en Mængde Mennesker, men vi gamle Krigere spiste frit; der var Oksesteg og Kartoffler, Punch m. m. Der blev holdt mange Taler; en Oberst Jensen holdt Foredrag om Slaget ved Frederits, og om Aftenen var der Fyrværkeri med Raketter, der gik til Vejrs og skød Stjerner til Siderne.»

Men Festen i Fredericia bar dog Prisen:

«Vi var 5 (herfra), der havde været med i Slaget; vi fik fri Rejse. Den 5te Juli rejste vi og kom til Frederits henad Eftermiddagen. Vi fik Kvarter paa Døvstummeinstituttet; vi laa der 50 Mand i 3 Nætter, vi fik Kaffe og Spise hver Morgen gratis.

Kl. 6 Morgen d. 6te lod Kanonerne sig høre, om Middagen skulde vi møde ved det lille Eksercerhus, og der havde de nye, smukke Faner til ethvert Jægerkorps og enhver Bataillon, der havde deltaget i Slaget. Vi marcherede efter disse Faner ud til et stort Telt i Skoven; Kanonerne lød, og Kirkeklokkerne ringede for os; der blev holdt Taler for os ved Soldatergraven, og enhver Soldat, der mødte os, maatte gøre Honnør for os. Teltet var saa stort, at det kunde spænde over 6 Skp. Land. Det var overtrukket indeni med store og smaa Flag. De sagde, det havde kostet 16000 Kr. — det lyder utroligt! Men der skulde jo meget Tømmer til det og Bænke og Borde. Vi var 3000 Mennesker, (der var malet paa et Bræt, hvor hver Bat. og hvert Jægerkorps skulde sidde). Vi fik Oksesteg og Kartofler, stegte Rødspætter, syltede Svesker, Øl, Kognac, (og mere, jeg ikke husker). Der stod et lille Flag i hver Flaskeprop med en Pind. Soldater fra Byen gik i Uniform med et hvidt Haandklæde over Skulderen og vartede op; Musikken spillede. Om Aftenen Fyrværkeri.»

— — Ja, det har varmet de gamle Hjerter saadan at blive vist Hæder, og der har sikkert listet sig Taarer ned af de furede Kinder ved Tanken om hin Dag for 50 Aar siden!

— — Peder Brandt var rask og aandsfrisk i sin

**høje Alderdom. Uskønsom nød han ikke disse Goder.
Hans lille Morgenbøn vidner derom:**

„Tak være dig, min Gud og Fader,
for Søvn og Ro i denne Nat!
Med Sundhed Lejet jeg forlader
og tager saa min Gerning fat.
Min Gud, i Dag bevar Du mig
og giv, at jeg maa tækkes dig.“

**Sin Taknemlighed mod den Datter og Svigersøn,
der gav ham kærlig Pleje, ytrede han i et Par Linier,
som efter hans Død blev fundet i et Gemme sammen
med den dyrebare Krigsmedalje:**

„Jeg takker Eder, Venner kære,
fordi I gode mod os var!
Gid I i Himlen hos Vorherre
en Løn af evig Glæde faa.“

**Han tænkte meget paa Døden, men frygtede den
ikke, hvad han udtaler i sit sidste lille Vers, der er
skrevet i hans 81de Aar:**

„Jeg er nu gammel og er svag.
snart endt er mine Dage;
paa Døden tænker jeg hver Dag,
dog vil jeg ej forsage;
thi Jesus er min bedste Ven,
han fører mig til Himmelen,
hvor alt skal mig behage!“

**Stille og fredelig sov Peder Brandt ind d. 2den
Okt. 1908 efterladende sig et lyst og kærligt Minde
hos Slægt og Venner.**

**Drømmende og indadventt som han var, havde
han aldrig taget Del i det politiske Liv; heller ikke**

i Sognets Anliggender, naar undtages, at han engang var Fattigforstander.

Hans Liv satte vel ikke dybe Spor udadtil, men blev, som det levedes i Guds frygt og Fromhed, et smukt Eksempel for alle, som kendte ham.

I en Tid hvor Fædrelandskærligheden har tabt sig og af mange agtes ringe, har det sin Betydning at se, at *Fædreland* og *Folk* ikke kun er poetiske Talemaader, men Livsværdier, der kan gribe den jævne Mand. Saadan som de greb vor Veteran, der til det sidste bevarede usvækket Kærligheden til sit Land og satte en Ære i at have været med til at forsvare det.

Magleby Nor.

Et Blad af Magleby Sogns Historie.

Af

Karl Elnegaard.

Fra Kirkebakken i Magleby har man et ejendommeligt og skønt Udsyn over en ikke lille Del af det sydlige Langeland. De skiftende Aarstider giver vel her som andre Steder Landskabet et forskelligt Præg; men enten det er Vinter eller Sommer, Vaar eller Høst er Udsynet noget enestaaende i sin Slags.

Fremmede, som første Gang staar paa Magleby Kirkebakke, bryder uvilkaarlig ud i Beundring over, hvad der her aabenbarer sig for dem. Og har man en lille Smule Sans for Naturens Skønhed, kan man heller umulig staa følelsesløs og uberørt af dette Stykke langelandske Natur.

Kom f. Eks. derop en smuk Sommeraften ved Solnedgang og stands en Stund i Betragtning af Omgivelserne. Foran dig ligger Magleby Nors vidtstrakte, grønne Flade, kranset af høje, kegleformede Bakker,

der i en stor Bue følger Norets Grænser helt mod Syd, hvor *Fakkebjerg* ligesom danner Afslutningen. Helt ude i Vest er der et Udkig mellem Bakkerne, hvor man ser det solglitrende Hav, der danner en straalende Gyngebro mellem Langelands Kyster og Ærøs gule Lerklinter.

Den sidste Rest af Solens blanke Skive dukker ned under Havfladen, og Aftenrøden strør «Guld paa de vestlige Høje», mens den store Kirkeklokke bringer et Farvel til den vigende Dag. Naar den sidste Tone er døet hen, staar du maaske i stille Undren over den dejlige, ejendommelige Natur, og længe vil du mindes den skønne Sommeraften og Udsynet fra Magleby Kirkebakke.

— — —

Det, man først lægger Mærke til fra Kirkebakken, er Magleby Nor, der fra *Brolykke* og Kirken først gaar mod Vest, danner en stor Bue uden om *Bogø* og gaar mod Syd, hvor det ender ved *Fakkebjerg* og *Søgaard*.

I Foraarstiden og den første Sommertid ligger det hen som et mægtigt grønt Tæppe. Der er noget marskagtigt ved Noret med de mange Grøfter og Render, som gennemskærer det paa Kryds og tværs. Naar Høhestens Tid er inde, bliver der Liv og Røre overalt. Saa hvæsses Leen, Skaar lægges ved Skaar, eller Slaamaskinen klapper lystigt og klipper Bunden saa jævn som et Stuegulv. Snart stakkes Høet, og en kort Tid brydes den ensformige Flade af Høstakkenes Mylder. Naar Høet er kørt hjem, drives Køerne derud, og er Græsmarkerne gnavede af, er Noret en god Tilflugt.

I de sidste Aar er Noret bleven holdt tørt baade

Sommer og Vinter. Men tidligere var det saadan, at den grønne Græsslette om Vinteren forvandlede til en Sø, der fik Tilløb fra de omliggende Jorder. Da fik man en ganske god Forestilling om, hvordan her saa ud i gamle Dage, da Noret ikke som nu var afspærret fra Havet med en Dæmning, men da de salte Bølger skyllede lige op til Kirkebakkens Fod, og Baadene sejlede der, hvor Kornet og Græsset nu gror.

For Magleby Sogn spiller Noret en ikke ringe Rolle. Der kan vel være ugunstige Aar, da Afgrøden er sparsom nok; men som Regel giver det en kærkommen Forøgelse af Fodermængden.

Det var derfor en stor Vinding for Magleby Sogn, da Noret blev inddæmmet og tørlagt, forvandlet fra et temmelig betydningsløst Indvand til en frugtbar Engstrækning. Men ogsaa paa anden Maade blev Inddæmningen til Gavn; for naar det var Højvande, gik Vandet langt op paa de tilstødende Marker og skadede Jorden og Afgrøden, ja det kunde endogsaa ske, at Vandet gik ind i lavtliggende Huse; jeg har saaledes mange Gange hørt fortælle om, at Beboerne i et nærmere betegnet Hus under saadanne Omstændigheder kunde ligge i Sengen og vaske sig, førend de stod op om Morgen. —

I Tider, der ligger langt, langt tilbage, var der — som nu — tørt Land paa det Omraade, Magleby Nor indtager. Men da var det ikke Eng, som laa lavere end Havfladen, men højtliggende Jord, maaske helt dækket med Skov. At der har været Skov, er let paa- viseligt, idet man rundt omkring i Engbunden finder store Træstammer, Levninger af Fortidens Skove. Et andet Vidnesbyrd om, at der har været en rig Plante-

vækst, har man i de Tørvedannelser, der findes næsten overalt, flere Steder som paa *Fakkenor* og *Kirkenor* i stor Mængde.

Hvornaar er da den Omvæltning sket, der har forvandlet denne Del af Langeland til en Sø, og hvordan er det sket?

Man skulde synes, det var umuligt at svare paa disse Spørgsmaal, da Historien intet ligefrem beretter derom. Ganske uden Hjælpemidler til Spørgsmaalets Besvarelse er man dog ikke. Om end det kun er Gisninger, der kan opstilles, er de dog af den Art, at de grænser nær op til Vished.

Geologerne fortæller os, at i Tider, der ligger langt tilbage, er foregaaet dels en Hævning og dels en Sænkning af Jordoverfladen indenfor Danmarks Grænser. Den nordlige Del af Landet har hævet sig — tydelige Beviser finder man f. Eks. i Vendsyssel, Djursland, Nordfyn og Nordsjælland — medens derimod den sydlige Del har sænket sig. Mest udpræget har Sænkningen været paa Sønderjyllands Vestkyst. Den lange Række af større og mindre Øer, der begynder i Nord med Fanø og ender i Syd med Helgoland, er den gamle Grænse for Sønderjyllands og Frislands Kyster, førend Sænkningen foregik, og store Stormfloder kom og fuldstændiggjorde Ødelæggelsesværket. Da Langeland ligger indenfor det Omraade, hvor Sænkningen er foregaaet, er der stor Sandsynlighed for, at der her er sket noget lignende som paa Sønderjyllands Vestside. Det ser ud, som om det særlig ogsaa her har været Vestkysten, det er gaaet ud over. Alle Indskæringerne findes paa den vestlige Kyst, medens den østlige er mere lige afskaaret. Og en Ting endnu. I Lighed med, hvad man

finder paa Sønderjyllands Vestkyst, træffer man ved den langelandske Vestkyst — i hvert Fald ud for Magleby Sogn — Tørvedannelser og Træstammer paa Bunden af Havet nær Land. Det viser altsaa tydeligt, at her har der tidligere været Land.

Men *hvornaar* har Havet da slugt de Arealer, der her er Tale om?

Det er jo klart, at den omtalte Sænkning af Landet ikke er foregaaet pludselig, men lidt efter lidt. Saa er endelig Tidspunktet kommet, da Havet har kunnet vælte sine graadige Bølger ind over den lave Kyst og det indenfor liggende Land og gøre det til en Del af sig. I den historiske Tid har man mange Beretninger om, at store Stormfloder har hærget vore Kyster og ødelagt meget Land. Under en saadan Stormflod er Magleby Nor sikkert dannet.

Man synes næsten at kunne slutte med temmelig stor Bestemthed, naar denne Omvæltning har fundet Sted.

I Efteraaret 1853 blev der for den Landvæsenskommission, som skulde tage Syn over de Jorder, der stødte op til Magleby Nor, fremlagt et Afrids af et gammelt Kort over Langeland fra Aar 1300. Kortet fandtes i «Langebeks Scriptor», og det gav den interessante Oplysning, at da dette Kort blev tegnet, var der af Indskæringer paa Langeland kun *Lindelse Nor* og det gamle Indløb til *Stengade Sø*. Da det ikke findes antydet paa Kortet, er der al Sandsynlighed for, at *Magleby*, *Kinderballe* og *Ristinge Nor* tillige med *Vejlen* mellem Kragholm og Rudkøbing er fremkommen ved de Stormfloder, som var saa hyppige i de følgende Hundredaar. I Aaret 1362 hærgede en frygtelig Stormflod saaledes *Frisland*, hvorved 30 Sogne

bortreves af Havet. Det er ikke usandsynligt, at Magleby Nor er bleven dannet den Gang. Men Stormfloder berettes der forøvrigt om mange Gange senere, saaledes 1540, 1562, 1625, 1632, 1694 (da Vandet steg til 3. Tagsten paa Rudkøbing Toldbod), 1703, 1757, 1759, 1797, 1824, 1830 og 1872. Stormfloderne 1824 og 1830 var forbundne med Jordskælv. Paa Ærø sank Gulvet i Ærøskøbing Kirke, og en Klint ved Stranden slog store Revner. —

Da Havet brød ind og dannede Magleby Nor, dannedes der en Del Smaaøer, bl. a. *Lange Bakker*, *Klidsbjerg*, *Skibholmen*, *Bogø* og *Borgbjerg*. Den sidste skal have faaet sit Navn af, at der har ligget en gammel Sørøverborg paa Toppen.

Endnu den Dag i Dag ser man tydelige Beviser paa, at Havet har «arbejdet» godt paa sin nye Tumbleplads. De Bakker, der støder op til Noret, er afskaarne og formede aldeles som Klintene ude ved Stranden. Klintformen er særlig fremtrædende paa *Klidsbjerg* og *Øksnebjerg*.

Da Fiskerlejet *Bagnkop* opstod, søgte Beboerne der for en stor Del Føden ved Fiskeri i Magleby Nor. Det var jo ikke forbundet med saa store Farer og Besværligheder at fiske der som paa det aabne Hav, navnlig naar man tager Hensyn til, at Fiskerbaadene naturligvis ikke i de Tider var saa gode og sødygtige som nu om Stunder. Fiskeriet i Noret blev ogsaa ved at spille en betydelig Rolle her, indtil Inddæmningen og Tørlægningen paabegyndtes 1853, ligesom Noret tillige tjente som Vinterhavn for større Baade.

Ved den store Indskæring, som Noret danner, var visse Dele af Sognet fjærnede temmelig langt fra Midtpunktet, Kirken, hvor alle havde noget at skaffe.

Det gjaldt særlig for Bagnkops Vedkommende; men da Beboerne var Søfolk, faldt det naturligt, at de brugte deres Baade til Kirkefærd. Om Søndagen, naar Klokkerne ringede, kom Bagnkopperne stævrende over Noret mod Kirkebakken, hvor de fortøjede Baadene nedenfor, mens de overværede Gudstjenesten. Ved Jordefærd og Bryllupper kom Fiskerne ogsaa denne Vej. Det maa have været et smukt Syn f. Eks. en Sommerdag at staa oppe paa Kirkebakken og se ud over den blanke Havflade, hvor Baad efter Baad med glade, pyntede Bryllupsgæster og Spillemanden om Bord nærme sig Kirken, hvorfra Klokkernes muntre Kimen bød velkommen.

Det var dog ikke altid farefrit at sejle paa Noret. I Magleby Kirkebog findes en Optegnelse, der beretter om en sørgelig Tildragelse, som skete 1779, da et helt Brudefølge, med Undtagelse af Brudgommen, druknede i Nærheden af Bogø.

For de skolepligtige Børn paa Bagnkop og Nordenbro Vesteregn var Noret ogsaa en slem Hindring. Da der først i den nyere Tid er bygget Skoler de nævnte Steder, maatte Børnene fra Bagnkop søge til Søndebro Skole og Børnene fra Vestereggen Magleby Skole. Hvis man ikke lod Børnene sejle, og det var ikke altid raadeligt, saa maatte man lade dem gaa en lang Omvej for at naa Skolen. Naturligvis fulgte deraf, at Skolegangen blev, som den kunde, og ikke som den skulde. 1818 bestemtes det i Skoleraadet, at der skulde anlægges en Skolevej over *Bogø Vejle*, saa Børnene kunde faa en kortere Vej at gaa, og det paalagdes alle Gaardmænd i Sognet at medvirke ved Vejens Anlæg. Men det trak i Langdrag med Arbejdet,

og der kom jævnlig Paalæg om at gøre Alvor af det. Det varede imidlertid 16 Aar, før Vejen blev færdig.

Paa samme Tid blev der lavet en Skolevej mellem Bagnkop og Søndebro. Det var den saakaldte *Geddebro*.

Selv Børnene fra den Del af Søndebro, som hørte til Kirkebyens Skole, havde ofte vanskeligt ved at komme frem, naar det var Højvande, og det hændte tit, at de maatte gaa oven paa Stengærderne, da Vejen var oversvømmet. —

Som det fremgaar af det foregaaende, var Magleby Nor en Kendsgærning, der maatte regnes med, og det var ikke altid den elskværdigste Nabo. Der var dog næppe nogen, som tænkte paa, at dette Forhold kunde være anderledes.

Men saa hænder det, at der kommer en ny Mand til Magleby, en Mand med nye, friske Tanker og med en stærk Virketrang. Denne Mand var Lærer og Kirkesanger *Harboe*, som 1828 kaldtes til Skoleembedet i Magleby. Han udkaster den Tanke, at Magleby Nor bør inddæmmes og udtørres. Ikke alene kan der vindes meget nyt Land ind; men man kan ogsaa blive de Ulæmper kvit, som Naboskabet med Noret fører med.

Maglebyerne var sikkert nær ved at stejle, da de første Gang hørte Tanken om Norets Udtørring fremsat. For de fleste stod dette vel som noget ligesaa umuligt som at øse Vandet af Havet. Man ansaa det for en fiks Idé, der grænsede lige op til det vanvittige. Den stakkels Skolelærer blev baade haanet og ynket, og den Dag i Dag ved man at fortælle derom. Saaledes beretter man om et Optrin paa Magleby Kirkebakke en Søndag før Gudstjenesten. Lærer Harboes

Embedsbroder i Nordenbro, *Jeppesen*, stod udenfor Kirkedøren tilligemed en Del Kirkegængere, og Samtalen faldt da ogsaa paa Harboes Yndlingstanke: Norets Udtørring, og Jeppesen pegede ud mod Noret, idet han udbød: «Sikken en Slette, Harboe vil faa der!» — Jeg tænker, Udtalelsen er bleven opfattet, som den var tilsigtet, som en Haan mod Harboe, der kunde tænke saadanne Galmandstanker.

Det var imidlertid ikke nok med, at man gjorde Nar ad ham; man kørte ogsaa op med alvorligt mente Indvendinger mod Udtørringen, ja, der var endogsaa dem, der mente, at Magleby vilde blive hærget baade af Pest og andre Ulykker, dersom Harboes Tanke blev til Virkelighed

Lærer Harboe fik næppe mange Opmuntringer til at søge Tanken virkeliggjort. Enkelte fremsynte Mænd har der vel nok været, som ikke har stillet sig helt afvisende; men for de fleste stod det som en Umulighed. Det kan heller ikke nægtes, det var dristige Planer, Harboe omgikkes med. De Arealer, der var Tale om at indvinde fra Havet, udgjorde omtrent 1500 Tdr. Land (*Lunde Nor* og *Fakke Nor* medregnet). Det vilde blive et Foretagende saa stort i sin Art, at man hidtil ikke havde kendt eller hørt noget lignende.

Men Harboe var ikke forknytt. Modstanden og den ringe Forstaaelse, han mødte, skræmmede ham ikke. Han var utrættelig i at tale om og virke for sin Plan, og da hans Arbejde endelig kronedes med Held, var han lykkelig. Han havde været Banebryder for en Sag, som det ikke var enhver givet at føre frem til Sejr.

Harboes Navn er uløseligt knyttet til Magleby Nor, og derfor er det naturligt, at han omtales lidt nærmere.

Christian Harboe blev født i Rudkøbing 1795, hvor hans Fader var Skrædder. Han kom paa *Vestborg* Seminarium, der havde den kendte *P. O. Bojsen* til Forstander, og herfra tog han Lærereksamen 1816 med 2. Karakter. En Tid var han derpaa Lærer i *Øster Kædeby* Skole i Humble Sogn, indtil han den 24. Decbr. 1828 kaldedes til Lærer og Kirkesanger i Magleby.

Embedet var den Gang ikke stort bevendt, da Jordlodden var lille og i meget daarlig Stand. Harboe tog imidlertid fat med Iver for at bøde paa Manglerne og fik ogsaa sat Jorden i god Drift. Da Norets Inddæmning og Udtørring blev til Virkelighed, øgedes Jordlodden betydeligt, saa den blev 12 Tdr. Land. Senere lejede han $4\frac{1}{2}$ Td. Land af det inddæmmede Areal, og Aar efter Aar bedredes hans Jordbrug, saa Magleby Skoleembede gik op i 1. Klasse. Ja under hans Eftermand, der kom til at høste Frugterne af hans ihærdige Arbejde, blev det næst efter *Fodslette* det største Skolekald paa Langeland.

Ved Siden af sin Virken for at gennemføre de to store Opgaver, han havde sat sig: Norets Inddæmning og Skolejordens Forbedring, var Harboe en flittig og samvittighedsfuld Lærer, der endnu mindes med Tak og Ærbødighed af sine Elever. Ganske vist tog Harboe af og til Skolebørnene med ud i Marken, hvor han forstod at sætte dem i Arbejde. Strængt taget hørte det jo ikke Skolegangen til; men hvem ved, om ikke ogsaa denne Sysselsættelse har haft sin Betydning for Børnene. Mange af hans gamle Elever vil endnu kunne mindes den Tid, da de med deres smaa Trækøller maatte gaa og slaa Klumper i Stykker paa Harboes Mark. I Løn fik de Grifler eller —

naar det gik højt — en Staalpen, som den Gang var en sjælden Vare. Lidt kan jo fornøje Børn, og for mange var det sikkert mere morsomt at arbejde i Marken end sidde paa Skolebænken. Gik det lidt ud over Undervisningen, vidste Harboe at oprette det forsømte igen til andre Tider.

Det var dog ikke altid, at hans foresatte var fuldt ud tilfredse med hans Skole. Hans store Arbejde med andre Opgaver kunde ikke være fremmed for dem, og de mødte vel da ogsaa til Visitation med den forud fattede Mening, at Skolearbejdet nødvendigvis maatte lide derunder. Saaledes skrev Amtsprovsten 1840 i sin Visitatsbog, at der var adskilligt at udsætte paa Skolens Standpunkt. Der er dog ingen Tvivl om, at Harboe efter Tidens Lejlighed røgtede sin Gærning godt.

Efter i sine sidste Aar at have holdt Hjælpelærer døde han 1862. Paa hans Grav, som findes ved Magleby Kirkes Nordside, rejste taknemmelige Sognefolk ham en Mindesten, hvorpaa der staar:

Her hviler

Kirkesanger og Skolelærer

C. HARBOE.

F. 5. Februar 1795, d. 18. Marts 1862.

Til Ihukommelse af hans Iver for Magleby Nors Inddæmning rejste taknemmelige Sognemænd ham dette Minde.

Harboe var gift med en Datter af Degnen i Sørup ved Svendborg, cand. theol. *Hans Møller*, og var saaledes Svoger til Godsejer *Jacob Møller*, Skovsgaard paa Langeland. —

Hvor mange Rejser, Harboe maatte gøre for at opnaa Tilladelse til Norets Inddæmning, vides ikke, men det var sikkert mange. Naar man tænker paa, hvor besværligt det var at gøre længere Rejser den Gang, og at Harboe — i hvert Fald til at begynde med — ikke var velsignet med meget jordisk Gods, saa forstaar man, at han maa have været besjælet af en glødende Iver for Sagen.

Men endelig, efter mange Aars Kamp og Møje, naaede han saa vidt, at Tilladelsen til Norets Inddæmning blev givet, og nu skulde det altsaa prøves, om det nogen Sinde kunde blive mere end en dristig Drøm.

Den 5. Maj 1851 erklærede *Lensgreven* paa *Tranekær* intet at have mod Norets Inddæmning, og man tog da fat paa Dannelsen af et Aktieselskab, som skulde tage Sagen i sin Haand.

Efter det, der var gaaet forud, skulde man tænke, at det næppe blev mange, der vilde tage Aktier i et saa tvivlsomt Foretagende, som det mentes at være. Men det viste sig, at der var nok, som turde vove Forsøget, og det kan ikke være andet, end at det skyldtes Lærer Harboes urokkelige Tro paa Forehavendet. Lidt efter lidt har han vendt den offentlige Mening til Gunst for Planen.

Den 6. Februar 1852 dannedes «Aktieselskabet til Magleby Nors Inddæmning og Udtørring»; men det var dog først det følgende Aar, man tog fat paa Arbejdet.

Man kan nok tænke sig, det var med Spænding, man saa paa det, der nu skulde foregaa. Spændingen var selvfølgelig ikke mindst hos dem, der havde været med til at danne Aktieselskabet.

I Foraaret 1853 gjordes det første Spadestik ved Dæmningsarbejdet.

Første Gang, man hører Foretagendet omtale i den langelandske Presse, er i Nr. 98 af „*Langelands Avis*“ for 17. August 1853. Der omtales «det betydelige Arbejde, som et Aktieselskab om Foraaret har sat i Værk», et Arbejde, der lover et godt Resultat. Det hedder derom nævnte Sted saaledes: «Dæmningen mod Havets Indbrud er anlagt i Vinkelform saaledes, at den saakaldte „*Trindebakke*“ danner Toppunktet, „*Klidsbjerg*“ og den *lange Bakke* paa Bagnkops Grund danner Yderpunkterne af Vinklen. Fylden tages af Klidsbjerg Banke ved Lensgrevens Velvilje. Materialier til Møllen er ankommen.» —

Mange Hænder var i Virksomhed baade med Dæmningen og Møllen, og snart kunde man tage fat paa Tørlægningen. Møllen var dog ikke ene om dette Stykke Arbejde. Naar det var Lavvande, lukkede man op for Sluserne, saa Vandet kunde løbe den Vej.

Det var den saakaldte «store Mølle», der endnu staar paa Noret, som først blev opført. Senere kom den «lille Mølle» til. Den fik sin Plads længere ude og havde til Opgave at male Vandet op til den store Mølle og til den i 1862 anlagde Dampmølle. Da Kanalerne senere uddybedes, overflødiggjordes den lille Mølle, og den blev først i 80erne solgt til Nedbrydning. Et Aktieselskab, bestaaende af Bønder i Søndebro, købte Møllen og flyttede den til Bagnkop, hvor den stod indtil for 2 Aar siden. Denne Flytning gav forøvrigt Anledning til en længere, til Tider bitter, Fejde, hvorom Aviserne fra de Dage kan fortælle. —

Med Undren saa man paa, hvorledes Vandstanden stadig blev lavere og lavere, og tilsidst laa Magleby

Nor hen som en stor, graa Flade. Da man er naaet saa vidt, tages der fat paa Gravning af Render og Kanaler, som skal optage det senere tilkommende Vand og lede det til Møllerne.

Lærer Harboes «Slette» er ikke mere en Drøm, men den haandgribelige Virkelighed. Ganske vist gaar der lang Tid hen, førend Noret kan give noget i Erstatning for alt, hvad der er ofret paa det; men den Tid, da det bliver en bølgende Græsslette i Stedet for en Vig af Havet, ligger nu ikke hen i en uvis Fremtid.

Harboe har vundet Sejr!

Men var han, og det Aktieselskab, han stod i Spidsen for, glad over det lykkeligt udførte Værk, saa var der andre, som havde en stik modsat Opfattelse, og det var Fiskerne paa Bagnkop. For dem stillede det sig saadan, at deres Fremtid var bleven stærkt truet nu, de ikke længere kunde fiske i Noret. De fik Forpagter *Hunderup* paa *Holmegaard* til at affatte en Skrivelse til Aktieselskabet, hvori de forlangte Erstatning for Fiskeriets Ophør. Bl. a. paa-beraabte de sig, at de ikke havde givet Samtykke til Inddæmningen, hvilket ogsaa gjaldt for den daværende Sognepræst i Magleby, *Ortmann*, og derfor mente Bagnkopperne, at Aktieselskabet havde begaaet et Overgreb ved Inddæmningen og burde bøde derfor.

Gaardmand *Hans Mortensen Madsen* i Ennebølle, der havde afløst Lærer Harboe som Formand for Aktieselskabet, gjorde gældende i en Redegørelse til Landvæsenskommissionen, at Fordringen om Godtgørelse for det ophørte Fiskeri var meningsløs, da Enkeltmand ligesaa lidt kunde gøre Fordring paa at herske over Fiskene i Havet, som over Fuglene under

Himlen, og hvad det angik med Samtykket til Inddæmningen, saa skrev H. M. Madsen, at da de ikke før havde gjort Indsigelse, og hverken de eller Pastor Ortmann protesterede ved den senere foretagne «Afpælingsforretning» ved de til Noret grænsende Jorder, saa maatte deres Klage nu være betydningsløs.

Det kom imidlertid til Sagsanlæg; men Aktieselskabet vandt. Saa var den Sag ude af Verden; men snart kom der noget andet, som vakte Røre i den Kreds, der havde dannet Aktieselskabet. Det var Spørgsmaalet om, hvorledes Noret skulde holdes tørt, der satte Sindene i Bevægelse. Paa dette Punkt var man ikke enige. Det var umuligt at holde Vandstanden tilstrækkelig langt nede med den Mølle, der fandtes. Der maatte anskaffes noget nyt, som kunde gøre Fyldest, og Tanken faldt da paa et Pumpeværk, som kunde drives ved Dampkraft. Saa var man uafhængig af Vind og Vejr og kunde bedre blive Herre over Vandets Fjærnelse.

Der blev talt meget frem og tilbage om den Sag; men de fleste Aktionærer var imod at gaa med til en saa dyr Historie, som det vilde blive at bygge en Dampmølle. Og saa blev Enden den, at man besluttede at stille det inddæmmede Areal til offentlig Auktion.

Endnu den Dag i Dag hører man Folk beklage, at man den Gang bar sig saa ufornuftigt ad. Sognets egne Beboere kunde ligesaa godt have været Ejere af det, de nu er Lejere af.

Ja, bag efter er alle kloge! Hvis det havde været nu, da Folk er mere inde paa Andelsvirksomheden og Sammenslutninger i det hele taget, havde det vel heller aldrig kommet til at gaa saaledes.

Men Loddet var kastet: Magleby Nor skulde sælges. —

Auktionen blev kundgjort i «Fyns Stiftstidende», «Berlingske Tidende» og «Langelands Avis» foruden at den blev læst ved Kirkestævne i 3 Sogne.

Den 12. Oktober 1857 skulde Auktionen foregaa. Meningen var, at man først vilde forsøge det solgt i Parceller, dernæst at sælge det under ét og da med Indbefattelse af den Aktieselskabet tilhørende Mølle, og det derved liggende Hus, «i den Stand, som det ved Tilslaget forefindes, med alle de Rettigheder, Byrder og Forpligtelser, hvorved det ifølge allerhøjeste Bevilling af 6. Februar 1852 er blevet Aktieselskab.»

I Salgsbetingelserne stod der, at Køberne skulde bidrage 1 Rigsdaler om Aaret af hver Td. Land til Dæmningernes, Møllens og Sluseværkernes Vedligeholdelse. Aktieselskabet paatog sig saa at holde det nævnte i brugbar Stand og holde Vandstanden i Noret nede, d. v. s. bruge Møllen saa ofte, det gjordes nødigt. Intet Bud mindre end 1 Rigsdaler modtoges, og der skulde stilles Sikkerhed for Budet.

Den fastsatte Dag begyndte Auktionen ved *Brolykke*, hvor der havde indfundet sig mange Mennesker. For Lensgreve *Ahlefeldt-Laurvigen* mødte Prokurator *Rasmussen*.

Det blev en langtrukken Handling. Man begyndte Kl. 8 om Morgenen og blev ved til Kl. 6¹/₂ for saa at tage fat næste Dag igen.

Efterat hvert af de afsatte Stykker var opraaft, kom det samlede Opraab paa hele Herligheden, ca. 445 Td. Land med Hus, Mølle, Dæmninger og Sluseværker. Paa Lensgrevens Vegne bød Forvalter *Møller*

30,000 Rigsdaler, og dette Bud blev modtaget. Senere øgedes Summen til 32,000 Rigsdaler.

Nu var «Aktieselskabet til Magleby Nors Inddæmning og Tørlægning» traadt ud af Virksomhed og Greven eneste Ihænde­haver af det Stykke Land, som det havde voldt saa mange Bryderier og saa meget Arbejde at faa indvundet fra Havet. De, der havde beholdt deres Aktier til det sidste, tjente godt paa dem. —

Da nu Lensgreven paa Tranekær var bleven Ejer af Noret, varede det ikke længe, førend der blev gjort Forarbejder til Opførelse af en Dampmølle, som skulde skaffe Vandet bort. 1862 var den færdig. Til at begynde med trak Dampmaskinen et stort Hjul, som «skovlede» Vandet ud; men da Kanalerne blev uddybede, indlagdes der en stor Vandsnegl af Jern.

— — —

Nu sker der intet mærkeligt i Norets Historie før 1872, da den store Stormflod den 12. og 13. November sprænger Dæmningen og paa kort Tid fylder det udtørrede Areal. Der var nu gaaet mange Aar hen, siden Havet havde naaet ind til Midten af Magleby Sogn; men nu fik man det at se i en Maale­stok, som man ikke før havde kendt. Man havde vel tænkt sig, at Dæmningerne var uovervindelige Skran­ker for Havvandet. Men Stormfloden lærte Folk noget andet.

Hos de Mennesker, der oplevede de frygtelige Stormflodsdage 1872, lever Mindet endnu friskt. Mang­foldige er de Begivenheder og Tildragelser, de ved at berette fra den Tid. Øjenvidner fortæller, at da Dæmningen var sprængt, kom Vandet rullende som en mægtig sort Bølge ind over Noret. Vandet

stod saa højt, at det omtrent naede til Hatten af «den lille Mølle». Det gik langt op paa Markerne og ind i Gaarde og Huse, hvor det lavede stor Forstyrrelse. Kreaturerne maatte flyttes hen til højtliggende Steder, og Beboerne redde sig op paa Loftet eller andre Steder for at oppebie Vandets Dalen. Der fortælles om Lærer Harboes Eftermand, Lærer *Kirchheiner* i Magleby, at han engang skulde have udtalt sig om, at ingen skulde bilde ham ind, at Havet nogen Sinde havde staaet op paa hans Mark. Stormfloden kom, og Vandet gik ikke alene op paa Marken, men helt ind i Skolegaarden.

Denne vældige Vandflod ødelagde for lang Tid alt det, der var gjort til Gavn for Udtørringen, og den bragte Sorg og Nød til mange Hjem. Ikke mindre end 100 Familier blev husvilde i Magleby Sogn. Men var Nøden stor, var Hjælpsomheden det ogsaa, og de skadelidte kom nogenlunde over Ulykken.

Da Havet sprængte Dæmningen, skar det sig dybt ned i Jorden indenfor. Paa dette Sted findes nu den saakaldte «dybe Bæk», hvor der er 30 Fod Vand, Her mistede *Vandmølleren* sit Liv. Sammen med en anden Mand vilde han sætte over i en Baad. Vandet var tilsyneladende roligt, og de tog ikke i Betænkning at gaa i Baaden. Men næppe var de komne ud, før Baaden hvirvledes rundt, og de to Mænd forsvandt i den rivende Strøm, uden at de Mænd, som stod paa Land, kunde gøre noget for deres Frelse. Den ene reddede sig, men Mølleren fandt man senere som Lig.

Tidligt næste Aar blev der taget fat paa at inddæmme Noret igen; men denne Gang skulde Dæmningerne være meget sværere og højere end de gamle.

Man havde jo set, at Vandet ikke alene kunde sprænge dem, men ogsaa gaa oven over. De Dæmningsværker, som nu værner mod Havet, er meget betydelige, og man haaber paa, at de nok skal kunne holde selv for en haard Tørn.

Vejen mellem Nordenbro Vesteregn og Bagnkop har tidligere gaaet over Dæmningen i hele dens Udstrækning. Men i de sidste Aar er der anlagt en Vej indenfor Dæmnings Østside, saa man ikke mere behøver at standse Vindmøllen, naar et Køretøj kører forbi. Vejen føres over Kanalen ad en Betonbro og gaar videre mod Bagnkop *indenfor* de lange Bakker, medens den før gik udenfor. Dette er en stor Fordel, da man ikke mere hindres i at komme frem, naar det er Højvande.

Der er nu gaaet 59 Aar siden, Magleby Nor inddæmmedes første Gang, og 39 Aar siden, Stormfloden ødelagde Dæmningerne og nødvendiggjorde ny. Sporene er forlængst udslettede af de Ødelæggelser, som Havet voldte 1872, og man færdes der nu uden maaske at tænke paa de Omvæltninger og Omskiftelser, denne Del af Langeland har været Genstand for. Man pløjer, saar og høster, man stakker sit Hø, og Køerne græsser i Flokke der, hvor Torsken, Rødspætten og Silden før boltrede sig i Vandet. Viben bygger Rede paa Tuerne, og Storsten spanker sindigt over den grønne Slette, mens Frøerne kvækker i Grøfterne

Der kan være noget idyllisk over Magleby Nor, særlig paa en Sommerdag. Da er Noret ikke uden Poesi, ligesom det heller ikke er uden Historie.

Og Historien er fortalt her!

Sagn fra Svenskekrigen 1658—60.

Det ser jo ud, som Svenskerne havde været her!

Denne Talemåde, der nu har havt sit Hjemsted i Folkemunde i de sidste 250 År viser tydeligt nok, hvor fortvivlet og forvirret Forholdene i hine forsvundne og ulykkelige Tider må have været, thi vi hører kun Talemåden, når noget rent ud forstyrret og uhyggeligt viser sig for os.

1.

En svensk Dragon kom ridende fra Egeskov ved Solopgang og sang paa en Salme. Da han var nær ved Kværndrup, skød en af Sognemændene ham. Det skete paa Vejen, der fortsættes i Kirkestien hen mod Landevejen, den hedder «Ramsherred». For denne

Mand, der skød den svenske Dragon, vilde ingen Ting trives efter den Tid. Det har været almindelig Folketro, at det netop var fordi, han skød Svenskeren, mens han sang en Salme, at alt vantrivedes for Manden.

Den daværende Præst i Kværndrup, Mads Knudsen Leegård, anfører i en Dagbog eller en Slags Kirkebog: „D. 29. Decemb. 1659 begravet en Rytter, som Stephan i Volstrup havde myrdet“. — Det er muligens den samme Rytter, som Sagnet omtaler.

2.

De sidste Svenskere, der lå her i Sognet under Svenskekrigen, fik deres Rest i Kværndrup Præstegård. Herhen var de nemlig bleven lokkede for at beværtet med Brændevin og Øl. Denne Opvartning endte med, at de alle blev drukne og faldt i Søvn. Bymændene var nu straks tilrede, tog Geværerne bort, som Svenskerne havde sat tilside, og slog derpaa Svenskerne ned med Vognkæppe og Forke og lignende Våben. En af de svenske Soldater vågnede dog op, da denne Støj begyndte, og bad om Pardon. Der var da en af Mændene, der bad godt for ham, og man skånede ham og lod ham endogså få sit Gevær med, da han bad derom. Men såsnart han var kommen vel ud af den åbne Port, vendte han sig om og skød hen imellem Mændene, der imidlertid var kommen ud i Gården, og Skuddet traf da netop den Mand, der havde bedt godt for ham. De dræbte Svenskere blev nu

læsset på en Vogn og kørt ud på den Del af Bymarken, der kaldes Albjergsmarken, til et særligt Sted der kaldtes «Tromskirke», hvor der var gravet en Kule til at kaste dem i. Paa Vejen herud var der en af Svenskerne, der begyndte at røre sig, men såsnart Kusken mærkede dette, greb han en Vognkæp, og med denne slog han Krigsmanden, så han var og blev død. Tromskirke er den Mark, der paa de to Sider mod Syd og Øst omsluttet af Filipgyden og Albjergsvejen. Stedet har i lange Tider været anset for uhyggeligt om Aftenen, men her stod også i gamle Dage de største Egetræer under Egeskovgård.

3.

En andet Sagn, eller mulig en Udløber fra det sidst fortalte, siger, at da man slog de sidste Svenske ihjel her i Kværndrup, var der en, som slap fra dem, men som blev forfulgt af Bymændene, der nåede ham henne i Byen, hvor han skjulte sig bag et stort Pæretre. Samtidig ringede man med Kirkeklokken, og da man nu kom hen imod Svenskeren, spurgte han (som var han helt uvidende om, hvad der foregik): «Hvorfor ringer man dog?» -- «De ringer for din arme Sjæl», svarede en af Mændene, «for nu skal du dø!», og dermed slog de ham ned.

Det store Pæretre synes at have stået for mindre end 100 År siden. Det har efter gamle Folks Forklaring stået i „Jordemoderens Toft“, ned ad ved Husene nærmest „Hjortekæret“. Når vi hører

dette Sagn, kommer vi i Tanker om den Soldat, der skød den Mand, der bad godt for ham ved Myrderiet i Præstegården. Det er så rimeligt, at han blev forfulgt af Bymændene.

4.

Da de Svenske kom ind i Landet, forjog de Beboerne fra Huse og Gårde, og de måtte søge Skjul omkring i Skovene med deres Børn i den strænge Vintertid. Senere synes Svenskerne at have været mindre slemme, og Bønderne kom da bedre ud af det med dem.

5.

En svensk Krigsmand var bleven tilbage her, efter at hans Landsmænd forøvrigt var forjagede. Han blev Gartner på Gården (o: på Egeskovgård), hvor han vistnok opholdt sig i flere År. Denne Mand havde engang i Krigens Tid stukket et Barn ihjel, og Barnet havde i Øjeblikket foldet sine Hænder om hans Spyd eller Bajonet og set så ynksomt på ham. Dette Syn kunde han ikke glemme, og han ønskede at få Lejlighed til at vise en mere menneskelig Måde at være på. Der indtraf da også snart efter en sådan Lejlighed. Han var nemlig gået ind i en Gård for at plyndre og fandt da Konen her i Barnsnød. Han gjorde hende nu ikke alene ikke noget ondt, men søgte endog at holde sine Kammerater derfra, idet

han tog en Dyne og skar i Stykker og spredte Fjerene omkring i Gården, ligesom han slog Fjelle for Vinduerne, alt for at bibringe Kammeraterne den Tro, at her var alt udplyndret i Forvejen. Denne List lykkedes også fuldstændig. Denne Historie fortalte han tidt senere og føjede da altid til: «fortjente jeg mig ikke Himmerig ved det sidste, så fortjente jeg Helvede ved det første.

Denne Svenskers Efterkommere lever endnu her på Egnen, og de har indtil de seneste Slægtled kendt deres Afstamning.

6.

I Volstrup By, Ringe Sogn, enedes Bymændene om på en og samme Nat at skille sig af med de svenske Krigsfolk, som lå der i Byen, hvilket ogsaa fuldstændig lykkedes for dem, hver Mand dræbte sin Indkvartering. Alle de dræbte Svenske blev ført uden for Byen og begravede i en lille Tørvemose lige neden for «Springet», en Banke nordvest for Byen. En af Svenskerne var imidlertid ved at live op igen, men en Mand greb da et godt Stykke Brænde og bragte dermed Svenskeren til endelig Ro.

7.

En gammel Kone fortalte, at da Polakkerne kom herind i Landet for at hjælpe os mod Svenskerne,

viste det sig, at de var værre end selve Fjenden, de røvede mere på 3 Dage, end Svenskerne vilde have gjort på 3 År.

På Spørgsmål om, hvad vel Grunden kunde være til, at de plyndrede så slemt, svarede hun: «Det var for Penge, vi skyldte dem».

Den gamle Mette Marie havde vistnok Ret: Vi havde vel ikke betalt Polakkerne deres Sold, og derfor skyldte vi dem Penge, dem de nu søgte at få fat på hvor som helst.

8.

På Bobjerg Mark i Lunde Sogn mellem Øksenhavegård og Skovbjerggård, der hvor Svendborglandevejen går forbi en tredie Gård (Amsterdam er den undertiden nævnt), blev i Svenskekrigens Tid to svenske Soldater skudte. Det gik sådan til: Ridefogden på Mullerup havde været nede i «Skiftemosen» ved Højs Ris for at tilsé noget Skov her, der hørte til Mullerup. På Vejen hjemad blev han på ovennævnte Sted standset af to svenske Soldater, der truede med at udplyndre og dræbe ham. Han trak hurtigt en Pistol frem og skød den ene Soldat, den anden skød på Ridefogden, men fejlede. Begge to skyndte sig nu at lade Skydevåbnene igen, thi den, der blev først færdig, var naturligvis Sejrherre. Her var Ridefogden imidlertid den snarrådigste; han gav sig nemlig ikke Tid til at sætte Kugle i Pistolen, men lod sin Jern-

ladestok blive i Løbet i Stedet for Kugle, og med den skød han så Svenskeren.

Dette Sagn fik for omtrent en halv Snes År siden (i 1890erne) en Slags Stadfæstelse, idet der på den angivne Kamplads fandtes en gammel Soldatersabel. Fæstet var tildels smuldret, og Klingen var sammen-nittet tæt ved Fæstet; den havde altså engang været knækket. Sablen findes nu i Museet i Svendborg.

P. Jensen.

Fra Svenskekrigen 1658—59.

Af Gmd. L. J. Duelund, Lakkendrup.

En god Mils Vej nord for Svendborg og lidt vest for Nyborg gl. Landevej ligger Landsbyen Lakkendrup, udgørende den sydøstlige Del af det vidtstrakte Gudbjerg Sogn.

Lakkendrup By er i en Halvcirkel fra Nordøst til Sydvest omgivet af vidtstrakte, lave Mosearealer, der strækker sig et Stykke ind i den nordvestlige Del af Brudager Sogn, og i Flademaal udgør ca. 500 Tdr. Land.

Dette omfattende Mosedrag, som i Almindelighed betegnes med «Sortemosen», er nu saa godt som overalt opdyrket, hvortil den i Aarenes Løb flere Gange foretagne Opgravning og Regulering af den saakaldte «Sortemoseaa» i særlig Grad har bidraget.

Men i gamle Dage, for 1 a 200 Aar tilbage, da endnu intet særligt Arbejde var gjort for Vandets Afledning, laa Lakkendrup By vel gemt bag disse Moser og Moradser, hvor Vandet den meste Tid af Aaret oversvømmede store Arealer, og hvor Vejene

bugtede sig frem i de underligste Slyngninger efter Højdedragene, eller hvor der fandtes lidt fastere Undergrund.

Her paa disse store fugtige Flader førte Mængder af Wade- og Svømmefugle ret et Slaraffenliv. Ænderne snadrede i Sivene, Storken spankede, hvor den kunde naa Bund med sine lange, røde Ben, Viben boltrede sig skingrende i Luften, mens Sneppen og Bekkasinen med hurtige Vingekast skar henover de øde Strækninger. Og ifølge Sagnene snurrede «Horsegøgen» saalænge for de gamle Øg, at disse, følgende Lyden, sank i Moradserne, hvor de snart fik Øjnene hakket ud. Ogsaa den store Rørdrum skal have holdt til her. Den skal have kunnet skriges saa højt, at Rørdrummen i Hvidkilde Sø kunde høre det og give Gensvar.

Men det varslede ikke godt, naar Rørdrummen saadan lod sin stærke Stemme høre i de stille Natte-timer. Det betød enten Krig eller Dyrtid, særligt hvis den gav tre stærke «Stød».

— Rørdrummens Skrig har rimeligvis lydt her i Lakkendrup Moser i Aarene 1658—59. I alt Fald havde der været Grund til det.

Krigen stod for Døren og var efter kort Tids Forløb i fuld Gang.

*

*

*

Svenskernes Indfald her i Landet i 1658—59 gjorde overalt, hvor de kom frem, et stærkt Indtryk paa Befolkningen. Og Mindet om de Begivenheder, der paa en eller anden Maade staar i Forbindelse med denne Krig og de fjendtlige Soldaters Indkvartering hos Beboerne, prægede sig saa dybt i Bevidstheden, at Beretninger fra disse Trængselsaar levede i

flere Slægtled som mundtlige Overleveringer fra Forældre til Børn.

— Det var forud bekendt, at Svenskerne nærrede Frygt for at komme ned paa denne Egn af Fyn. De var bange for at blive indesluttet ved «Sorten Sø» og for at blive taget tilfange ved de store Strækninger af Moser, Sumpe og Moradser, som omgav Søen.

Men det svenske Rytteri kom alligevel omsider her til Lakkendrup og blev indkvarteret i Byen. At de har opført sig som strenge Herrer, er ogsaa hævet over al Tvivl.

Ifølge mundtlig Beretning fra en forlængst afdød, gammel Kone, der atter har hørt om Tildragelsen af sine Forældre og Bedsteforældre, blev Beboerne enige om, at hver Mand i Byen paa en bestemt Nat og paa samme Klokkeslet skulde slaa sine indkvarterede Svenskere ihjel. Og særlig anføres en Gaard (nuværende Hus Matr.-Nr. 21 b), hvor der blev slaaet mange Svenskere ihjel.

Hertil blev benyttet forskellige Slags Redskaber, hvad man nemmest havde ved Haanden, hvilket ogsaa kunde være tilstrækkeligt, da Svenskerne blev overfaldet, medens de laa i Sengene.

Alle Ligene blev ført ud i Moserne og puttede ned i de dybe Tørvegrave. Navnlig paavises endnu i en bestemt Mark en Lavning (under Matr.-Nr. 4 a), hvor Byens ældste Tørvegrave skal forefindes. Herfra melder Sagnet, at mangan svensk Soldat er puttet ned, ikke alene de, der ombragtes ved den foran nævnte Begivenhed, men efterhaanden, som Folk saa Lejlighed til at rydde en eller anden Svensker af Vejen, blev han besørget ud i disse dybe Huller.

— Et andet Sagn gaar ud paa, at under Krigen

skal en Trop svenske Ryttere være bleven drevet ud i Sumpene, hvor de sank ned og omkom.

En Del Geværer skal senere være fundne i Mose-
dragene, hvilket altsaa tyder paa, at Svenskerne under
en eller anden Form har lidt Nederlag. Og som et
yderligere sikkert Bevis paa det svenske Rytteris
Nærværelse her har i umindelige Tider været frem-
hævet den Omstændighed, at der i de nu opdyrkede
Moser har været fundet smaa bitte, forholdsvis brede,
men tynde Hestesko, der altid har været benævnt
«svenske Sko», fordi de er saa smaa, at de kun kan
have været anvendt til meget smaa Heste. Sandsyn-
ligheden formenes da at være for, at det er de smaa,
svenske Heste, som har været beslaet med disse
ejendommeligt formede Sko.

Medlemsliste.

Ved Afslutningen af Medlemslisten til «Svendborg Amt»
IV havde «Sv. A. h. S.» 613 Medlemmer.

Senere er tilgaaet:

Ahlefeldt-Laurvig-Lehn, Greve, Hvidkilde, Svendborg.
Andersen, K., Mejeribestyrer, Vormark, Hesselager.
Andersen, Mikkell, Fodermester, Revninge.
Berners-Schilden-Holsten, H., Baron, Langeseø, Odense. (Livs-
varigt Medlem.)
Bock, A. C., Sognepræst, Horne, Faaborg.
Bohn-Jørgensen, Slagteridirektor, Faaborg.
Broholm, Dyrslæge, Vejle, Allested.
Clausen, P., Kroejer, Dunkær Kro, Ærøskøbing.
Damgaard, M. P., Forpagter, Præstegaarden, Oure.
Døcher, A. B., Valgmenighedspræst, Vejstrup.
Elkjær, K. Jensen, Friskolelærer, Oure.
Feilberg, L., Docent, Pileallé 55^a, København F.
Frederiksen, Rentier, Nørremarksvvej, Marstal.

- Hansen, Hans Fr., Gmd., Aarslev.
 Hansen, Peder, Cmd., Allested.
 Hansen, Peder, Tømrer, Lundebakken, Stenstrup.
 Hansen, Rasmus, Boelsmand, Sødinge, Ringe.
 Jensen, C. M., Postmester, Tranekær.
 Jeppesen, Frands, Gmd., Sandager, Kværndrup.
 Jørgensen, Apoteker, Rudkøbing.
 Jørgensen, Hans, Gmd., Rejstrup, Nyborg.
 Jørgensen, R., Sognepræst, Landet, Svendborg.
 Kier, Harald, Proprietær, Azaleavej 8, København F.
 Kjeldsen, Chr., Branddirektør, Faaborg.
 Kløvborg, Sognepræst, Bregninge, Svendborg.
 Kristensen, Aage, Friskolelærer, Gravvænge, Sortebro.
 Kristensen, Hans, Gmd., Gravvænge, Sortebro.
 Krog, Henrik, Rentier, Horne, Faaborg.
 Larsen, Lars, Gmd., Rejstrup, Nyborg.
 Lauritsen, L. H., Snedker, Røndal, Ærøskøbing.
 Lindberg, Bankdirektør, Faaborg.
 Lomholt, M. J., Friskolelærer, Nørre Broby.
 Mathorne, A., Lærer, Lundby Skole, Svendborg.
 Mogensen, Mogens, Gmd., Albjerg Mark, Oure.
 Nielsen, H., Lærer, Vornæs Skole, Svendborg.
 Nielsen, Jens, Boelsmand, Boltinge, Ringe.
 Olsen, Marius, Friskolelærer, Gravvænge, Sortebro.
 Pelle, R. J., Skomagermester, Lundby, Svendborg.
 Petersen, Holger, Landstingsmand, Grosserer, København.
 (Livsvarigt Medlem.)
 Pilegaard, Jens, Stud. theol., Sallinge, Højrup.
 Rasmussen, Peder, Møller, Krumstrup Mølle, Ryslinge.
 Rosendal, Rasmus, Sogneraadsformand, Roerslev, Asperup.
 Salicath, Fr., Løjtnant, Tordenskjoldsgade 32^s, København.
 Sarauw, C. L., Ndr. Fasanvej 39, København F.
 Smith, Konferentsraadinde, «Kongebrogaarden», Middelfart.

Tolderlund-Hansen, Sognepræst, Sandager, Assens.
 Trolle, Herluf, Urmager, Gislev, Ørbæk.
 Trolle, Johs., Uddeler, Gislev, Ørbæk.
 Vesten, Redaktør, Svendborg.

Afgaaede Medlemmer:

Andersen, A. P., Redaktør, Svendborg.
 Andersen, F. H., Redaktør, Ærøskøbing.
 Bjerre, fhv. Herredsfoged, Nyborg (død).
 Eggert, Niels, Højskoleforstander, Antvorskov, Slagelse.
 Elnegaard, J., Møller, Nordenbro, Humble.
 Fogedgaard, Alfred, Landmand, Nordenbro, Humble.
 Hansen, A., Skræddermester, Lindelse, Rudkøbing.
 Hansen, Peter Jørgen, Gartner, Ø. Hæsinge, Højrup.
 Holberg, E. Sch., Godsejer, «Langeskov», Stenstrup.
 Høyrup, S., Læge, Nyborg.
 Jakobsen, Johanne, Frøken, Vesterbygaard, Jerslev.
 Jensen, Johannes Alsing, Snedkersvend, Ryslinge.
 Jensen, Niels, Gmd., Sødinge, Ringe.
 Jensen, S., Friskolelærer, Faarevejle.
 Johansen, N. Kr., Landstingsmand, Ollerup, Svendborg.
 Jørgensen, Dyrnlæge, Sortebro.
 Kruhøffer, C., Forpagter, Søgaard, Humble.
 Kühle, Cand. jur., «Flintholm», Stenstrup.
 Larsen, Hans, Hmd., Ryslinge.
 Larsen, P., Forpagter, Magleby Præstegaard, Humble.
 Madsen, Hans Heined, Boelsmand, Magleby, Humble.
 Madsen, Johs., Købmand, Nordenbro, Humble.
 Møller, Anders, Gmd., Ollerup, Vester Skerninge.
 Nielsen, C. L., Lærer, Bøstrup, Tranekær.

Nielsen, Mads Peder, Gmd., Gudme.

Nielsen, Peder, Gmd., Ravndrup Vænge, Kværndrup (død).

Nielsen-Pjedsted, Mejeribestyrer, Lundevejen, Svendborg.

Poulsen, Peder, Gmd., Hundstrup, Stenstrup.

Rasmussen, Jørgen, Søndebro, Humble.

Salicath, Fr., Løjtnant, Tordenskjoldsgade 32, Kbhvn. (død).

Sundsgaard, Joh. Emilie, Frue, Sundsgaard, Høje, Stenstrup.

Thomsen, Bertel, Friskolelærer, Gislev, Ørbæk.

«Svendborg Amts historiske Samfund» tæller nu (15de Marts 1912) 630 Medlemmer.

Aarsmødet holdtes i Faaborg den 14de Juli 1911.

Formanden redegjorde for Virksomheden og forelagde Regnskabet, som godkendtes.

Friskolelærer *Martin P. Rudum*, Sødinge, iudledede derefter en Forhandling om følgende Spørgsmaal:

„*Hvad kan „hist. Samfund“ gøre for at hjælpe Folk paa Gled med at føre Ættetafler og skrive Ættesagaer?*“

En kort Forhandling fulgte.

Som Styrelsesmedlem afgik Dyrlæge *Peder Jensen*, Kværndrup, efter Tur, men genvalgtes.

Som Revisorer genvalgtes Kasserer *Lars Hansen*, Svendborg, og nyvalgtes Gymnastiklærer *L. Faurby-Stengaard*, Vejstrup.

Aarsmødet fortsattes med et offentligt historisk Møde i *Horne*. Det begyndte i den gamle, ejendommelige Kirke,

som var fyldt af en talrig og stærkt interesseret Tilhørerkreds. Her talte Cand. mag. *Vilh. Lorenzen*, København, om „*gl. Kirkebygningskunst med særligt Henblik paa Horne Kirke*“, og Pastor *J. Chr. Clausen*, Korinth, talte om *Andreas Suneson*. Endelig afsluttedes Mødet paa *Hvedholm*, hvor Cand. mag. *Vilh. Lorenzen* atter var en ligesaa kyndig som elskværdig Vejleder.

«Samfundet»s Efteraarsmøde holdtes i Ærøskøbing den 10de September. Ved dette talte Provst *Th. Tholle*, Rise, om „*nogle Bidrag til Ærøskøbing Præstehistorie i det attende Aarhundrede*“, og Højskolelærer *Thøger Dissing*, Vejstrup, talte om *Anders Arrebo*.

Det af Friskolelærer *Martin P. Rudum* ved Aarsmødet i Faaborg rejste Spørgsmaal vakte adskillig Opmærksomhed i videre Kredse. Opmuntret deraf har *Rudum* udarbejdet et Værk, „*Ættetavler*“, som er udkommet i dette Foraar. Det er nu at haabe, at Folk i vide Kredse vil drage sig til Nytte den gode Hjælp, her bydes, til at sysle med Slægtshistorie. Styrelsen har ment at kunne bidrage til at fremhjelpe et saadant Arbejde ved at forsyne alle «Samfundet»s Medlemmer med *Rudums* «*Ættetavler*», og den har derfor købt 700 Eksemplarer af Værket, som vil blive udsendt til Medlemmerne i Løbet af Forsommeren.

„*Dansk historisk Fællesforening*“, hvoraf «S. A. h. S.» er Medlem, har blandt sine Smaaskrifter udgivet en fortræffe-

lig „Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier“. Medlemmer, som maatte ønske dette Skrift, vil faa det frit tilsendt, naar de derom henvender sig til Formanden, Højskolelærer *Thøger Dissing*, Vejstrup.

Aarsmødet 1912.

Aarsmødet holdes i *Hesselager Fredag den 12te Juli*. I Tilslutning til dette holdes et historisk Møde med Foredrag paa „*Hesselagergaard*“. Indbydelse til og Dagsorden for dette Møde vil blive udsendt til Medlemmerne sammen med Rudums «Ættetavler».

Uddrag af Regnskabet

for

«Svendborg Amts historiske Samfund»

fra 1ste Juli 1910 til 30te Juni 1911.

INDTÆGT:	Kr.	Ø.	UDGIFT:	Kr.	Ø.
Sparekasseindskud 1ste Juli 1910	756	42	Trykning m. m. af „Svendborg Amt“ 1911	619	15
Kassebeholdning	75	77	Honorar for Bidrag til — —	300	00
Aarsbidrag fra 621 Medlemmer for 1911..	1256	00	Porto ved Udsendelse af Aarsskriftet og		
1 livsvarigt Medlem	25	00	Opkrævning af Aarsbidrag.....	123	43
Solgt til Medlemmer af tidl. Aargange af			Ekspedition af Aarsskriftet	30	00
Aarsskriftet.....	50	00	Honorarer m. m. ved Aarsmødet og Efter-		
Ved Salg i Boghandelen af do.....	42	65	aarsmødet.....	244	21
Indvundne Renter.....	23	87	„Dansk-historisk Fællesforening“	30	00
Portogodtgørelse ved Postopkrævning ...	86	85	Indkøb og Indbinding af Bøger	18	70
Indkommen ved Aarsmødet	17	85	Formandens Udgifter.....	20	60
Stamhusbesidderinde, Frøken N. M. Nobel-			Sparekasseindskud 30te Juni 1911.....	980	29
Sperling, Sandholt, skænket et Honorar	96	00	Kassebeholdning.....	64	03
Ialt...	2430	41	Ialt...	2430	41

Vejstrup, den 1ste Juli 1911.

Efterset og fundet rigtigt.

Vejstrup, den 12te Juli 1911.

Lars Hansen. N. Madsen.
Revisorer.

Theger Dissing,
Regnskabsfører og Kasserer.

INDHOLD.

	Side
<i>Rudme friskole gennem 50 år.</i> Ved Martin P. Rudum, Sødinge.....	3
<i>Fra H. C. Ørsteds Barndomstid i Rudkjøbing.</i> Af M. C. Harding	107
<i>En Veteran.</i> Af Nicoline Klein	119
<i>Magleby Nor.</i> Af Redaktionssekretær Karl Elnegaard, Sorø	147
<i>Sagn fra Svenskekrigen.</i> Af Dyrlæge P. Jensen, Kværndrup	167
<i>Fra Svenskekrigen.</i> Af Gmd. S. J. Duelund, Lakkendrup..	175
Medlemslisten	179
Regnskabet	185

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1913

NYBORG
C. SCHØNEMANN'S BOGTRYKKERI

Redaktionsudvalg:

J. Chr. Clausen, Præst, Korinth.

Th. Dissing, Højskoleforstander, Vejstrup.

Ernst Petersen, Skoleinspektør, Nyborg.

PEDER JENSEN

16. JANUAR 1846 — 23. AUGUST 1913

Dyrlæge P. Jensen.

16. Januar 1846. — 23. August 1913.

Hjem og Barndom.

Nu er han gaaet bort, min gamle Ven og Arbejdsfælle. Han havde et varmt Hjerte, et trofast Sindelag og gjorde et ærligt og solidt Arbejde, hvad enten det var i Haandens- eller Aandens Verden. Han var en god Søn af sit Land. Fynboerne har særlig Grund til at være glad ved ham og stolte af ham.

Han er født den 16. Januar 1846 i Trunderup, Kværndrup Sogn. De var 10 Søskende, han var den fjerde i Rækken.

Hans Fædreneslægt har haft hjemme i Trunderup i mindst to Aarhundred. Hans Fader, Jens Jensen, var født 1812, kom tidlig til at styre Gaarden og fik den i Fæste 1841. 1863 blev han Selvejer, og 1893 afstod han den til sin Søn. Han døde 1906.

Han var en dygtig Landmand, veloplyst og udviklet. Tog Del i det offentlige Liv og var med i de aandelige Bevægelser, som da var fremme, og overalt

gjorde han et godt Arbejde. Han var Rigsdagsmand i omtrent 32 Aar. Han blev valgt i Kværndrup Kredsen 1852 og blev siden genvalgt — i Reglen ved Kaaring — indtil 1876. I 1857 blev han valgt ind i Rigsraadet. Fra 1878—86 var han Landstingsmand.

Han stemte mod Fællesforfatningen 1855 og imod den gennemsete Grundlov 1866.

Han sluttede sig nær til de to jyske Bønder N. J. Termansen og Jens Jørgensen, Bjerregaard. De var forskellige alle tre, meget forskellige endogsaa, men Kærlighed til Folk og Land, til Folkeoplysning og frem for alt til Guds Menighed bandt dem sammen.

De kom meget i Grundtvigs Hus, og han syntes godt om de tre Bondeskikkelser, og det, at de var saa forskellige, tiltalte ham.

Jens Jensen fik et godt Lov baade af Venner og Modstandere. En siger, han var dansk »fra Saalen til Kasketten«. En anden: »Jensen taler sjælden, men sker det, fatter han sig kort og viser, han har Ordet bedre i sin Magt end mangan én, der taler tiere. Han holder ikke af megen Talen, men af en rask Beslutning«. De, der skriver om ham, er enig i, at han var en beskeden og lidet fremtrædende Mand, men han gjorde et godt Arbejde, særlig i Udvalgene, nød stor Tillid og havde en ikke lille Indflydelse i Tinget.

Ane Hansdatter, P. Jensens Moder, var ogsaa født i Trunderup, af en Bondeslægt, der havde været med i den gamle fynske Opvækkelse. Det stod for hende som en Gru, at hun skulde sende sine Børn i den offentlige Skole. Jens Jensen havde imidlertid faaet fat i en Afhandling af N. M. Spandet, hvori han hævdede, at det var det mest naturlige, at Forældrene selv underviste deres Børn, og at Skoleloven gav dem

Ret dertil. Da Jens havde læst dette for sin Kone, bestemte hun sig straks til selv at undervise sine Børn. Hun fik i Førstningen Hjælp af Kr. Kold og Poulsen Dal, der hver kom en Lørdag, hjalp med Undervisningen og vejlede hende. Jens Jensen hjalp ogsaa til. Men saa kom han i Rigsdagen, og om Vinteren var Kold og Poulsen Dal optaget af Højskolearbejdet. Saa maatte hun ene til det. Saadan gik det med Hjemmeundervisningen fra 1851 til 1856. Da fik de en Friskole. P. Jensen har fortalt oplysende og levende om dette i Lars Frederiksens Bog om »Friskolebevægelsen i 1852 og de følgende Aar« i Stykket om Trunderup Friskole.

Det er altsaa først i hans Moders Skole og siden i Trunderup Friskole, at P. Jensen fik sin Undervisning. Og han har vidnet om, hvormeget denne Undervisning havde at sige for ham.

1859 blev han konfirmeret i Ryslinge af Vilhelm Birkedal, der den Gang havde Jens Schjørring til Hjælpepræst.

Ungdomstiden.

Saa kom de strænge Arbejdsdage paa hans Faders Gaard, der var paa 60 Tønder Land. Han kastede Mergel, han gravede Drainsgrøfter, han ryddede Sten, ofte store Stene, han tog Del i alt Arbejde og maatte gaa i Hammel med Karle og Daglejere. Men ved Siden af læste han Ingemanns Romaner, sang Grundtvigs Kæmpeviser og lagde Øre til, hvor der blev fortalt noget. Hans Moder var rig paa Sagn og Eventyr, hans Fader et levende Lexikon, naar det gjaldt Egnens Historie i de sidste Aarhundreder. Han elskede Sagn og Folkeviser, særligt de sidste. Han laante et

Bind af R. Nyerups: Levninger af Middelalderens Digtekunst. Der kunde ikke være Tale om at købe saadan en Bog. Saa skrev han den omhyggelig af fra Ende til anden. Han opskrev de Sagn, han hørte, og sendte dem ind til Svend Grundtvig. Man kan læse dem endnu i hans »Gamle danske Minder i Folkemunde«. Det var Søndagene og Vinteraftnerne, der maatte bruges til den Slags.

Det var vel hans Syslen med Folkeminder, der gjorde, at han fik Lyst til at lære oldnordisk. Han gik den lange Vej — en Mil omtrent — over til Morten Eskesen, der da var Friskolelærer i Rudme. I Vintren 1862—63 var han paa Kolds Højskole i Dalum, og der læste han atter islandsk eller oldnordisk med J. L. Knudsen, Fader til Digteren Jakob Knudsen. Her gav han sig ogsaa i Kast med Matematikken. Det var A. K. Poulsen Dal, der hjalp ham med det. Selv om han maaske ikke drev det ret vidt, hverken i det ene eller det andet, saa fik han dog her i gennem en Forstaaelse af det danske Sprog, som han havde megen Fornøjelse af siden, og som gjorde ham til den dygtige Samler af fynske Ord og Talemaader, som han blev. Ogsaa Matematikken kom ham senere til Nytte. Det kan her tilføjes, at Poulsen Dals Foredrag over Kemi optog ham stærkt.

Det er morsomt at lægge Mærke til her, at Kolds Højskole, som saa helt i gennem er bleven anset for en Vækkelsesskole, at den dog her har lagt en saa god Grund hos en Ungersvend i Sprog og Matematik, saa det kunde bære en senere Udvikling.

Fra Højskolen tog han hjem til Bondearbejdet igen. Var nu blevet stor og stærk og kunde tumle Bondearbejdet som den bedste. Men det er mest

interessant at følge ham i hans Fritid. Den var saa stærk optaget. Det var noget, der fulgte ham Livet igennem. Hans Fritid var altid en travl Arbejdstid. Lediggang kedede ham.

Han var en Naturven og studerede Naturen, men uden anden Vejledning end den N. J. Berlins Læsebok i naturläran för Sveriges allmoge giver. Det er i og for sig en udmærket Bog af sit Slags, men som eneste Vejledning dog meget tarvelig. Han samlede Insekter og andre Natursager Naar han arbejdede paa Marken, havde han Øjnene med sig, samlede mærkelige Stene og fik en hel Samling af Forsteninger, der var sanket paa de hjemlige Agre. I Forening med Brødrene udstoppede han Fugle og fik ogsaa en Samling af den Slags. Astronomien blev dyrket, men her kneb det mest. Vort Planetsystem fik han nogenlunde Rede paa, og Stjernebillederne søgte han ogsaa at lære at kende ved Hjælp af et lille Kort. Han kom dog ikke bedre ind i dette, end da han som ældre en Sommeraften sad i sin Have og saa paa Stjernehimlen, blev han hel forfjamsket, da han opdagede en Stjerne, der gaar den forkerte Vej. Men han summer sig lidt, gaar i Tankerne sine astronomiske Kundskaber igennem, og saa gaar det straks op for ham, at Stjernen er rigtig nok paa det; det er ham, der er forkert.

At han ogsaa samlede paa Stensager fra Oldtiden, er næsten selvsagt. Et Brudstykke af en Flintekniv, der laa hjemme i et Skab, havde altid vakt hans Opmærksomhed. Det blev hans første Stykke, og det vaagede han meget omhyggelig over. Egnen var noget fattig paa Stensager. En Gang, da han gravede fyld paa en Banke, fandt han en Urne fyldt med

Aske og Benstumper. Den stod tæt ved Overfladen, og det saa ud til, som det øverste af den var fjernet med Vold, formodentlig af et Plovjern. Han gravede den forsigtig ud med sin Lommekniv, satte den i sin Hat og kom sejerstolt hjem med den og satte den paa en Hylde i Karlekamret. Stor Opstandelse mellem Pigerne. De vilde ikke for alt i Verden gøre i Stand i Karlekamret, naar der var døde Mænds Ben derinde. Hvordan det vilde have endt, er ikke godt at vide, hvis ikke en rigtig Bølle af en Høne var kommet derind; den flaksede op paa Hylden og rev det hele paa Gulvet. Dermed var Striden endt, men hans kære Urne var ogsaa gaaet i Løbet.

Hans Interesser strakte sig endnu videre. Han var fingernem, som Fynboerne ofte er, og dyrkede Husfliden flittig. Allerede som Smaadreng prøvede han at lave en Flitsbue eller Bøjlebøsse. De kaldte dem Kilebøsser, fordi de brugte Træpinde, formede som Kiler, at skyde med. Da hans Fader saa den, sagde han: »Den faar du ingen Glæde af min Dreng«. Det gjorde saa stærkt Indtryk paa ham, at han gav sig til at græde. Han tabte dog ikke Modet helt. Tog fat igen, og for hver Gang gik det bedre. Da han blev større, lavede han selv alle de Haandredskaber, der brugtes i Gaarden, selv Mejered eller Mejeretøj ikke undtagen. I 1865 fik han sig en Drejbænk, senere en Skruestikke, dem han brugte Aarene igennem. Selv som ældre Mand kunde han ikke lade dem staa i Fred. Mangen en Vinteraften har han arbejdet ved Lys ved sine kære Redskaber. Og blev det for koldt, flyttede han ind i Kostalden med dem. Der var ved et Vindue saa megen Plads, saa han lige kunde være der. Videst drev han det som Drejer.

Selv Snedkere kom med Drejearbejde til ham, og han udførte det ekspedit og pænt. Han forsøgte sig ogsaa som Metalarbejder. Størst Fornøjelse havde han af at være Bøsssemager. Han lavede ny Skæfter til gamle Bøsser, reparerede Beslaget og kunde lave en gammel Bøsse, saa den næsten blev som en ny. Og før han vidste af det, kom han ogsaa til at lave ny Bøsser.

I 1866 kom Skyttesagen frem i Egnen. P. Jensen var naturligvis ogsaa med i dette, og som altid var han med i det med hele sin Sjæl. Friskolelæreren kom til ham, om han ikke kunde lave en billig Bøsse, passende til Drengene. Han vilde gerne lære dem at skyde. P. Jensen spekulerede stærkt paa dette her. Han tog til Egeskov Marked for at se paa de »Vindbøsser«, man der skød med. Men det saa han snart, at de var for kunstfærdige. Saa i 1869 var han til den store Skyttefest i Horsens. Der saa han den almindelige Salon- eller Stuebøsse. Det var noget for ham. Den passede til Drengene. Han gav sig i Snak med Manden, der stod med dem, spurgte ud om dem, skød med dem og bad tilsidst, om han maatte faa nogle Patroner for Betaling. Manden var flink, gav ham alle de Oplysninger, han kunde, og forærede ham nogle Patroner. Dem gemte han omhyggelig.

Da han kom hjem, begyndte han at spekulere paany. Stuebøsserne kostede denne Gang flere Gange saa meget som nu siden, saa nogle Penge maatte der nok anvendes, og noget Arbejde gøres. Næste Gang han kom til Svendborg, undersøgte han Gasrørerne hos Købmanden, for om der ikke skulde være nogen, Patronerne kunde passe til. Jo, rigtig. Han fandt

et. Nu var første Del af Opgaven løst. Naar han tog et større Rør uden om det lille, hvor i Patronerne passede, saa havde han en Bøsepipe. En gammel Bøsselaas blev funden, et Skæft blev lavet, og det hele skulde passes sammen. Selv skulde han tærse om Dagene, saa han havde ikke megen Tid til Bøsemagerarbejdet. En af hans Brødre passede Kreaturerne, han havde lidt mere Tid til overs, og han hjalp godt til. Men han havde aldrig set en Stuebøsse, saa P. Jensen maatte være den ledende helt i gennem.

Forsøget lykkedes. Der blev skudt meget med den i Skolen i mange Aar. Og naar Friskolerne havde deres aarlige Sommerfester, maatte goden Bøsse frem igen, og saa gik det: Knald paa Knald. Der er vel faa Bøsser, der har vakt saa megen Glæde og gjort saa god Gavn. Som ældre fik P. Jensen fat i Bøssen igen, pudsede den op og gav den Plads i sin Samling. Den burde gemmes i Museet i Svendborg.

Andre Friskolelærere kom og bad, om de ikke ogsaa kunde faa en Stuebøsse. P. Jensen var aldrig for at sige Nej. Han saa paa Remingtonriflens Laas, brugte den til Forbillede og lavede en hel ny. Og det gik udmærket. Han lavede en til og nok en. Snart blev det en hel lille Industri. Men Tiden var knap, og da der var en Smed i Nærheden, der var særlig dygtig til Bøsemagerarbejde, fik han ham til at overtage det. Men han flyttede snart fra Egnen, og der laa flere Bestillinger, som P. Jensen havde lovet at faa udført, og saa maatte han selv til det igen. Han fik Lov af Faderen til at slippe for noget af Tærkingen, og saa tog han fat om Vinteren og lavede Bøsser, der gik ud til Kredsene ikke blot paa Fyens

Land, men ogsaa til Sjælland og Jylland. I Begyndelsen af Halvfjerdserne blev Stuebøsserne billigere i Handelen, og saa hørte det op med de hjemmelavede.

I 1872, da han rejste hjemme fra, maatte han lægge al den Slags Arbejde paa Hylde. Senere, da han blev Dyrlæge, tog han det frem igen og lavede selv flere af de Instrumenter, som han maatte bruge i sin Praksis.

P. Jensen deltog med Iver i Skytteforeningens Arbejde. Han var en god Skytte, der ofte tog Præmie. Han var en ivrig Gymnast, til at springe over Træhesten og fægte; det var de Øvelser, man da lagde Vægt paa. I Sommeren 1868 var han Soldat, og det bidrog til, at han tog fat med endnu mere Iver. I et Referat fra en af de første Skyttefester i Kværndrup nævnes Folketingsmand Jens Jensens tre Sønner ikke alene som dygtige og ivrige Skytter, men som dem, der var de egentlige Bærere af Arbejdet i Kredsen.

P. Jensen var Delingsfører en Tid, senere Bestyrelsesmedlem og gjorde altid et godt Arbejde der. Og Kværndrup-Kredsen — i Førstningen hed den Trunderup-Kredsen — var altid anset som en af de Kredse, hvor Arbejdet gik bedst. I Hans R. Egeberg: »Svendborg Amtsskytteforening 1866—1891« findes der Side 64—67 en Skildring af Arbejdet i Kværndrup-Kredsen, der er skrevet af P. Jensen.

Det skal dog ogsaa tages med, at i 1866, da Friskolelæreren blev indkaldt som Soldat, overtog P. Jensen Pladsen som Friskolelærer i denne Tid. Naar han som ældre fortalte om dette, rystede han paa Hovedet, som han vilde sige: Hvor man dog var naiv i disse Tider, at man satte saadan en til at være

Børnelærer. Men han var heller ikke saa ueffen til det Arbejde.

Hans Uddannelse.

Nu var P. Jensen 26 Aar. Der maatte tages Bestemmelse om hans Fremtid. Faderen vilde have, han skulde være Landmand. Det var ikke fordi P. Jensen var ked af Bondearbejdet, men hans Interesser for Naturkundskab i det hele groede saa stærkt, saa det fik Overhaand over alt andet. Han vilde i det mindste gerne paa Højskole en Gang til. Det mente Faderen godt kunde gaa. Saa foreslog P. Jensen, om han ikke i Stedet maatte prøve at tage Forberedelseseksamen eller den lille Præliminæreksamen. Lykkedes det, vilde han fortsætte paa Landbohøjskolen. Lykkedes det ikke, vendte han tilbage til Bondearbejdet igen, og saa skulde han aldrig mere tale om at ud-danne sig videre.

Faderen gik ind paa det, og i Februar 1872 rejste han til Kjøbenhavn og begyndte at læse paa et privat Kursus. Sprog og Matematik var de Fag, der gav haardest Arbejde. Han valgte Engelsk, og derved kom hans tidligere Arbejde med Islandsk hos Morten Eskesen og paa Kolds Højskole ham til Gode. Ogsaa den Matematik, han havde lært hos Poulsen Dal, og som han siden havde forbedret lidt hos en Friskolelærer, hjalp ham meget. Men det gik for ham. I Juni 1872 tog han Eksamen paa Universitetet med 41 Points. Der krævedes kun 24 for at bestaa, saa det var helt pyntelig.

Sidst i August samme Aar begyndte han saa paa Landbohøjskolen og fortsatte der til 1. Maj 1876, da han afsluttede med en rigtig smuk første Karakter.

At Opholdet i Kjøbenhavn fik stor Betydning for ham er selv sagt. Hans Karakter var dannet i Forvejen, hans Liv var præget af Friskolen og Højskolen, men blev befrugtet i Kjøbenhavn, dog mærkede man altid, at han var en selvstændig Mand og en selvstændig Karakter. Alt var bygget op paa den Grund, der var lagt i Hjemmet, og hvad der senere blev bygget derpaa, blev formet og tilegnet, saa det passede paa denne Grund og gjorde ham til den, harmoniske, ejendommelige og tiltalende Personlighed, han var.

Lærerne paa Landbohøjskolen satte han højt og følte sig i stor Taknemlighedsgæld til dem. Jeg anfører hans Omtale af dem ordret:

»Professor *C. T. Barfoed*, Lærer i Kemi, holdt et klart Foredrag og var den personificerede Nøjagtighed i sine Eksperimenter, og i hvad han ellers foretog sig; lidt fornem, men forekommende.

Docent *N. J. Fjord* foredrog Fysik og Meteorologi. Selve Foredraget var ikke saa klart som Barfoeds, men han skyede ingen Anstrængelse for at faa det godt og grundigt. Hans Eksperimenter blev langt fra udførte med den ønskelige Finhed, og naar derfor hans Forsøg paa saa mange Omraader har bragt saa gode Resultater, skyldes dette mere hans Jernflid end hans Snildhed.

Zoologien foredroges af *J. C. Schiødte*. Denne Mand talte livligt, to Timer i Træk hver Gang, og gav en ejendommelig Fremstilling af sit Fag, maaske nærmest en sammenlignende fysiologisk Anatomi i store Træk.

Botanikken behandlede af Professor *Joh. Lange* i et daarligt Foredrag, hvad Formen angaar, men

grundigt nok. Manden selv var overordenlig elskværdig, jævn og ligefrem og let tilgængelig.

Professor, Etatsraad *H. C. B. Bendz* foredrog klart og sikkert Husdyrenes Anatomi i rent videnskabeligt Tilsnit og leverede dertil en Mængde udmærkede Kridttegninger paa Skoletavlen.

Professor *V. Prosch* havde Husdyrbruget som Fag. Han behandlede det dygtigt og videnskabeligt, men var en frygtet Examinator. »En halv Forstaaelse er ingen Forstaaelse«, sagde han. Forresten talte og skrev han godt Dansk. Han viste, at et Emne kan behandles videnskabeligt paa rent Dansk, og han foragtede et af græske og latinske Floskler gennemvævet Frimurersprog.

Disse korte og klare Skildringer af Lærerne kendetegner ikke alene Lærerne; men de viser ogsaa *P. Jensen*, som den tænksomme og opmærksomme Lærling, der ikke blot lærer sin Lektie, men som studerer sit Fag og dyrker sine Evner og faar Udbytte af sine Omgivelser.

Bakterierne var ikke opdagede den Gang og Antiseptikken ikke indført, ialt Fald blev der ikke holdt Forelæsninger over noget af dette. Men det varede kun en Treaarstid, saa kom det med sine stærke Fordringer og voldte store Omvæltninger i Kirurgien. Og en Dyrlæge maa altid følge med i sligt. Her var et særligt stort Bjærg at komme over. *P. Jensen* maatte gøre et betydeligt Efterarbejde, men saa skaffede det ham ogsaa megen Glæde og gjorde ham hans Arbejde baade lettere og sikrere.

Dyrlægen og Mennesket.

Nu var *P. Jensen* 30 Aar. Han kom hjem til

Kværndrup, sin Fødesogn, og begyndte at praktisere som Dyr læge. Han syntes ikke, han var bleven overanstrengt eller nervøs af sin Læsning, men der var dog, som han udtrykte sig, en vis Nerve-træthed hos ham. Han kunde f. Eks. om Aftenen, naar han sad og drak sin Te, sidde og falde i Søvn; men den Slaphed overvandt. Snart blev han det livlige, fornøjelige og interesserede Menneske igen.

Han var en dygtig Dyr læge og fik en god Praksis. Folk fik Tillid til ham, kom til at synes om ham, og kom de i lidt nærmere Berøring med ham, kom de til at holde af ham. Jeg har talt med en hel Del af hans Kunder, og alle gav de ham et godt Lov, ingen havde saa meget som et umildt Udtryk om ham. »Naar han nu havde saa mange Interesser ved Siden af sit Dyr lægearbejde, kom det saa ikke somme-tider til at gaa ud over dette?« spurgte jeg. Men der blev svaret rask Nejl »Naar vi kom efter P. Jensen, saa var han altid parat til at følge med. Og naar vi havde faaet ham til vore Dyr, saa var vi rolige, saa vidste vi, at nu havde vi gjort, hvad der kunde gøres«. En tilføjede dog, at der var et Sted, hvor de mange Interesser maaske kunde spille ham et Puds. Det var ved hans Regnskabsvæsen. Han kunde vistnok sommetider være saa optaget af de gamle Ting, han saa, og de gamle Sager, han hørte om, saa han glemte at faa sine Besøg eller Medicin bogført. Da jeg næv-nede dette for en anden, for at faa det stadfæstet, sagde denne: Ja, ja, det kan maaske være; dog tror jeg nok, han huskede temmelig godt, naar det var velstaaende Folk, han havde med at gøre. Var det derimod fattige Folk, saa kunde han ofte være meget glemsom«.

Men det var ikke alene det praktiske Arbejde i sit Fag, der optog ham. Vi har set, hvilket stort Arbejde, han maatte gøre for at sætte sig ind i Bakteriologien og Antiseptikken. Han blev ved meget omhyggelig at følge Udviklingen i sit Fag. Han har skrevet flere Smaaartikler, der angaar Dyrslægevæsenet og en større Afhandling om »Fødselshjælp«. For denne fik han en Præmie paa 200 Kr. af Landbohøjskolens Jubilæumsfond.

Vi ser ham altsaa som en dygtig Dyrslæge, trofast og omhyggelig med sit Arbejde, hjælpsom og elskværdig.

1877 giftede han sig med en jydsk Pige, der havde været i hans Hjem, før han begyndte at læse. Hun hed Inger Marie Pedersen og var Datter af Gaardejer Peder Hansen i Ferup ved Kolding. Det er en Familie, der er anset i sin Egn; dygtige som Landmænd, oplyste, udviklede, og hører til dem, der slutter sig til Folkehøjskolen og det grundtvigske Menighedsliv. P. Jensen havde købt sig en lille Landejendom lige uden for Kværndrup By. Her levede han og hans Hustru et lykkeligt Familieliv. De var glade ved hinanden, tilfreds med deres Kaar og kunde dele alt med hinanden. Nok havde de en Del Gæld at slaas med; men den gik godt ned ad, Kaarene bedredes, og i 1880 fik de dem en lille Søn, og Fremtiden laa i Lys for dem. Da kom Sorgen, tung og haard i 1883. Den unge Hustru blev syg, maatte lade sig operere og døde.

Vi kan forstaa, hvilken tung Sorg det maatte være for ham. Det var, som det lammede hans Færd. Men det var kun et Øjeblik. Han saa, hvad der skulde give ham Kræfter igen, det var Arbejdet, og

han kastede sig med alle sine Kræfter ind i det. Det var først hans Praksis, den optog megen Tid. Saa havde han sin Jordlod. Den passede han omhyggelig, og han deltog selv personlig i Arbejdet. Og saa havde han sit Værksted, der blev ham en kær Adspredelse. Og ikke nok hermed. Han begyndte igen at samle paa Folkeminder og sysle med sin Hjemstavns Historie. Det lyder saa ideelt, naar man siger, at Hvile bestaar i at skifte med Arbejde. For P. Jensen blev det en Virkelighed. Arbejde blev for ham en Nødvendighed, det gav hans Liv Indhold, uden det sank han sammen. Og vi kan tilføje, at han ikke gjorde Fuskerarbejde paa noget Omraade. Kendere paa hver sit Felt tog Hatten af for det.

Og et saadant Arbejde blev han ved med, saa-længe Kræfterne slog til, nogle lige til det sidste. Han solgte først sin Jord. Saa kom Sygdommen, og han maatte opgive sin Praksis. Tilsidst lammedes hans Haand; han kunde intet. Det var en trang Tid for ham. Men han bedredes igen. En fjorten Dags Tid før hans Død fik jeg Brev fra ham, og jeg mærkede, at hans Interesser for de historiske Minder var lige stærke, og hans Haab om at komme til at arbejde med dem lige frisk. Og Dagen før hans Død var han paa sit Værksted og arbejdede der.

Ser vi saa paa det Arbejde, han har gjort for selve Egnen, faar vi et langt Register. I over 20 Aar var han Dommer ved »Svendborg Amts landøkonomiske Selskabs« Dyrskuer. Fra 1885 til 1897, altsaa i hele tolv Aar, sad han i Sogneraadet. De tre første Aar var han Formand. I en halv Snes Aar har han været Formand for en Foredragsforening. I 1894 dannede han en Husflidsforening. Den ventede han

sig meget af. Han havde selv været saa glad ved dette Arbejde, havde faaet meget ud af det. Det var altid en Tilfredsstillelse, at man kunde hjælpe sig selv, og det gav én mere Rygrad. Og efterhaanden som Maskinerne holdt sit Indtog i Gaardene, blev der mere og mere Brug for Haandsnildhed. Men Interessen for Husfliden tables. Det var Gymnastik og Sport, der optog de unge. Selv om han var glad ved dette — han havde jo selv været en dygtig og ivrig Gymnast i sine unge Dage — saa var det ham dog en Sorg, at det gik saa smaat mæd hans Husflidsforening. Men han blev dog ikke træt af sit Arbejde alligevel. Han blev ved at staa som Formand for den, saalænge Kræfterne slog til.

»Har De aldrig givet Dem af med Politik?« spurgte jeg en Gang. »Nej, ikke ud over den menige Mands Rolle. Det personlige Kævl har jeg været imod. Det radikale Vrøvl foragter jeg. Man taler saa meget om det almene Bedste, men handler saa lidt derefter. Jeg har søgt at arbejde for dette her i mine smaa Kredse, og jeg har haft nok at gøre med det.«

Den historiske Forfatter.

Det var lige efter Nytaar i 1896, at jeg fik Brev fra P. Jensen tilligemed et lille Manuskript, der handlede om Skovbrug i gamle Dage. Han havde i sin Fritid syslet med Egnens Historie, havde nu prøvet at skrive lidt om Skovene i Kværndrup i gamle Dage. Forelagde mig nu Planen for Arbejdet og meddelte, hvor stor han mente Afhandlingen vilde blive, og om jeg mente, den kunde passe til »Aarborg for dansk Kulturhistorie«.

Jeg læste baade Brev og Afhandling med stor Inter-

esse, syntes godt om Arbejdet og Planen, skrev til ham for at vejlede ham lidt i Arbejdet, foreslog ham at udarbejde et Kort o. s. v.

Han tog fat straks. Omskrev, hvad han havde sendt mig og fortsatte og den 21. April sendte han mig den færdige Afhandling: »Skovbruget i gamle Dage i Kværndrup Sogn«, der nu findes i »Aar bog for dansk Kulturhistorie for 1896«. Han skrev, at hvad han her havde skrevet, det var ham personligt kært, og det havde Værdi for ham; men om det havde det for andre, det kunde han ikke dømme om. Nu vilde han bede mig komme med Forslag til Ændringer, hvis jeg mente, noget burde ændres, og i det hele ganske uforbeholden sige min Mening om Stykket. »Jeg kan taale at høre Dommen, hvordan saa siden den bliver. Jeg skal ikke leve af Pennen, men det er et Arbejde, jeg har megen Glæde af. Dog det er maaske bedst, jeg holder mine Fingre fra saadan noget i Fremtiden. Deres Dom vil i saa Henseende være vejledende for mig«. Saadan omtrent skrev han.

Jeg var glad og taknemlig for Stykket, og min Dom blev saadan, at han skrev tilbage: »Blot jeg nu ikke bliver for stor paa det«.

Da der saa blev stiftet et historisk Samfund for Svendborg Amt, var P. Jensen med, og det med hele sin Sjæls Kærlighed og Energi. Han skrev i dets Aarsskrift for 1908 om »Stevner og Folde«, i 1910 om »Byled og Hyrdehuse«, i 1911 om »Blade af Hovbøndernes Historie« og i den for 1912 meddeler han »Sagn fra Svenskekrigen« og i nærværende Hæfte om »Egeskov Marked«. Det er alle Skildringer fra hans Hjemegn. Han er ædru i sin Fremstilling, men levende. Skriver klart og tydeligt, men med en vis

Varme. Fortæller jævnt, men fornøjeligt. Alle læser det med Glæde. Ogsaa er der desuden første Haandsarbejde i det alt. Videnskabsmanden kan bygge paa en hel Del af, hvad han fortæller.

Og saa kan vi lægge Mærke til, at det er den sunde Selvkritik, der gør, at han ikke tager andre Emner, end dem han kan magte, og at han ikke fortæller om andet, end hvad han ved, han kan fortælle noget om, som andre vanskelig kan.

Resultaterne af hans Arbejder er mere, end hvad der foreligger i Trykken. I 1905 skrev han til mig, at han havde opredet en gammel Bondegaards Historie gennem fire Hundrede Aar, og den nuværende Ejers Slægtshistorie gennem to Hundrede, og det havde han skrevet i et lille Hefte og givet nævnte Ejer i Julegave. Mange giver Hundrede af Kroner for at faa deres Slægtshistorie opredet. P. Jensen gør Arbejdet og giver det i Julegave, ligesom vi sender et Julekort.

Der ligger flere Manuskripter efter ham, der vil blive gemt i Landsarkivet i Odense. Hvor meget de indeholder, og hvor stor historisk Værdi de har, ved jeg ikke, men et Stykke er der dog, som er indholdsrig og værdifuld. Det er hans egen Slægts Historie gennem flere Aarhundrede. Det er omhyggelig udarbejdet, rig baade paa personalhistoriske og kulturhistoriske Oplysninger. Men hans Beskedenhed forbød ham at udgive det. Lad det ligge til Fremtiden, sagde han. Saa kan Slægten fortsætte det, og virkelige Historikere maaske bruge det. Han saa nemlig paa sig selv ikke som Historiker, men som Husflidsmand paa dette Omraade. Vi andre ser, at selv om han var Husflidsmand, saa var han altid en dygtig

Husflidsmand, hvis Arbejde kunde staa Maal selv med faguddannede Arbejderes.

Folkemindesamleren.

Nu kommer vi maaske til det Omraade, hvorpaa han har udrettet mest. Det er som Samler. Han samlede paa alt, og han begyndte tidlig. Han var altid den beskedne og hjælpsomme Mand, der ikke gjorde Fordring paa nogen Ære for sig; blot hans Arbejder kunde komme til Gavn, saa var han glad. Han indsendte Sagn til Svend Grundtvig, der i 1854—61 udgav sine »Gamle danske Minder i Folkemunde«. Siden har E. T. Kristensen faaet alle de Sagn, han har funden i sin Egn, og de findes i hans Samlinger. Om Folketro har han gjort Optegnelser, der til Dels findes i Skattegraveren. Viser og Eventyr var det sparsomt med i Egnen. Der imod var den rigere paa Ordsprog. Af dem har han samlet omtrent Tusinde, som han ogsaa har sendt E. T. Kristensen. Og da jeg begyndte at udgive »Danske Vider og Vedtægter«, blev P. Jensen mig en tro Medarbejder for Sydfyens Vedkommende. Meget har jeg ham at takke for.

Men hvad der vel endnu har mere Betydning, det er hans Samlen af Ord fra det fynske Landsmaal. Han optegnede her det ene Ord og Udtryk efter det andet, først fordi det fornøjede ham, siden fordi han saa, at det havde sin Betydning. Og jo mere han arbejdede med dette, jo mere glad blev han ved det, og jo klarere saa han, hvor stor Betydning det havde.

»Jeg er ikke Sprogmand, men den bedste Sprogforsker vil vanskelig gøre mig dette Arbejde efter, thi selv om han levede her en lille Menneskealder, hvor-

dan skulde han saa faa fat i alle disse Ord? Jeg er derfor ikke saa lidt stolt af dette Arbejde«. Saa-
dan omtrent skrev han til mig. Og man mærkede
hans Glæde ved Arbejdet, naar han skrev: »Nu har
jeg 1800 Sedler med fynske Dialektord«. Næste Gang:
»Nu er jeg oppe paa 2000«. Og senere: »Nu er jeg
oppe paa de 2300, og endda er der en Rest tilbage«.

Da jeg vanskelig kan dømme om, hvilken Værd
dette Arbejde har, bad jeg Professor Verner Dahlerup
skrive om dette. Han var glad ved at kunne faa
Lejlighed til at skrive om ham og sendte mig straks
følgende Brev til frit Brug:

København, 25. sept. 1913.

Hr. højskolelærer Poul Bjerger!

Deres spørgsmål om dyrlæge P. Jensens arbejde
med det sydfynske folkemål kan jeg bedst svare på
ved at fortælle Dem, hvorledes jeg kom i forbindelse
med ham, og hvad han har gjort for mig i den sid-
ste halve snes år af sit liv.

I februar 1903, da der i aviserne havde stået en
meddelelse om, at jeg arbejdede på en ny dansk ord-
bog, fik jeg et brev fra dyrlæge Jensen. Brevet be-
gynder på følgende måde: »Undertegnede, der er en
Mand, som har langt mere Interesse for end Forstand
på det danske Sprog, har i mange År samlet Opteg-
nelser vedkommende Egnens historiske Topografi m.
m. og blandt andet da også Dialektord fra Sydfyn. I
den Tanke, at enkelte af de Ord, jeg har stødt på i
Skrift eller Tale, kunde fortjene Plads i en »Dansk

Ordbog«, tillader jeg mig at sende Dem en Prøve fra skriftlige Kilder, samt, på det sidste Blad, nogle få Dialektord fra et bestemt lille Område«. Den sending, der fulgte med dette hans første brev til mig, var nogle ord fra Kværndrups bylov (senere trykt i første bind af »Danske vider«) og en halv snes udtryk vedkommende pløjning; især de sidste interesserede mig, og da jeg havde bedt P. Jensen om at sende mig mere af samme slags, fik jeg i juli 1903 en hel kasse fuld af, som han udtrykte det, »jenle Underlighed« d. v. s. hans optegnelser af sydfynske dialektord. Han udtalte imidlertid den gang, at han endnu »langt fra var færdig med Indsamlingen« og ønskede ordsamlingen tilbage for at gennemse og fuldstændiggøre den. Om samlingen selv skriver han ved en senere lejlighed: »Det var aldrig falden mig ind før, at mine Samlinger kunde have så synderlig Værd for Dem med Hensyn til Deres Ordbog; men forresten glæder det mig, at de allerede nu kan komme til lidt Nytte; da jeg i sin Tid begyndte at nedskrive de gamle Navne og Ord, tænkte jeg nærmest på at opbevare dem for Efterslægten, i Håb om, at der engang kunde vågne en Mand, som forstod at gjøre sig dem nyttige. Imidlertid er jeg nu vældig stolt af dette mit Fritidsarbejde, og agter nu med det samme at fortsætte«.

I juni 1905 var P. Jensen færdig med sin bearbejdelse af ordsamlingen, og da jeg just skulde tilbringe en måneds tid på landet i Svejs, fik jeg lov til at tage kassen og alle sedlerne med på rejsen, og jeg brugte så en stor del af min sommerferie til at gennemse og gøre uddrag af den fynske ordsamling; lige til sin dødedag blev dyrlæge Jensen ved at tale

om det vidunderlige i, at hans sedler kom til at gøre en så lang rejse.

Ved juletid 1906 fik jeg et lille efterslæt til ord-samlingen, og P. Jensen betragtede dermed sin indsamling af dialektord »i alt væsentligt som afsluttet«; dette måtte dog ikke opfattes bogstavelig, for også i de følgende år fik jeg især som julegaver større eller mindre lister over ord, som han »le-e ha' snubbet u a Mun'i å Folk«. Selv efter at han d. 15. okt. 1910 var bleven ramt af et apoplektisk anfald, der lammede hans højre side, så at han havde møje med at føre pennen, blev han dog ved med at gøre optegnelser på sedler, som han sendte mig. Hans sidste optegnelser vidner om, at hans ånd blev ved at arbejde, efter at hans hidtil stærke legeme var blevet svækket af den sygdom, som skulde lægge ham i graven.

Ved efterretningen om dyrlæge Jensens sygdom blev der af »Udvalget for folkemål« gjort skridt for at hindre, at hans optegnelser efter hans død skulde gå til grunde, og da han selv villig gik ind på udvalgets tilbud, blev hele samlingen af sydfynske dialektord — i alt vel omtrent 2000 sedler — overdraget til »Dansk folkemindesamling« og vil snart være tilgængelig for almenheden. Den vil altså nu få plads i det kongelige biblioteks bygning side om side med Svend Grundtvigs og vore andre ypperlige folkemindesamleres optegnelser.

Et af de mest iøjnefaldende fortrin ved P. Jensens optegnelser om hans hjemstavn's folkemål er, at han aldrig indlader sig på ting, han ikke fuldt ud kan magte. Han vidste godt, at der hørte særlige studier til for at være virkelig sprogforsker (han klagede fx. over, at han ikke kunde

fonetik og lydskrift), og det gav han sig aldrig ud for at være. Det kunde derfor ikke falde ham ind at give sig til at fantasere om ordenes oprindelse odsl., han nøjedes med at fortælle om, hvad han havde hørt og iagttaget. Han indlod sig heller ikke på at give nogen sammenhængende beskrivelse af Kværndrupmålets bygning, men en sådan vil en yngre dialektforsker let kunne skaffe til veje fx. ved et ferieophold i egnen. Hvad dyrlæge Jensens ordsamling indeholder, er derimod ting, som man blot kan få kendskab til ved et mangeårigt fortroligt samliv med befolkningen.

P. Jensen begyndte 1882 at opskrive navnene på de redskaber, som egnens befolkning brugte ikke alene ved agerdyrkningen men også i den hjemlige industris forskellige grene; han optegnede fx. en stor mængde væveriord. Efterhånden udvidedes hans område: han nåede snart til sydfynske mundheld, talemåder, stående folkelige vittigheder osv., hvoraf han havde et forbløffende stort forråd, og til sidst stræbte han efter at optegne alle de i rigssproget sjældne eller ukendte ord, som var gængse i hans egn, eller — hvad der ofte var tilfældet — havde været almindelig brugte for en menneskealder siden, men nu kun var kendte af de ældre.

Det værdifulde ved disse optegnelser var ikke alene deres righoldighed og nøjagtighed, men også den måde, hvorpå de var optegnede. Dyrlæge Jensen anførte nemlig sjældent et ord uden at give nogle fuldstændige sætninger som eksempler på, hvorledes det brugtes. Da jeg i et brev udtalte min beundring over, at han havde været i stand til at fange disse sætninger lige i flugten af folkemunde, svarede han

mig, at omtrent de 9 tiendedele af sætningerne var »stenografisk optegnede efter min (hans) egen Mund, og dog«, tilføjede han, »drister jeg mig til at påstå, at der neppe findes et eneste Eksempel, som Egnens Befolkning ikke vil vedkjende sig og finde rigtigt og tydeligt nok«. Han var nemlig ikke alene født og opdragen i den egn, hvor han boede, men i samkvemmet med sin hjemegns bondebefolkning talte han vist altid uforfalsket almuesmål. Derfor bliver det dog ikke mindre beundringsværdigt, at han kunde bruge det i skrift. Når man ser, hvor sjældent det er, at fx. forfattere af danske grammatikker giver eksempler, som blot nogenlunde ligner det virkelige talesprog, ja hvorledes selv store skønlitterære forfattere ofte lader deres personer »tale« et sprog, der langt mere smager af pen end af mund, får man en dyb respekt for den »ulærde« dyrlæge i Kværndrup, der formåede at skrive et sprog, der helt igennem bar præg af at gengive den folkelige tale.

I sine senere leveår var dyrlæge Jensen ivrig optagen af at samle sin egns stednavne; men om hans arbejde på dette område ved jeg ikke så meget, at jeg kan udtale mig om det.

Endelig begyndte han på en fremstilling af de fynske navneords køn. Derom skriver han til mig: »Det bliver jo ingen lærd Afhandling — jeg skal nok tage mig i Vare — og heller ikke skal jeg forsøge på at levere Dybsindigheder, da de rimeligvis vilde få en påfaldende Lighed med Dumheder, men jeg vil søge at fremstille Tingene, som vi træffer dem til daglig, og så overlade til Dem at finde Rede på det«. — »Afhandlingen«, som han sendte mig ved juletid 1912, havde form af en slags fortælling: en ældre forklarer

en yngre, hvad han ser i og ved en gård i Sydfyn, og ved hvert navneord, der bruges, har forfatteren sat et mærke, som viser, hvilket køn ordet har. Det lille hæfte, der var skrevet med den syge mands rystende hånd, havde karakter af et udkast, og forfatteren ønskede det tilbage for at gøre det færdigt; om det er lykkedes ham, ved jeg ikke.

For at give Dem en forestilling om, hvorledes dyrlæge Jensen kunde skrive sin hjemegns folkemål, vil jeg til sidst afskrive et brev, som han sendte mig den 14. juni 1908:

De æ men' Tanger a je vil te Kjøbenhavn
 et lill' Smut ijen i Sommer, vis de ku flaske sej
 fo mej, å så vil' je skammele gjæen ha snakk'
 en Bitt' me Dam me de sam', vis de ku la sej
 gjør', å Di da ejls ku få Stune te å hør' å mej.
 Je vil' no hejlst rejs' i Juli, men ve den Ti æ
 Di jo somti rent a Skov å Mosse te, å somti æ
 Di jo helt henn' skråes øver fo Avsies, i Ulanet
 et Stes, å va ska je så griv å gjør' i? Je ha'
 døfo spekleret å, a de best' vil vær', dæsom je
 ku få Dam te å la mej vie vonær Di ha' i Sin'
 å smøe a Dam å rejs' De Vej, fo så ku je kasse
 dov bær' ret' mej etter de, som Di ka ret' Dam
 etter men' Nygger, å de æ jo da oss' de mest
 rimle, da de æ mej dæ vil snakk' me Dam, å
 ett' omvent. Je vil døfo væ så møe forskræk-
 kele gla ve-et, dæsom Di vil la' mej vie, nå' Di
 ha' lav Dees Rejsplan, vornær Di glier, fo så ka
 je stras se om je ka få-et te å fajle i Trå. Je
 vil' smen så urimle gjæen fonøe Dam fo-et, nå'
 bar' je ka hitt' å-et, men je har le-e fo Tien et

an't som nonn' Stykker Dialektor å Talemåer,
 som je le-e ha' snubbet u a Mun'i å Folk, dam
 ska Di nok få etter Hånen, men va ka de foslå?

Me venli Hilsen Dees

P. Jensen.

Ja, her har De, hvad jeg i en hast har kunnet skrive om min ven dyrlæge Jensen. De må gøre ved det, hvad De vil: trykke det helt og holdent eller plukke ud af det, hvad De kan have brug for; jeg ved jo ikke, hvad De selv vil skrive, og derfor har jeg måttet skrive ganske uden at være i stand til at passe det af efter nogen slags ramme.

Deres ærbødige

Verner Dahlerup.

Jeg spurgte Dr. phil. Marius Kristensen, hvad han mente om P. Jensens Samling af Stednavne: »Hans egne Optegnelser har jeg ikke set, men jeg har mundtlig gennemgaaet en stor Del af Sunds Herreds Stednavne med ham og har fra denne Samtale et stærkt Indtryk af en ualmindelig Kendskab til disse Navne, ogsaa udover, hvad Generalstaben har faaet med paa sine Kort, en skarp Opfattelse af deres lydige Form og en ædruelig Tolkning af dem«.

Nu har jeg fortalt om Dyrnlæge P. Jensen. Det har været mig en Glæde at gøre det. Mine Kilder har været hans egne Optegnelser og Meddelelser, mit personlige Kendskab til ham, og hvad jeg har hørt af Folk, der hørte til hans nærmeste Kreds. Jeg har gjort mig Umage for at skrive jævnt og sandt om ham. Jeg har gjort det for at sige ham Tak, fordi han var min gode Hjælper. Og jeg vilde gerne sætte ham et Minde, der ned gennem Tiderne kunde fortælle andre, at han har gjort et godt og trofast Arbejde. Ja, og fordi, at man kan se, at man ikke altid gør et saadant Arbejde for Fordelens Skyld eller for Berømmelse. Arbejdet i sig selv har en Løn. Det giver Lykke, det giver Tilfredshed, det giver Velsignelse.

Poul Bjerge.

Egeskov-Marked.

Af Dyrlæge *P. Jensen*, Kværndrup.

I.

»Ses vi ikke før, saa ses vi da til Egeskov Marked!« Dette er en gammel Talemaade, som er velkendt over hele Sydfyn. Ja, hele Fyn og Sjælland med kan man godt sige. At denne Talemaade er godt kendt fra gammel Tid, derom ved de gamle Besked, og naar man tillige lægger Mærke til dens store Udbredelse, saa kan man af disse Omstændigheder skønne, at Talemaaden er gammel og Egeskov Marked endnu ældre. Hvor gammelt er da dette Marked, eller hvor langt tilbage i Tiden maa dets Oprindelse søges?

Egeskov Markeds Begyndelse lader sig næppe bestemme ved noget Tal, der henviser til Aar og Dag, da det første Gang fandt Sted; men er Spørgsmaalet kommen til at interessere os, vil det vise sig, at man ved at sammenholde forskellige Omstændigheder dog kan nærme sig Løsningen af Spørgsmaalet en Del.

Først lægger man Mærke til en Overlevering — en Tradition, som uden Tvivl er meget gammel, saa

gammel, at den maa antages at have været kendt i Egeskovs Omegn for mere end 150 Aar siden. Denne Overlevering beretter, at den første Begyndelse til Egeskov Marked forårsagedes af en Afladskræmmer, der kom der til Egnen og solgte Aflad — »Syndsforladelse« for rede Penge. Om denne Handel samlede da Folk sig, og andre Handelsfolk mødte frem med deres Varer, og dermed var da Begyndelsen gjort. Denne Overlevering siger altsaa intet bestemt om Tidspunktet for Markedets Begyndelse, men i et latinsk Haandskrift fra første Fjerdedel af det 18de Aarhundrede, der er skrevet af en tidligere Kværndruppræst, den norskfødte noget bekendte Magister P. Andersen, Claudianus, findes enkelte Bemærkninger, som kaster en Stribe af Lys over Spørgsmaalet.

I en Beskrivelse af Kværndrup Kirke, udtaler han blandt andet: »De Handeler, der er afholdte og udførte i vor Naboby Sylva qverna (Egeskov) synes det underligt og uvant for mange og skadeligt for By-Privilegierne, at Handlerne foregaa hyppigere her i Sognet end paa selve Markedspladserne i Købstæderne. »Men«, føjer han til »lad os høre op med Undren; thi denne Forbandelsens Kultus, der blev indført af Graabrødrene, frembringer store Planer og Omvæltninger, og ligesom der fordem ofredes til Juno under Navn af Himmeldronningen af al Jordens Afgrøde af Bønderne og paa en og samme Aarstid, saaledes forstod Graabrødrene ogsaa at samle alle overtroiske Mennesker om dette Købe-Aflad for at Graabrødrenes, ogsaa kaldet de glades Forraadskamre kunde fyldes med Honning, Smør o. s. v.« Alt dette viser tydeligt nok hen til Afladshandelen, som foregik her i Sognet og, som det synes paa en bestemt Markedsdag. Ma-

gister Claudianus har sikkert nok været paa det rene med den Rolle, Graabrødrene har spillet baade ved Afladshandelen og til nævnte Markeds Udvikling.

Efter det her oplyste kan man da gaa ud fra, at Tidspunktet for Afladshandelens første Dage og Ege-skov Markeds Begyndelse, meget nær falder sammen.

I Begyndelsen af det 13. Aarhundrede, siger Claudianus, idet han henviser til Pontoppidans Kirkehistorie, — kom Graabrødrene eller Franciskanerne først til Danmark og begyndte snart at bygge Klostre og Templer med Krypter og Hvælvinger under. Med Svendborg som Udgangspunkt gik de nord paa ad Odense til og kom da ogsaa til Kværndrup. Det ligger nær at antage, at en Gaard her, der langt ned i Tiden kaldtes Klostergaarden, har tilhørt Klosteret i Svendborg, og at de da benyttede den som Opholdssted under deres Foretagender der paa Egnen.

Det er muligvis den samme Gaard, der langt senere blev Bolig for Herredsfogeden eller Herredsskriveren (i Sunds Herred).

Kværndrup Kirke antages at have været en Trækirke i Kristendommens første Dage her i Landet, om den endnu har staaet, da Franciskanerne kom her til, er selvfølgelig uvist. Men der har næppe gaaet lang Tid, før Munkene har begyndt paa at bygge den om fra nyt.

Til saa anselige Byggeforetagender, som Graabrødrene foretog sig, hvor de kom frem, kunde det jo lige saa lidt undgaaes den Gang som nu i vore Dage, naar man vil bygge Kirker, at det kunde komme til at skorte paa Midlerne. Man har ment, at Graabrødrene har haft en stor Støtte i deres store Afholdenhed, som de i deres særdeles strænge Klosterregler

var underkastede. En Franciskanermunk maatte saaledes intet eje, ja, knap nok røre ved Penge, alt, hvad han ved sit Arbejde fortjente, tilhørte hans Orden eller Kloster. Den, der var uddannet i et Haandværk, maatte (og skulde vel ogsaa) arbejde her ved, men fik intet personligt Udbytte deraf. Der er ingen Tvivl om, at der mellem alle disse Mennesker fandtes en Del dygtige Haandværkere, hvis Kunstfærdighed er kommet deres Bygningsværker tilgode.

Deres mærkelige Afholdenhed og den store Fattigdom, der var dem paalagt, hjalp dem vel ogsaa over mange Vanskeligheder. Men Afholdenheden kunde dog ikke forøge de Midler, de havde til Raadighed, men kun spare paa disse, og man kan derfor nok forstaa, at naar de kunde skaffe sig Hjælp ved Salg af Aflad og tillige ved Tiggeri, thi Graabrødrene optraadte efterhaanden ogsaa som Tiggermunke, saa var dette lettere Maader at skaffe Penge paa end ved Arbejde, noget som ogsaa Nutiden viser os mange Eksempler paa. Om Graabrødrene har været virksomme for at fremkalde Afladsbreve til Fordel for Kværndrup Kirke, ved man intet om, men en Mistanke, om at noget saadant kan have været Tilfældet, paatvinger sig en, naar man betragter Munkenes hele Fremtræden. Mange Graabrødre indtog ogsaa anseelige Stillinger og havde i det hele taget Indflydelse i en betydelig Grad hos baade høje og lave. Af Afladsbreve, udstedte til Kværndrup Kirke, er der flere, ialt 6. Her skal meddeles det ældste i Oversættelse. Originalsproget er middelalderligt Latin, men meget faa af Læserne ville forstaa noget af det, og endnu færre ville have Nytte eller Fornøjelse af det. Indholdet af disse Afladsbreve er i alt væsentligt i Overensstemmelse med hinanden.

Naar man altsaa kender et, ved man, hvorledes de alle er affattede.

Det lyder som følger:

Afladsbrev til Kværndrup Kirke 1393.

Alle troende Kristne, som besøger den hellige Laurentius's Kirke i Kværndrup, sende vi Broder Jakob, af Guds og den apostoliske Stols Naade Biskop af Konstanz og apostolisk Vikar for den ærværdige Fader og Herre, Hr. Tetze, af Guds Naade Biskop i Odense, Hilsen og Ønsket om i Herlighed at skue vor Herre Jesu Christi Aasyn.

Saasom vi efter Apostlenes Exempel stedse er forpligtede til at stræbe efter bedre Barmhjertighedsgerninger, deraf kommer det, at vi, kærligen rørte ved Eders oprigtige Fromhed, og nedladende os til Eder og Eders Bønner, [tilstaa] alle og enhver, som rækker hjælpende Hænder til Bygningen af førnævnte Kirke og til Kalke, Bæger og Udsmykninger, eller som paa Hovedfesterne, Paaske, Pinse, Jul, og paa Johannes Evangelists og Johannes den Døbers Dag, og paa de fornemste Martyrers, nemlig Stefans, Laurentius,s, Vincentius,s, Dionysius,s, Fabianus,s og Sebastians Dage samt paa den hellige Nikolaus,s Dag, paa Martins Dag, paa Marie Magdalenes og den hellige Kattrines Dag, som og paa Allehelgens Dag, alle Engles og alle Sjæles Dag andægtigen besøger [Kirken], og de som følger Christi Legem i Sakramentet eller Messeofret eller den hellige Olie, naar den bringes til Syge, og de, som med bøjede Knæ foran den korsfæstedes Billede med Andagt fem Gange bede Fadervor og Ave Maria til Ære for Christi fem Saar, og de, som ved Aftenklokkens Slag paa Knæ fremsige et Ave Maria

for Kirkens Fred, og de, som gaaende rundt om Kirkegaarden bede et Fadervor og Ave Maria for de afdøde.

Saa ofte de udføre det ovennævnte eller noget af det ovennævnte, lige saa ofte tilstaar enhver af os (c Bisperne) barmhjertigen i Herren, stolende paa den almægtige Guds Naade og de hellige Apostle Peders og Pauls Myndighed, saa vidt vi med Guds Hjælp kunne det, naar blot Sognebarnets Vilje og Samstemning kommer dertil, 40 Dages Aflad*) for de dem paalagte gudelige Bodshandlinger.

Givet i Assens i det Herrens Aar 1393 paa Apostelens Peders og Pauls Dag (c: 29. Juni).

Man kan utvivlsomt gaa ud fra, at da alle 6 Afladsbreve er udstedte som Hjælp til Opførelsen af Kværndrup Kirke, det første fra 1393 og det sidste fra 1445, saa maa det ogsaa være i disse Aar, at Kirken er bygget, og da man endvidere maa slutte, at en stor Del af den solgte Aflad er forhandlet paa Egeskov Marked, der i de samme Aar maa antages at have været i sin Begyndelse, saa kan man med god Grund antage, at Kirkebygningen og nævnte Marked er lige gamle, altsaa omtrent fra Aar 1400.

At gøre Syndsforladelse til Genstand for Handel er i sig selv en Urimelighed, og denne forøges endda derved, at det sker paa et Marked og mellem alle Slags andre Varer. Munkene, der ikke maatte befatte sig med Penge og andet jordisk Gods, har dog sikkert her baade forhandlet Afladen og opsamlet Pengene

*) Ved „40 Dages Aflad“ forstaas saa megen Aflad, som fortjenes ved 40 Dages Ophold i Skærsilden.

for derefter at anvende dem til Kirkebygningen, idet de selvfølgelig har hyldet det gamle Ord: »Hensigten helliger Midlet!« Naar Pengene skulde benyttes til Kirkebygning, gjorde det mindre til Sagen om der kanske kunde være nogle imellem, der var lidt smudsige.

Er man nu saaledes kommen til den Slutning, at Egeskov Markeds Oprindelse falder ved Aarene omkring 1400, saa dukker det Spørgsmaal dog op, om ikke dets Oprindelse i sin aller tidligste Skikkelse, ligger os endnu fjernere end det ovenfor er antaget, og hertil maa man svare: Jo! der er i Virkeligheden en Mulighed for, at det kan have begyndt noget tidligere. Men da er det dog langt fra i den Skikkelse, hvori man nu kender det. Som det foran er anført, er Kværndrup Kirke ifølge Afladsbrevene en St. Laurentius Kirke, men ogsaa et andet Navn St. Mikaels Kirke har været fremme. Maaske dette Navn staar i Forbindelse med, at det netop var ved Mikkelsdags Tider, at Graabrødrene særlig drev Afladshandelen til Fordel for Kirkens Opførelse. Egeskovs Marked har jo været et Mikkelsdagsmarked, og Kirken, der er bygget for Penge, der er indsamlede her, er da blevet en St. Mikaels Kirke.

Man kan ikke vel slaa sig til Ro med den Tanke, at Graamunkene har begyndt Markedet med Afladshandelen alene. Formodningen er for, at de paa en eller anden Maade har fundet et Tilknytningspunkt i noget allerede bestaaende. Men hvad kan dette da have været.

Man betragter nu dette lidt nærmere og finder da, at der ikke saa faa Steder i Landet har været Lægedomskilder eller hellige Kilder, hvortil Folk har tyet

paa visse Aarstider, for at hente Helsen og Sundhed for sig selv eller andre.

Det er ikke saa faa Steder, hvor der har været saadanne hellige Kilder, der har været mere eller mindre stærkt besøgte.

Hver Landsdel ja, hver Egn har haft sine, altid bærende en hellig Mands eller Kvindes Navn. Af de fynske Kilder er »Rises« eller Regitse Kilde i Frørup vel nok den mest bekendte og mest benyttede. Den har i lange Tider været talrigt besøgt af den fynske Befolkning til Sct. Hans. Disse Kildebesøg, der førte Folk sammen til bestemte Tider, trak da ogsaa alle Slags Købmænd og Handelsfolk til sig, og saa opstod der et »Kildemarked« (paa fynsk: »Kjejlemarked«), Nu er dette vel nok ophørt, kun Efterretningerne er tilbage.

En anden Kilde fandtes ved Kogsbølle, St. Matæus Kilde. Det Marked, som der var i Færd med at opstaa, blev senere flyttet til Nyborg. En tredje Kilde, St. Clemens i Svendstrup ved Odense, er ogsaa nu i stærk Tilbagegang, hvad Afbenyttelse angaar.

Om der har været en bestemt og nogen særlig betydningsfuld Kilde, hvorom Egeskov Marked først har samlet sig, er meget vanskeligt at sige. Vel findes der ved Egeskov ikke mindre end tre forskellige Kilder; men ingen af dem ved man synderlig Besked om, og det vilde i alt Fald være interessant at vide noget mere.

Ved næsten alle vore gamle Landsbyer af nogen Betydning har der været Kilder, saaledes ogsaa ved Egeskov, hvor de alle Dage har spillet en Rolle for disse.

Midt i Byerne eller i umiddelbar Nærhed derved,

finder man ofte en større Lavning, — et Kær eller en Dam, undertiden kanske nærmest kun en gammel Lergrav. Herfra forsynede Byen sig med Vand, den længste Tid af Aaret. Men naar en tør Sommer dampede Vandet bort, og der kun blev Dynd og Dunster tilbage, saa kneb det ofte baade for Folk og Fæ at faa Tørsten stillet ved nogenlunde godt Vand, og her var Kilderne til uvurderlig Nytte. I hine fjerne Tider var Brøndgravning et næsten ubeskrevet Blad i Landsbyernes Kulturhistorie. En enkelt Kilde kunde saaledes blive af stor Betydning paa en Egn, og man kan godt tænke sig, at Befolkningen i den hedeste Tid kunde komme til at nære en næsten overtroisk Ærbødighed for en saa mærkelig Fremtoning som en Kilde, der vedblev at strømme frem — Dag og Nat — medens alt omkring den syntes udtørret.

Om Kilderne ved Egeskov skal her anføres nogle enkelte Oplysninger, — tarvelige — paa Grund af vort ringe Kendskab til dem.

Gaar man fra Kværndrup ad Nyborg—Faaborg (Bøjden)-landevejen ned efter Egeskov, ser man, lidt før man naar Volstrupvejen, at Jordoverfladen hæver sig jævnt mod Nord inde i Egeskovgaard's »Vestermarken«.

Her paa Skraaningen omtrent 300 Alen fra Landevejen, 200 Alen fra Volstrupvejen, og 300 Alen fra dennes Fortsættelse som Holmegyden, der løber mellem Egeskov og Volstrup, fandtes for en Del Aar siden en ret betydelig Kilde, der øjensynlig har været holdt i Hævd fra gamle Dage.

Den har nemlig i Mands Minde været omgivet af en firkantet Stensætning, vel tre eller fire Alen paa hver Side med Nedgang til Vandet fra Sydsiden.

Fra denne Kilde har Vandet været ført ned i Slots-
haven gennem en Ledning af udborede Træstammer,
der efter Sigende endda skulde være sammenføjede
med Kobberbeslag. Dette sidste er nu nok en Over-
drivelse. Et Springvand, som fik tilført Vand fra
Ledningen, findes nu ikke mere, men fandtes endnu
1743, medens der i vore Dage har været fundet Rester
af Træledningen.

Lidt Nord for denne Kilde, der hvor Holmegyden
skiller sig ud fra Volstrupvejen — tæt ved det gamle
»Paspaahus« — fandtes i tidligere Tid ogsaa en
Kilde. Nu kan man kun ved nøjere Eftersyn finde
en fugtig Plet i Jorden, der angiver dens tidligere
Eksistens. Disse to Kilder er navnløse, medens en
tredie »Tekilden« endog har afgivet Navn til en Hov-
mark »Tekideløkken«, hvor den henrislede sin Til-
værelse. Navnet synes dog ikke at tyde paa nogen
særlig ærefrygtindgydende Alder. Navnet fik den, fordi
de gamle Herskaber paa Egeskov plejede at faa Vand
til deres The fra denne Kilde, fordi det her vældede
op i den krystalklare Renhed og Beskaffenhed.

Forannævnte Magister Claudianus anfører et Sted,
at Bønderne fordem har ofret til Juno af alle Afgrøder
og paa visse Aarstider.

Det er jo rimeligvis Ofringer i Hedenskabets Dage
her er Tale om, hvad enten det er Juno eller maaske
Frejr, der tænkes paa.

Saadanne Offerfester har været afholdt mange
Steder, og rimeligt er det at antage, at det efterhaan-
den ogsaa gik over til at blive Folkefester.

Naar der skulde ofres af Jordens Afgrøde eller
Værdier derfra, maatte disse Fester nødvendigvis falde
sent i Høst.

Har der nu været saadanne Fester, da Graabrødrene begyndte deres Virksomhed her, kan det jo tænkes, at de heri har fundet et Tilknytningspunkt for deres Afladshandel, idet en Høst- eller Offerfest meget let lader sig forene med en Festdag for Erkeengelen Mikael (Mikkelsdag d. 29. September). Denne Dag blev altsaa fra først af den bestemte Dag for Egeskov Marked, der alle Dage har været et Efteraarsmarked, der falder umiddelbart efter Høsten, og saaledse tillige meget godt kunde være en Festdag. Om der saa egentlig har været noget Kildemarked i Forbindelse hermed lader sig desværre ikke med nogen Sikkerhed afgøre. Men en Festdag for mange, især for Ungdommen, har det vist nok været i Aarhundreder. For mere end 200 Aar siden var Markedsdagen blevet henlagt til den 8. Septbr., — uvist af hvilken Grund, og da denne Dag efter gammel Stil faldt paa et Tidspunkt, da Høsten som Regel endnu langtfra var endt, ansøgte Niels Kragh paa Egeskov Kong Frederik IV om at faa Markedet forlagt til et heldigere Tidspunkt. Dette blev ogsaa bevilget den 13. Febr. 1702. Dagen blev nu fastsat til den 25. Septbr.

Men heller ikke denne Dag blev den endelige faste Markedsdag.

Naar Etatsraad Kragh lagde sig i Selen for at faa Markedsdagen rykket længere tilbage mod Efteraaret, saa var Grunden vel nærmest den, at naar Markedsdagen indtraf, før Høsten var endt, saa led baade han og hans Hovbønder for stort et Afbræk i Høstarbejdet, thi saa indgroet var Bevidstheden om, at Egeskov Markedsdag var en Fest- og Fridag, at alt Arbejde standsede af sig selv, kun hvad der var uundgaaligt nødvendigt blev forrettet paa Hovmarken saavel som

hjemme. Maaske dog ogsaa Elatsraaden har tænkt lidt paa sine Bønder i selve Egeskov By, thi disse havde en Fortjeneste af Markedet ved at holde Beværtning og Danseslue, og dette fik først nogen rigtig Betydning, naar der kom mange Folk til Marked. Tjente Bønderne noget, var det ogsaa godt for Herskabet.

Naar Tiden for Egeskov Marked nærmede sig, kunde man rigtig mærke med hvilken Interesse, man imødesaa denne Begivenhed. Det var et staaende Samtaleemne, særlig blandt Ungdommen.

Ja, denne Dag kunde endog undertiden blive benyttet som Udgangspunkt for forskellige andre Tidsbestemmelser, idet man regnede saa og saa længe før eller efter Egeskov Marked.

Ligesom man tydeligt erindrede de foregaaende Aars Markedsdage i hele deres Forløb, hvorledes Vejret da var o. s. v.

Efterhaanden, som Markedsdagen nærmede sig, steg Spændingen hos de unge. Pigerne maatte have Stadsen efterset og »sat op«, og Karlene fik Haar og og Skæg klippet. Der var meget at tage i Betragtning. Hvorledes Vejret vilde skikke sig var nu et Spørgsmaal af uhyre stor Betydning, og Uvisheden herom pinte som en nagende Orm.

Men man haabede dog det bedste, og lidt Solskin vilde da fremkalde mangt et Smil, naar Venner og Kendinge mødtes hos »Johan i Gadekæret».*

Ungdommen ved Midten af det 19. Aarhundrede

*) Johan i Gadekæret var for 50 Aar siden en bekendt Vært, hvor man fik yndede Drikkevarer.

stillede ikke saa store Fordringer til Livet og Nydelserne. Den Ulykke ramte den først senere.

Men heller ikke de ældre lod haant om Egeskov Marked. De huskede det godt nok fra deres unge Dage, og de kunde fremdeles nok have Lyst til, for en Dag, at være med i det brogede, pulserende Liv som her ytrede sig. Samtidig kunde man maaske slaa en Handel af, og der var stor Sandsynlighed for, at man vilde kunne træffe fjerntboende Venner og Slægtninge her, som gav Møde med et eller andet for at faa det omsat. Et Parti Saarug kunde maaske finde Købere, og det kunde jo dog være, at man kunde finde et Føl, der var til at købe for rimelige Penge, og som det kunde betale sig at løjle.

Der, hvor Sogneskillet mellem Ryslinge, Ringe og Kværndrup Sogne skærer Odense—Svendborglandevejen paa Lørup Hede, ligger en mindre Bopæl, gennem hvis Have der løber en lille Bæk. Heraf bærer Huset sit Navn »Bækkroen«. Hvad der endnu er tilbage af det svære Egebindingsværk, er over 100 Aar gammelt. Som Kro har Stedet dog næppe spillet nogen betydelig Rolle. Dog, naar man omtaler, hvad der vedrører Egeskov Marked, kan man ikke godt undgaa at kaste et Blik paa den gamle Bækkro. Handelsmændene, især Smørprangerne fra Nord- og Midtfyn, kom fra Verninge, Brylle, Langsted o. s. v. samlede Aftenen eller Eftermiddagen næste Dag, her i Bækkroen og gjorde foreløbig Aftale om Priserne paa Smørret, Skindene og de forskellige Varer de handlede med. Den endelige Pris fastsattes først Dagen efter paa selve Markedet og i Overensstemmelse med Svendborgkøbmændene, der selv mødte her. Paa Markedet, som der afholdtes d. 25. Septbr., bestemtes

Priserne for et Aar paa en hel Del af Landmændenes Produkter. Saaledes for Boghvedegryn, Honning, Smør, Sædekorn m. m., og mange Gange fik de Priser, der opnaaedes for Føl og Piage Indflydelse lang Tid efter.

Man vil altsaa forstaa, at dette Marked ingenlunde kunde være Befolkningen ligegyldig. Thi deres Varers Værdi kom i en ikke ringe Grad til at afhænge af de paa Markedet vedtagne Priser.

For et Par enkelte Aars Vedkommende har man Lejlighed til, nedenstaaende at gøre sig bekendt med nogle enkelte Prisnoteringer. Paa Egeskov Marked i 1829, der dog betegnes som meget flovt i en samtidig Beretning, kostede Boghvedegryn 3 Mk. 4 Skilling (1 Kr. 8 Øre) Skæppen. Sæderug 20 à 24 Mark Tønden (1 Mk. = 1 Kr.) 1 Fjerding Smør: 6 à 8 Daler. Hestepriiserne nævnes ikke i denne Beretning, men fra anden Side ved man, at en jævn god Plag betaltes med omtrent 12 Daler. 25 Aar senere 1864 kostede paa Markedet 1 Td. Rug 6 Daler, 1 Td. Hvæde 8 $\frac{1}{2}$ Dl. og 1 Td. Byg 4 Dl. 1 Td. Havre 3 Dl, 1 Fjerding Smør kostede 22 Daler og 1 ₤ betaltes med 2 Mark 12 Skilling. Gæs 4 à 5 Mark. Prisen paa en Lødeko angives til 60 Daler, og en Slagteko til 50 Dl. Hestepriiserne omtales derimod ikke.

Allerede flere, ja, indtil 8 Dage for Markedsdagen, kunde man se Svendborgkøbmændenes Vogne age til Egeskov med Varer og Materialier til Telte og Boder. Hver især sørgede for at faa de første Støtter og Pæle rejst saa hurtigt som muligt, der hvor man ønskede at have sit Stade. Dagen før den rigtige Markedsdag, 1. Markedsdag, blev Skelletterne af Teltene og Boderne stillet op, og paa Grund af den Hamren og Pikken,

der da lød over Pladsen, fik Dagen Navn af »Pikmarked«. — Hele Byen var nu Liv og Røre. De fleste Gaardes og Huses Storstuer blev gjort ryddelige til Dans, og danset blev der mange Steder flere Dage før og nogle Dage efter Markedet. Om Natten mellem Pikmarkedet og første Markedsdag lod de Handlende holde Vagt ved deres Boder, og i flere Aar brugte man hertil en af Sydfyns rodløse Eksistenser: »Røde Johan«. Han magtede dog ikke at haandhæve Stillingen. Thi naar han forfulgte Urostifterne i den ene Ende af Byen, var der som oftest Spilopmagere paa Færde i den anden. Smaa Sammenstød med et Par Knubs nu og da kunde ikke undgaaes, men noget alvorligt af Tyveri eller Slagsmaal hørtes der dog sjældent noget om. Man skulde jo ogsaa puste ud til den følgende Dags Anstrængelser. Naar man om Aftenen paa denne Dag kastede et Blik over Boderne, saa fandt man en Del Skomagere, der havde Stade langs Stengærdet, som dannede Skel mellem Egeskovgaard's Have og den gamle Landevej. Længere mod Vest, ved Hovedindkørslen til Gaarden, paa det saakaldte Torv fandt man Bundtmagere og Manufakturhandlerne, de saakaldte »Stadsbutikker«. Disse havde særlig Tiltrækninger overfor unge Piger og Børn. Endnu længere mod Vest langs den dengang brolagte Gade og ved Siden af den gamle Kro og Smedien var der Udsalg af Galanterivarer, hjemmelavede Knive, Bor og andet Smaaværktøj.

Omtrent lige over for Kro og Smedie fandtes »Pottemarkedet« paa et Stykke Gadejord, der kaldtes »Plantebedet«. Omegnens Koner kom her for at forsyne sig med Potter, baade de sorte Jydepotter og

andet Lerarbejde. Det var navnlig anden Markedsdag, at »Pottemarkedet« florerede.

Efter Udskiftningen 1805 havde Heste- og Kreaturmarkedet sin Blads i en af »Hovmarkerne« og altid saa tæt ved Byen som muligt.

Her var foruden en Række Beværtningstelte ogsaa Udsalg af Sadelmagernes, Rebslagernes, Bødkernes og flere andre Haandværkernes Arbejder. Nærmere mod Byen tæt op ad Markedspladsen er Svendborgkøbmændenes Vogne kørt op i en anseelig Række. Ejerne tager sig af og til en lille Udflugt, træffer Kunder og Kendinger, gør Aftaler om Priser paa Boghvedegryn, Honning og Smør, og slaar nu og da en Handel af om hele Partier Korn, om end kun af de mindre. Dog vides det, at en Gaardmand under Mergelperioden har sluttet en Handel med en Købmand fra Svendborg paa 50 Td. Korn.

For god Stemning og højt Humør mellem Kunderne sørgede Købmændene ved at medbringe gode Madkurve og et rummeligt Brændevinsanker. Medens Handelen nu gaar med Raaben og Støj som sædvanligt, er der en Forretning, som tiltrækker sig Tilskuernes Opmærksomhed. Det er en professionel Hesteskærer og Kursmed, som har indrettet sig en lille Plads med Kastrationer for Øje. Folk kunde her møde med deres Plage og faa dem kastrerede. Den nødvendige Hjælp blev meget beredvillig ydet af ledige Markeds-gæster, der tog dette med som en Fornøjelse af aller billigste Slags. Der vankede antagelig en Dram, naar Arbejdet var endt.

Saa udbryder der et Slagsmaal mellem to Markeds-gæster. Der er Unighed om Lidkøbet eller maaske om slet intet. Parterne ryger sammen og knubser

hinanden med en god Villie, indtil de omkringstaaende lægger sig imellem og faar Sagen afgjort. Saa indtages Lidkøbet i største Samdrægtighed, men »Omgangen« er blevet lidt større.

Til Fornøjelserne paa Markedet hørte ogsaa et Besøg i »Urtehaven«, det vil sige Slotshaven. De høje klippede Hække langs de snorlige Gange var ret pyntelige om end noget stive. Adgangen skete gennem Hovediudgangen, hvor Havens Arbejdere var plaserede og havde Tilladelse til at opkræve 2 Skilling for Personen. Af forskellige Markedsgøgl fandtes der adskilligt, som nu kun mindes af de ældre. Der var saaledes Hoffmanns Cirkus, der i 1850erne stadigt gæstede Markedet hvert Aar. Der saas for manges Vedkommende for første Gang Tilløb til lidt af den finere Ridekunst. Kunstberiderne havde Plads paa et Stykke Gadejord omtrent midt i Byen, og her i Nærheden befandt sig et Telt, hvor den bekendte »Johan i Gadekæret« residerede. Til ham søgte man hen for at væde sin Tunge, og da Bajerskøllet endnu ikke var kommen paa Mode, holdt man sig til Brændevinen. Skulde det være særligt fint fik man ca. $\frac{1}{2}$ Pægl Mjød og Brændevin blandet sammen, halvt af hvert, og saa drak 2 Mand skiftevis en Mundfuld af Ølglasset, til man naaede Bunden*).

Faldt det ind med Uvejr paa en saadan Markedsdag, gik naturligvis en stor Del af Fornøjelsen tabt for Ungdommen. Saaledes indtraf der paa Markedsdagen i 1861 et heftigt Uvejr med Lyn og Torden, Hagl og Regn. Hele Pladsen var et boblende Ælte. Pigernes Sko og Karlens Støvler var ingenlunde i

*) Dette kaldte man almindeligt at tage sig en Pægl.

nogen passende Forfatning til at møde i en Dansestue med, men syntes snarere indrettede til at sparke al Lystighed fra sig med.

I Dansestuen betalte Karlene 2 Skilling til Musikken efter hver Dans, hvis man da ikke havde betalt for hele Eftermiddagen. Taksten var da gerne 1 Mark.

Lidt Uenighed og Tummel kunde der jo nok forekomme i Danselokalerne, og en enkelt altfor vidtløftig Gæst blev kastet paa Døren; men i al Almindelighed kunde det gaa helt ordentlig til. Men helt undgaas kunde det jo ikke at løsagtige Kvinder vilde nærme sig og forsøge at fiske i de glades Lag.

Fra de ældste Tider har Egeskov Marked været afholdt paa de af Byens Fællesmarker, der var udlagte til Græs; men i 1805 blev Byen udskiftet, og dette medførte den Forandring, at da Bymændene havde godkendt Delingsplanen, — der var 14 Gaardmænd, — erklærede de, at for Fremtiden kunde Markedet ikke afholdes paa deres Lodder, da de nu ingen Fællesmark havde. Det blev nu overladt til Herskabet at skaffe Plads til Markedet.

Det følgende Hundredaar blev Markedet derfor afholdt paa en af Egeskovgaards Marker. Først 1907 blev Markedet afholdt første Gang udenfor Egeskov Grund, idet daværende Gæstgiver F. Falkenberg afgav den nødvendige Plads hertil.

Samme Aar blev der nedsat en Kommission til at forberede en Omordning af Markederne paa Fyn. Ved denne Lejlighed satte Handelsforeningen i Ringe sig i Bevægelse for om muligt at trække Egeskov Marked dertil.

Foranlediget heraf søgte man i Kværndrup at virke

hen til, at man her fremdeles kunde beholde Markedet og paa et Møde, der afholdtes paa Kværndrup Kro d. 20. Maj 1907 forhandlede Sagen. Kommissionen forlangte en Plads paa 4 Td. Land udlagt som Markedsplads. Kunde dette faaes, saa vilde man anbefale Kværndrup i saa Henseende. Her kom Ejeren af Egeskov, Grev Ahlefeldt Laurvig-Bille, Forsamlingen til Hjælp, idet han lod tilbyde at udlægge det ønskede Areal for bestandigt, hvis Befolkningen ønskede det, Dermed var Spørgsmaalet løst. En Huslod, der hørte til Rugbjerghuset, blev udlagt her til, skønt den egentlig ligger paa Kværndrup Grund.

Markedskommissionen blev fra flere Sider anmodet om at drage Omsorg for, at den gamle Betegnelse »Egeskov Marked« bibeholdtes, idet man fandt, at det havde historisk Berettigelse. Dette synes da ogsaa nu at blive endelig fastslaaet. Almanakkerne for 1912 betegner det som Egeskov Marked. I 1910 blev det første Gang afholdt paa den ny faste Markedsplads.

Den Talemaade hvormed denne Artikel indleddes: »Ses vi ikke før, saa ses vi til Egeskov Marked«, staar nærmest i de glade Forventningers Tegn, men det Tillæg den i Aarens Løb har faaet: »der samles alle Kæltringer« viser tydeligt nok, at der ligesaa lidt paa Egeskov Marked, som andre Steder findes Roser uden Torne.

Fra Ryslinge valgmenigheds første dage.

Ved *Povl Hansen.*

Efterfølgende skildring er nærmest at betragte som en fortsættelse af mit stykke i „Svendborg amt“ 1911: „Et stykke dansk ungdomsliv o. s. v.“ *)

Hvad jeg her fremlægger, hviler så godt som udelukkende på mundtlig overlevering. Det er de minder, som min morbroder *gmd. Hans Hansen i Sødinge* endnu på sine ældgamle dage levede og åndede i, og som jeg — efter flere gange gentaget ønske — omsider et par år før hans sidste sygdom fik ham til at fortælle i sammenhæng for mig således, at jeg kunde skrive dem ned.

Jeg har kun omflyttet lidt hist og her på enkelthederne for at skaffe bedre oversigt over stoffet; men dette kan næppe fortjæne karakter af en bearbejdelse. For de fleste afsnits vedkommende er det hele kun en ligefrem gengivelse af fortællerens mundtlige beretning.

I det efterfølgende betegner jeg fortælleren ved hans fornavn Hans.

*) Ved en mere pudsig end betydningsfuld omstændighed udkom stykket uden forfatternavn.

Birkedals afskedigelse.

En søndag sidst i septbr. 1865 var Hans som sædvanlig i Ryslinge kirke. Birkedal var på den tid i København som medlem af rigsrådets folketing, og pastor Storm, der var Birkedals kapellan under dennes fraværelse i tinget, holdt gudstjeneste.

Efter prædiken — eller måske var det efter Gudstjenestens slutning — meddeltes det menigheden, at dens præst var af regeringen kort og godt afskediget, uden at der for resten var givet grunde for, hvad der havde bevæget regeringen til at fare så hensynsløst frem mod både præst og menighed.

Det vilde have været vanskeligt at afgøre, hvad der i dette øjeblik var den stærkeste følelse hos menigheden, om det var forfærdelse, harme eller sorg; måske det var en uopløselig blanding af alle disse tre følelser tilsammen; men det var under en ubeskrivelig forvirring, man den dag skiltes uden for kirken og gik hver til sit.

Hvad nu?

Flere møder blev nu holdt om sagen; det første i Ryslinge skole. Efter en del forhandling frem og tilbage udtalte friskolelærer Knud Rasmussen af Sødinge: »Lad os bede regeringen om at få Birkedal indsat igen; men bliver dette ikke bevilliget, lad os så være enige om at beholde ham alligevel«. Disse ord af den stilfærdige mand blev »slag i sagen«, skønt flere af Ryslinge sognefolk både mente og også udtalte, at den sidste del af udtalelsen vilde de ikke i øjeblikket tiltræde. Det er jo muligt, at sognebåndsløserne havde en nok så stærk følelse af, at det, der var sket i Ryslinge, det var begyndelsen til at danne

en levende menighed uanset sognegrænse eller andet deslige.

Imidlertid fortsattes med møder; og nogen tid senere blev det bestemt, at et sådant — udelukkende for sognebåndsløserne skulde afholdes hos gmd. Jens Jensen i Trunderup. Da folk her var samlet, stod Jens Jensen op og bød velkommen, ligesom han også udtalte sin glæde over, at folk var mødt så talrigt. Men ellers udtalte han sig ikke om det, hvorfor folk var mødt. Der var heller ingen anden, der vidste råd for uråd, og omsider skiltes man igen, efter at et nyt møde var bestemt.

Dette fandt kort efter sted hos friskolelæreren Knud Rasmussen i Sødinge. Ved denne lejlighed hævdede klodsemager Claus Olrik i Eskildstrup stærkt, at man straks skulde gå til at danne en frimenighed med Birkedal som præst; ti hvis man lod denne bevægelsens første varme sætte sig, så var han bange for, at man senere hen ikke skulde få det mod og den kraft, der skulde til for at tage et så usædvanligt skridt.

Imod denne udtalelse indvendte Hans, at det dog vist gjaldt om først at have prøvet alle andre veje til forståelse, før man vovede sig her ud. Kun hvis alle andre veje viste sig ufremkommelige, så måtte man vove sig ind på denne; ti deres præst kunde og vilde de ikke slippe. »Kan varmen af offervilligheden ikke holde,« sagde han, »vil den forsvinde med den første ophidselse, så kan vi lige så gerne opgive det hele straks; ti så fortjæner vi ikke bedre«.

Flere tog ordet for at støtte Claus Olrik deriblandt gmd. Niels Peder Jeppesen i Sødinge; men flertallet hældede til Hans' mening, og der blev nu taget be-

stemmelse om at skikke en sendefærd ind til hans majestæt kong Kristian den niende for at bede ham om Birkedals genindsættelse i embedet. Man havde godt håb om, at det skulde lykkes, når sagen således af menigheden blev båret frem til tronens fod i al ydmyghed, men tillige med al den varme og inderlighed, som den rummede.

Tanken om en fri kristenmenighed og dens stilling i det danske folk var egentlig ikke fremmed for kredsene; ofte havde de hørt deres præst tale om dette som det store fremtidsmål der forude: »Statskirken er ikke Guds menighed; men Guds menighed er i statskirken« kunde han stundom udtrykke sig; »fra statskirken skal Guds menighed en gang frigøres, når Guds time er inde,« kunde han også sige.

Den tankegang både forstod og billigede menigheden; men spørgsmålet, der lå for, var jo dette, om tidspunktet da nu var kommen. Kunde man ikke svare ja herpå, måtte enhver mulighed for at undgå udskillelsen prøves. Men et sådant klart og bestemt *ja* syntes ingen endnu den gang at turde udtale.

Dette var derfor den tankegang, som nu blev den bestemmende i de handlinger, som menigheden herefter foretog.

Til Kongen.

Tanken om en sendefærd til kongen var jo, som nævnt, kommen frem ved mødet i Ryslinge skole. En skriftlig henvendelse til hans majestæt blev her affattet og fremlagt; og af de 120 familiefædre, som den gang bode i Ryslinge sogn, havde de 108 underskrevet den.

Nu blev en lignende skrivelse også affattet for

sognebåndsløsernes vedkommende og fremlagt mellem disse til underskrift.

Denne skrivelse, som senere opbevarede hos Hans, havde følgende indhold:

Allernådigste Konge!

Vi Undertegnede, som har løst Sognebånd og sluttet os til Pastor Birkedals Menighed i Ryslinge henvende os allerunderdanigst til Deres Majestæt med Bøn om, at Pastor Birkedal, Ridder af Danebroge, fremdeles maa blive i sit hidtil havde Embede.

Allernådigste Konge!

Det Budskab, at Deres Majestæts Regering har afskediget vor kære Præstemand, har berørt os alle paa det smerteligste. Thi vi, som haabede, at kun Døden, for en kort Tid skulde skille os fra ham, som, efter vor Overbevisning, er en af de bedste Sjælesørgere i Danmark, staa nu bogstavelig talt som Faar uden Hyrde.

Der kunde siges til os: »Vend tilbage til eders egen Sognepræst, eller tag jer en Anden, som i er enig med!» Men Deres Majestæt, det første kan vi for vor Samvittigheds Skyld ikke gjøre. Og forgæves vilde vi rejse milevidt bort, for at finde en Prædikant, der med saadant Liv og Lys, i Aand og Kraft, forkynner Troens det levende Ord, som er vor Kristendoms Grund og vort Hjertes Skat.

Derfor bedes allerunderdanigst Deres Majestæt som Overhoved for den danske Folkekirke om at lade Pastor Birkedal forblive i Embedet. Og kan det ikke lade sig gjøre, saa ser vi kun en Vej at gaa: Vi nødes maaske da til at forlade Folkekirken. Men dette

Skridt ville vi ugerne gjøre, før vi klarlig ser, at den Hellig-Aand viser os den Vej.

Idet vi forene vore Bønner med Ryslinge Sognebeboeres, vove vi at haabe, at Deres Majestæt kan og vil bønføre os.

Allerunderdanigst

(Underskrifterne).

Da man hastede stærkt med indsendelsen af ovenstående, og tiden var yderst knap, så man ikke lejlighed til at få henvendelsen bragt omkring til alle sognebåndsløserne. Ialt blev der dog 94 underskrifter.

De mænd — og enkelte kvinder — som her havde sat deres navne under, var hjemmehørende i 20 omliggende landsbyer, nærmere fordelt således:

Fra Eskildstrup by var	16,
— Måreskov » —	11,
— Sødinge » —	10,
— Voldstrup » —	8,
— Søllinge » —	7,
— Rynkeby, Rudme, Trunderup (hver by)	6,
— Boldtinggårds skov, Brangstrup, Gultved, Gæstelev og Ringe ...	3,
— Ferritslev og Søby	2,
— Bolteskov, Egeskov, Havndrup, Kellerup og Palleshave	1,*)

Til at indbringe disse to adresser blev nu udvalgt seks mand, tre af Ryslinge sogns beboere og tre af sognebåndsløserne.

*) Blandt adressernes underskrifter findes både Hans' og hans tre brøders.

De valgte var — fra Ryslinge gmd. Anders Poulsen (søn af gmd. Poul Hansen*), gmd. Lars Rasmussen**) og — ja det tredje navn er mig desværre ubekendt. Blandt sognebåndsløserne faldt valget på gmd. Hans Jørgensen af Rudme, gmd. Niels Peder Jeppesen af Sødinge og som den tredje Hans.

Københavnsrejsen.

Disse udvalgte mænd var ved godt mod; der fandtes næppe tvivl hos en eneste af dem om, at deres forehavende vilde lykkes. Kom man blot ind til kongen og fik lov til for ham at fremstille sagen således, som de så på den og følte den, så skulde de nok få ham omstemt; det var man sikker på.

Det var jævne bondemænd alle seks, iført deres tarvelige vadmelsdragt og de svære støvler, som god bondeskik og -brug var. Flere af dem havde aldrig før været uden for »Fynsland« eller ude at sejle, blandt disse var Anders Poulsen. Han blev meget betænkellg, da han så det lille dampskib, som lå ved bolværket i Nyborg havn, rede til at føre de rejsende til Korsør. Da de kom lidt ud på fjorden, og bølgegangen fik skibet til at vrikke lidt, udbrød han pludselig: »Jeg skulde da vel ikke tro, det går hen og vælter os!« De andre trak på smilebåndet og trøstede ham på bedste måde; snart forsvandt da også al ængstelse, og da skibet gled ind i Korsør havn, var alle ved frejdigt mod.

I det hele forløb rejsen vel, og da selskabet nåde

*) Se „Svendborg Amt“ 1911, side 106—7.

**) Ingen af disse to mænd indtrådte dog senere i fri- og valgmenigheden om Birkedal.

hovedstaden, tog de ind paa gæstgivergården »Knapstedgård« og bestilte sig der plads for den tid, de skulde blive i København.

Grunden til, at de slog sig ned her, var den, at her bode tre af udvalgets gode venner blandt rigsdagsmændene nemlig Jens Jensen, Trunderup, Jens Jørgensen, Bjerregård og Mikael Pedersen, Svindinge. Af dem håbede man at kunne få råd og hjælp i påkommende tilfælde.

Deres håb herom blev heller ikke skuffet; især må Mikael Pedersen fremhæves; han var utrættelig i at gå dem til hånd. Han forklarede dem, at hvad det gjaldt om, var at få en »privataudiens« hos kongen; men derom måtte der søges skriftligt; og da ingen af udvalget følte sig kaldet til at affatte en sådan skrivelse, tilbød han straks at gøre dette for dem, hvad de var ham meget taknemmelige for.

Foretræde hos Trap.

Dagen efter at nævnte skrivelse var afsendt, indløb der svar fra kongens kabinetssekretær Trap. Det gik ud på, at kongen ikke så sig i stand til at tage imod dem; men om de måtte ønske det, da var Trap rede til at modtage dem og høre, hvad de måtte have at sige.

Dette tilbud bestemte man sig for at tage imod, og den påfølgende dag gav de seks mænd sig da på vej hen til Traps herskabelige lejlighed. Grundtvigs kapelan Kr. Køster var deres vejviser derhen; men han gik ikke med ind.

Straks ved deres komme blev de af Trap modtaget med en venlighed og forekommenhed, der næsten overvældede dem. En del stole blev trukket frem, og

Trap had dem tage plads omkring et rundt bord, som stod der i stuen.

Snart var man midt inde i samtalen.

Udvalget begyndte denne med en stærk beklagelse af, at de ikke kunde få kongen i tale; det havde været deres sikre håb, at landets konge vilde værdiges at modtage dem, når de kom i et ærinde, der for dem var så vigtigt, ja i dybeste forstand en samvittighedssag.

Trap skulde dog hertil tillade sig at bemærke — det skete i den yderste venlighed, under mangfoldige slag paa skuldren og lignende — at det »i følge skik og brug« var aldeles umuligt at opfylde deres ønske. Den sag var sluttet med Birkedals afsættelse, og den kunde der ikke gøres mere ved.

Udvalget kunde vanskeligt forstå dette. Det måtte forekomme dem som en urimelighed, at en præst således kunde afsættes fra sit emhede og derved hindres i sin gerning i menighedens forsamling, fordi han i *politisk* henseende havde stødt an på højere steder. Der var jo dog ingen mening i, at hele den store menighed skulde bøde, fordi Birkedal ikke på anden måde kunde blive ramt. »Enten har vor præst,« blev der sagt, »forbrudt sig, og da kan han jo anklages til straf, eller også har han intet ulovligt gjort; men i så fald er det både synd og skam, at menigheden på den måde skal udsættes for sorg og nød«.

Trap skulde hertil blot bemærke, at hvad præstespørgsmålet angik, da skulde de ingenlunde ængste sig, de kunde tvært imod være aldeles visse på, at de nok skulde få en lige så udmærket præst igen, som den de var bleven berøvet.

Herpå blev af udvalget svaret, at den menighed,

der havde udsendt dem, så på disse forhold med lidt andre øjne. Man mente dér, at indtil loven om sognebåndsløsning havde staten ganske vist havt den pligt at sikre sognemenighederne den rene lære forkyndt; men fra den tid af kunde ingen alvorlig mand dysse sin samvittighed til ro hermed. Nu havde vi fået friheden og med den fulgte ikke alene ret men også pligt for den enkelte til selv efter bedste overbevisning at vælge den forkynder, der bedst kunde være til opbyggelse for vedkommende. I følge denne opfattelse havde de valgt Birkedal, og ham hverken kunde eller vilde de slippe, og var der da ingen anden udvej at finde, da måtte de gå til det, som de i det længste havde håbet på kunde undgås, at danne en frimenighed med Birkedal som præst.

Af denne slutningsbemærkning blev Trap åbenbart meget ilde berørt og udbrød: »Å nej, gør dog for Guds skyld ikke det; det var jo det allerværste, som kunde ske!« Nej, de skulde bare rejse hjem, forholde sig rolige og være visse på, at kongen nok skulde sørge for dem. De skulde få den bedste præst, det var muligt at finde. Men det måtte være dem klart, at ved den sag var der intet at gøre.

Endnu en gang tog en af udsendingene ordet og hævdede at blandt jævne bønder ude på landet havde man hidtil levet i den tro, at landets konge i et hvert fald havde benådningsret, og stod da her intet andet tilbage, da havde det været deres agt at påkalde den. Dette var jo imidlertid forhindret, ved at man havde nægtet dem adgang til kongen. Det havde gjort dem meget ondt, og de kunde ikke nægte, at de følte sig derover meget brøstholdne.

Hertil svarede Trap blot, at det var som han alle-

rede havde sagt en umulighed for kongen. Han kunde i dette tilfælde ikke gøre brug af sin ret.

Så var æmnet udtømt, og foretrædet endt uden noget udbytte.

Hos kultusministoren.

Da de kom ud, traf de atter Køster, som havde stået og væntet på dem. Da han hørte om det triste udfald, foreslog han, at de skulde prøve at komme den ny kultusminister i tale. De indvilligede, Køster skrev ansøgningen for dem, og den blev straks bevilliget.

Som før hos kabinetssekretæren modtoges de nu også her af den lille magre, gråhårede kultusminister, forhenv. politidirektør Brædstrup med udsøgt venlighed.

Samtalen her formede sig i sine hovedtræk omtrent som hos Trap. Et par afvigelser var der dog. Ministeren udtalte meget stærkt: »Ja, havde jeg været minister, var det ikke sket børn; men nu, da det en gang er sket, så er derved intet at gøre;« og ved en anden lejlighed: »Vi har nok at gøre med de to rigsdage, vi har herinde i København, skal vi nu også til at have religionskampe, så bliver vi da helt ulykkelige.

Da frimenighedsspørgsmålet berørtes, kom det også her frem, hvor ilde denne udsigt forekom myndighederne. Med betydelig mere myndighed i stemmen end tidligere tog ministeren her ordet og henviste til det kendte skriftsted om at være øvrigheden hørig og lydige. — I bibelkundskab vilde man dog ikke lade sig sætte til vægs af den forhenværende politidirektør; men fremholdt dristig et andet ord, at »man skal adlyde Gud mere end mennesker,« det var jo netop dette bibelord, man i nærværende tilfælde bøjede sig

for; for deres samvittigheds skyld kunde de netop ikke handle anderledes, end de gjorde.

Under disse forhandlinger havde ingen af deltagerne havt noget som helst skrevet op til at støtte for hukommelsen, heller ikke havde de valgt nogen ordfører; enhver kunde give sit ord med i laget, når han fandt for godt. Det blev dog Hans, der kom til at trække den største del af læsset; de andre forholdt sig mere tavse. Da man nu rejste sig for at forlade ministeren, tog Hans Jørgensen fra Rudme for første gang ordet, i det han pludselig udbrød: »Ja, så må vi altså nu til at danne frimenighed«. Ministeren studsede ved dette uvilkårlige udbrud, der næsten lød som en slutningssalut; men han svarede ikke derpå.

Hjem igen.

Foretrædet var forbi; endt lige så fattigt på udbytte, som det forrige.

Udvalget gik nu hen til pastor Birkedal, som bode i »Tre hjorte« for at meddele ham det fattige resultat af deres bestræbelser. De mente, at nu var der ikke andet tilbage at gøre end — som Hans Jørgensen sagde — at danne frimenighed. Under ordskiftet herom med Birkedal lovede han dem, at hvis dette skridt blev en nødvendighed, da skulde han heller ikke svigte dem; »men« føjede han til i dyb bevægelse og med tårer i øjet, »lad os nu passe på, lille børn, at hvad vi end gør, vi dog aldrig skal komme til at gøre Vorherre skam!«

Under mangehånde tanker forlod de nu deres kære præst og tiltrådte hjemrejsen; men det lyse håb om et lykkeligt udfald af deres sendelse, hvormed de havde tiltrådt rejsen, det var brudt.

Straks efter hjemkomsten blev menigheden kaldt sammen, og sendemændene aflagde beretning om deres rejse. Af tilhørerne blev nogle bedrøvede, andre forbitrede over den måde, hvorpå regeringen havde stillet sig; og flere og flere udtalte sig for frimenighed. Men nu fremkom det forslag, at man skulde bevæge kand. theol. Morten Bredsdorff, der var forlovet med en af Birkedals døtre til at søge kaldet som sognepræst i Ryslinge, og hvis han fik det, kunde Birkedal jo blive kapelan hos ham.

Denne tanke tiltalte dog ikke mange hverken i menigheden eller andet steds. Ved et møde i Ryslinge friskole stod friskolelærer Knud Rasmussen fra Sødinge frem og oplæste således et brev, han lige havde modtaget fra Kristian Køster, hvem han havde lært at kende under sine gentagne ophold som soldat i hovedstaden. Køster bad i sit brev Knud Rasmussen virke til, at man dog ikke benyttede en sådan udvej; det vilde dog gøre et altfor tomt indtryk på den kirkelige del af vort folk, dersom den varmhjærtede og berettigede frimenighedsbevægelse således skulde indskrumpe til at blive afgjort som et almindeligt familieanliggende.

Læsningen af dette brev havde stærk indflydelse på stemningen ved mødet; og forslaget om Bredsdorff viste sig straks at være dødfødt; kun friskolelærer Kr. Appel vedblev at holde igen på ønsket om at komme ind i stillingen som frimenighed; han henvendte sig særlig til sognebåndsløserne, der for resten også var de ivrigste; de var, sagde han, ved at komme alt for højt op i denne sag. Men inden man den dag skiltes, var de fleste dog sikkert så temmelig klar over, at nu stod kun denne vej åben eller ingen.

Ja af enkelte kunde man endog høre ytringer om, at deres præst dog vist i den henseende var lovlig bange.

Frimenighed.

Kort efter kom Birkedal hjem fra København, og et nyt møde blev da straks sammenkaldt med ham som deltager. Han blev nu spurgt, om han fremdeles vilde vedblive at være deres præst og således følge dem; menigheden var da rede til at træde ud af folkekirken og danne en frimenighed. Herpå svarede Birkedal et bestemt ja, men satte dog to vilkår; det første var, at den påtænkte frikirke og præstebolig blev lagt op ad en skov, »ellers dør jeg«, sagde han, »ti ved skov har jeg altid boet, men kirken og huset til mig må I bygge så lille og så tarveligt, som I synes, I kan overkomme det; dog vilde det glæde mig føjede han til, om mine stuer kunde komme til at ligge i samme forhold til hverandre som i mit gamle hjem i Ryslinge præstegård«.

Hans andet vilkår var, at menigheden vilde holde et køretøj til hans rådighed. »Mere betinger jeg mig ikke forud«, sagde han; »hvad I ellers kan og vil give mig som eders præst, kan I lægge som offer«.

Disse to vilkår gik menigheden selvfølgelig med glæde ind på, og man gik nu over til det næste spørgsmål: forhandling om hvor kirke og præstegård da skulde ligge.

Afgørelsen af dette spørgsmål lod til at møde vanskeligheder; ti for det første skulde stedet jo være ved en skov, og for det andet skulde det være til fals. Da man havde forhandlet sagen en tid uden tilsyneladende at komme afslutningen et skridt nær-

mere, tog Hans ordet og sagde: »Ja, hvis kirken må komme til at ligge i Sødinge, da har jeg en lille mark på 10 skpr. ld. (Spidskrogen) ved siden af en lille skov, som godt kan egne sig til lidt gange og anlæg; den plads vil jeg give«.

Dette tilbud blev så modtaget, og det vedtoges, at her skulde for fremtiden præst og menighed have deres hjem.

Det var en søndag eftermiddag, at dette møde var bleven afholdt og denne bestemmelse tagen; men inden ugen gik til ende, var der imidlertid i Ryslinge by opkommen en stærk modvilje mod denne afgørelse; man følte det halvvejs som en ydmygelse at Ryslinge by blev forladt; og dertil kom at Ryslinge-folket jo ikke hidtil havde været vant til lang kirkevej; flere iblandt dem havde tilmed sét med temmelig umilde øjne på sognebåndsløserne, der havde trængt sig ind og taget pladserne op i *deres* kirke; man var meget ængstelig for, at en betydelig mængde af dem vilde falde fra og lade frimenigheden sejle sin egen sø, om kirken nu skulde bygges uden for byen og sognet. Navnlig de gamle vilde ikke bekvæmme sig til det besvær, som dermed vilde være forbunden.

Hans' broder Erik, som den gang var bleven bosat i Ryslinge, blev så af bymændene sendt op til Sødinge for at forestille Hans alt dette.

Hans erklærede sig straks villig til at lade sagen undergå en ny behandling, og denne fandt da sted ved et møde den påfølgende søndag. Her var mødt grumme mange, og det viste sig da, at folk fra Ryslinge nu havde et andet tilbud på hånden. Rasmus Rasmussen på Ryslinge mark havde tilbudt at sælge menigheden en tønde land til byggeplads. Hans ejen-

dom lå en halv fjærdingvej fra sognekirken ved siden af en lille bøgeskov. Beliggenheden var fri og køn på bakkeskrænten med udsigt ned over dalen med sin å, sine frodige enge og med Krumstrup mølle ovre på dalens modsatte side.

Under forhandlingerne, som nu fulgte på, fremgik det, at der var omtrent lige mange stemmer for hvert af de to forslag. Folk fra Sødinge, Eskildstrup, Søllinge og videre nord på holdt på pladsen i Sødinge; men de fra Ryslinge, Trunderup og videre syd på holdt på pladsen i Ryslinge.

Da stemmetallet, som nævnt var nogenlunde lige, tog man den fornuftige beslutning at lade Birkedal afgøre sagen; og man valgte da en mand af hvert parti til at forelægge ham spørgsmålet. Fra Ryslingefolkets side blev gmd. Lars Frederiksen valgt, og fra den anden side valgtes friskolelærer Knud Rasmussen i Sødinge.

Den ny præst, Johannes Clausen, havde ved den tid allerede tiltrådt embedet i Ryslinge, og Birkedal havde måttet forlade det sted, hvor han havde tilbragt 16 lykkelige år af sit liv. Fru Sejdelin på Ringe apothek havde da tilbudt den husvilde præst og hans familie et foreløbigt hjem i sin rummelige lejlighed på apotheket. Og herop styrede så de to mænd en smuk frostklar dag.

Efter at spørgsmålet nu var bleven Birkedal forelagt, og afgørelsen givet ham i hænde, erklærede han, at han under de givne omstændigheder foretrak pladsen i Ryslinge som den, der var nærmest ved hans gamle hjem.

Dermed var dette spørgsmål afgjort, selv om flere en tid fandt sig stærkt brøstholdne derved; således

f. ex. Thyge Hansen i Ferritslev; han havde tilfældigvis ikke været med ved det sidste møde, hvor afgørelsen var bleven overladt til Birkedal. Så snart han spurgte dette, kom han fluks ridende over til Hans for at høre, om det dog ikke var muligt fremdeles at fastholde pladsen i Sødinge. Han havde følt sig så lykkelig og sjæleglad ved at tænke sig frikirken liggende på hans slægts gamle grund, at det blev ham en kilde til dyb bedrøvelse at høre dette forslag forkastet.

Hans trøstede ham med, at hovedsagen, den at blive enige om at bygge en kirke, den var man nået; og dermed måtte Thyge så se at slå sig til ro.

De to kirkelader.

For at menigheden ikke alt for meget skulde savne søndagsgudstjenesten i Ryslinge kirke, havde man allerede tidligere fået præstegårdens kornlade indrettet som et kirkerum*). Så vidt vides var præstegårdsavlingen den gang bortforpagtet til den gamle hædersmand, godsejer H. Langkilde på Langkildegård i Lunde, der også havde sluttet sig til menigheden. Pastor Storm, der havde været huslærer hos Birkedal og prædiket for ham under hans fraværelse på rigsdagen, hængte en litografisk gengivelse af Corregios berømte billede »Den hellige nat« over i det ny kirkerum over alteret. Som prædikestol benyttedes en talerstol, som man hidtil havde brugt ved folkemøder.

*) Se Lars Frederiksen: „Den kirkelige Bevægelse“ o. s. v. For at undgå gentagelser medtager jeg her kun hvad der ikke har fået plads i nævnte lille, udmærkede kildeskrift.

I dette rum, der var pyntet med grønt og flag, havde en meget talrig tilhørerskare samlet sig om Birkedals forkyndelse.

Salmesangen lededes af friskolelærer Kr. Appel, der straks havde tilbudt sig, skønt han stadig forholdt sig noget kølig overfor tanken om frimenighedsdannelse.

Under disse gudstjenester voksede menighed og præst sig stadig tættere sammen. Mange fulgte vel nærmest fordi, de ikke vilde lade Birkedal ene i denne for ham så tunge tid, hos andre var der desuden måske et tilskud af harme over regeringens hårdhændede fremgangsmåde; men en del var der dog også; som trode i disse begivenheder at se et vink fra Gud om, at han nu vilde vise sin menighed her i Danmark vej ud fra statens kolde favn. Ved et menighedsmøde i Ryslinge kom Lars Frederiksen rigtignok til at udtale, at det var ikke meningen her at danne en »apostolisk menighed«; men der var dog nok mere end én, der i sit stille sind tænkte, at det netop var det, de allerhelst vilde, selv om det var let at skønne, at dette store mål endnu var såre langt borte.

Efter en kort tids ophold i Ringe flyttede Birkedal med familie ned på Boltinggård, som den gang ejedes af H. Langkilde, men hvis hovedbygning stod tom, da Langkilde selv bode på sin anden ejendom Langkildegård i Lunde. Her skulde Birkedal så bo, indtil den ny kirke og præstebolig blev opført. Samtidig hermed flyttedes gudstjenesten fra Ryslinge præstegårdslade til kornladen på Boltinggård, der indrettedes ligesom den i Ryslinge. Her var betydelig mere plads end før; men deltagerens antal syntes også at vokse; man måtte ikke så sjældent lade folk rykke

ind i de tomme korngulve ved siden af den lange tærskelo, da det ikke var muligt her at skaffe plads nok.

Menighedsråd.

Til at ordne og forestå de mange sager, som efterhånden mødte frem, valgte kredsen nu et menighedsråd og en formand. Til sidstnævnte plads valgtes Hans, og han beklædte denne stilling i 12 år og efterfulgtes så af sin ældre broder Thyge Hansen i Ferritslev.

Blandt dem, der enten straks eller lidt senere valgtes ind i menighedsrådet kan foruden Thyge endvidere nævnes Lars Frederiksen, Ryslunge, Niels Peder Jeppesen, Sødinge, Niels Knudsen, Nr. Søby, Jens Jensen, Trunderup, Lars Jakobsen, Eskildstrup, August Jakobsen, Lørup, Niels Rasmussen, Boltinge, Jakob Johansen, Ruerne o. fl. I denne forbindelse kunde også nævnes Peder Larsen Skræppenborg, der også må regnes med blandt dem, hvis ord havde vægt i menigheden.

Menighedsstyrelsens magtområde var kun meget ubestemt fastsat, og rådet sigtede stedse efter, at lade alle de vigtigere afgørelser ske på almindelige menigheds møder, hvortil alle medlemmer havde fri adgang.

Den første store afgørelse, der nu lå for, var byggeriet; hvorledes skulde kirke og præstebolig opføres. Afgørelsen heraf prægedes stærkt af den opfattelse, som den gang var rådende, at menighedens særstilling *kun* var forbigående. Alle var af den mening, at om kortere eller lidt længere tid vilde regeringen give køb,

og menigheden atter se Birkedal som sognepræst i sognekirken.

Nogle foreslog derfor, at man skulde bygge så billigt, som blot muligt; Langkilde f. ex. foreslog, at man skulde slå kirken op af dobbelte bræddevægge med jordfyld imellem og på lignende måde måtte også præstegården kunde skaffes til veje; det kunde sagtens stå den korte tid, man rimeligvis vilde få brug derfor.

Herimod indvendte dog andre, at de synes ikke, man kunde være bekendt til menighedens præst at bygge en bolig, som var dårligere og ringere end dem, menighedens medlemmer selv bode i. Formanden holdt på, at bægge bygninger måtte opføres af grundmur. Dette gik da også igennem til sidst.

En skønne dag samledes så styrelsen ude på den indkøbte jord for at bestemme bygningernes plads på samme. Det vedtoges da, at kirken skulde ligge tæt op til og langs med vejen, der gik sydvest—nordøst; præsteboligen derimod skulde ligge længst mod syd på pladsen tæt op til den lille bøgeskov. Det viste sig for resten snart, at for at få adgang til skoven måtte denne erhverves. Det skete siden, 3 $\frac{1}{2}$ td. ld. skov blev købt. En del heraf blev ryddet, og det ryddede stykke solgt til kirkesangeren, friskolelærer Kr. Appel, som derpå byggede en friskole.

Kirkebyggeri.

Det blev bestemt, at menighedens egne håndværkere skulde udføre byggearbejdet. Alle andre kunde så give penge, gøre kørsler eller håndlangerarbejde alt efter enhvers ævne. Den der vel egentlig måtte kaldes bygmesteren, var Niels murer fra Høj-

rup; men hverken han eller tømmermanden havde andet end almindelig landsbyuddannelse i håndværket, og derfor mældte vanskelighederne sig snart. Hvorledes f. ex. skulde man kunne binde kirkens tagværk af, når loftet skulde tøndehvælves, og der altså ikke kunde anbringes bjælker; og hvorledes skulde murerne bære sig ad for at få en smuk korgavl imod øst sat op. Det gav hovedbrud.

Til alt held havde man der på egnen en dygtig tømrer i Kristian Måre; ham henvendte man sig så til og fik ham til at hjælpe med det vanskelige loft og tag.

Og ikke mindre heldig var man, da det netop i de samme dage lykkedes at få fat i en mursvend fra Kerteminde, om hvilken folk havde høje tanker, og han forstod da også ved passende lejligheder at indgyde alle tillid til sin dygtighed. »Jeg skal mure jer en gavl op,« sagde han, »som skal jage præsten ud af sit studerekammer«. Dermed mente han, at den skulde blive så smuk, at præsten måtte ud at beundre den, hvad enten han vilde eller ej.

Imidlertid, alt som arbejdet skred frem, og det mærkelige tøndehvævede loft begyndte at spændes fra væg til væg, begyndte man at blive bange for, at sidemurene ikke skulde kunne udholde det stærke sidetryk, og for sikkerheds skyld lod man så opføre nogle støttepiller langs kirkens sidevægge.

Birkedal blandede sig aldrig i byggespørgsmålet; men overlod det fuldstændig til menigheden selv; men alle her var til det yderste optaget af dette usædvanlige fællesarbejde, som gmd. Niels Knudsen i Søby lignede ved det, dronning Tyra fik sat i gang, da Danevirke skulde opføres. Som dér således også her:

alle hjalp til, som de bedst kunde. Nogle kørte byggeæmner, andre mødte som arbejdere på byggepladsen; dagløn eller anden betaling var der selvfølgelig aldrig tale om til disse. Men på dagen så man konerne rundt omkring fra komme med øl og mad til det fælles måltid; æbleskiver var næsten en daglig ret. Den ene var ivrigere end den anden i at gøre sit bedste og give sit tilskud, hvad enten det gjaldt fællesarbejdet eller fællesglæden derved. Over alt gav den stærkeste fællesfølelse sig til kende så vidunderlig netop i sin barnlige ubehjælpssomhed, og fællesglæden om hvert et lille men nyt fremskridt i arbejdet var så gribende at være vidne til og deltage i.

Hver eneste dag måtte Hans ud at se til byggeriet. Han valgte gerne den tid på dagen, da hans folk hjemme sov til middag. Så snart middagsmåltidet var indtaget, skyndte han sig af sted, drevet frem — næppe så meget af sit ansvar som menighedens formand som af iveren for at se fremskridtet fra i går og for en lille kort stund at være til stede i bevægelsens brændpunkt. Smuk var stien derud, men aldrig havde han tænkt sig, at denne vej kunde blive ham så kær at vandre; ned over åen, ind gennem den lille henrivende kratskov og videre frem over engdragene, atter over åen og så op på banken, hvor kirkens mure daglig løftede sig højere og højere. Dette syn fyldte ham med fryd, og på de mure oplevede han nogle af sine gladeste timer.

Der var ikke truffet egentlig aftale med noget teglværk om levering af murstenene; men de medlemmer, som bode i nærheden af et eller andet tegl-

værk, købte større eller mindre partier og sendte så bud til naboer og venner om at møde med vogne for at køre stenene til byggepladsen; og når disse var opbrugte, så meddeltes dette i al almindelighed til de tilstedeværende ved de sædvanlige søndagssammenkomster, og så kom der altid i ugens løb på samme måde ny forsyninger; hverken formanden eller styrelsen havde som sådan noget dermed at gøre. Og på selvsamme vis gik det med kalk og hvad andet, der ellers var brug for.

Kun ét eneste samlet indkøb gjordes; men det var egentlig ikke videre heldigt: Man købte på Raunholt gods, en gammel skovriderbolig, som holdtes til fal for den meget billige pris 1300 rdlr. Af denne mente man at kunne opføre præsteboligen. Desværre kom det senere for en dag, at næsten alt tømmeret deri havde været omgrevet af svamp, meget af det måtte udskydes som ubrugeligt, og ved *det* deraf, som man anvendte, forplantede svampen sig til den ny bygning, og inden længe måtte både gulve, døre og vinduer fornyes.

Ved nedlæggelsen af kirkens grundsten fandt en lille festlighed sted. Menigheden var til stede, og Birkedal udtalte først håbet om, at den lille ny kirkeklokke, som her fra dette hus skulde sende sine toner ud over egnen, altid måtte ringe i takt og samklang med den gamle derinde i Ryslinge, som de nu i så mange år havde lyttet til; og dernæst foregik indvielsen under bøn og salmesang.

Kirkens alter, såvel som stolestaderne og alt det øvrige indbo udførtes af menighedsmedlem, snedker Søren Nielsen på Eskildstrup mark. Kun prædike-

stolen, der særskilt blev skænket, lavedes af snedker Mortensen i Trunderup.

Ikke én af håndværkerne var der gjort aftale med; hvad de senere mente, de skulde have for deres arbejde, det fik de uden prutten; der var da også kun én mening om, at de alle havde gjort det yderst billigt.

Samtidens stilling til frimenigheden.

Mange gaver indløb rundt omkring fra. Fra rokkedrejer Lars Jørgen Jeppesen en lille kirkeklokke. Den fik sin plads i en lille tagrytter, som blev opsat over kirkens vestlige gavl. Over spiret anbragtes en vindfløj, der forestillede et skib for fulde sejl.

Døbefonten (af gibs) var modellen til Vartov kirkes døbefont og blev vistnok skænket af billedhugger Borch, der havde formet den. Grundtvig gav et døbefad dertil af drevet kobber. Alterkalk, disk og vinkande — alt af sølv var gaver fra et vennemøde i Odense.

Alterklædet med mere skænkedes af en farver i Odense. Andre igen gav messeklæderne. Fra større kredse kom der pengegaver til bygningen, så menigheden kom til at føle sig i taknemmelighedsgæld til kristne venner ud over næsten det hele land.

I disse dage var der mange, der følte, at man virkelig havde oplevet noget af den uforlignelige lykke, der bestod i at føle sig som ét hjerte og én sjæl.

Mens glæde og godt håb således herskede hos menighedens medlemmer, lød der de mest ildevars-lende spådomme fra udenforstående: »Vænt bare lidt!« lød det, »så skal I se, at en skønne dag, så sender

regeringen nok folk ud og river det stads ned, I dér har stillet op«*).

Da byggeriet både på kirke**) og præstegård imidlertid blev ved at gå sin rolige gang, tog folk til i høj grad at undres over, at sådan noget virkelig kunde finde sted. Således spurgte herremanden på Tøjstrup en gang spøgefuglen Lars sadelmager i Ryslinge: »Hvor i alverden får I dog alle de mange penge fra, som det byggeri må koste?« »Det skal jeg sige Dem,« lød det muntre svar, »dem kan vi næmt få, for jeg og Kristen Justesen har bestemt os til at gå i kaution for det hele«. Herremanden forstod den raske afvisning og tav; han så vel som alle andre vidste, at de to nævnte mænd var blandt menighedens mindst formuende.

Også de folkekirkelige myndigheder havde svært

*) Der skal endog have været dem, der prøvede på selv at foretage denne nedrivning: En søn af husmand — murehåndlanger Rasmus Kristensen har fortalt mig, at han mindes, hvorledes hans fader en dag havde fortalt hjemme i familien, at nu havde man i de to sidste morgener fundet det sydøstre hjørne af den nyopførte kirkemur nedbrudt med vold. Rasmus Kristensen var så oprørt over denne voldsfærd, at han formelig rystede over hele kroppen, da han fortalte derom. — Man dulgte imidlertid sagen for ikke at vække uhyggelig opsigt dermed. Men for at det ikke skulde gentage sig oftere, skiftedes man i al stilhed en tid til om natten at holde vagt på arbejdspladsen. Hærværket blev da heller ikke senere gentaget.

**) Denne kaldtes i daglig tale mellem folk altid for „Kapellet“, senere blev dens navn som bekendt Nazarethskirken. Meningen dermed var som Birkedal ofte senere dvælede ved, at stedet her gjerne skulde minde om hin lille by, hvor frelsereen stille og ubemærket for verdens øjne henlevede sin barndom og ungdom.

ved at forstå, hvad det var, der gik for sig ovre i Ryslinge og endnu sværere ved selv at tage stilling dertil. En rundskrivelse var til egnens præster bleven udstedt om, at sognebåndsløserne efter Birkedals afskedigelse atter var faldet tilbage hver til sin sognepræst. Dette gav anledning til adskillige mærkelige optrin: Et af de første børn, der blev døbt i Boltinggårds lade, var Hans' søn Vilhelm; og da Hans nu efter dåben kom op til pastor Block i Ringe for at få drengen indskrevet i sognets kirkebog, således som skik og brug havde været med sognebåndsløsernes børn, så nægtede Block denne gang at foretage indskrivningen under påberåbelse af, at pastor Birkedal som afskediget præst ikke på gyldig måde kunde forrette en dåb i den danske folkekirke. Han tog dernæst fat på at oplyse Hans om skrækkelige følger, som deraf vilde opstå for hans barn: Drengen kunde ikke blive konfirmeret, når han ikke var lovlig døbt, han kunde heller ikke blive gift o s. v. »Ja,« svarede Hans, »alt det dér det står i Vorherres hånd; men jeg fortrøster mig til en ting: Hverken De, pastor Block, eller biskoppen eller nogen anden tør vove at døbe min dreng om«. Nej, det måtte præsten jo indrømme. »Ja ser De,« vedblev Hans, »dermed er det jo til fulde godtgjort, at drengen — også efter deres mening er døbt med den rette kristne dåb, og dermed er jeg til freds, så må De for resten gøre med indskrivningen hvad De finder, De bør«.

Præsten ytrede da til sidst, at han jo måske kunde bruge den udvej at lade drengen indskrive som *hjemmedøbt*. Hertil havde Hans intet at indvende og således endte da denne meget varme samtale, som havde varet i to timer.

Præstefruen havde en stor del af tiden spadseret frem og tilbage udenfor det åbne vindue og lyttet til meningskampen mellem de to mænd; men hun havde ikke blandet sig i den.

På en enkelt undtagelse nær mødte frimenigheden en stærk og bestemt modstand hos folkekirkens overordnede myndigheder. Kun provst Jungersen i Skellerup afveg fra denne regel. Han gjorde altid indtryk af gærne at ville forstå og hjælpe, hvor han kunde. Før frimenigheden endnu var bleven stiftet, var gmd. Thyge Hansen i Ferritslev og friskolelærer Knud Rasmussen i Sødinge ovre hos ham for på kredsens vegne at søge opnået nogle begunstigelser. Han kunde vel ikke her love stort; men de to mænd forlod ham med det bestemte indtryk, at hans hjærte var på deres side, og alene dette var så meget, at de næsten syntes, det var nok for dem!

Kirkens indvielse.

Endelig nærmede sig tiden for kirkens fuldførelse, og indvielsesdagen bestemtes til den 8. august. Det var midt i rughesten; markerne stod rundt omkring fulde af den afmejede sæd. Regnen styrtede ned i stride strømme og mer eller mindre våde og gennemblødte ankom de store menneskeskarer til kirken. Man fortalte, at en af menighedens modstandere blandt de Ryslinge bymænd ved den lejlighed skal have udtalt ønsket om, at det blot vilde blive ved at regne, indtil vandet nåde helt op til fløjskibet på kirkens spir.

Det viste sig hurtigt, at kirken var altfor lille til denne dag at kunne rumme alle, og til trods for den omhyggeligste sammenpakken måtte mange blive stående uden for. For dog at skaffe disse lidt at høre

så vel som for at skaffe frisk luft var det, at Peder Larsen, Skræppenborg udråbte de bekendte ord: »Slå ruderne ud, jeg betaler!«

Som et bevis på, hvor lidt opstyltet men også hvor lidt den hele festlighed var sat i stil, kan nævnes, at Hans, menighedens formand, den dag var blandt dem, der måtte tage til takke med at stå udenfor.

Han var ikke kommen tidlig nok til at slippe ind: han måtte sammen med Lars Jakobsen i Eskildstrup og mange andre stille sig op uden for et af vinduerne. Men han fandt sig gladelig i sin skæbne. Ja han syntes netop, at det herfra var så frydefuldt at se den store trængsel af de mange venner, der så hjærtensglade slog kreds om den unge frimenighed og ved deres nærværelse vilde forherlige dens fest.

Men fra den dag af havde menigheden atter en kirke og dens præst et hjem.

Som afslutning på denne skildring skal endnu anføres følgende summariske

Regnskab

over indtægt og udgift for Ryslinge frimenighed ved opførelsen af dens bygninger »Nazarethskirken« og præsteboligen »Kirkely«:

I. Indtægt:*)

A. Frimenighedens bidrag:

	1. Pengebidraget:	Rdlr.	Mk.	Sk.
a	Af Ryslinge sogn.....	655	1	»
b	- Ringe »	550	3	8
c	- Søllinge »	265		

*) En rdlr. = 2 kr.

	Rdlr.	Mk.	Sk.
d - Herrested »	96		
e - Rolfsted »	242		
f - Kværndrup »	522		
g - Herringe »	164		
h - Gæstelev »	49		
i - Nørre Søby »	85		
k - Vejle »	15		
l - Lunde »	305		
m - Oure »	33	4	
n - Vejstrup »	211	2	
o - Gudbjærg »	18		
p - Svindinge »	25		
	<hr/>		
	3236	4	8

2. Arbejds- og materialie-bidraget:

a Frivillig kørsel.....	500		
b Frivilligt arbejde.....	100		
c Taghalm m. m.....	250		
	<hr/>		
	850		

B. Gaver fra forskellige egne:

a 1 Fra Odense by og nærmeste omegn .	104		
2 Fra egnen mellen Odense og Bogense	13	3	
3 Fra egnen sydøst for Odense.....	160		
4 Fra egnen sydvest for Odense.....	59		
	<hr/>		
	336	3	
b Fra Kerteminde og omegn.....	134	8	
c » Nyborg - »	57	4	
d » Svendborg - »	69		
e » Middelfart-egnen.....	25		
	<hr/>		
	25	4	8
f Fra Thorseng.....	10		
g » Langeland	10		
h » Lolland.....	5		
i » København og omegn.....	57		

	Rdlr.	Mk.	Sk.
k » Frederiksborg-egnen	42		
l » Korsør-egnen	5		
m » Rønnede-egnen	5		
n » Slagelse	10		
o » Skelskør-egnen	39		
p » Vendsyssel og Mors	72		
r » Århus-egnen	7		
s » Viborg-egnen	10		
t Fra Ebeltoft	1		
u » Randers-egnen	22	4	
v » Vejle- og Horsens-egnen	64	4	
y » Kolding-egnen	410		
æ » Ribe-egnen	5		
ø » Sønderjylland	46		
	<hr/>		
	822		
C. Gaver fra unavngivne	51	1	
D. Ved Nazareths-kirkens indvielse d. 8. aug. forrige år	164		14
E. Nyårsdag 1867 indkom	71	1	10
	<hr/>		
Indtægt i alt:	5817	3	8

II. Udgift:

A. Byggepladsen	549	5	4
B. Byggepladsens drajning	49	3	
C. Bygningsmaterialier:			
a Grundsten	100		
b Mursten (104,555 stkr.)	1085		
c Fliser (960 stkr.)	33	3	
d Tagsten (6,100 stkr.)	204	3	
e Taghalm m. m.	250		
f Kalk (126 tdr.)	271		
g Tømmer og brædder	1221		
h Vinduer	174		
i Bygningsbeslag, søm m. m.	128		

3467

Rdlr. Mk. Sk.

D. Kørsel:

a Lejet kørsel	32	3	1
b Frivillig kørsel.....	500		
		<hr/>	
	532	3	1

E. Håndværkerne:

a Murerne	411	4	
b Tømrerne	235	2	
c Snedkeren.....	146	4	14
d Maleren	66	5	
e Blytækkeren.....	60		
f Sadelmageren.....	8	1	10
		<hr/>	
	928	5	8

F. Daglejere og håndlangere:

a Lejet arbejde.....	295	1	2
b Frivilligt arbejde.....	100		
		<hr/>	
	395	1	2

G. Forskellige udgifter.....

	82	3	9
		<hr/>	
Udgift i alt:	6005	3	8

Udgift:.... 6005 3 8

Indtægt:... 5817 3 8

Underskud. 188

Endvidere: En sum på 1,260 rdlr. er tegnet til afbetaling på 10 år, hvert år med en tiendedel.

Til en albertavle er der indkommen 102 rdlr. 3 mk. (deraf 5 rdl. fra Sønderjylland) som henligger hos undertegnede regnskabsfører.

Det enkeltvisende (specificerede) regnskab med tilhørende bilag vil blive udlagt til almindeligt eftersyn

hos husmand Rasmus Rasmussen ved »Nazarethskirken«. Af dette fremgår det, at de bidragydende i selve menigheden har været: 50 gårdmænd, 38 husmænd, 30 håndværkere, 5 friskolelærere, 1 almueskolelærer, 5 boelsmænd, 2 indsiddere, 2 handlende, 2 folketingsmænd, 1 forpagter, 1 møller, 1 apoteker, 1 større landejendomsbesidder samt 73 ugifte folk i forskellige selvstændige eller tjenende stillinger. Uden for menigheden er bidrag indkomne fra 80 gårdmænd, 15 håndværkere, 14 præster, 11 lærere, 10 kvinder, 3 handlende, 7 ugifte folk, 2 indsiddere, 1 møller, 1 læge og en boghandler foruden en del andre, hvis stilling ikke er opgivet.

I det vi da herved aflægger dette regnskab, takker vi på det hjærteligste alle dem, der har betænkt menigheden med gaver.

Bestyrelsen for *Ryslinge frimenigheds* byggeforetagende, Ryslinge, den 3die januar 1867.

Lars Frederiksen,
regnskabsfører, gmd., Ryslinge.

Hans Hansen, Kristian Appel, Rasmus Albrechtsen,
fmd., gmd., Sødinge. lærer, Ryslinge. gmd., Voldstrup.

Kristen Hansen, Hans Hansen, Erik Hansen,
gmd., Vejstrup. gmd., Trunderup. gmd., Ryslinge.

Thyge Hansen, Lars Hansen, Lars Jakobsen,
gmd., Ferritslev, gmd., Ryslinge. gmd., Eskildstrup.

Niels Peder Jeppesen, Hans Jørgensen, Hans Jørgensen,
gmd., Sødinge. gmd., Ryslinge. gmd., Rudme.

Niels Knudsen, Søren Nielsen, Peder Pedersen,
gmd., Nørre-Søby. hmd., Eskildstrup. gmd., Lørup.

Således sér den ud, den regnskabsmæssige side af dette arbejde, der rummede så mange lyse minder for deltagerne, ja for adskillige af dem måske de lyseste og bedste minder, deres liv ejede.

Efterskrift.

Af de 16 mænd, som den gang udgjorde »bestyrelsen«, og hvis navne står under ovenanførte »regnskab«, er næppe nu en eneste mer i live. En af de sidste, om ikke den sidste, der gik bort, var bestyrelsens »formand«, gmd. Hans Hansen i Sødinge, hvis død indtraf i oktober 1909. Han var da nået den høje alder af 83 år. Også for ham var disse minder en dyr skat; men han rugede ikke over den som en gerrig; tvært imod, han uddelte glad og gerne deraf til en yngre slægt og dens børn — ikke i tide og utide men overalt, hvor han fornåm åbne ører og modtagelige hjerter. De tolv år, hvori han stod som formand for Ryslinge frimenighed — senere valgmenighed, hørte sikkert til hans livs bedste tid. Om dem talte han som gammel mand helst; men også de mægtige oplevelser i treårskrigen bevarede han med en magesløs friskhed og troskab. Hans stilling til hele vort senere politiske liv var på det stærkeste præget deraf, således at han samtidig med at være den varmeste ven af alt hvad der hedder personlig og åndelig frihed dog tillige var en ikke mindre varm ven af tanken om at forsvare landet også med våben i hånd, om dette igen skulde blive en nødvendighed. Disse to sider af hans folkelige grundsyn, afgjort og bestemt, som de blev hævdet af

ham, udsatte ham til tider bægge for en del miskendelse og misforståelse af ældre og yngre venner eller meningsfæller. Under halvfjærsernes ivrige drøftelser af kirke- og især skolespørgsmål måtte den afgjorte friskolemand til at føre en hård kamp mod de også politiske meningsfæller, som mente, at statskolen nok kunde bruges, når blot den blev demokratiseret og i højere grad underlagt et folkeligt flertalsstyre.

Og under firsernes provisoriske forsvarsstyre oplevede han sine tungeste timer: Fra sine gamle venner, som nægtede forsvarsbevillingerne, måtte han helt tage afstand ja stille sig i modsætning til dem; og af den provisoriske regering, hvem han saglig og forsvarsmæssig set var enig med, følte han sig i sit inderste dyb forarget og frastødt ved måden at føre sagen igennem på. Der kom noget tragisk ind i hans liv, og han blev i de år på mange måder en ensom mand, i hvis før så store vennekreds det kendetiligt tyndede ud.

Under disse år, trange og lange for ham, blev han dog aldrig bitter eller fordømmende overfor anderledes tænkende, netop fordi han følte sig stående der, hvor han måtte stå, hvor hans samvittighed bød ham stille sig, netop derfor havde han råd til at indrømme andre den samme ret til at tage deres standpunkt. Der kom da også i den henseende blidere dage for ham igen, hvor stormen stilnede af, og stridens bølger efterhånden lagde sig for så til sidst i hans alderdom at lade ham glide ind i smule vande og der møde livsaftenens stille og milde fred.

Således kendte den yngre slægt ham bedst som den milde og ydmyge men endnu varmhjærtede olding, der med sit hvide hoved og sit stærke blik uvilkårlig ledte tanken hen på en af de gamle patriarker.

St. Jørgens Kirkeklokke.

Af Luise Leth f. Bredsdorff.

Forord.

Der er faa af Købstæderne her i Landet, hvis Omegn har undergaaet saa stor en Forandring i Løbet af et godt halvhundrede Aar, som Svendborgs. Staar man oppe paa Jernbanebroen og ser ud over Villabyen eller Forstaden til Byen, og har man set denne Egn for en tredsindstyve Aar siden fra samme Bakke, vil man vanskeligt kunne genkende den. Hvis ikke de smukke Kirker, hinanden saa lig som to Brødre, knejsede med deres Spir, og det friske Sund med sin dybe, stærke Strøm, slyngede sig mellem Skovene, vilde alt være fremmed for en.

Dette gamle Sund, som endnu er lige saa ungt, som da Kong Svend med sine Snekker sejlede der igennem og fik den gode Tanke at bygge en Stad paa dette herlige Sted. Men ser man det fra Christiansmindeudsigterne, fra Klosterhøjen ved St. Jørgensgaard eller frem for alt, hvis man sidder paa Bænken

i St. Jørgens Præstegaardshave i Læ af Trillingkastanietræet og de mange Buske og ser ud paa de smaa Sejlbaade, som tumler sig derude, snart liggende helt paa Siden, snart igen paa ret Køl, som de have gjort det i mange, mange Aar, og kun en enkelt Motorbaad minder en om Nutiden, da og først da kender man rigtig den gamle Egn.

Gaar man saa ud ad Landevejen fra Svendborg, til man faar Skoven »Høje Bøge« paa højre Haand, ligger Villabyen til venstre ned til »Kirsten Sives Mose«, der tidligere gik ned til Stranden. Her laa indtil Halvtredserne en dejlig Bøgeskov, den i Digtet omtalte Lund. Den tilhørte St. Jørgens Præsteembede; men da Træerne Dag for Dag eller rettere Nat for Nat blev bortstjaalne, lod den gamle Præst, Konsistorialraad Bredsdorff, den omhugge. Ind til da viste man i Skoven en bar Plet tæt ved en Sump, hvor, som Sagnet fortæller, at St. Jørgen skal have dræbt Dragen. Mærkeligt nok, efter Salmonsens Konversationslexikon, er det ikke det eneste Sted her i Landet, hvor Sagnet har lokaliseret sig. Paa den gamle Kirkeklokke i St. Jørgens Kirke staar Aarstallet: 1424. Tæt ved Kirken ligger *St. Jørgens Hospital*. Det har sin Oprindelse fra en *St. Jørgensgaard* for spedalske, som nævnes første Gang 1332, da Drosten Lavrids Jonsen skænkede den nogle Ejendomme i Sørup. I Middelalderen hørte Kirken under St. Jørgensgaard.

Christian Johan Bredsdorff, født i Ollerup 1765, død i St. Jørgensgaard 1853, var gift med Marie Antonette Schlegel, født 1766, død 1850. Hun var ung Enke efter Christian Hornemann, som hun kun havde levet et Aar sammen med, og da det havde været hendes Ungdomskærlighed, havde hun haft svært ved

at forvinde hans Død. Men der er dog ingen, der tvivler om, at de to er blevne lykkelige med hinanden. Efter først at have været nogle Aar paa Strynø og i Egense, flyttede de til St. Jørgensgaard, hvor han var Præst fra 1808 til 1853. De var barnløse, men Onkel og Tante til tre Generationer af den store, talrige Familie.

Skønt vi havde gode Hjem, husker jeg, at vore Hjerter bankede af Glæde, naar vi kørte ned mod det skønne, herlige St. Jørgensgaard, med de altid rislende Kilder, Pumpen udenfor Gaarden behøvede ikke at pumpes, men flød altid over af en overstrømmende Vandmasse, der hastede som et lille Vandfald, ned til Sundet. Men frem for alt var det dog det bedste at blive modtaget af de elskelige, gamle Præstefolk.

Gæstfriheden her kunde vel sammenlignes med Kilderne, da den var overstrømmende, lige som de. De gamle Præstefolk var begge kloge og intelligente Mennesker, intet Under at alle flokkedes om dem. H. C. Andersen har ogsaa i sine unge Dage fundet Vej ned til dem og læst højt for dem af sine første Digte. Der hændte det pudsige Tilfælde, at just som han læser højt i Digtet »Morten Lange« og siger paa sin levende Maade: »Men hille den, hvad kommer der!« da ser Tante ud af Vinduet og siger: »Det er saamænd min Svogers fra Skerninge!« de kom netop kørende ind ad Porten. »Seks hvide Mus med Topper!« læser Andersen videre uden at lade sig forstyrre.

Det faldt i min Lod, vist fordi jeg var noget svag, at jeg blev længere tilbage i St. Jørgensgaard, naar de andre Børn var rejst hjem til Odense efter Sommerferien. Det hørte da til mine vigtigste Beskæftigelser

at støtte gamle Onkel, naar han gik sig en Tur, hvad enten det var ud paa »Klosterhøjen«, eller paa »Langelinie« i Haven, langs Stranden.

Og det morsomste ved disse Ture var, at han altid fortalte mig noget, som jeg blev opfyldt af. Der var en elskværdig Kusine, som vilde læse med mig, hvilket i høj Grad kunde tiltrænges; men det fandt jeg, var ikke saa nødvendigt som at løbe nede ved Stranden, samle Skaller og lede efter en Skat, som muligvis maatte være dreven i Land, eller ogsaa frem for alt at være med til at ringe Solen ned, som det kaldtes. Jeg vidste, at Tante havde været et Vidunderbarn, læst Dansk, da hun var 3 Aar, og Fransk da hun fire, men følte mig dog ikke saa skamfuld over at være en Sinke, som man skulde have troet. Jeg turde saa godt titte ind under hendes Strimlekappe og faa et Blik af hendes paa en Gang kloge og milde Øjne.

Som gamle Folk oplevede Onkel og Tante to betydningsfulde Begivenheder, den første var hans Jubilæum 1843, hvor han blev Konsistorialraad. Der var stor Fest baade i Kirken og i Hjemmet, Provst Lassen holdt Festtalen, og en Kantate, som var skrevet i Dagens Anledning, blev afsunget. Den anden var deres Guldbryllup, som fejredes den 9. Juni 1847*). Saa godt som hele Familien var samlet den Dag, foruden Venner og Bekendte. Dagen er bleven beskrevet som noget af det skønneste, man kunde tænke

*) Der er af Frøken P. M. Lange, som tillige har skrevet den bredsdorffske Stamtavle, ogsaa skrevet en køn Beskrivelse af disse to Begivenheder i »Personalhistorisk Samling«. »Et lille Stykke Slægtssaga«.

sig, der var Solnedgangsglans over det gamle Par. En Broderdatter skrev hjem til sin Mand, som ikke var med: »Denne Dag er ikke til at beskrive med Pen og Blæk, den maa føles og opleves!« Det er saadanne Dage, hvor Englevingerne strejfer ind over Jordens Grænser. Der var Tak og Lovprisning over de to gamle som paa Jubilæumsdagen.

Gamle Tante døde to Aar før sin Mand, at vi Børn ogsaa har været elsket af hende, kan man se deraf, at da hun laa paa sit Yderste, saa hun som i et Syn mig staa ved hendes Seng, skønt jeg ikke var til Stede, og hun strakte Armene ud efter mig og sagde: »Er du der, lille Luise, kom hen til mig!«

De gamle Præstefolk har haft deres Gravsted lige bag ved Kirken; men det er nu optaget af en anden Familie. Dog staar Monumentet i en af de nischeliggende Fordybninger tæt ind til Væggen paa Kirken.

Det er bleven mig fortalt, at gamle Onkel var Rationalist, hvad der har undret mig, da hans ældre Broder, hvem han satte over Maade højt, ikke var det, og tværtimod, som Pastor Agerbek i Østerhæsingene sagde om ham: »stod som et Lys i den rationalistiske Tid«. Denne Broder, min Farfader, var Præst i Vesterskerne og Ulbølle og Provst i Salling Herred, f. 1757 d. 1841. Det er ogsaa muligt, at det mer og mer har klaret sig for Onkel: Da Christian Edvard Møller, hans Plejesøn, talte til ham paa Jubilæumsdagen sagde han: »frem for nogen anden har I, gamle Onkel indprentet mig Troen paa Jesus«.

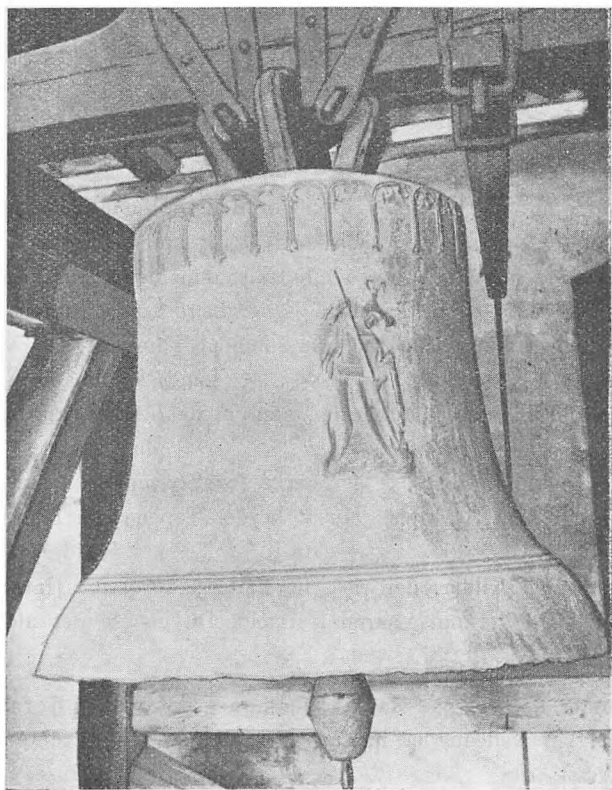
Hvor længe disse gamle Minder atter og atter er vendt tilbage, inden de har formet sig til »St. Jørgens Kirkeklokke«, er ikke godt at sige; men da alle Klokker ringede over Dronning Louise, var jeg netop paa

en Rejse i Sydfyen, og jeg stod paa St. Jørgens Kirkegaard, just som Ringeren kom ned fra at have ringet over hende. Heldigvis var mine Ledsagere gaaet lidt forud, ellers havde de vist sat sig imod, at jeg tog mig noget saa dristigt for som at gaa med Ringeren op igen ad den lange, aabne Stige, da jeg den Gang havde meget svage Ben. Men skrive om Klokken kunde jeg ikke, inden jeg havde set den.

Man ser straks ved Opgangen St. Jørgen, en smuk, ridderlig Skikkelse, der staaende jager Spydet i Dragens Gab, hvorimod han i Udlandet som oftest er fremstillet til Hest. Ikke mindre smuk er Jomfru Marie med Jesusbarnet paa Armen paa den modsatte Side af Klokken. Desværre var det ikke muligt ogsaa at faa et Aftryk af hende, da min Søn aftog St. Jørgens Klokke nogle Aar senere.

Gid denne gamle Klokke, en af de mest interessante i Danmark, naar dens sidste Time er slaaet, eller der er gaaet en Revne i den, da ikke maa blive omstøbt, men faa sin Plads i et Museum.

Forf.

Stundom naar Lindenes Blomster den duftende Sødme
udsender,
kalder for mig den tilbage min Barndoms uskyldige Minder,
fører mig did til de hjemlige Egne, kærest paa Jorden;
ned hvor friskt bølgende Sund, mellem Thorseng og Fyns
Land, sig bugter
uden om Pynten med Kirken, som hvidkalket*) staar og
har staaet,
skuende vidt ud, stedse et Mærke for Styrmandens Øje;
hvor det med Skvulpets Musik lægger Tangen om Træernes
Rødder,
mødes med Kilder, der risle til Nattergalkoret fra Haven.
Dvæled Du der om Vaaren i Kvæld, Du glemte det aldrig.

Sommer det er, paa Marken alt gulnes det fyldige Kornaks,
Solen sin Nedgang er nær, thi fra Vindebys straatækte
Huse
straaler hver Rude i Guld og kaster, som blinkende Sole,
sitrende Ildsøjler ud over Vandets spejlblanke Flade,
hvor hver en Bølge har sunget sig ind i den sødeste
Slummer,
Skibene nys taget Sejlene ind, og lagt sig for Anker.

(*) Kirken er nu overtrukken med Cement.

Hist ved St. Jørgens Kirke og Klosterets langstrakte Tage,
 ligger den gamle, ærværdige Gaard med de duftende Linde;
 Døren sagte gaar op, ud under det kølige Løvtag
 træder den aldrende Præst med de lange, snehvide Lokker
 hængende ned over Frakken, som naar haw langt nedenfor

Knæet,

støttende sig til sin Egegrens Stok, og det jernfaste

Rækværk.

Jeg, i den blusede Kjole, med Læderbæltet om Livet,
 og med det rødlige purrede Haar, min Skulder tilbyder;
 thi naar vor Onkel hver Aften paa Vandring sig vilde

begive,

kappedes altid vi Børn om at støtte den elskede gamle.

Langsomt det gaar, dybt Aarenes Byrde har bøjet hans

Nakke,

standse og puste vi maa ved det stedse vældende

Vandspring,

naa dog omsider did ud til den vide, herlige Udsigt:

Blikstille Hav, hvor fjerneste Øer i Luftspejling svæve,

sætte os stille paa Bænken, da Klokken begynder at ringe..

Hen over Gærdet jeg springer, i Løb er jeg oppe i Taarnet,

tager med Ringeren ordentlig Tag i den ældgamle Klokke,

op ad Stigen vi kravle, han Knebelen tager i Haanden;

mens han mod Malmet retter et Slag, saa det runger i

Øret,

grunder jeg undrende over St. Jørgen, der kæmper med

Dragen,

trædende frem paa Siden af Klokken, nær Lydhullets

Aabning.

Tre Gange tre er Slagenes Tal, før det sidste forstummer..

»Tag dig i Agt!« jævnt lyder hans varende Røst ved vor

Nedgang.

Atter paa Højen jeg er, og sætter mig ned hos den gamle,
ser ham alvorligen ind i de milde, himmelblaa Øjne.

„Onkel!« saa beder jeg ham, „fortæl mig lidt om St.

Jørgen?«

Sagte et Vindpust gaar, krusende Sundet, ind over Landet,
vifter saa blødt hans Haar fra den aarevævede Tinding,
Aftenens blussende Rødt med et Ynglingskær ham

omstraaler,

Smilet, det fine, forstandige, spiller om Læbernes Mundvig,
klapper han da med Blidhed min buttede Kind og fortæller:

Fjernt, der hvor Solen opstaar, i det herligt glødende

Østen,

kranset af skinnende Skyer, lig Engle med Vinger

guldprude,

under en Himmel af reneste Blaas, halvt omflydt af Havet,
laa det rige og smilende Guldland, som Lydien kaldtes.

Der hvor Ægæa udstrækker de blændende hvide Havarme,
favnende Hermos Dalenes blomsterduftende Sletter,
færdedes Staden Silenas Befolkning i myldrende Røre.

Skare paa Skare begave sig op til Solgudens Tempel,
for at anraabe de himmelske Guder om Frelse i Nøden;
thi hver Gang Vandene steg, et hæsligt Uhyre sig vælted
ind over Landet, opslugende alt, hvad der kom i dets

Nærhed,

skaaned ej Lam, saa lidt som det fredeligt græssende

Hornkvæg.

Frygten hos Stadens Beboere højeste Rædsel var bleven,
da foran Slottet, der gemte den yndige Kongsdatter, Aja,
Lydiens fagre, reneste Mø, dets Stolthed og Glæde,

havde til Ro sig begivet den edderspyende Lindorm.
 Uden for Porten den laa, og spærred den eneste Udgang,
 hvor den, i kvægende Ly af Platanens bredskyggede Solhat,
 slyngende om dens løsbarkede Stamme sin slimede

Hale,

snapped, alene til Tidkort, de glade, kvidrende Fugle.

Inde paa Slottet den Jomfru af Angst var nær ved at
 segne,
 da der genlød et Befrielsensraab gennem Menneskemængden;
 thi Kappadociens sejrrige Helt til Staden sig nærmed,
 kraftig og modig lig Fjeldvæggen stejl, som knejser mod
 Skyen,
 der hvor i Kongegravene nede hans Forfædre hvile,
 vogtet af urgamle, mægtige Løver, udhugne i Klippen.

Mærkt var hans krøllede Haar om Pandens højt buede
 Hvælving,
 lyst dog hans Aasyn, som Vaarbøgens Blad fra hans
 Fødelands Skove*),
 fyrig hans Aand, som den brusende Flod der mod Sorthavet
 haster.

«Hører mig Folk af Silena!» Georgius taler med Varme,
 »vender med Afsky Jer bort fra de intetformaaende Guder,
 beder med mig til Himlens og Jordens almægtige Skaber,
 han som alene formaar Jer at frelse fra Uhyrets Vælde«.

Fluks de adløde hans Bud og lovede Gud at tibede,
 steg han da op paa sin Hest, den vælige, stridsvante
 Ganger,

*) Næst efter Danmark skal disse Egne have de kraftigste og smukkeste
 Bøgeskove (Hirschfeldt).

Spydet han tog i sin Arm, slog Kors for sit Bryst og sin
 Pande,
 red saa mod Slottet og fældte den edderspyende Lindorm.

Jomfruen førte han frem under Folkets ustandse Jubel;
 aldrig i Livet et skønnere Syn han saa for sit Øje,
 end hvor hun gullokket stod der, med Glædestaarer paa
 Kinden,
 smilende rakte ham Haand, mens hun takked ham ømt for
 sin Redning.

Kostbare Skatte til Tak nedlagdes med Fryd for hans
 Fødder,
 dog han rysted paa Hovedet venligt afvisende Gaven:
 »Ej har jeg Brug for Jert Guld, til de fattige gav jeg mit
 eget!«
 Bød man ham da til Belønning den yndige Aja til Hustru,
 dybt han sænkede sit Blik for den Skønhed, der vakte hans
 Attraa.
 Blodrødmen farved hans solbrændte Kind, mens han sagtelig
 svared:

»Amor meus crucifixus est«.*)

* * *

Hen over Asias Land, med viddudspilede Vinger,
 Rovfuglen sendte sit spejdende Falkeblik ned imod Jorden,
 Blod var om Næbet, blodstænket var Vingen af Byttet i
 Kloen:
 »Ve, Thyatira! ve! ve Eder Pergamum! — blomstrende
 Sardes!

*) Min Kærlighed er korsfæstet.

»Holder kun fast, hvad I har, at Ingen skal tage Jer
Krone!«

Atter Georgius, rustet til Kampen, gik i mod Dyret,
Kristenfolket i Asia vilde fra Døden han frelse.

Ved Nikomedias Strande sad Romas Kejser*) paa Borgen,
med Diademet om Panden og om de sødt duftende Lokker;
Purpuret dækked hans Skulder, Guldkæden laa over

Brystet,

funklende skøn ved Juvelernes farveblændende Lysblink.
Dejlige Møer ham Vinen og Frugten i Guldskaaler bragte,
andre dansede for ham i florlette, brogede Dragter,
syngende blødt til Harpens og Citterens dirrende Streng,
da man for Herskerens studsende Aasyn frem førte en

Fange,

nedrevet havde han Kejserens Bud, opslaaet i Staden:

»Dødsens er hver den, som ej vil tilbede de romerske

Guder!«

Ej han sig bøjed mod Jorden, men hæved sig rank som
en Støtte,

talende frit ud, med Højhedens Ro i Stemme og Blikke:

»Hør mig, o Kejser! hvor længe vil end Du myrde de

Kristne,

er det ej nok, at Du styrted vor herlige Kirke i Gruset?«

»Stands Georgius fluks dine Læbers flydende Ordstrøm!
Daarligt kun lønner Du mig for min store Naade imod dig,
den Gang, Du mandelig stred imod Landets argeste

Fjender;

trodser Du nu baade mig og Romernes evige Guder! —

Dog hvis Du lover mig her, dem atter med Troskab at tjene,

*) Valerius (Diocletian).

lader jeg Naaden gælde for Retten, og alt Dig tilgiver«.
 »Hellere skulde *Du* tjene *min* Gud!« Georgius svared.

Bort han da førtes til Pine og Marter, gruligt at nævne:
 Stene blev lagt paa hans Bryst; i Jernet blev sluttet hans
 Fødder;

bunden han blev til et Hjul, besat med de skarpeste Knive,
 som, under Strømme af Blod, hans hellige Legeme saared;
 først da man endeligt troede ham død, man standsede
 Hjulet.

Alle forlode ham brat, en eneste kun blev tilbage,
 løste hans Baand, ham blidelig rejste, og lægte hans
 Vunder,
 det var hans Kærlighedshelt med de gennemborede
 Hænder;
 Magt han ham gav over Døden, og Ondskabens Hær under
 Himlen.
 Hedningskarer ved Synet af Underne Sandheden priste.

Sund som den friskeste Rose Georgius stod for sin Kejser:
 »Tror Du, o, Kejser! ej nu, da Du skuer den Højestes
 Jærtegn!«

Skiftende Farve Valerius stirrede paa ham med Fasthed,
 da et Forhæng blev hævet, og ind traadte Kejserens
 Hustru,
 ned hun for Herskerens Fødder sig kasted, omklamred
 hans Knæled;

»Evig Du leve, o Kejser! min højeste Herre og Husbond;
 her for Din Fod jeg beder, o skaan ham, med alle de
 Kristne!

Nætter og Dage jeg bad til hans Gud, nu ved jeg, han
lever!«

Stemmen med blødeste Klang ind maatte sig trænge i
Sjælen.

Da han i rasende Vrede bort støder sin kæreste Hustru;
»Er Du end bleven mit bedste, mit dyreste Eje paa Jorden,
trodsset Du har mine Forbud — nu dødsens Du er med
de andre!«

Dommen fuldbyrdedes snart, og jublende gik hun i Døden.
Dagen, som fulgte derpaa, slog den sidste Time for
Fangen;
op imod Himlen han saa med Øjne, der straaled som
Stjerner,
raabte med smeltende Røst, saa det tonede lydt over
Folket:

»Amor meus crucifixus est!«

Ned han hnælende faldt, sin Nakke han bøjede mod Jorden.
Næppe et ædlere Hoved er falden for Bøddelens Sværdhug*).

Op over Østerland hæved hans Navn sig »det store
B odvidne
kasted med Regnbuens Farvespil Glans til det yderste
Vesten,
lyste med Nordlysflammerne op mod det højeste Norden,
taget i Favn af hvert Land, som dets egen udkaarede
Helgen.

Aldrig saa snart betraadtes af Korsfarerhærene Landet,
vædet af Blod, før han fulgte dem kæk paa de farlige
Veje,

*) Den 13. April 304.

Sejrende med dem han stred, og lægte de saaredes Vunder.
 Da med de hjemvendte Riddere bragtes hans Ry her til
 Danmark.

* * *

Svendborgs Kirke og Klosterklokker de ringed tilsammen,
 kimende højt Sankte Jørgens Dag over Øer og Sunde ;
 Genklang det gav fra Thorsengeskoven, som stod i sit
 Løvspring.

Tonerne trængte hist ud til Bakkerne ovenfor Byen,
 kaldte fra Hulerne frem de arme, forviste spedalske,
 som med de hvide, udtærede Ansigter, vendte mod Himlen,
 Helgenen front anraabende, Kors slog for Bryst og for
 Pande.

Ingen Velsignelse naaede dem i det fattige Fristed,
 heller ej Salmernes Lyd og det undergørende Vievand.

Sikkert de vidste og kendte Aarsagen til deres Kvide :
 Det var den onde, hæslige Drage, som leved i Sumpen
 ude i Lunden, tæt ned til den sivbevoksede Strandbred,
 der med sin giftige Aande forpestede Luften i Egnen,
 voldte dem megen Sygdom og Sot og den fæle
 Spedalskhed.

Himlen var skyfri og hvælvø, Bølgerne blaa som en
 Kornblomst,
 tusinde glimrende Solblink legede Skjul med hverandre.

Ind gennem Sundet, med vindfyldte Sejl og let for en
 Brise,
 styred en Snække mod Kysten, med Dragehoved i Stavnen,
 støttet til Masten en Korsridder stod i skinnende Harnisk,
 mærkt var hans krøllede Haar om Pandens højt buede
 Hvælving,
 lyst dog hans Aasyn, som Vaarbøgens Blad fra hans
 Fødelands Skove.

Guldhjælmen tog han i Haand, han syntes andægtig at
 lytte, —
 var det til Klokkernes Klang, eller Lærkernes frydfulde
 Korsang?
 eller til Vandets rislende Lyd, naar det skæres af Kølen?

Alle ærbødigen hilste den smukke, fremmede Ridder,
 da han paa Svendborg Bro steg i Land, i den dybeste
 Tavshed;
 Spydet han tog i sin Arm, langs Strandbredden gik han
 mod Lunden,
 skjultes i Hast af de raslende Rør, og den knoppede
 Slaaentjorn.

Slagne af Skræk man spurgte hinanden: »Hvad vil han i
 Lunden?
 Ved han da ej, at det gælder hans Liv, naar han mødes
 med Dragen.«

Nyfigne nogle dog efter ham fulgte i længere Afstand,
 trængte sig dybere ind i den tætte, vildsomme Kratskov,
 saa der, at Dragen laa dræbt ved Sumpen med Spydet i
 i Gabet.

Flere og flere strømmede til for at takke dens Drabsmand,

da var til alles Forundring den modige Ridder forsvunden ;
 dog de om Natten hjemvendende Fiskere meldte for

Sandhed:

mødt de havde den fremmede Snække langt ude paa

Havet,

hvor de ved Maanens klareste Lys havde læst paa dens

Bagstav:

»Amor meus crucifixus est!«

Skønnede da de lærde og kløgtige Graabrødremunke:
 det var St. Jørgen, der fældte den edderspyende Lindorm ;
 men paa det Sted, hvor dens giftige Blod var rundet i Jorden
 trivedes siden ej Træer, ej groede Græs eller Blomster.

Svendborgs Kirke og Klosterklokker de ringed tilsammen,
 svaret der blev med sølvklare Toner histude fra Pynten.
 Bygget man havde et Herberge der for de arme spedalske,
 jævnsides Kirken, til Trøst og Husvalse for deres Sjæle,
 viet St. Jørgen, de svages og lidendes store Skytshelgen.

Klokken var støbt, og klart han der stod i det blankeste

Malmspejl,

dræbende Dragen, den onde, som segnende laa for hans

Fødder,

tæt ved vor kronede Frue, med Jesusbarnet paa Armen.

Naar da om Kvælden den ringed de syge og trætte til

Hvile,

og naar Lyden sig blanded med Bølgernes Syngen hist ude,

satte sig En hos den døende, lagde sin Haand paa hans

Pande:

»Frelst har din Tro Dig!« han sagde, »gaa ind til den

evige Hvile!«

Det var hans Kærligheds Helt med de gennemborede
Hænder.

Lunden er borte, og hen over Stedet, hvor Dragen blev
fældet,
farer, med hvinende Hyl gennem Luften, den prustende
Jernhest,
stødende fra sig Dampaandernes hvirvlende Hær, som
forsvinder,
bringende Nutids Fornyetelses-Aanderne med sig i Følge.

Ej er der Sten paa Sten af den gamle, ærværdige
Præstgaard,
Træet i Haven, det ensomme, viser os, hvor den har ligget.
Dog naar Lindenes Blomster den duftende Sødme udsender,
drages jeg did til de hjemlige Egne, kærest paa Jorden,
ud hvor friskt bølgende Sund, mellem Thorseng og Fyns
Land sig bugter,
hvor end fra Kirken paa Pynten, et Mærke for
Styrmandens Øje,
ringer helt kraftigt og lydt den gamle, forvitrede Klokke,
mens den fortæller St. Jørgens, i Sagnet indhyllede Saga.
Luise Leth.

Medlemsliste.

Ved Afslutningen af Medlemslisten til »Svendborg Amt«
V havde »Sv. A. h. S.« 630 Medlemmer.

Senere er tilgaaet:

Albertsen, Thomas, Gaardejer, Grønnemose, Ærøskøbing.
Andersen, Niels, Gaardejer, Voldstrup, Rudme.
Bek, Uffe, Fabrikant, »Intarsia«, Ringe.
Bohn, V. Schestedt, Toldassistent, Kerteminde.
»Botofte Skoledistrikts Bogsamling«, Tranekær.
Bruun, Anna, Forskolelærerinde, Hillerslev, Espe.
Buk, Anders, Gaardejer, Voldstrup, Rudme.
Bækhøj, Lars, Højskolelærer, Ollerup, Svendborg.
Christensen, Erik, Sparekasseformand, Thomasminde, Ærøskøbing.
Christensen, L. H., Førstelærer, Tranderup, Ærøskøbing.
Christensen, Peter, Gaardejer » »
Clausen, Ludvig P., Gaardejer, Stenbjerglykke »
Damgaard, Friskolelærer, Egebjerg, Stenstrup.

- Findling, Jean, Odense.
 Frandsen, Frands, Gaardejer, »Skjelbo«, Højrup.
 Fuglesang, Kr., Skræddermester, Rudme.
 Gammelgaard, A., Enkefru, Fjellerup.
 Grüne, Lærer, Raarud, Kirkeby.
 Hansen, Fr. Lærer, Aalestrup.
 Hansen, H. A., Gaardejer, »Risagergaard«, Ærøskøbing.
 Hansen, Hans, junior, Gaardejer, Havndrup, Pederstrup.
 Hansen, H. P., Gaardejer, Vindeballe, Ærøskøbing.
 Hansen, Jens, Urmager, Egebjerg, Stenstrup.
 Hansen, L. P., Købmand, Gaasetorvet, Ærøskøbing.
 Hansen, M., Bogtrykker, Glamsbjerg.
 Hansen, Niels, Gaardejer, Vejle, Allested.
 Hvass, H. H., Birkedommer, Faaborg.
 Højte, Lars, Gaardejer, Vaarø, Bjerreby, Svendborg.
 Jakobsen, Rasmus, Snedker, Horne Nørreballe, Faaborg.
 Jensen, Hans, Gaardejer, Ryslinge.
 Jensen, Jens Albert, Gaardejer, »Kegnæsgaard«, Ærøskøbing.
 Jensen, Kristian, Gaardejer, Trunderup, Kværndrup.
 Jensen, Peder, Gaardejer, Ny Bjerreby, Svendborg.
 Jørgensen, Margrethe, Fru, Apotheket, Hesselager.
 Jørgensen, R. J., Urmager, Bjerreby, Svendborg.
 Katstrup, J., Provst, Svindinge, F.
 Klinte, H. P., Gaardejer, Kædeby.
 Knudsen, Albert, Sognefoged, Tranderup, Ærøskøbing.
 Knudsen, Rasmus, Gaardejer, Sallinge, Højrup.
 Kristensen, Mads, Gaardejer, Kirkeby, Stenstrup.
 Kristiansen, Frederik, Landmand, Sallingelund, Højrup.
 Kristoffersen, Søren, Grd., »Udenbygaard«, Horne, Faaborg.
 Larsen, Johannes, Mejeribestyrer, Sallinge Højrup.
 Larsen, Laurits, Gaardbestyrer, Egebjerg, Stenstrup.
 Lauritsen, P. H., Gaardejer, »Lindegaard«, Ærøskøbing.
 Lauritsen, P. H., » Ornum, »

Lund, S., Lærer, Østerhæsinge, Højrup.
 Malta-Müller, Sognepræst, Bjerreby, Svendborg.
 Mortensen, Hans P. Gaardbestyrer, Sallinge, Højrup.
 Mouritsen, M. Friskolelærer, Ollerup, Vester Skerninge.
 Munkebo, Hans Kr., Gaardejer, V. Aaby, Vester Skerninge.
 Møller, Sognepræst, Odense.
 Møllerhøj, Kr. S., Gaardejer, Nybølle, Espe.
 Nielsen, Anders, Gaardejer, »Kildevæld«, Lydinggaard, Espe.
 Nielsen, Jutta, Lærerinde, Egebjerg Friskole, Stenstrup.
 Nielsen, Peder, Friskolelærer, Ellerup, Gudme.
 Nielsen, Rasmus, Elektriker, Trunderup, Kværndrup.
 Nielsen, Søren, Gaardejer, Egebjerg, Stenstrup.
 Pedersen, Anders, Husejer, Ollerup Skovmark, V. Skerninge.
 Pedersen, Ejnar, Friskolelærer, Refsvindinge.
 Petersen, L., Branddirektør, Bjergenegaard, Ærøskøbing.
 Petersen, Marius, Gudme.
 Rasmussen, Mejeribestyrer, Korinth.
 Rasmussen, Jørgen, Forsøgsgaarden, Aarslev.
 Rasmussen, Rasmus, Gaardejer, »Bøgeskovgaard«, Ringe.
 Rasmussen, R. J., Lærer, Kragholm, Rudkøbing.
 Thomsen, Marius, Forpagter, Bobjerg, Stenstrup.
 Torup, Fridthiof, Lærer, Bovense, Ullerslev.

Afgaaede Medlemmer.

Birkedal-Nielsen, V., fhv. Højskoleforstander, Odense.
 Borch, Marie, Fru, Aaboulevard 38^B, København.
 Elnegaard, Niels, »Bukkegaard«, Snøde.
 Eriksen, Povl, Gaardejer, Brangstrup, Ringe.
 Feilberg, L., Docent, Pileallé 55⁴, København, (død).
 Forchhammer, Dr. phil., Forstander, Fredericia.

- Hansen, A., Lærer, Thurø, Svendborg.
 Hansen, Chr., Maskinarbejder, Vester Aaby, V. Skerninge.
 Hansen, Hans, Gaardejer, Skovsbo, Sørup.
 Hansen, Hans P., Gislev, Ørbæk.
 Hansen, Hans M., Forpagter, Haven, Ærøskøbing.
 Hansen, Jakob, Particulier, Hjallesøvej, Odense.
 Hansen, John., Provst, Gislev, Ørbæk, (død).
 Hansen, Knud, Hjulmand, Sandholt Lyndelse, Højrup.
 Helsing, pensioneret Lærer, Haagerup, Korinth.
 Hiort-Lorenzen, Etatsraad, Roskilde.
 Hoffmann, Fr. J. Skibsbygger, Ulbølle, V. Skerninge.
 Jensen, Barenkob, Købmand, Rudkøbing.
 Jensen, Hans H., Skomager, Nordenbro.
 Jensen, Peder, Dyr læge, Kværndrup, (død).
 Jensen, Søren, Gaardejer, Bomosegaard, V. Skerninge.
 Johnsen, Kaptajn, Nyborg.
 Jørgensen, Ingeniør, Tranekær, (død).
 Jørgensen, H. B., Fodermester, »Raastrup«, Ørbæk.
 Jørgensen, M. Kontrolassistent, Ryslinge.
 Klein, Nikoline, Frøken, Rathsachsvej 4, København, (død).
 Klein, C., Kaptajn, Nyborg.
 Kristensen, Jørgen, Gaardejer, Heden, Allested.
 Larsen, Chr. J., Husejer, Søndebro.
 Larsen, Niels H., Gaardejer, Nordenbro.
 Lindhardt, H., Lærer, Frørup.
 Lund, Rudolf, Sparekassebestyrer, Rudkøbing.
 Lykke-Rasmussen, S., Lærer, Frørup.
 Laage-Petersen, Nellie, Frøken, »Stonchill«, Gilleleje.
 Madsen, Niels, Gaardejer, Heden, Allested.
 Madsen, Niels, Rentier, Vejstrup, (død).
 Madsen, R. P., Cand. theol., Fredericia.
 Mathiesen, Holger, Mejerist, Tryggeløv.
 Møller, Generalmajor, Aarhus.

Nielsen, Jens, Bolsmand, Boltinge, Ringe.
 Palsdorf, Th., Kaptajn, Vordingborg.
 Pedersen, Jens Kr., Husejer, Ulbølle, V. Skørninge.
 Rasmussen, Jakob, Parcelejer, Stensby, Skamby.
 Ringsgaard, Rasmus, Forpagter, Ulbølle, V. Skørninge.
 Schepelern, Læge, Bregninge, Ærøskøbing.
 Seith, K., Herredsfoged, Kallundborg.
 Spreckelsen, Forpagter, Gislev, Ørbæk.
 Sørensen, R., Gaardejer, Nordenbro.
 Sørensen, S., Muremester, Langaa, Rygaard.
 Thygesen, Claudius, Muremester, Søndebro.
 Trier, Jakob, Sognepræst, Skibet, Vejle.

»Svendborg Amts historiske Samfund« tæller nu (1ste November 1913) 647 Medlemmer.

Aarsmødet i 1912 holdtes i Hesselager d. 12. Juli.

Formanden redegjorde for Virksomheden og forelagde Regnskabet, som godkendtes.

Som Styrelsesmedlem afgik Formanden, men genvalgte. Ogsaa Revisorerne, Kasserer, *Lars Hansen*, Svendborg, og Gymnastiklærer *L. Faurby Stengard*, Vejstrup, genvalgte.

Aarsmødet fortsattes paa *Hesselagergaard* med et offentligt historisk Møde, som var særdeles vel besøgt. Det var det dejligste Sommervejr, den gamle skønne Gaard laa badet i Sollys i de mest smilende Omgivelser, og Baron Blixen Fineche og hans Frue var de venligste Værtsfolk. Her talte Cand. mag. *Vilh. Lorenzen* om *Hesselagergaard*, og Dr. phil. *Knud Fabricius* talte om *Johan Friis*.

Mødet var overordentlig vellykket.

Det sidste Aarsmøde holdtes i *Korinth* den 18de September d. Aar.

Her holdt Formanden først en kort Mindetale over afdøde Dyrnlæge *Peder Jensen*: »Svendborg Amts historiske Samfund« staar i dyb Taknemlighedsgæld til den Mand, og det har lidt et stort Tab ved hans Død. Han var en af de flittigste Bidragydere til Aarbogen, og ingen var som han dybt fortrolig med den sydfynske Almues daglige Liv og gamle Minder.

Forsamlingen sluttede sig til disse Udtalelser ved at rejse sig.

Formanden gav dernæst Beretning om Virksomheden i det forløbne Aar. Den havde væsentlig samlet sig om, at faa udgivet Pastor *C. F. Høys* Bog om Marstal. Foruden denne betydelige Bog vil Medlemmerne senere paa Aaret modtaget et mindre Bind af »Svendborg Amt«.

Fra flere Medlemmers Side blev der udtalt varme og anerkendende Ord om Pastor Høys smukke Bog. Regnskabet blev derefter forelagt og enstemnigt godkendt.

I Stedet for afd. Dyrnlæge *Peder Jensen*, valgtes Gaardejer *Rasmus Jensen*, »Møllegaard«, Trunderup pr. Kværndrup, til Medlem af Bestyrelsen.

Revisorerne genvalgtes.

Det historiske Møde, som derefter holdtes paa *Brahetrolleborg*, havde samlet et Par Hundrede Deltagere.

Her holdt Cand. mag. *Vilh. Lorenzen* et meget interessant Foredrag om Livet i de gamle Cistercienserklostre og om *Holme* Kloster i Særdeleshed. Dernæst talte Højskoleforstander *Thøger Dissing* kort om Bondefrigørelsen for 125 Aar siden, og dvælede særligt ved *Johan Ludvig Reventlows* opofrende Virksomhed for sine Bønder paa Brahetrolleborg Gods.

Ogsaa dette Møde forløb smukt. Lensgreve Reventlow

og hans Frue, som beredvilligt havde givet Plads for Mødet, lod Brahetrolleborgs dejlige Have staa aaben for Mødets Deltagere, og mange modtog her rige Skønhedsindtryk.

Christian II.s Mindesmærke i Nyborg.

Der har ikke været saa stor Tilslutning til Tanken om at rejse et Mindesmærke for *Christian II.*, som Styrelsen havde ventet og haabet.

Den Sum, som er indkommen, er for lille til, at der for den kan rejses et Mindesmærke, som i nogen Maade kan svare til denne Konges Personlighed og Gerning.

Bestyrelsen har dog ikke opgivet Tanken, men blot udsat at rejse Mindesmærket til 1921, 400 Aaret for Christian II.s store Lovgivning.

Til den Tid haaber vi at være i Besiddelse af Midler til Tankens Virkeliggørelse, og vi er fremdeles villige til at modtage Bidrag dertil, ligesom vi vil benytte enhver passende Lejlighed til at vinde Hjælp til Opgavens Løsning.

Ved de offentlige Møder paa Hesselagergaard og Brahetrolleborg blev der saaledes foretaget Indsamlinger til Mindesmærket, og begge Steder indkom der smukke Summer.

Det indkomne er indsat i „*Landbosparekassen for Fyn*“.

Uddrag af Regnskabet
for
„Svendborg Amts historiske Samfund“
fra 1. Juli 1911 til 30. Juni 1912.

		Kr.	Ø.			Kr.	Ø.
INDTÆGT:				UDGIFT:			
Sparekasseindsud 1. Juli 1911	980	29		Trykning af „Svendborg Amt“ IV.....	737	96	
Kassebeholdning hos Formanden	64	03		Honorarer for Bidrag til samme	284	50	
Aarsbidrag fra 613 Medlemmer.....	1233	00		Honorarer m. m. ved Aarsmødet og Efter-			
1 livsvarigt Medlem.....	25	00		aarsmødet.....	238	62	
Solgt til Medlemmer af tidl. Aargange...	61	00		Indkøb af 700 „Ættetavler“	147	00	
Indvundne Renter	32	14		Medlemsbidrag til „Dansk historisk Fælles-			
Solgt 500 Særtryk af „Rudme Friskole“ .	128	00		forening“	30	00	
Portogodtgørelse ved Postoprævning....	90	75		Porto ved Udsendelse af Aarsskrift og			
				Ættetavler	170	18	
				Indbinding af Bøger	14	70	
				Ekspedition af Aarsskriftet m. m.	35	50	
				Inskud i „Landbosparekassen“	837	43	
				Kassebeholdning hos Formanden	118	32	
Ialt...				Ialt...			
2614 21				2614 21			

Vejstrup, den 1. Juli 1912.

Efterset og fundet rigtigt.

Vejstrup, den 8. Juli 1912.

L. Hansen.

Thøger Dissing.

L. Faurby Stengaard.

Uddrag af Regnskabet

for
 „Svendborg Amts historiske Samfund“.
 fra 1. Juli 1912 til 31. August 1913.

INDTÆGT:	Kr.	Ø.	UDGIFT:	Kr.	Ø.
Sparekasseindskud 1. Juli 1912	837	43	Trykning af „Ærøbogen“	1109	50
Kassebeholdning hos Formanden	118	32	Honorar til Pastor C. F. Høy	444	00
Aarsbidrag fra 635 Medlemmer	1284	00	Honorar m. m. ved Aarsmødet	137	83
Solgt til Medlemmer af tidl. Aargange...	56	00	Medlemsbidrag til „Dansk historisk Fælles-		
Indvundne Renter	33	02	forening	30	00
Solgt 500 Expl. af „Træk af Marstals Historie“	414	75	Porto ved Udsendelse af „Ærøbogen“	244	91
Solgt i Boghandelen	36	20	Ekspedition af samme m. m.	49	15
Portogodtgørelse ved Postoprævning ...	91	65	Indkøb af Billeder til samme	19	50
			En Krans til Peder Jensens Baare	12	00
			Indskud i „Landbosparekassen“	670	45
			Kassebeholdning hos Formanden	154	03
Ialt...	2871	37	Ialt...	2871	37

Vejstrup Højskole, 1. September 1913.

Theger Dissing.

Eftersat og fundet rigtigt.

Vejstrup, den 17. September 1913.

L. Hansen.

L. Faurby Stengaard.

INDHOLD.

	Side
<i>Dyrlæge P. Jensen</i>	3
<i>Egeskov Marked. Af Dyrlæge P. Jensen, Kværndrup</i>	31
<i>Fra Ryslinge valgmenigheds første dage. Ved Povl Hansen</i> ...	51
<i>St. Jørgens Kirkeklokke. Af Luise Leth. f. Bredsdorff</i>	87
Medlemslisten	107
Regnskabet	114
